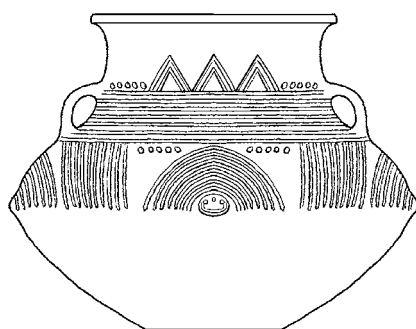

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LXVI

2018

ČÍSLO 2

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2018

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK

Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SCHRIFTFLEITER GABRIEL FUSEK

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

LXVI – 2 – 2018

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor / General editor

Gabriel Fusek

Predseda redakčnej rady / Editorial board chairman

Matej Ruttkay

Redakčná rada / Editorial board

Václav Furmánek, Luděk Galuška, Milan Hanuliak, Joachim Henning, Ivan Cheben,
Pavel Kouřil, Elena Miroššayová, Michał Parczewski, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay,
Claudia Theune-Vogt, Ladislav Veliačik

Výkonná redaktorka / Executive editor

Zuzana Staneková

Počítačové spracovanie / Layout

Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV, 2018

ISSN 1335-0102 (print)

ISSN 2585-9145 (online)

Dátum vydania: december 2018

IČO 00 166 723

Vychádza dvakrát ročne. Príspevky sú indexované a evidované v databázach Scopus, ERIH PLUS a CEJSH.

Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie reprodukováaná alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania, prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

Published twice a year. Articles are indexed and catalogued in the Scopus, ERIH PLUS and CEJSH databases.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Evidenčné číslo MK SR 3404/09

Rozširuje / Distribution

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra

e-mail: nraukniz@savba.sk

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH

Noémi Beljak Pažinová – Daniel Javorek

Osada kultúry s mladou lineárnou keramikou vo Zvolene	189
Linear Pottery Culture Settlement from Zvolen	216

Knut Rassmann – Jozef Bátora – Nils Müller-Scheessel –
Samantha Reiter – Maria Ivanova – Anja Behrens –
Kai Radloff – Martin Bača

Tracing Taphonomic Processes. Multiple Layer Analysis of Ceramic Distribution from Surface Collection and Excavation at the Early Bronze Age Settlement of Vráble-Fidvár	219
Sledovanie tafonomických procesov. Viacvrstvová analýza distribúcie keramiky získanej z povrchových zberov a sondážneho výskumu na lokalite zo staršej doby bronzovej – Vráble, poloha Fidvár	233

Rudolf Kujovský

Pohrebisko z doby popolnicových polí v Žitavanech-Kňaziciach	235
Gräberfeld aus der Urnenfelderzeit in Žitavany-Kňazice	331

Mária Vondráková

Antropologický rozbor žiarového pohrebiska z doby bronzovej v Žitavanech-Kňaziciach, okres Zlaté Moravce	337
Anthropologische Analyse des Brandgräberfeldes aus der Bronzezeit in Žitavany-Kňazice, Bezirk Zlaté Moravce	341

Nina Lau

Die Pferdegeschirre der jüngeren römischen Kaiserzeit aus Opferungen von Heeresausrüstungen und ihre Verbindungen in den Donaauraum	343
Konské postroje mladšej doby rímskej z obetísk s vojenským výstrojom a ich väzby k Podunajsku	360

Jubileum

Životné jubileum antropológa RNDr. Júliusa Jakaba, CSc. (Jozef Vladár)	363
---	-----

Správy

Medzinárodná konferencia American Centre for Mongolian Studies – Cultural Heritage (Michal Holeščák)	371
---	-----

Medzinárodná archeologická konferencia v Biskupine (<i>Václav Furmánek – Terézia Tomašovičová</i>)	372
XV. medzinárodná konferencia Doba popolnicových polí a doba halštatská (<i>Vladimír Mitáš</i>)	374

Recenzia

Adéla Balcárková – Petr Dresler – Jiří Macháček: Povelkomoravská a mladohradištní keramika v prostoru dolního Podyjí (<i>Gabriel Fusek</i>)	381
---	-----

OSADA KULTÚRY S MLADOU LINEÁRNOU KERAMIKOU VO ZVOLENE¹

NOÉMI BELJAK PAŽINOVÁ – DANIEL JAVOREK

Linear Pottery Culture Settlement from Zvolen. Settlement of the young Linear Pottery culture in the Zvolenská kotlina basin was first documented in the mid-20th c. The finds, however, were sporadic and unstratified; they were discovered during major construction works mainly in the southern part of the town's residential area. The source fund was gradually extended with collected finds from the northern part of the town, the elevated terrace of the Hron river, the site of Podborová, which is famous for prehistorical multicultural settlement. Settlement features are unfortunately, very rare in most cases, since this part of the town was intensely built-up with blocks of flats or family houses and new construction activities are only occasional. First Neolithic features were detected at the site of Podborová as late as the 21st c. A rescue archaeological research carried out by the Department of Archaeology of the Constantine the Philosopher University in Nitra in 2011 brought a rich new fund of sources (more than 1500 finds) containing pottery fragments, small clay items, chipped stone industry and daub. Although the number of artifacts is considerably high, they were found in the filling of only two features. In spite of this fact, a complex analysis of the discovered finds enabled us to make conclusions regarding relative chronology and genesis of the studied culture in the central Hron river region. Occurrence of the Bükk culture decorative ornament which has not been reliably documented in the central Hron river basin is an important new fact. Distant contacts of the settlement's population are documented by rich chipped stone industry which (in case of flint and sub-Kraków Jurassic silicite) comes from the sources sometimes a few hundred kilometres far.

Key words: Slovakia, Zvolen, Neolithic, Linear Pottery Culture, pottery, small clay items, daub, lithic industry, relative chronology.

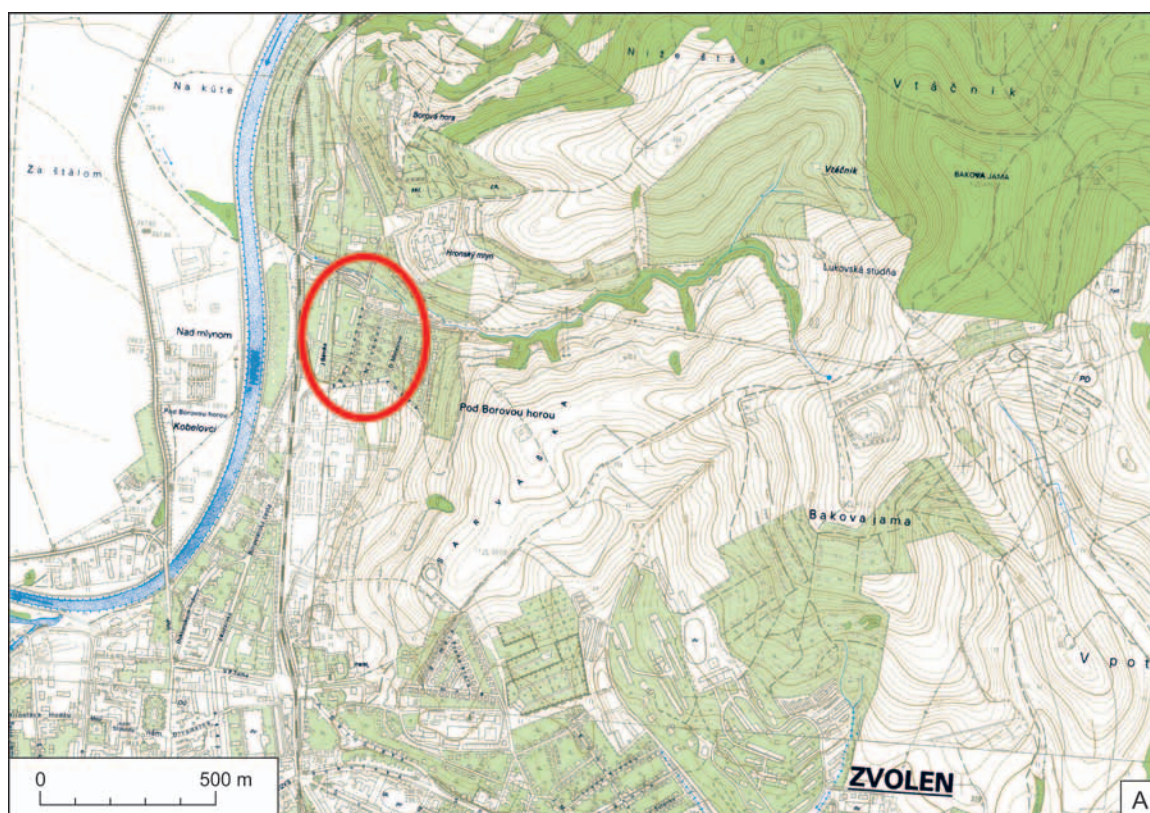
Lokalita Zvolen, poloha Podborová je zatiaľ najsevernejšie položené nálezisko kultúry s lineárnou keramikou (ďalej LnK) vo Zvolenskej kotline, resp. na strednom Pohroní vôbec. Konkurovať jej v polohe môže jedine zberový materiál získaný na východnom okraji obce Zolná (*Malček/Pálinkáš/Páterka 2004*), vzdialenej od Zvolena približne 5 km. Stredoneolitické osídlenie polohy Podborová bolo zatiaľ zaznamenané len v rámci zberov a z nestratifikovaných vrstiev (*Malček 2000, 129; 2005*).

V roku 2008, v rámci záchranného archeologického výskumu realizovaného Archeologickým ústavom SAV v Nitre, počas kopania základov rodinného domu na ulici Na rovni 13 (parcely č. 1269) bolo zdokumentovaných prvých päť sídliskových objektov LnK (*Pažinová/Beljak 2011*). V roku 2011 sa približne o 100 m východnejšie, pri oprave kanalizácie na dvore rodinného domu, na ulici J. D. Matejovie 15 (parcely č. 1710/1) podarilo zdokumentovať ďalšie dva objekty s bohatým nálezovým materiálom. Cieľom predloženého príspevku je okrem komplexnej analýzy nálezového fondu, začlenenie osady do širšieho rámca osídlenia LnK na strednom Pohroní a formulovanie záverov ku genéze kultúry v sledovanom priestore.

CHARAKTERISTIKA LOKALITY A PRIEBEH VÝSKUMU

Poloha Podborová (obr. 1: A) sa nachádza na severnom okraji mesta Zvolen a predstavuje vyvýšenú ľavobrežnú terasu Hrona. Zo severu polohu obmýva Boroviansky potok, zo západu Hron, z východu ju ohraničuje kopec Sarvaška a jedine južným smerom je poloha otvorená. Prevýšenie terasy nad úrovňou rieky Hron predstavuje takmer 10 m a celková rozloha riečnej terasy je približne 5 ha. V priestore náleziska sa v súčasnosti nachádza pomerne hustá zástavba rodinných (ulice Na rovni, J. D. Matejovie a okružná Partizánska ulica) a panelových domov (ulica J. Bánika a Borovianska cesta). Z tohto dôvodu sa len ojedinele podarí objaviť neporušené kultúrne vrstvy a nálezové situácie. Samotná poloha bola osídlená vo viacerých dejinných obdobiach od neolitu (LnK) a eneolitu (lengyelská kultúra – ludanická skupina), v mladšej a neskorej dobe bronzovej (pilinská kultúra, lužická kultúra), v stredoveku a v novoveku (*Beljak Pažinová 2014, 219–242; Pažinová/Beljak 2011, 261, 262*). Vhodnosť miesta na sídelné účely je teda nepopierateľná, nasvedčuje tomu napokon aj jeho polykultúrny charakter.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (VEGA) číslo 1/0208/17 „Z pontských stepí na západ – ku Karpatom a Dunaju“.

Obr. 1. Zvolen, poloha Podborová. A – topografická mapa s vyznačením minimálneho rozsahu sídliska kultúry s lineárnou keramikou (červená farba) na ľavobrežnej terase rieky Hron v severnej časti intravilánu mesta; B – katastrálna mapa s parcelami 1269 (červená farba) a 1710/1 (žltá farba), na ktorých boli skúmané sídliskové objekty kultúry s lineárnou keramikou (autorka N. Beljak Pažinová).

Nálezová situácia

Archeologický výskum bol vyvolaný opravou havarijného stavu kanalizácie k rodinnému domu (obr. 2: A) na ulici J. D. Matejovie 15 vo Zvolene a realizovala ho Katedra archeológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre na prelome jari a leta roku 2011. Výkopové práce boli robené manuálne, bez použitia strojovej techniky. Celková dĺžka výkopu bola 14,5 m, pričom šírka zemných rýh sa pohybovala od 0,4 do 0,6 m a hĺbka prirodzene klesala od 0,4 m od súčasného povrchu terénu až do 2,4 m. Hlina z výkopov bola deponovaná v tesnej blízkosti stavby.

Počas výkopových prác bola v profile výkopu pod recentnou vrstvou zaznamenaná praveká sídlisková vrstva hrúbky 0,1–0,2 m prevažne s nálezmi LnK, zdokumentované boli zároveň i dva zahĺbené objekty z rovnakého obdobia. Prvý objekt bol zachytený v severnom profile východného okraja kanalizačnej ryhy a druhý objekt sa nachádzal v juhozápadnej časti výkopu, v tesnej blízkosti rodinného domu. Obidva zahĺbené objekty vykazujú svojim tvarom i výplňou charakter sídliskovej odpadovej jamy.

Objekt 1

Zapustený bol do súvislého žltohnedého ílovitého podlažia a jeho výplň tvorila tmavohnedá hlina. Dno objektu nebolo rovnomerné, tvorili ho tri priehlbiny rôznej hĺbky a veľkosti, pričom najhlbšie sa nachádzala stredná časť, a to v hĺbke max. 1,38 m od súčasného povrchu terénu. Nakoľko objekt siahla aj mimo priestoru opravovanej ryhy kanalizácie, nebolo možné ho kompletne preskúmať. Zdokumentovaný kresbovo aj fotograficky bol jeho severný profil (obr. 2: C; 3). Z jamy pochádzalo celkovo 174 kusov keramických fragmentov, 25 kusov mazanice a šesť kusov kamennej štiepanej industrie. Rozmery: 2,38 x ? x 1,38 m (d x š x h).

Objekt 2

Zachytený bol v bezprostrednej blízkosti rodinného domu a siahla aj pod jeho základy. Výplň tvorila tmavohnedá hlina, pričom objekt bol zapustený do kompaktného žltohnedého ílovitého podlažia. Dno tvorilo opäť viacero priehlbín rôznej hĺbky a veľkosti, pričom najhlbšie miesto bolo 0,76 m od súčasného povrchu terénu. Rozloha objektu presahovala plochu vykopanej kanalizácie. Kresbovo aj fotograficky boli zdokumentované tri čiastočne vykopané profile – južný, východný a západný (obr. 2: B). Z objektu pochádzalo dovedna 1116 kusov keramických fragmentov, štyri drobné hlinené

predmety, 247 kusov mazanice, jedna kamenná podložka a 98 kusov štiepanej industrie. Rozmery: 1,9 x 1,2 x 0,76 m (d x š x h).

NÁLEZOVÝ SÚBOR

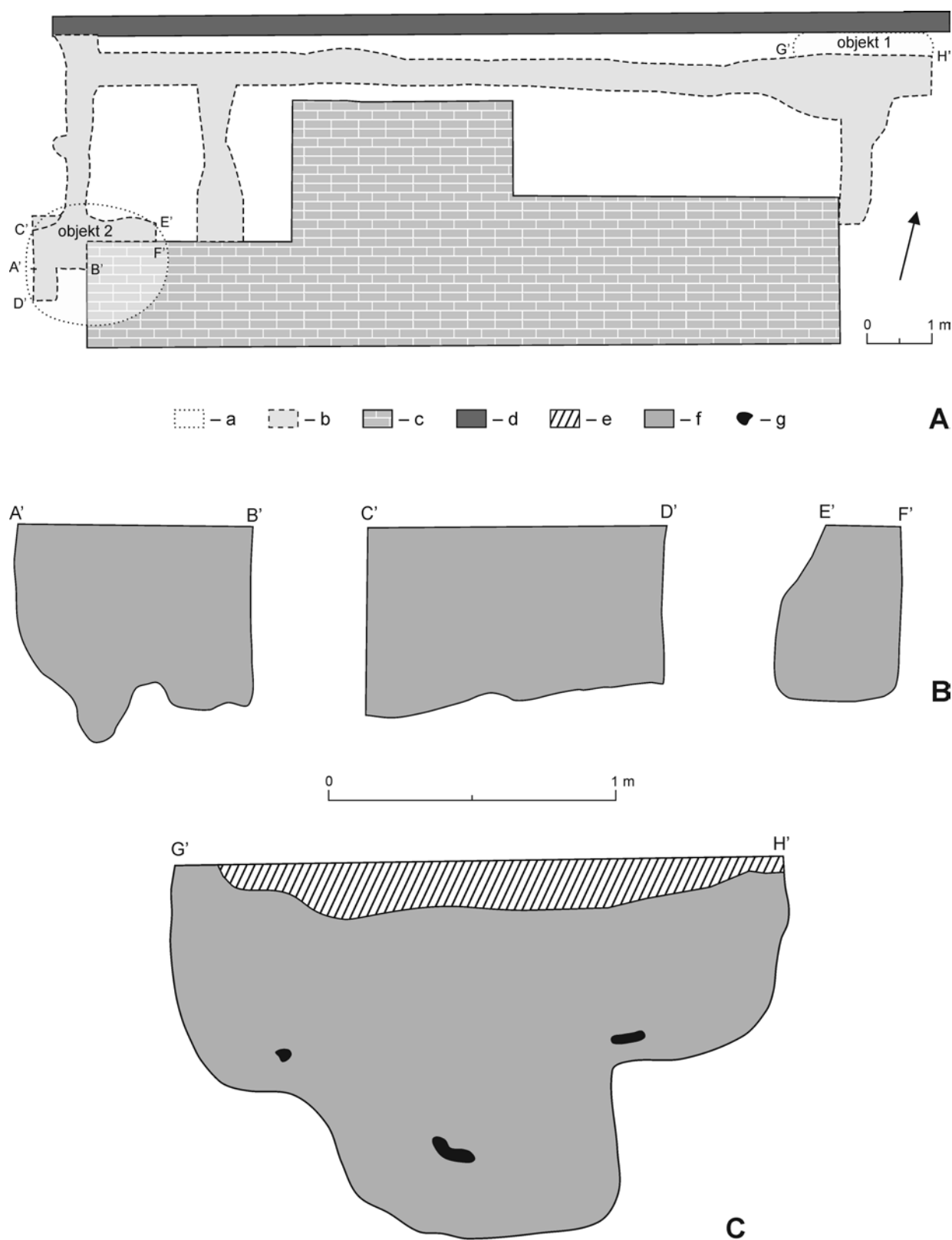
Zaistený archeologický materiál z parcely 1710/1 z polohy Podborová vo Zvolene pozostával z 1350 keramických fragmentov, šesť drobných hlinených predmetov, 272 kusov mazanice, 104 kusov kamennej štiepanej industrie a jednej kamennej podložky.

Metodika analýzy súboru spočívala vo výbere reprezentatívnych typických nálezov a z ich komplexnej druhovej, funkčnej a metrickej analýzy. Z keramických fragmentov bol analyzovaný počet 638 kusov črepov a šesť drobných predmetov. Zvyšných 652 atypických črepov bolo zachovaných vo veľmi fragmentárnom stave, boli preto hodnotené len z hľadiska početnosti, stupňa abrázie a tvarov fragmentov. Zo štiepanej industrie boli spracované všetky nálezy a z mazanice bol popísaný výber o počte 52 kusov, ktorý obsahoval stopy konštrukčných prvkoch. Samostatne bola vyhodnotená aj kamenná podložka.

Keramika

Zo skúmanej časti neolitickej osady pochádza dovedna 1350 fragmentov keramiky. Analyzovaných bolo spolu 1290 črepov, ktoré pochádzali výlučne z preskúmaných objektov. Nálezy z kultúrnej vrstvy neboli zaradené do databázy. V kolekcii nálezov nie je zastúpený žiaden jedinec, ktorý bol zachovaný v celistvosti (celá nádoba). Vzhľadom na vysoký počet nálezov, stupeň fragmentácie a rôznorodosť keramického materiálu je možné tvrdiť, že finálnou funkciou preskúmaných jám bolo skladovanie sídliskového odpadu. S týmto predpokladom boli nádoby (aspoň väčšina) do jamy deponované už vo fragmentárnom stave. Za stupeň fragmentárnosti keramiky zodpovedá viacero faktorov, napríklad samotná výroba keramiky (použitá hlina, hrúbka stien, výpal), sekundárne procesy prebiehajúce po uložení keramiky do zeme, či samotné geologické prostredie.

Z technologického či výrobného hľadiska boli pozorované na keramike nasledovné vlastnosti: materiál (jemnozrnný, zrnitý, hrubozrnný), vonkajšia a vnútorná úprava povrchu (hladená, drsná). Delenie materiálu do kategórií záviselo od hustoty anorganického ostriva v prímesi, väčšinou bola zistená slúda či piesok. Keramika vyhotovená z jemnozrnného materiálu obsahovala minimum alebo

Obr. 2. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. A – situačný plán skúmaných objektov a kultúrnej vrstvy v rámci opravy kanalizácie medzi rodinným domom a betónovým múrom; B – zaznamenané profily (južný, východný a západný) objektu 2; C – severný profil objektu 1. Legenda: a – rozsah zachytených objektov; b – priebeh výkopu kanalizácie; c – rodinný dom; d – betónový múrik; e – recentným zásahom porušená hutná hlinená vrstva; f – hnedooranžová hutná výplň objektu; g – kameň (kresba N. Beljak Pažinová).

Obr. 3. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Severný profil objektu 1 poškodený výkopom kanalizácie (v popredí) a umiestnením betónového múrika (v pozadí; foto N. Beljak Pažinová).

žiadne ostrivo. Naopak, keramika z hrubozrnného materiálu obsahovala v prímеси výrazný podiel anorganického ostriva, kde zrnká často presahovali 0,5 až 1 mm. Zrnitý materiál keramiky obsahoval voľným okom, alebo lupou pozorovateľné ostrivo, ktoré však nebolo výrazne zastúpené väčšími zrnami. Na základe týchto technologických vlastností aj v porovnaní s hrúbkami stien boli fragmenty rozdelené do dvoch základných kategórií: jemná keramika a hrubá keramika. Takto rozdelená bola takmer polovica evidovaných nálezov (spolu 638 ks), zvyšné fragmenty boli spracované kvôli malým rozmerom a stavu zachovanosti len kvantitatívne.

Jemná keramika

Do tejto kategórie patrí 338 kusov nálezov. Kým z objektu 1 bolo zaistených len 57 nálezov jemnej keramiky, z objektu 2 pochádzalo až 281 kusov. Priemerná hrúbka stien sa pohybovala najmä v rozpätí od 3 do 8 mm, išlo teda prevažne o tenkostenné nádoby. Jemná keramika bola vypálená z keramického cesta, vyhotoveného najmä z jemnozrnnnej hliny. Jemnozrnnný materiál bol zistený až u 245 jedincov (72,5 %). Materiál zrnitého charakteru bol zastúpený v prípade 82 kusov (24,2 %). Na fragmentoch jemnej keramiky (tenkostenný charakter a jemná

úprava povrchu) bol spozorovaný dokonca i zrnitý až hrubozrnný materiál, ktorý bol zastúpený 11 kusmi (3,3 %).

V súbore jemnej keramiky prevládala hladená úprava povrchu tak na vonkajšej (261 ks), ako aj na vnútornej (278 ks) strane fragmentu. Drsný vonkajší povrch keramiky bol spozorovaný na 77 nálezoch a drsný vnútorný povrch na 60 fragmentoch. Na základe farby výpalu (farba stien nádob) v súbore prevládali odtiene šedej. K ďalším vyskytujúcim sa sfarbeniam patria: čierna (hlavne na vnútornej strane fragmentov), hnedá a svetlohnedá. Nevýrazne zachytené stopy po maľovaní povrchu červenou farbou boli zaznamenané na 18 čepoch.

V rámci stupňa zachovalosti sa v súbore vyskytli okraje s telami (98 ks) i dná a spodky nádob (25 ks). Pri okrajoch dominoval zaoblený (45 %), nasledovaný zúženým (36 %) tvarom. V menšej miere sa vyskytol rovný a vyhrotený okraj. Dná vykazovali hlavne oblú tvary (tab. II: 21, 22), ostré lomenie bolo možné sledovať len v prípade štyroch jedincov. Objavili sa aj tri parciálne zachované nízke prstencové nôžky (tab. III: 20–22). Hrdlo bolo v súbore zastúpené len v troch prípadoch, pričom dva jedince mali zachované hrdlo i s okrajom (tab. III: 1, 2). Bohato bola zastúpená kategória fragmentov z tiel nádob (209 ks), z čoho dve tretiny boli aj zdobené. Dominovala pritom hlavne rytá výzdoba (54 ks), nasledovaná plastickou aplikáciou (18 ks)

a vhlbenými prvkami (10 ks). Vyzdvihnúť treba ojedinelý zdobený fragment z oblého tela nádoby, na ktorom je možné rozpoznať časť plastickej zoomorfnej aplikácie v tvare hlavy zvierťa azda pôvodne s rohami (tab. II: 3), ktorá je doplnená ornamentom rytej dvojlinky v kombinácii s vhlbenými jamkami.

Zaujímavý bol aj ďalší fragment z tela nádoby zdobený rytými oblúkovými dvojlinkami prerušovanými vhlbenými jamkami oválneho až šošovkovitého tvaru (tab. I: 19). Na črepe je azda viditeľný technologický postup zdobenia nádob, nakoľko okrem zmienenej výzdoby je tu prítomný aj predrysovaný dvojité oblúk, ktorý však nebol vyrytý hrotitým nástrojom. Namiesto toho bola rytá výzdoba aplikovaná vedľa pôvodného rysovania.

Z typologického hľadiska bolo možné fragmenty priradiť k určitému typu nádoby v prípade 89 jedincov. Vyše polovicu z nich zastupujú globulárne (guľovité) nádoby (tab. I: 2, 4–6, 8, 9, 12–15; II: 7), ktorých povrch bol u všetkých s výnimkou jedného hladný. Priemer okraja týchto nádob sa pohyboval v rozpätí 8 až 14 cm a dna mali v priemere 5 a viac cm. Polovica týchto fragmentov bola zdobená rytou (najmä dvojlinky, menej trojlinky a oblúkovitý motív) a vhlbenou výzdobou (notové hlavičky – guľaté aj šošovkovitého tvaru, jamkový prieseč?).

V súbore sa vyskytli aj oblé fragmenty s jemne sa zužujúcim ústím (tab. I: 3; II: 4, 5, 8; III: 3, 4), ktoré radíme k hrncovitým nádobám. Dominovala u nich taktiež hladná úprava povrchu. Priemer okraja sa pohyboval od 13 do 22 cm a priemer dna od 8 do 14 cm. Výzdobný prvok bol zachytený len na desatine jedincov, pričom sa vyskytla rytá lineárna a oblúkovitá výzdoba, doplnená aj oválnymi jamkami, presekávaný plastický okraj, vhlbený dvojrýp.

Misy boli identifikované v minimálnom počte 15 kusov (napr. tab. I: 1, 7, 11; II: 1). Povrch týchto jedincov bol obojstranne hladný. Väčšina sa zachovala len v malých okrajových fragmentoch, pričom priemer okraja sa pohyboval od 8 do 22 cm. Tri jedince sa podarilo zaradiť ku kónickým misám, pričom dve obsahovali aj vonkajšiu rytú výzdobu v podobe jedno a dvojlinky. U ostatných fragmentov dominovalo zdobenie rytou výzdobou (vodorovná línia, oblúkovitý motív, V-motív a ryté dvojlinky doplnené jamkami – notovými hlavičkami). Stopy po červenej farbe boli identifikované v prípade dvoch fragmentov.

K misovitej nádobe je možné priradiť bohato dekorovaný fragment s aplikovanou sústavou rytých oblúkov na tele a pod okrajom s radom zvislých troj-vpichov (tab. II: 1). Tento rytý ornament,

nazývaný aj antropomorfný (vlasový ornament), je charakteristický pre keramiku bukovohorskej kultúry (porovnaj *Hreha/Šiška 2015*, tab. LIX: 9; LXXVIII: 1; LXXXIV: 19; XCII: 4; CII: 19; CVI: 11; CXXV: 11; CXXX: 11; *Soják 2000*, tab. XIV: 1; XV: 11; XVI: 1, 7). Bukovohorský výzdobný ornament sa objavil aj na ďalšom menšom fragmente z tela nádoby (tab. II: 2). Výzdobu tvoril zvislý dvojrýp vpichov doplnený viacnásobnými šikmými rytými líniami. Ide o pomerne malý fragment, preto bližšie určenie nie je možné, vylúčiť však nemožno ani výzdobnú podobnosť s kultúrou Tiszadob (*Soják 2000*, tab. XXII: 13). V oboch prípadoch sa fragmenty ani štruktúrou materiálu, ani farebnosťou črepu výrazne neodlišovali od ostatných keramických náleзов z polohy.

Fragmenty pochádzajúce z nádob na nízkych prstencových nôžkach boli v súbore v počte tri kusy (tab. III: 20–22). Ich úprava povrchu bola z oboch strán hladená. Výzdoba nebola spozorovaná a priemer dna nôžky dosahoval 5 a 8 cm.

Posledným identifikovaným tvarom boli nádoby s hrdlami, ktoré sa podarilo rozpoznať na základe zachovaného, mierne prehnutého hrdla. Celkovo sa podarilo identifikovať len dva takéto fragmenty, oba nezdobené s hladným povrchom a s mierne zúženým okrajom. V prvom prípade išlo o hrdlo so zachovanou výškou 3 cm, priemerom okraja 13 cm a menším kužeľovitým výčnelkom (tab. III: 2), v prípade druhého môžeme uvažovať aj o priradení k fľašovitým nádobám (napr. tab. III: 1), nakoľko ide o vyššie a užšie hrdlo s priemerom 8 cm.

Hrubá keramika

Do tejto kategórie patrí 300 analyzovaných jedincov. Z objektu 1 bolo zaistených 86 kusov, zatiaľ čo z objektu 2 pochádzalo až 214 náleзов. Priemerná hrúbka stien sa pohybovala od 8 mm až po 15 mm. V keramickom ceste sa objavili vo väčšej miere malé i väčšie kamienky. Dominoval najmä hrubozrnný materiál (66 %), nasledovaný zrnitým (32 %). V kolekcii hrubej keramiky sa vyskytovali ojedinele taktiež jedince vyhotovené z jemnozrnného materiálu, no na základe hrúbky stien a drsnej vonkajšej úpravy boli tieto zaradené do hrubej keramiky. Na fragmentoch hrubej keramiky prevládal drsný povrch, často s viditeľnými zrnkami anorganického ostriva. Drsná úprava povrchu na vonkajšej strane bola zistená na 257 kusoch a na vnútornej strane v počte 220 kusov. Hladená úprava povrchu bola spozorovaná z vonkajšej strany na 43 jedincoch a z vnútornej strany na 80 fragmentoch. Vonkajšie sfarbenie povrchu malo hnedé a svetlohnedé odtiene (41 %), v men-

šej miere sa vyskytlo šedé a oranžové sfarbenie. Na vnútorných stranách fragmentov dominovali odtiene čiernej či šedej, ktoré boli zistené až na 164 jedincoch (56 %). Zastúpené boli taktiež odtiene hnedej a v menšej miere aj oranžové sfarbenie. Stopy červeného okrového farbiva boli spozorované na siedmich jedincoch.

Prvok zdobenia bol zaznamenaný u štvrtiny náleзов hrubej keramiky (71 ks). Medzi výzdobnými prvkami prevažovali najmä vhlbená a plastická aplikácia a ich vzájomná kombinácia. Rytá technika zdobenia tvorila takmer pätinu výzdobnej škály.

V kolekcii hrubej keramiky boli okraje zastúpené 53 kusmi. Medzi nimi prevažoval zaoblený tvar okraja (24 ks), nasledovaný zúženým okrajom (14 ks). Rovný okraj malo desať fragmentov a vyhrotený okraj bol zistený u piatich jedincov. Samotné okraje neboli zdobené. Avšak výzdoba bola prítomná v dvanástich prípadoch pod okrajom na tele nádob. Aplikovaná tu bola rytá a vhlbená výzdoba (kávové zrná, vhlbené jamky, zaštipovanie) a vyskytli sa aj plastické výčnelky a lišty a ich kombinácie (tab. IV: 1–7, 9, 11–14).

Dná a spodky boli u hrubej keramiky zastúpené iba deviatimi kusmi, pričom takmer u všetkých jedincov prevažoval oblý tvar dna (napr. tab. II: 19). Ostrý tvar dna vykazoval iba jeden fragment. Na spodkoch nádob bola jedenkrát identifikovaná aj výzdoba v podobe rytia, rytia s vhlbenými jamkami a plastický výčnelok.

V kolekcii hrubej keramiky boli telá zastúpené 236 kusmi. Z toho zdobených fragmentov bolo 54 a nezdobených až 176 kusov. Z výzdobných techník prevažovali vhlbené prvky (20 ks) a plastické aplikácie (19 ks). Vhlbená výzdoba bola prítomná v podobe zaštipovaného dvojradu (tab. III: 8, 17; IV: 3, 5, 6, 11, 13), prstových vrypov tzv. kávových zŕn – v línii alebo v dvojrade (tab. III: 6; IV: 4, 9) a nechtových vrypov (tab. III: 15; IV: 1). Z výčnelkov sa objavili hrotité výčnelky v kombinácii s pretláčanou lištou (tab. IV: 12), vodorovné oválne výčnelky (tab. III: 11), valcovité/kužeľovité výčnelky s priehlbínou aj v kombinácii s radmi pravidelných zárezov (tab. III: 10, 12, 13; IV: 1), polguľovité výčnelky a pretiahnuté zaoblené výčnelky aj v kombinácii so zaštipovaním (tab. IV: 6). Ojedinelý bol fragment s horizontálne prevrátaným trojitým výčnelkom (tab. IV: 8). Na jednom fragmente bol aplikovaný kužeľovitý výčnelok s možnou červenou maľovanou výzdobou a objavili sa aj krátke plastické lišty s vhlbenými jamkami (tab. III: 8, 18; IV: 7).

Rytá výzdoba bola zistená u 12 jedincov. Na štyroch fragmentoch bola sústava viacerých rytých línii (tab. II: 18–20). Samostatná linka sa nachádzala

len ojedinele a dve dvojlinky boli len na jednom kuse. Zachytený bol aj dvojrad viacnásobných nechtových vrypov (tab. III: 15). Ojedinelý bol fragment s rytým vodorovným pásom vyplneným šikmými rytými ryhami do tvaru „V“ (tab. III: 16). Tento výzdobný motív pripomína zdobenie nádob z bukovohorských objektov objavených napríklad v Šarišských Michaľanoch (*Hreha/Šiška 2015*, tab. LVI: 8; CXVIII: 19; CXXVI: 3) a Gánovciach (*Soják 2000*, tab. VI: 8).

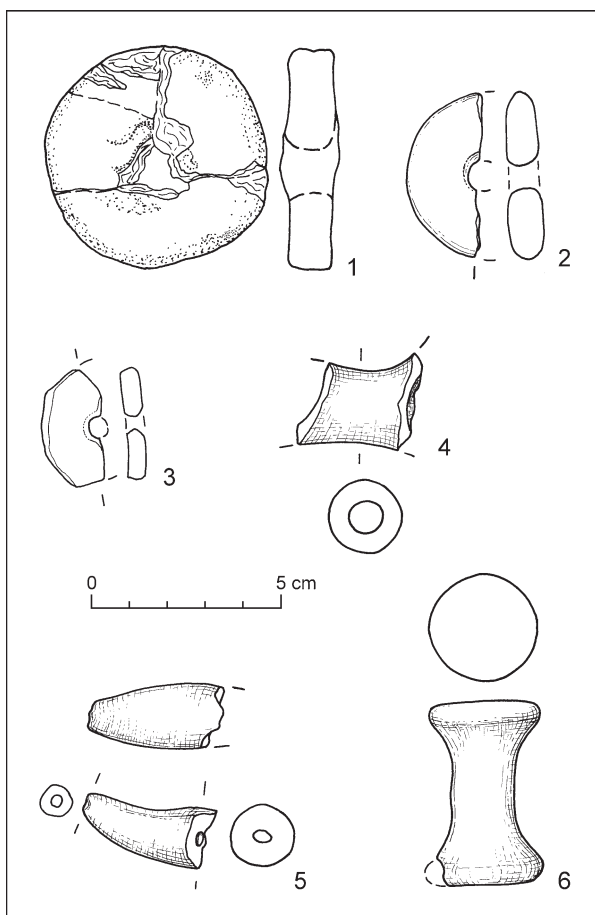
K istým druhom nádob sa podarilo priradiť 86 fragmentov, čo je vyše štvrtina zo súboru. Najviac fragmentov (60 %) bolo priradených ku guľovitým (napr. tab. III: 5–7; IV: 2, 4, 5), resp. polguľovitým nádobám (tab. IV: 1, 3). Priemere okrajov sa u nich pohybovali v rozmedzí 15 až 40 cm. S výnimkou jedného črepu prevažovala drsná úprava vonkajšieho i vnútorného povrchu. Plastická aplikácia sa nachádzala v podobe presekávanej lišty aj zaobleného a pretiahnutého zvislého výčnelku. Rytú výzdobu reprezentovali viaceré ryté línie. Z vhlbených prvkov boli prítomné prstové vrypy v línii (kávové zrná), nechtové obojstranné vrypy a jednoduché prstové vrypy.

K nádobe s hrdlom (putne?) boli priradené dva fragmenty s obojstrannou drsnou úpravou povrchu. V prípade prvého išlo o hrubšie hrdlo s oblým výčnelkom a tromi hrubšími rytými vodorovnými ryhami (tab. IV: 10), u druhého sa zachoval fragment prechodu hrdla a tela nádoby s väčším, smerom na hor výrazne vystupujúcim, jazykovitým výčnelkom s pretláčanými jamkami (tab. IV: 14).

Drobné hlinené predmety

Táto kategória zahŕňa iba pol percenta nálezov z celkového súboru. Štyri predmety pochádzali priamo z výplne objektu 2. Tri zo šiestich drobných predmetov predstavujú hlinené kolieska so stredovým otvorom:

1. Takmer kompletne väčšie ploché koliesko s hraničným okrajom a stredovým otvorom (obr. 4: 1) pozostávajúce z troch do seba zapadajúcich fragmentov; sfarbenie povrchu: šedej až hnedej farby; materiál: jemnozrnný; vyhotovenie: jemne modelované, povrch: hladný; rozmery: hrúbka 10–11 mm; priemer kolieska 57 mm; priemer otvoru 10–15 mm;
2. Polovičný fragment plochého kolieska so zaobleným okrajom a stredovým kruhovým otvorom (obr. 4: 2); sfarbenie povrchu: šedej až hnedej farby; materiál: hrubozrnný (výrazná anorganická prímes); vyhotovenie: drsný povrch; rozmery: hrúbka 7–8 mm; priemer kolieska 40 mm; priemer otvoru 8–9 mm;

Obr. 4. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Drobné hlinené predmety. 1–3 – kolieska; 4 – fragment rukoväte naberačky; 5 – časť výlevky (sosák) nádoby; 6 – cievka (kresba 1 – E. Žaárová; 2–4 – D. Zeleňáková).

3. Polovičný fragment menšieho plochého črepu s hraneným okrajom a stredovým kruhovým otvorom pripomínajúci koliesko (obr. 4: 3). Vyrobeneý bol zrejme z dna nejakej nádoby po jej rozbití. Sfarbenie povrchu: šedej farby; materiál: jemnozrnný; vyhotovenie: jemne modelované; povrch: hladený; rozmery: hrúbka 4 mm; priemer kolieska 30 mm; priemer otvoru 5–6 mm.

Artefakty tohto druhu patria k pomerne bežným sídliskovým nálezom na pravekých lokalitách. V rámci ich funkcie ich bádatelia často priradujú k praslenom, čo umožňuje predpokladať tkáčsku výrobu na sídlisku. Nemôžeme však vylúčiť ani inú funkciu (profánna, detské hračky, a pod.) týchto koliesok.

Ďalším drobným predmetom je plynule sa zužujúci jemne zaoblený fragment kužeľovitého tvaru dĺžky 3,5 cm a úzko prevrátený po celej dĺžke (obr. 4: 5). Ide o ojedinelý typ nález, len zriedkavo sa objavujúci na lokalitách mladšej doby kamen-

nej z územia dnešného Slovenska. Fragment bol vyhotovený z jemnozrnného materiálu, ktorého hnedošedý povrch bol upravený hladením. Na širšej strane (na strane lomu) bol zistený maximálny priemer 11 mm, na užšom konci dosahuje priemer len necelých 5 mm. Vzhľadom na jemne vyhnutý tvar a samotný vzhľad predmetu je možné nálež považovať za časť výlevky, pričom analogické tvary nachádzame na globulárnych nádobách LnK v Čechách (*Neustupný 1956*, 389, obr. 15, 174) i Maďarsku (*Kalicz/Makkay 1977*, tab. 187: 8, 188: 6). Nakoľko priemer otvoru na tomto exemplári je veľmi malý (asi 1,5 mm), tok akejkoľvek kvapaliny (v zmysle vylievania) by nebol možný. Avšak s týmto zistením možno nález označiť ako sosák, cez ktorý sa obsah nádoby konzumuje satím. Nie je vylúčené ani využívanie predmetu za účelom odvodu či vývodu dymu, alebo pary. Na tento predpoklad však zatiaľ chýbajú etnografické paralely.

Na ploche boli zaznamenané aj ďalšie dva drobné hlinené predmety. Treba však podotknúť, že nepochádzali priamo z výplne skúmaných objektov, ale z premiešanej kultúrnej vrstvy zachytenej na lokalite, čomu zodpovedá aj ich širšie časové zaradenie. Prvým nálezom je dutý valcovitý fragment z jemnozrnného materiálu s priemerom 25 mm, dĺžkou 30 mm a hrúbkou stien 8 mm (obr. 4: 4). Povrch fragmentu bol upravený hladením a farba výpalu mala svetlohnedý odtieň. Artefakt pripomína časť držadla naberačky s dutou rukoväťou, ktorý je typický pre lengyelskú kultúru. Doklady lengyelského osídlenia na hronskej terase v polohe Podborová boli v minulosti doložené (*Malček 2004*, 131), nevylučujeme preto zaradenie predmetu práve do tohto dejinného obdobia.

Z kultúrnej vrstvy bol vyzdvihnutý i predmet v tvare hlinenej cievky s dĺžkou 47 mm a priemerom 29 mm na oboch rozšírených kruhových koncoch (obr. 4: 6). Artefakt bol vyhotovený z jemnozrnného materiálu a celý povrch bol hladený. Výpal bol svetlohnedej až hnedej farby. Analogické nálezy sú známe v záverečnej etape lengyelskej kultúry, v badenskom kultúrnom okruhu a sporadicky i v bošáckej skupine (*Horváth 2012*, 305, 307; *Točík 1970*, 209, obr. 35: 1). Funkcia predmetu nie je jednoznačná. Napríklad v bošáckej skupine sa uvažuje, že predmet mal úlohu multifunkčného každodenného objektu, zatiaľ čo v klasickom období badenskej kultúry bol význam tohto predmetu viac osobnejší či prestížnejší (*Horváth 2012*, 297). Predmety tvaru cievky mohli nájsť využitie v procese výroby a spracovania soli, v príprave jedál, či pri drvení obilnín, prípadne farbív, alebo v tkáčskej (textilnej) oblasti na navíjanie nití (*Horváth 2012*, 298–300, 305).

Alternatívnou možnosťou je ich aplikácia v rámci účesu, čomu napovedá nález zachovaného torza plastiky ženy z lokality kultúry Cucuteni v Râu-cești (Horváth 2012, 300, 308).

Mazanica

Z celkového počtu 272 kusov boli konštrukčné prvky jasne badateľné na 52 fragmentoch mazanice, čo predstavuje takmer pätinu nálezov (1,79 kg). Na zvyšnej časti súboru sa nenachádzali stopy po konštrukcii alebo boli veľmi nejasné kvôli malým rozmerom mazanice a jej značnej fragmentárnosti. Tieto kusy preto neboli podrobené bližšej analýze nálezov spracovaných podľa metodiky J. Ďuriša (2012).

Mazanica celkovo vykazovala prevažne stredne kompaktný habitus, obsahovala malé množstvo bylinnej organickej prímеси a drvila sa minimálne. Takmer pätina súboru bola materiálovo kompaktná, teda nemala organickú prímесь, materiál bol značne homogénny, nedrvil a nedrobil sa. Anorganické zrnká, resp. zložka (prítomnosť piesku, úlomkov hornín) sa na mazanici nachádzali maximálne do veľkosti 1 mm. Mazanica sa celkovo lámala obťažne, jej hmota bola dobre splynutá. Farebná škála (odtieň – tón, farba) mazanice sa pohybovala od bledo sivohnedej až po stredne tehlovočervenooranžovú.

Jedinečné v súbore boli dva kusy mazanice, na ktoré boli prilepené drobné keramické fragmenty. V prvom prípade to bol fragment tela tenkostennej nádoby (obr. 5: 1), u druhej bol prítomný okraj tenkostennej nádoby, pravdepodobne misky (obr. 5: 2).

Na päťtine z celého súboru mazanice boli jasne badateľné stopy po viacerých druhoch konštrukcie. Dominovala kategória prúty (18 ks; obr. 5: 9, 10, 11), nasledovaná vtlačenými prvkami (12 ks; obr. 5: 4, 5, 6) a vonkajším omazaním (16 ks; obr. 5: 12, 13, 14). Štiepané prvky, t. j. viditeľné odtlačky štiepaného dreva, sa vyskytli len v piatich prípadoch (napr. obr. 5: 7, 8) a stopy po tyčovine (obr. 5: 3) boli prítomné len na jednom fragmente.

Štiepaná industria

Z výskumu pochádzalo 104 kusov kamennej štiepanej industrie.² Objekt 1 obsahoval len šesť kusov, vo výplni objektu 2 sa nachádzalo až 98 fragmentov. Podľa druhovej skladby boli v súbore zastúpené nástroje (14 ks), jadrá (4 ks), neopracované čepele

(25 ks) a úštepky spolu s odštepmi (59 ks), pričom posledné menované mali v súbore viac ako polovičné (56 %) zastúpenie.

Morfológia

Nástroje

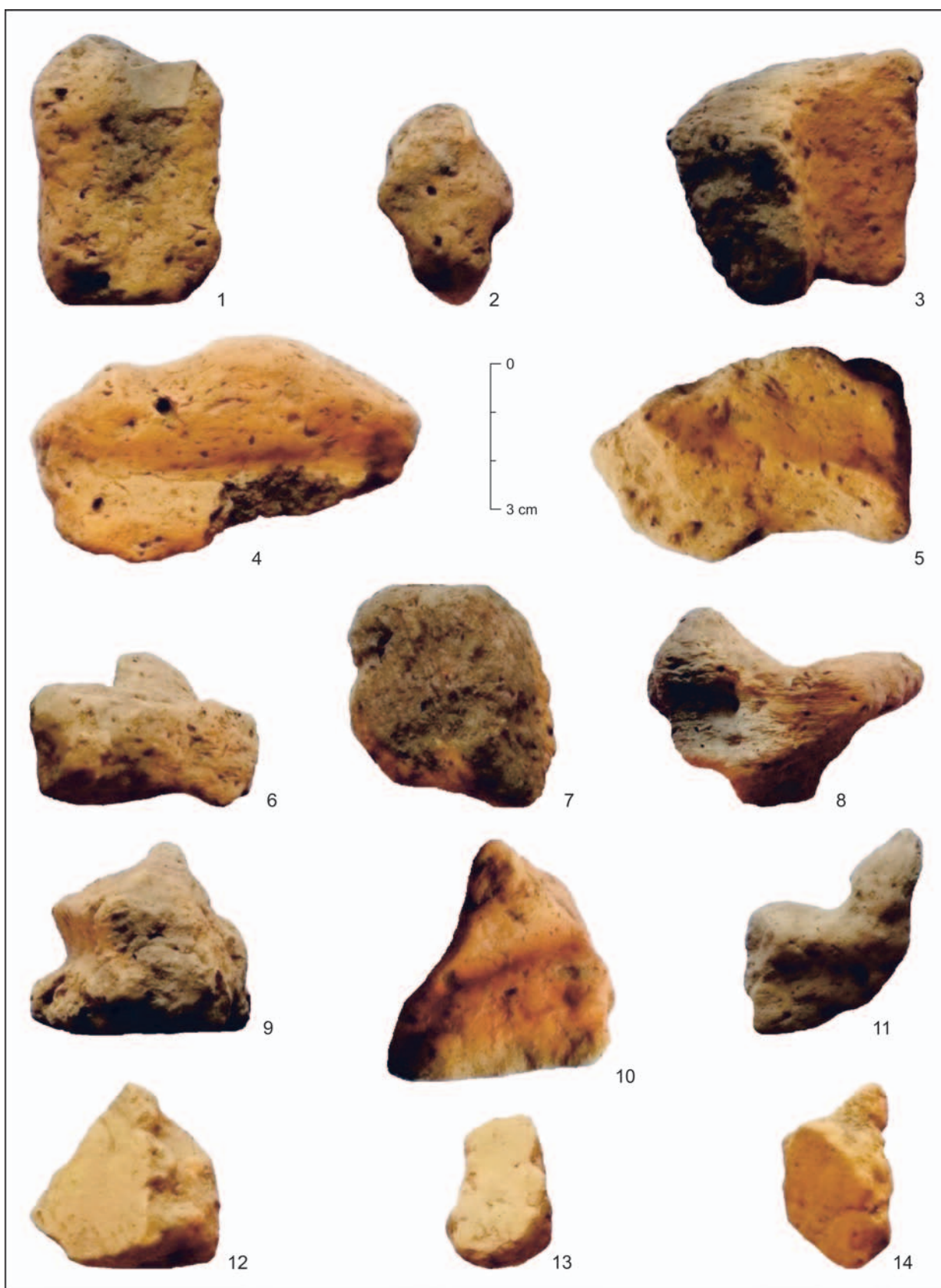
Ide o rôzne čepele a škrabadlá, na ktorých sú vidieť stopy po použití. Identifikovať sa podarilo priečne retušovanú čepeľ s paralelnými bokmi (tab. V: 4) ako spodnú časť niekdajšieho celého nástroja, s viditeľným bodom úderu, trojuholníkovitého prierezu a rovným profilom a nechtovité škrabadlo s viditeľným bodom úderu, s divergentnými bokmi, viacfacetovaným prierezom a rovným profilom (tab. VI: 11). Nájdené bolo i nevýrazné čepeľové škrabadlo s viditeľným bodom úderu, divergentnými stranami, s viacfacetovaným prierezom a rovným profilom (tab. VI: 19). Ďalším nástrojom, ale zachovaným v celistvosti je čepeľka (tab. V: 10) s otupeným bokom a retušovaným koncom s paralelnými bokmi, s neviditeľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom. Ako stredná časť nástroja bolo nájdené čepeľové škrabadlo s bočnou retušou (tab. V: 9), taktiež s bokmi paralelne idúcimi, nie viditeľným bodom úderu, trojuholníkovitým prierezom a vypuklým profilom. Ako horná časť niekdajšieho nástroja bolo zachované čepeľové škrabadlo s nie viditeľným bodom úderu, bočnými stranami vzájomne paralelnými, s lichobežníkovitým prierezom a skrúteným profilom (tab. VI: 22). Ako stredná časť nástroja bola nájdená čepeľ s ľavostrannou retušou s nie viditeľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom, vypuklým profilom a so vzájomne paralelnými stranami (tab. VI: 9). Ďalším nástrojom je fragment čepele s obojstrannou retušou, paralelnými stranami, viac facetovaným prierezom a vypuklým profilom, pričom bod úderu nebol spozorovaný (tab. VII: 3). Objavené boli i štyri nástroje v podobe čepeľí, z ktorých jedna mala retuš na vrube.

Poslednými nástrojmi v súbore sú: v celej podobe zachované čepeľové škrabadlo s paralelnými bokmi (tab. V: 20), viditeľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom a čepeľ s retušou na vetrálnej strane.

Jadrá

Dve jadrá mali hranolovitý tvar a charakterom predstavujú čepeľovitý úštep. Na väčšom (tab. V: 22) i na menšom jadre (tab. V: 23) boli badateľné štyri úderové plochy. Ďalšie jadro je charakterom

² Druhovú a surovinovú skladbu kamennej štiepanej industrie určil Mgr. O. Žaár, PhD.

Obr. 5. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. 1, 2 – fragmenty mazanice s prilepenými drobnými črepmi a konštrukčnými prvkami; 3 – stopy po tyčovine; 4–6 – vtlačené prvky; 7, 8 – odtlačky štiepaného dreva; 9–11 – stopy prútov; 12–14 – vonkajšie omazanie (určenie a foto D. Javorek).

výrobku úštep s viditeľnými piatimi úderovými plochami (tab. VIII: 4). Ako čepeľ bolo zachované hranolové jadro so štyrmi úderovými plochami (tab. VIII: 5). Z parcely boli vyzdvihnuté i ďalšie dve jadrá, z ktorých jedno predstavovalo odlomenú časť z celku.

Neopracované čepele

Čepele, na ktorých nie je viditeľný znak cielennej úpravy, tvoria takmer štvrtinu súboru. Prvá čepeľ (tab. V: 6) je zachovaná ako spodno-stredná časť pôvodnej čepele s viditeľným bodom úderu, konvergentnými bokmi, trojuholníkovitým prierezom a vypuklým profilom. Druhá je čepeľ (tab. V: 8) bez možnosti určenia časti z ktorej pochádza, taktiež s nepozorovateľným bodom úderu, s bokmi pomerne nepravidelnými, lichobežníkovitého tvaru na priereze a s vypuklým profilom. Tretia čepeľ (tab. V: 12), zachovaná ako horná časť, má boky paralelné a bod úderu nebol taktiež spozorovaný. Prierez má lichobežníkovitý tvar a vypuklý profil. Štvrtá čepeľ (tab. V: 15) je zachovaná ako spodno-stredná časť s paralelnými bokmi, viditeľným bodom úderu s lichobežníkovitým prierezom a vypuklým profilom. Ďalšia čepeľ má (tab. V: 17) horno-strednú časť bez viditeľného bodu úderu, boky sú navzájom nepravidelné, rovnako aj prierez čepele a profil je vypuklý. Šiestou v poradí je čepeľ (tab. V: 18) bez možnosti určenia časti, z ktorej pochádza, boky sú navzájom divergentné, bod úderu nebol spozorovaný, prierez čepele má trojuholníkovitý tvar a profil je taktiež ako pri predchádzajúcich kusoch vypuklý. U siedmej čepele (tab. V: 19) nebolo možné určiť časť tela, boky sú divergentné, bod úderu je pozorovateľný, prierez je lichobežníkovitý a profil pomerne skrútený. Ďalší exemplár predstavuje čepeľ zachovaná ako spodno-stredná časť s nepravidelnými bokmi a viditeľným bodom úderu. Na priereze je viacfacetovaná a jej profil má vypuklý tvar (tab. V: 24). Deviata čepeľ má nepravidelné bočné strany a nepravidelný prierez so skrúteným profilom a nebadateľným bodom úderu (tab. VI: 10). Desiata čepeľ je zachovaná ako spodná časť s nepravidelnými bokmi a viditeľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom (tab. VI: 12). Jedenásta čepeľ predstavuje spodnú časť s nepravidelnými bočnými stranami a viditeľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom (tab. VI: 15). Ďalšími nálezmi sú dve čepele zachované ako spodné časti s divergentnými bokmi, viditeľnými bodmi úderu, jedna s prierezom nepravidelným (tab. VI: 15) a vypuklým profilom, druhá s lichobežníkovitým prierezom a vypuklým profilom (tab. VI: 16). Ako spodná časť bola zachovaná čepeľ s pravidelnými bočnými stranami, s nie viditeľným bodom úderu,

trojuholníkovitým prierezom a na profile vypuklým tvarom (tab. VI: 18). Ďalšou v kolekcii je čepeľ s pravidelnými bokmi, na ktorej nebolo možné sledovať bod úderu, s nepravidelným prierezom a skrúteným profilom (tab. VI: 25).

Ako spodno-stredné časti boli zachované nasledujúce tri neopracované čepele: čepeľ bez viditeľného bodu úderu, s paralelnými bokmi, trojuholníkovitým prierezom a skrúteným profilom (tab. VI: 27); čepeľ s viditeľným bodom úderu a paralelnými stranami, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom (tab. VII: 13); čepeľ s divergentnými bočnými stranami, s badateľným bodom úderu, lichobežníkovitým prierezom a rovným profilom (tab. VIII: 6).

Bez možnosti pozorovania časti čepele, ktorú fragment predstavuje, boli zachované nasledovné nálezy s pravidelnými bokmi: čepeľ s pozorovateľným bodom úderu, viacfacetovaným prierezom a skrúteným profilom (tab. VI: 28); čepeľ s neviditeľným úderným bodom, viacfacetovaným prierezom a rovným profilom (tab. VII: 1); čepeľ s viditeľným úderným bodom, trojuholníkovitým prierezom a rovným profilom (tab. VII: 4); hrubá čepeľ s nepozorovaným bodom úderu, viacfacetovaným prierezom a skrúteným profilom (tab. VIII: 7) a taktiež hrubá čepeľ s viditeľným bodom úderu, nepravidelným prierezom a skrúteným profilom (tab. VIII: 8).

Ostatné neopracované čepele, zachované v malých rozmeroch, sú zastúpené tromi kusmi, z toho jeden bude pravdepodobne stredná až horná časť niekdajšieho predmetu.

Úštepy a odštepy

Nálezy zaradené do tejto kategórie vznikajú ako odpad pri výrobe cielených predmetov, nástrojov (čepele, škrabadlá atď.). Na lokalite boli zastúpené vyše polovicou nálezov. Úmyselné opracovanie či retuš nebola spozorovaná ani na jednom kuse. Bod úderu bol však viditeľný na deviatich exemplároch (tab. V: 13; VI: 3, 21; VII: 5, 10, 14, 15; VIII: 2, 3). V podobe čepeľovitého úštepu sa zachovali štyri kusy (tab. V: 1, 2; VI: 8, 26), ako fragmenty boli nájdené iba tri kusy (tab. V: 3, 5; VI: 23). Vo forme odštepu sa v súbore nachádzalo trinásť kusov (tab. V: 7; VI: 2, 17, 24; VII: 2, 8). Predmety určené iba ako úštepy boli zastúpené 35 kusmi (tab. V: 11, 13, 14, 16, 21; VI: 6, 7, 13, 14, 20, 21; VII: 5–7, 9–12, 14–16; VIII: 1, 2, 3). K malým úštepom vieme zaradiť štyri jedince (tab. VI: 1; 3–5). Časť nálezov v tejto kategórii bolo značne prepálených, výrazným žiarom prešli hlavne dva exempláre (tab. VII: 6, 7). Pri jednom takto prepálenom úštepe možno predpokladať možný tvar rydlovej triesky.

Surovinové zdroje

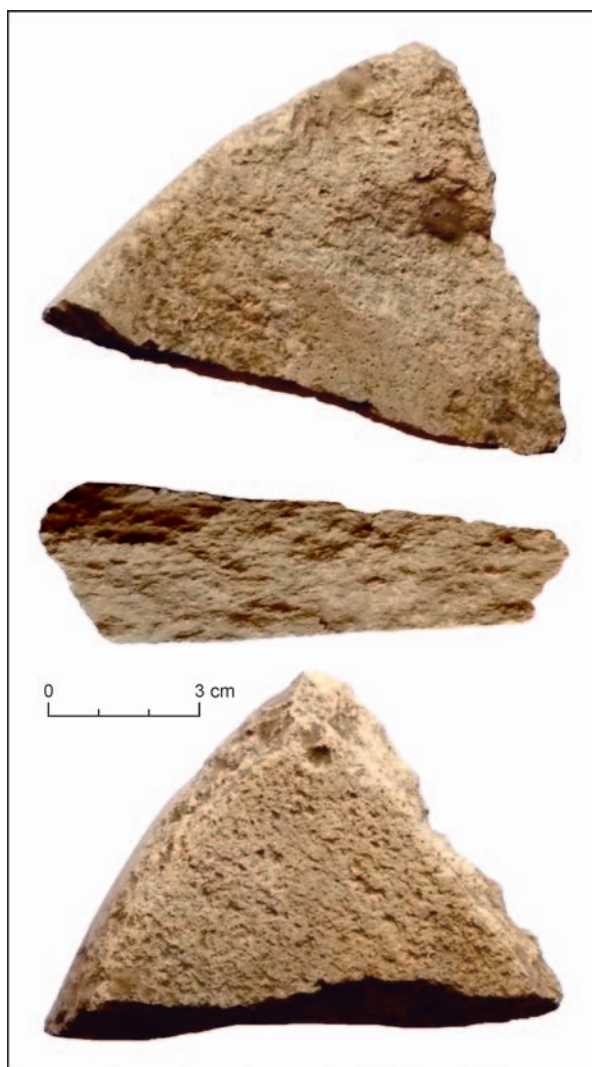
Surovinu, z ktorej bola vyrobená industria, sa podarilo určiť takmer v každom prípade (okrem ôsmich jedincov). Neurčené kusy boli značne prepálené a evidované sú len ako bližšie nešpecifikovaný silicit. Patrí sem aj jeden z úštepov (tab. VII: 8), vyrobený azda z kremenca. Takmer polovicu súboru predstavuje importovaná surovina – silicit krakovsko-čenstochovskej jury (jurský podkrakovský pazúrik) variantu G, ktorého hlavné zdroje boli objavené 55 km severozápadne od Krakowa v povodí rieky Krztynia (*Kopacz/Pelisiak 1992; Pelisiak 2006*). Na nami skúmanej parcele bolo 48 jedincov vyrobených z tejto suroviny. Patrili sem okrem jedného všetky nástroje (tab. V: 4, 10, 19, 20; VI: 9, 11, 22; VII: 3), dve hranolové jadrá (tab. V: 22; VIII: 5) a jadro na ústepe (tab. VIII: 4), deväť neopracovaných čepelí (tab. V: 8, 12; VI: 10, 16, 27, 28; VII: 4, 13) a dvadsaťštyri úštepov a odštepov (tab. V: 5, 7, 11, 16, 21; VI: 1, 2, 4, 6–8, 17; VII: 2, 9–12, 14; VIII: 1–3).

Miestny limnosilicit, ktorého ložiská sa nachádzajú na okrajoch Žiarskej kotliny (*Cheben/Illášová 2002*) a okruhliaky sa vyskytujú aj v naplaveninách Hrona (*Hovorka/Illášová 2002, 64*), je zastúpený taktiež vo vysokej miere (44 jedincov). Vyrobené z neho boli tri nástroje (tab. VI: 19), deväť neopracovaných čepelí (tab. V: 6, 15, 24; VI: 12, 15, 18; VII: 1), dve jadrá a celkovo tridsať úštepov a odštepov (tab. V: 1–3, 13; VI: 5, 13, 14, 20, 21, 23, 24, 26; VII: 5, 15, 16).

V najmenšom množstve bol zastúpený silicit glaciálnych sedimentov (pazúrik), nemiestneho pôvodu, ktorý bol zistený v prípade troch jedincov: dve neopracované čepele (tab. V: 17, 18) a jeden úštep (tab. V: 14). Zdroje tejto suroviny sa nachádzajú najmä v oblastiach hraničných zón kontinentálneho zaľadnenia (*Přichystal 2009, 47*), pričom sa k nám dostával obchodnými cestami hlavne z Poľska.

Kamenná podložka

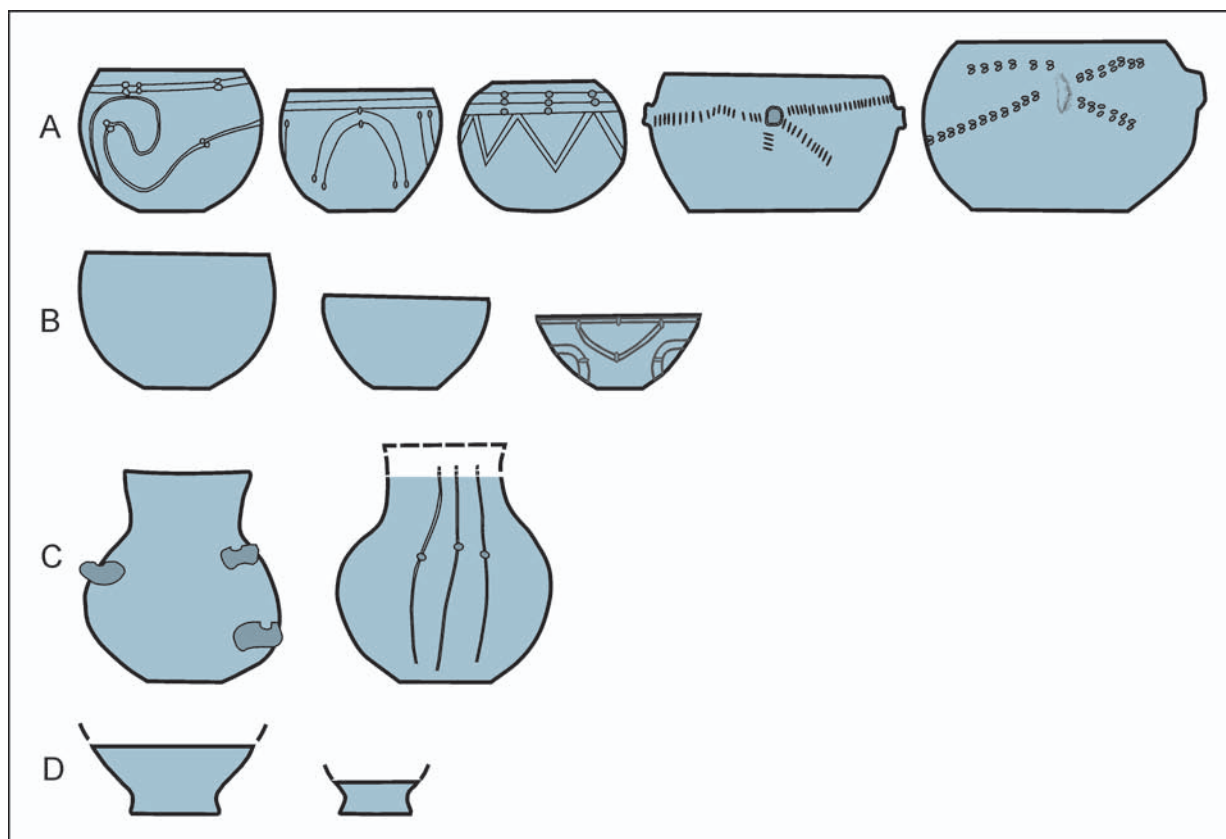
Tento typ predmetu sa objavil len vo fragmentárnom stave (obr. 6) vo výplni objektu 2. Dĺžky strán lomu mali veľkosť 9 a 11 cm. Hrúbka sa od stredu smerom k okraju pohybovala od 2 cm až po 3,4 cm. Priemer z dochovaného fragmentu nebolo možné stanoviť. Hmotnosť exemplára tesne prevyšovala 1 kg. Na náleze neboli viditeľné žiadne stopy po pracovnej činnosti, avšak povrch podložky bol jednoznačne hladný. Kamenné podložky mali v neolite široké využitie, napríklad na drvenie obilia, či roztiekanie minerálnych farbív.

Obr. 6. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Kamenná podložka z objektu 2 (foto N. Beljak Pažinová).

VYHODNOTENIE SÚBORU A RELATÍVNA CHRONOLÓGIA

Nálezisko Podborová patrí k bohatým polykulturným lokalitám na území Zvolena. Už pri rôznych drobných zemných aktivitách (obrábanie záhradiek) ľudia dlhodobo objavujú variabilné archeologické nálezy ako doklad pravekého osídlenia územia. Samotná poloha má veľmi dobrú pozíciu na severnom okraji mesta Zvolen. Na tejto vyvýšenej ľavobrežnej terase rieky Hron bolo stredoneolitické osídlenie prvýkrát zistené v roku 1998 pri prehliadke ryhy elektrického vedenia na ulici J. Bánika a zbermi na ulici J. D. Matejovie (*Malček 2000, 129*). Následné nálezy pri kopaní rýh pre telefónne káble v auguste 2001 na uliciach Na rovni, J. D. Matejovie a Partizánska rozšírili pramenný fond tejto, na

Obr. 7. Typologická škála nádob kultúry s lineárnou keramikou zdokumentovaných vo Zvolene, poloha Podborová. A – globulárne/gulovité a polgulovité tvary; B – misy; C – putne a fľašovité nádoby; D – nádoby na nízkych prstencových nôžkach. Bez mierky (autorka N. Beljak Pažinová).

nálezy mimoriadne bohatej polohy (Malček 2002, 121–123). Zberové nálezy (keramika a štiepaná industria datovaná do LnK; črepy, mazanica a uhlíky datované do doby bronzovej – obdobie popolnicových polí; eneolitický keramický materiál) sa z predmetnej polohy získali aj v roku 2005 (Ušiak/Zachar/Hanuliak 2007, 194, 195). Prvý dôkaz staroeneolitického osídlenia (ludanická skupina) nielen polohy Podborová, ale Zvolena vôbec, zdokumentoval v roku 2003 R. Malček (2004, 131). Doklady osídlenia v eneolite sa potvrdili aj v roku 2006 pri oprave chodníka na ulici J. Bánika (Hanuliak/Ušiak/Zachar 2008, 63). V rovnakom roku boli zdokumentované ďalšie neolitické zberové, hlavne keramické, nálezy aj z ulice J. D. Matejovie (Hanuliak/Ušiak/Zachar 2008, 63) a z Borovianskej cesty (Zachar, J./Zachar, T. 2008, 176).

Nebolo teda žiadnym prekvapením, keď sa pri hlbších výkopových prácach podarilo identifikovať aj sídliskové objekty. A hoci na parcele 1710/1 na ulici J. D. Matejovie 15 (obr. 1: B) bol výskum obmedzený na pomerne malý rozsah výkopových prác pri oprave kanalizácie, podarilo sa získať bohatý pramenný fond a zdokumentovať dva neolitické

sídliskové objekty spolu s kultúrnou vrstvou. Najpočetnejšie zastúpenie mala na lokalite keramika. Tak na jemnej, ako aj na hrubej keramike dominovala šedá farba v rôznych v tmavších i svetlejších odtieňoch, nasledovali oranžové a hnedé tóny. Druhovo identifikovať sa podarilo 175 zlomkov. Najpočetnejšie boli guľovité a polguľovité nádoby s mierne dovnútra zaťaženým okrajom, v menšej miere sa vyskytli hrncovité a misovité nádoby a ojedinele aj tvary s hrdlom, resp. nádoby na nôžkach (obr. 7). Nezdobené fragmenty počtom výrazne prevyšovali zlomky s výzdobou lineárnou, plastickou a vhlbenou. Pre jemnú keramiku bola charakteristická výzdoba lineárna, a to hlavne ornament s notovou hlavičkou, pričom prítomný bol aj okrajový pás výzdoby reprezentovaný viacerými obvodovými líniami s jamkami – notami (tab. I: 1–8; II: 4, 7). Ornament zdobiaci telá nádob mal geometrický tvar, aplikované boli hlavne dvojlinky (tab. I: 1, 2, 5–10, 12, 13, 18–20; II: 3, 11, 13, 15), menej trojlinky (tab. I: 4, 14; II: 7, 10). Vzhľadom na zlomkovitosť keramického materiálu nebolo, až na výnimky (tab. I: 1, 2), možné postihnúť hlavný výzdobný motív. Notové hlavičky mali najviac oválny

tvar, nasledované kruhovým, užším pretiahnutým, šošovkovitým tvarom. Najčastejšie boli umiestnené na línii (líniiach), na uhloch, prípadne priesečníkoch a začiatkoch línii (tab. I; II: 3–5, 7, 10–17). Ojedinelý v rámci jemnej keramiky je fragment globulárneho tela s plastickou zoomorfnou aplikáciou v tvare hlavy zrejme zvieraťa s rohami (tab. II: 3). Podobné, aj horizontálne prevrútané, výčnelky poznáme z lokalít na juhozápadnom Slovensku (napr. Mužla-Čenkov – Kuzma 1990, obr. 11: 17, 19; Štúrovo – Pavúk 1994, tab. 34: 33; 38: 22; Žikava – Kuzma/Illášová 1996, obr. 84: 26; Bajč-Vlkanovo – Bistáková/Nevizánsky 2013, obr. 22: 3).

Na hrubom tovare prevládal technický vhlbený ornament. Vyskytli sa napríklad nechťové vrypy (tab. III: 14, 15), umiestnené pod okrajom i na telách nádob, kde vytvárali klukatkovité rady medzi výčnelkami (tab. IV: 1). Hojné boli aj tzv. kávové zrná (tab. III: 6; IV: 4, 9), resp. zaštipovanie (tab. III: 8, 17; IV: 5, 6, 11, 13). Plastické aplikácie zastupovali výčnelky (tab. III: 8, 10–13, 18; IV: 1, 3, 6, 7, 12) rôznych tvarov (polguľovité a oválne, jazykovité, valcovité/kužeľovité s priehlbínou), v menšej miere sa vyskytli uchá (tab. III: 9; IV: 8), alebo pretláčané plastické lišty (tab. IV: 12).

Keramické nálezy objavené v dvoch skúmaných objektoch je možné zaradiť do prelomu mladej LnK a železovskej skupiny. Prítomnosť jednoznačných motívov typických pre klasickú železovskú skupinu (ako pozdĺžne záseky/vrypy na líniiach, T-záseky, viacnásobné línie, vlnkovitý ornament) zistená nebola. Avšak niektoré elementy (napr. zdvojené a trojité ryté línie, krokvy) naznačujú zaradenie súboru do počiatku železovskej skupiny s ešte silnými reminiscenciami mladej LnK. Hoci zrejme až nový, v budúcnosti objavený, materiál upresní datovanie osídlenia, na základe doteraz analyzovaného materiálu, je istá silná výzdobná a tvarová spätosť s mladou LnK.

Zmiený opis nálezov, ako aj z neho vyplývajúce kultúrne zaradenie v plnej miere zodpovedá analýze materiálu získaného v roku 2008 z piatich sídliskových objektov situovaných približne 100 m západne (parcela 1269) od aktuálne skúmanej parcely (obr. 1: B; Pažinová/Beljak 2011, 263, tabela 1). Tu sa však našlo len 145 ks črepov (pomer medzi jemnou a hrubou keramikou bol asi 1:6) a jeden úštep, ktorý je možné jednoznačne považovať za nástroj – úštepové škrabadlo – zo silicitu krakovsko-čenstochovskej jury. Z druhov nádob tu dominovali taktiež globulárne a misovité tvary, pričom výzdoba v prípade jemnej keramiky pozostávala z jemných i hrubších rytých línii a notových hlavičiek rôznych tvarov (Pažinová/Beljak 2011, tabela 3, tab. I; II: 1, 2, 5, 6, 8–10). Hrubá keramika (Pažinová/Beljak 2011, tabela 4, tab. III) vykazovala v malom

množstve vhlbené prvky (nechťové vrypy, kávové zrná) a plastické aplikácie (menšie kužeľovité i väčšie rypákovité a masívne výčnelky s pretláčanými jamkami). Na troch črepoch boli badateľné aj stopy po farebnej výzdobe (červená aj žltá maľba).

Identifikované osídlenie vo Zvolene, poloha Podborová je dôležité svojou geografickou pozíciou v rámci sídelnej oikumény lineárnej keramiky na strednom Slovensku. Keď sa pozrieme na osídlenie LnK na strednom Pohroní (podrobnejšie Tóth 2013), resp. strednom a hornom Poiplí (Beljak/Beljak Pažinová/Mitáš 2015, 108–110, 165; Tóth 2010, 89, 90, mapa 7–10), dostaneme zaujímavý obraz o dobovom sídelnom priestore. Vôbec najstaršie neolitické osídlenie v regióne bolo zachytené v severnej časti Žiarskej kotliny v Laderskej Vieske (vzdialenosť od Zvolena asi 24 km), odkiaľ pochádzajú črepy kultúry so staršou lineárnou keramikou s typickými výzdobnými prvkami fázy Bína (Mosný/Šiška 1999). Ďalšie známe starolineárne lokality (staršia fáza kultúry s východnou lineárnou keramikou) sa nachádzajú východným smerom, na Gemeri pri Bátke a Tornali (asi 100 km od Zvolena; Kovács 1982, 165, 166; 1984, 46), prípadne juhozápadným smerom až na Podunajskej pahorkatine. Napríklad v Kozárovciach (70 km od Zvolena; Ivanič 2002), je doložené osídlenie počas celého trvania kultúry s lineárnou keramikou. Ide už o priestor tzv. Slovenskej brány, kde boli objavené nálezy mladej LnK a železovskej skupiny aj v Hronskom Beňadiku v polohe Hája a v časti Psiare (Konečná 1991, 57, 58; 1998, 3; Konečná/Trgína 1990, 99).

Postup komunity s mladou lineárnou keramikou a železovskej skupiny do oblasti vnútro-horských kotlin je doložený na viacerých lokalitách Žiarskej kotliny a v južnej časti Zvolenskej kotliny, kde si ľudia svoje osady zakladali vo variabilných nadmorských výškach medzi 300–500 m. Kým v prvej menovanej kotline poukazujú na prítomnosť komunit mladšej lineárnej kultúry a železovskej skupiny len zberové nálezy (Dolná Ždaňa – Pieta 1988, 108; Jastrabá – Balaša 1960, 23; Šášovské Podhradie – Hoššo 1980, 91; Žarnovica-Revištské Podzámčie – Bárta 1977, 32; Žiar nad Hronom-mestský park – Mosný/Pieta 2003, 107), vo Zvolenskej kotline boli nielen zberom (Zvolen, poloha Sarvaška – Mosný 1992, 83; Zolná – Malček/Pálinkáš/Páterka 2004, 131, 132; Zvolen-Podbrálie – Žebrák 1982, 310–313), ale aj záchrannými výskumami doložené aj sídliskové objekty. Zo samotného mesta Zvolen evidujeme tri polohy s uzavretými celkami kultúry s mladšou LnK. Okrem analyzovanej polohy Podborová, sú to lokality v južnej časti mesta Zvolen na ľavobrežnej terase potoka Slatina: polohy Pod Dráhy a Haputka, ktorá sa v staršej literatúre uvádza aj ako poloha

Pod Dráhy-zimný štadión (Eisner 1935, 52; Balaša 1960, 19, 20; Mosný 1992, 82, obr. 42: 1, 2, 4, 6–9). Táto lokalita do literatúry vstúpila ako nálezisko s nálezmi nielen mladolineárnej, ale aj bukovohorskej kultúry (Budinský-Krička 1947), žiaľ materiál sa do súčasnosti nezachoval (Mácelová 1993, 31).

Z hľadiska genézy kultúry s lineárnou keramikou na Stredné Pohronie je zaujímavý poznatok týkajúci sa surovínovej skladby kamennej štiepanej industrie zo Zvolena, polohy Podborová. Hoci prítomná je aj domáca surovina, dominuje jednoznačne import zo vzdialenejších zdrojov. Vysoký výskyt kvalitného silicitu krakovsko-čenstochovskej jury (hlavne v objekte 2) svedčí o aktívnom priamom, či sprostredkovanom kontakte osady s oblasťou primárneho výskytu tejto suroviny. Po porovnaní percentuálneho zastúpenia jurského podkrakovského pazúrika s vybranými lokalitami napríklad na Spiši (Spišský Hrhov-kaštieľ – 48,4 %; Stráne pod Tatrami – 71,7 %; Spišská Belá-Rakúsy – 44 %; Spišská Nová Ves-Smižany – 47%; Doľany-pod Brusníkom – 67 %; Klčov-Roveň pod Hájikom – 67 %; Soják 1999, 97; 2000, 212, 241; 2002; 2003, 75; 2005, 295, 296) je evidentná vzájomná podobnosť, pričom táto importovaná surovina tvorí v oboch regiónoch vedúcu zložku. Ďalej na juhozápadnom Slovensku početnosť výskytu tejto kvalitnej suroviny jednoznačne klesá, napríklad v Hurbanove mala len desiatinný podiel (Březinová/Pažinová 2011, 127, tabeľa 15).

Do úvahy treba brať aj vysoký počet úštepov a odštepov v polohe Podborová (57 %), čo poukazuje na miestne spracovanie suroviny a nie len na odber už hotových výrobkov. Obdobné zastúpenie výrobného odpadu badať opäť i na viacerých sídliskách v spišskej oblasti: napríklad Spišská Belá-Rakúsy – 53% (Soják 2000, 215); Klčov, poloha Roveň pod Hájikom – 40 kusov (61 %; Soják 2005, 297), Stráne pod Tatrami – 136 kusov (49,8 %; Soják 1999, 100).

Trasa distribúcie silicitu krakovsko-čenstochovskej jury, smerom od zdroja južne, je doložená cez územie Malopoľska až do okolia Spiša. V trase šírenia tejto suroviny zrejme smerovalo aj postupné osídľovanie spišských polôh v neolite (Soják 1999; 2000). Poznamenať zároveň treba, že postupne sa začínajú objavovať neolitické lokality aj v Liptovskej kotline. Patria sem napríklad dávnejšie známe nálezy z travertínovej terasy v Bešeňovej (Lichardus 1962; Neustupný 1937), ale hlavne najnovší objav sídliska v Liptovských Matiašovciach, ležiaceho na starej komunikačnej ceste medzi Liptovom a Oravou (Furman, v tlači). Zachytená tu bola kolová jama s rovným dnom a jeden plytký objekt s keramikou klasického stupňa mladšej LnK a štiepanou industriou, v rámci ktorej dominoval opäť jurský

podkrakovský pazúrik. Dokonca jeden tenkostenný črep bol zdobený aj bukovohorským motívom (Furman, v tlači).

Vzhľadom na prírodné bariéry severným a západným smerom od Zvolenskej kotliny (Veľká Fatra, Nízke Tatry, Kremnické vrchy), resp. absenciu sídlisk analyzovanej kultúry, je málo pravdepodobné, že príchod ľudu LnK do tejto oblasti sa uskutočnil zo severu, prípadne severozápadu. Hoci vylúčiť nemožno pohronske trasovanie Horehronským podolím do údolia Hornádu, doteraz známe skutočnosti však zatiaľ tento predpoklad nepotvrdili. Ako možné trasy šírenia kultúry, resp. obchodu, či výmeny na stredné Slovensko, vrátane oblasti Podpoľania, resp. Zvolenskej kotliny, prichádzajú do úvahy skôr južné a juhovýchodné cesty pozdĺž Podunajskej pahorkatiny a Juhoslovenskej kotliny. Zatiaľ najbližšie ku Zvolenskej kotline boli na juhu zaznamenané sídliskové jamy kultúry s lineárnou keramikou a z jej tradície vychádzajúcou železovskou skupinou vo Dvorníkoch, poloha Patkoš (asi 50 km od Zvolena; Balaša 1963, 179, 180). Taktiež husté stredoneolitické osídlenie evidujeme v južnej časti Sebechlebskej pahorkatiny a v Šahanskej kotline – napríklad Dudince (Bátora 1976; Malček/Pálinkáš/Páterka 2004), Hokovce (Bátora 1977), Hontianske Moravce (Šalkovský 1987) a Santovka (Marková/Ožďáni 1993).

Rovnako nemožno opomenúť, že Zvolenská kotlina, resp. oblasť Podpoľania na strednom Slovensku je situovaná na pomedzí dvoch kultúrnych celkov (kultúry so západnou lineárnou keramikou a kultúry s východnou lineárnou keramikou) a nepochybne slúžila ako križovatka a spojovacie územie už od počiatkov osídlenia územia. Lokality východnej (alföldskej) lineárnej keramiky sú známe napríklad už od Lučenca, časť Opatová i z Oždian a Pincinej (Beljak/Beljak Pažinová/Mitáš 2015, 109, 110). Existenciu obchodných ciest východným smerom dokladajú aj objavené črepy s bukovohorskou výzdobou. Jadrové územie bukovohorskej kultúry (Piatničková 2010, obr. 1; 2), nazvanej podľa Bukových hôr v severnom Potísi, sa na území Slovenska nachádzalo na Gemeri (hlavne v oblasti Slovenského krasu). Jej rozšírenie severným až severovýchodným smerom je doložené zmiešaným lineárno-železovsko-bukovohorským horizontom na Spiši (Soják 2000, 248). Ten môžeme zrejme na základe najnovších nálezov v Liptovských Matiašovciach (Furman, v tlači) predpokladať aj ďalej na západ na Liptove a možno do budúcnosti aj na Orave. V období železovskej skupiny sa bukovohorské importy (keramika, obsidián) rozšírili už aj na územie západného Slovenska, čoho jasným dôkazom je napríklad lokalita Horné Lefantovce (Bánesz 1962, 23, 45). Objavené fragmenty s typickou

výzdobou bukovohorskej kultúry (tab. II: 1, 2) v polohe Podborová vo Zvolene sú preto ďalším dôležitým dôkazom vzájomného vplyvu, prípadne i kontaktu oboch kultúr. V minulosti už známe premiešané súbory boli vo Zvolene objavené na už spomínanej lokalite Pod drahý-Haputka v južnej časti mesta, od Podborovej vzdialenej približne 2 km vzdušnou čiarou (Balaša 1960, 19, 20; Eisner 1935, 57). Tieto nálezy nám však na analýzu k dispozícii už nie sú.

ZÁVER

Z lokality Zvolen, poloha Podborová bolo záchranným výskumom v roku 2011 zaistených dovedna 1735 kusov nálezov, z toho väčšina pochádzala z objektu 2 a z jeho bezprostrednej blízkosti (kultúrna vrstva). Nálezy tvorilo 1350 črepov, šesť drobných predmetov, 104 kusov kamennej štiepanej industrie, 272 kusov mazanice, jedna kamenná podložka. Objekty boli identifikované ako sídliskové jamy. Na základe rôznorodého materiálu vo výplni a značného stupňa fragmentárnosti možno tieto objekty bližšie priradiť k funkcii skladovania sídliskového odpadu. Znamená to, že nádoby boli v nich deponované už v deštruovanom stave. Zo spracovaného súboru keramiky prevládala jemná keramika s počtom 338 kusov. Takmer štyri pätiny súboru jemnej keramiky tvorili typické fragmenty. Pri jedincoch, kde bolo možné zaradenie k určitému typu nádoby (89 ks) prevažoval rytý ornament doplnený vhlbenou výzdobou. V kolekcii typických fragmentov sa vyskytovali najmä tvary pochádzajúce z globulárnych nádob rôznych veľkostí, či z nádob hrncovitých tvarov, na väčšine ktorých boli aplikované ryté línie v kombinácii s rôznymi typmi vhlbených jamiek (notové hlavičky, oválne, trojuholníkovité). Častou výzdobou boli taktiež ryté dvojlinky, V-motív a typický ornament pre kultúru s mladou lineárnou keramikou – oblúkovitý motív. Pozoruhodná je taktiež plastická zoomorfná aplikácia v tvare hlavy zrejme rohatého zvierťa (tab. II: 3), ktorá je typická pre mladší stupeň lineárnej keramiky a železovskú skupinu.

Hrubá keramika, ktorú možno označiť ako úžitkovú, bola analyzovaná v počte 300 kusov. Z toho predstavovala typická keramika menej než polovicu. Rozpoznané boli hlavne guľovité a polguľovité tvary nádob, na ktorých boli aplikované prevažne vhlbené prvky, akými sú nechtové zárezy či zaštiťovanie, a plastické funkčné aplikácie (výčnelky), alebo ich vzájomná kombinácia.

Vyzdvihnúť zo súboru treba dva fragmenty zdobené rytým ornamentom a vpichmi (tab. II: 1, 2),

pričom tento typ výzdoby je typický pre bukovohorskú kultúru. Táto skutočnosť, nie je prekvapujúca, nakoľko už na lokalite Pod Drahý v južnej časti Zvolena sa v minulosti počas výstavby mraziarní spomínala neolitická osada so zmiešanými črepmi západnej lineárnej a bukovohorskej kultúry. Na území Spiša sa udáva zmiešaný lineárno-železovsko-bukovohorský horizont a na západnom Slovensku vystupujú bukovohorské nálezy práve v prostredí železovskej skupiny. S rovnakým alebo podobným javom teda môžeme počítať i v oblasti stredného Pohronia. Do tohto prostredia sa mohli dostať spolu s dovážanými surovinami, alebo príchodom časti obyvateľstva tejto kultúry. Kým nebudú urobené technologické rozborы hlineného materiálu, nie je vylúčené, že môže ísť aj o miestne napodobneniny. Samotný materiál, tvrdosť, výpal a farebnosť sa od ostatných črepov na lokalite príliš neodlišuje.

Zo sídliskových jám a kultúrnej vrstvy pochádza aj šesť drobných hlinených nálezov (obr. 4). Konkrétne ide o tri kolieska (fragmenty), raritný nález prevráteného výčnelku zo sacej nádoby, tzv. sosák, cievku a fragment rokoväte pravdepodobne z naberačky. Nakoľko posledné dva menované predmety sa nenašli priamo v objektoch, ale pochádzajú z kultúrnej vrstvy zo sledovanej parcely, ich kultúrna príslušnosť nie je jednoznačná. Naberačky i cievky sa objavujú skôr od začiatku eneolitu (záver lengyelskej kultúry), resp. v badenskej kultúre. Nakoľko aj tieto obdobia sú na terase Podborová zastúpené, nie je možné vylúčiť, že ide o premiešaný sídliskový materiál.

Z analyzovaného súboru mazanice vidíme, že hoci bol spracovávaný len fragmentárny materiál, identifikované prvky stavebných konštrukcií vo forme otláčkov na mazanici vypovedajú o tom, že v období stredného neolitu v polohe skutočne jestvovala osada (budovy, domy a i.).

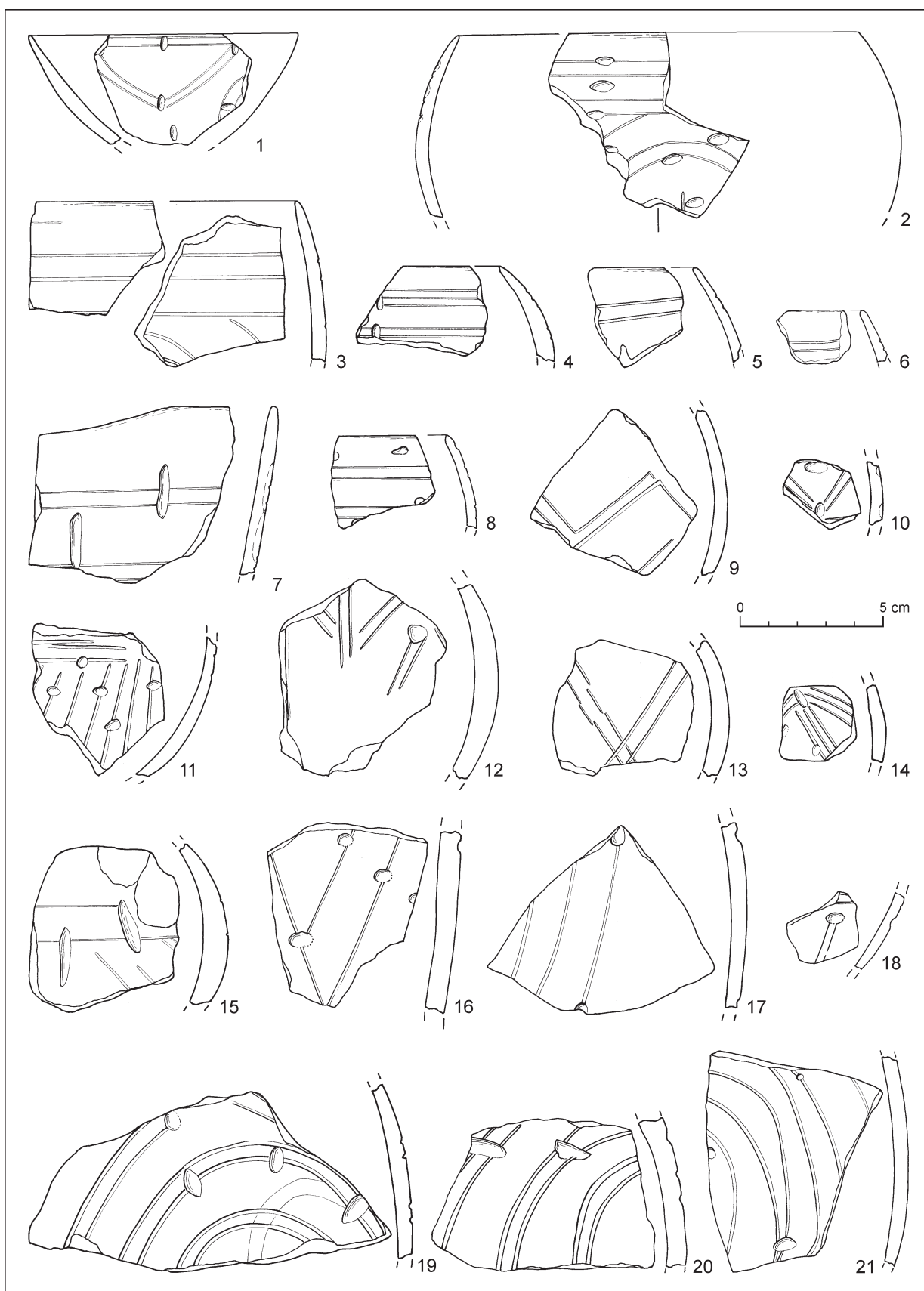
Dôležitou zložkou archeologického materiálu získaného z predmetnej polohy je kamenná štiepaná industria. Vzhľadom na malý rozsah výskumnej plochy je prekvapujúce objavené množstvo pozostávajúce zo 104 kusov. Popri identifikovaných nástrojoch, jadrách a neopracovaných čepeliach prevládali úštepy a odštepy. S týmto zistením možno na neolitickej osade vo Zvolene, poloha Podborová predpokladať intenzívne spracovávanie suroviny. V surovinovej skladbe dominoval importovaný silicit krakovsko-čenstochovskej jury, o niečo menej lokálny limnosilicit a najmenšie zastúpenie predstavoval silicit glaciálnych sedimentov. Iba pri nepatrnom množstve odštepov nebolo možné určiť surovinu, a to buď kvôli veľmi malým rozmerom, alebo značnému stupňu prepálenia. Hlavný zdroj suro-

viny na výrobu štiepanej industrie bol na lokalitu dovezený teda až z oblasti Malopoľska i keď zdroje miestneho limnosilicitu sa nachádzajú v pomerne blízkej Žiarskej kotline.

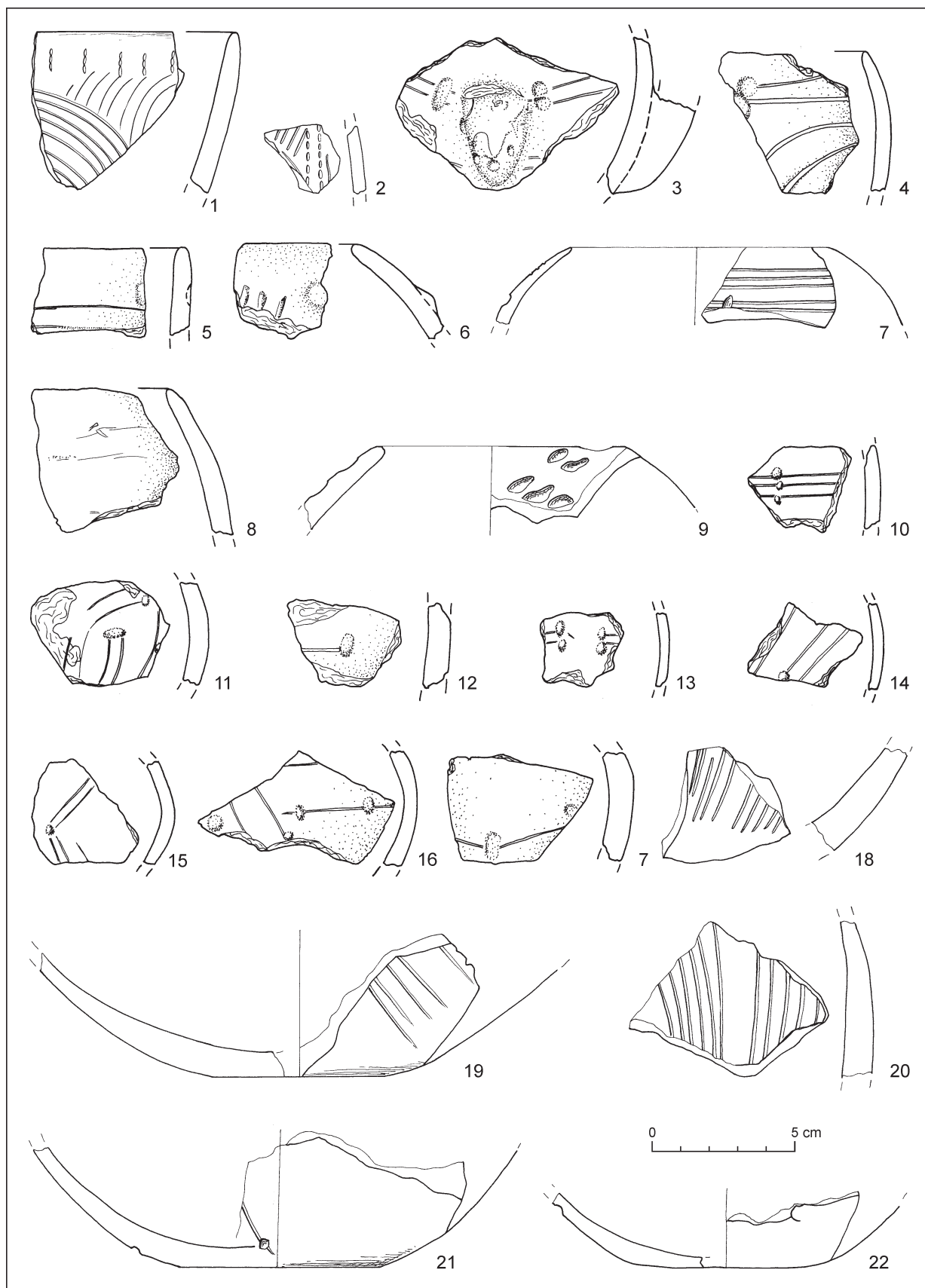
Množstvo a rôznorodosť pramenného fondu z lokality Podborová získaného z tak malého priestoru dokazuje bohatosť tejto neolitickej osady. Dôležitý význam vyvýšenej hronskej terasy v meste Zvolen pre osídlenie pravekého ľudu je teda nepopierateľný.

Genéza LnK na strednom Pohroní zatiaľ nie je spoľahlivo vyriešená, ale aj vďaka novým nálezom sa vieme lepšie k problematike vyjadriť. Známe je, že lokality LnK sa nachádzali predovšetkým pozdĺž hlavných komunikačných osí, a to tokov riek Hron a Ipel, resp. pozdĺž ich prítokov. Prvé doklady osídlenia nachádzame už v staršom stupni kultúry (Ladomerská Vieska v Žiarskej kotline), avšak až v mladšej fáze LnK sa osíd-

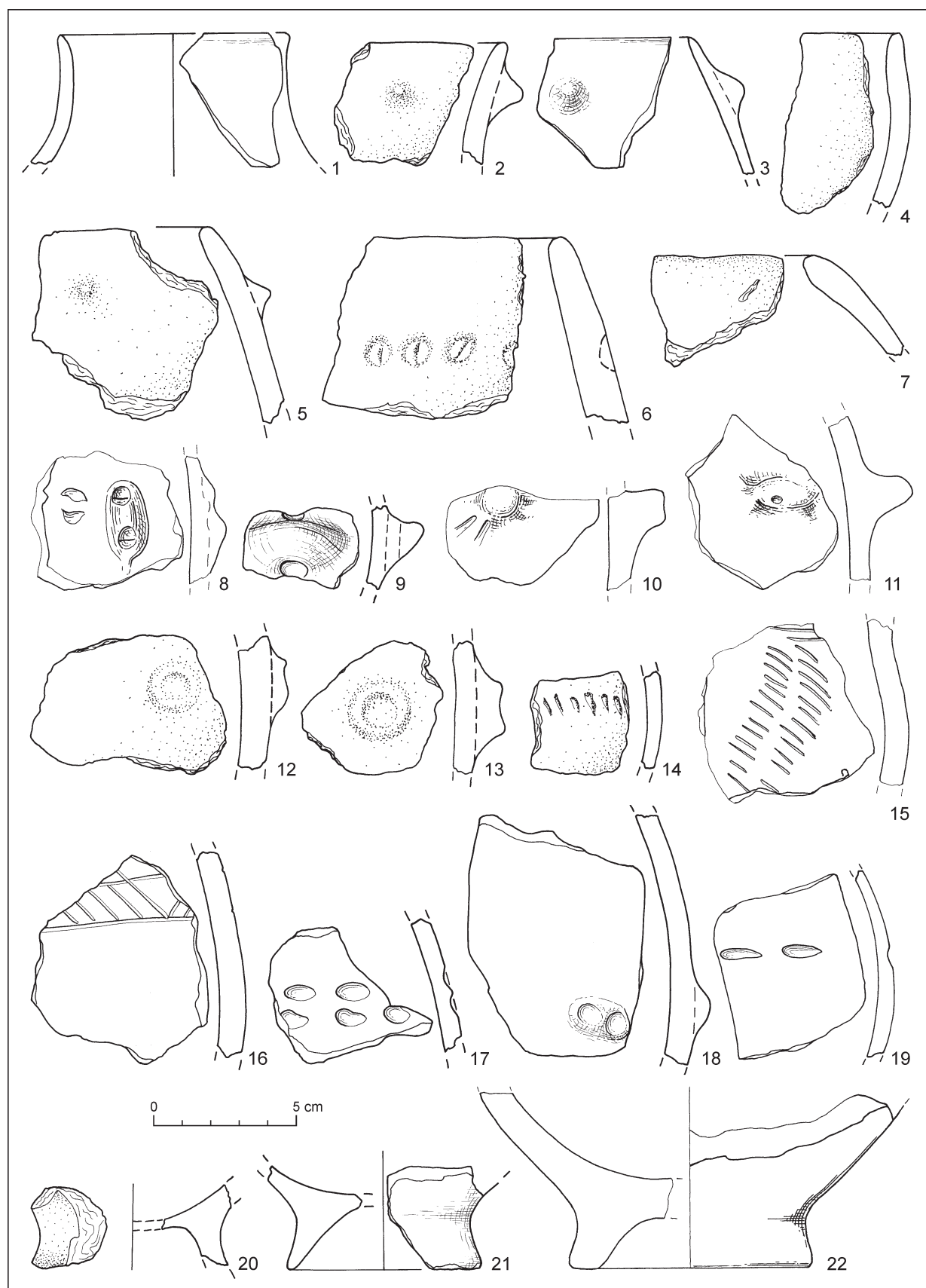
lenie posúva ďalej na východ, resp. na sever do oblasti Zvolenskej kotliny. Zatiaľ neevidujeme analogické osídlenie v Detvianskej, Pliešovskej, či Breznianskej kotline, a ani na Horehronskom podolí. O to dôležitejšia je výrazná koncentrácia osídlenia mladej LnK v katastri Zvolena a v jeho bezprostrednom okolí. Tu doložený lineárno-železovsko-bukovohorský horizont poukazuje na kontakty územia s oblasťou Slovenského krasu, resp. Spiša. Obchodné vzťahy potvrdzuje importovaná kvalitná štiepaná surovina (jurský podkrakovský pazúrik), ktorá dominovala v rámci využívaných surovín v hodnotenom priestore. Súčasný stav bádania nám zatiaľ nedovoľuje odvážnejšie tvrdenia, zdá sa však pravdepodobnejšia neolitizácia územia stredného Slovenska z juhu, resp. juhovýchodu, pričom intenzívne obchodné kontakty môžeme predpokladať vďaka množstvu importovanej kamennej suroviny.

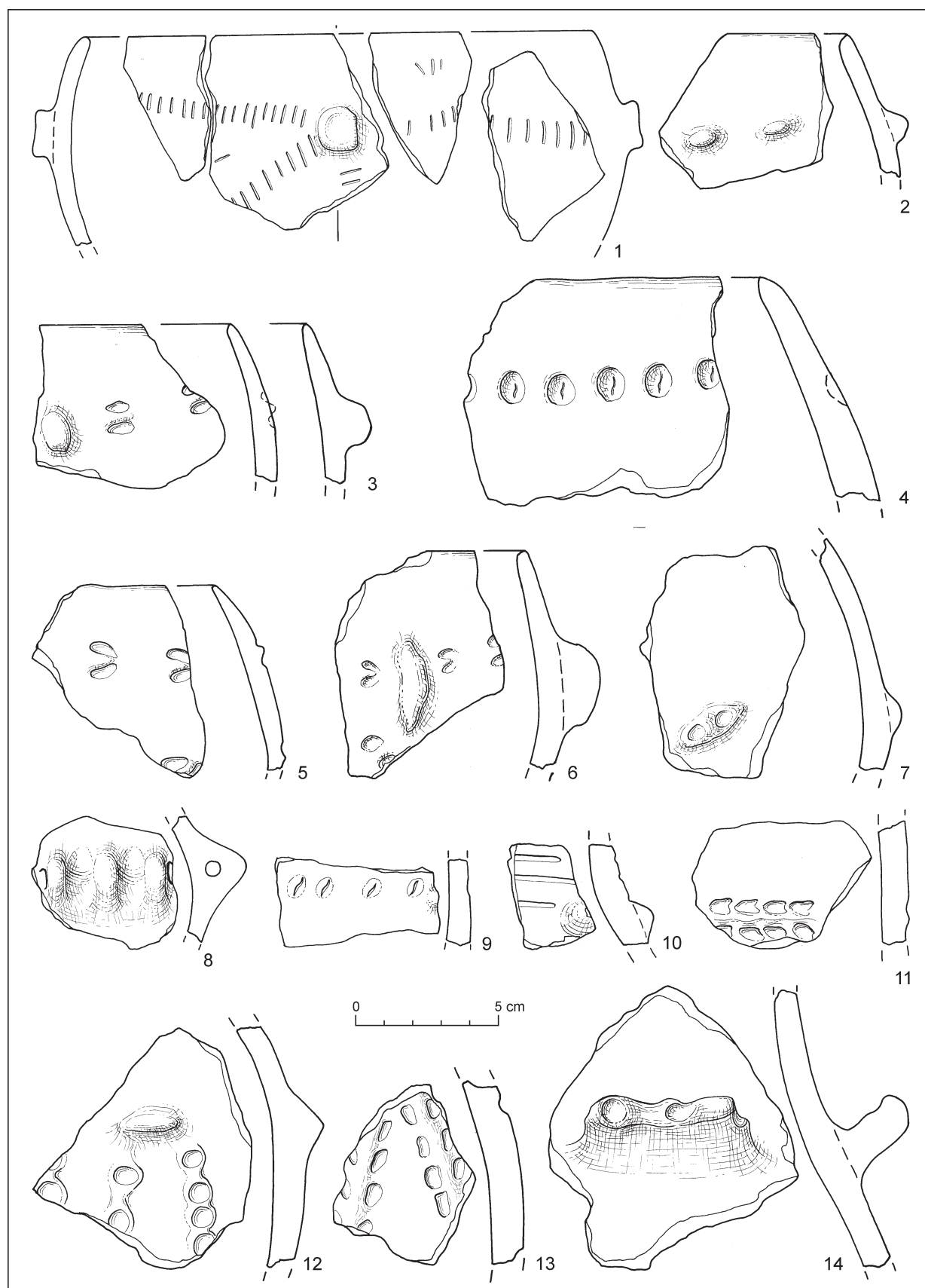
Tab. I. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Jemná zdobená keramika (kresba D. Zelenáková).

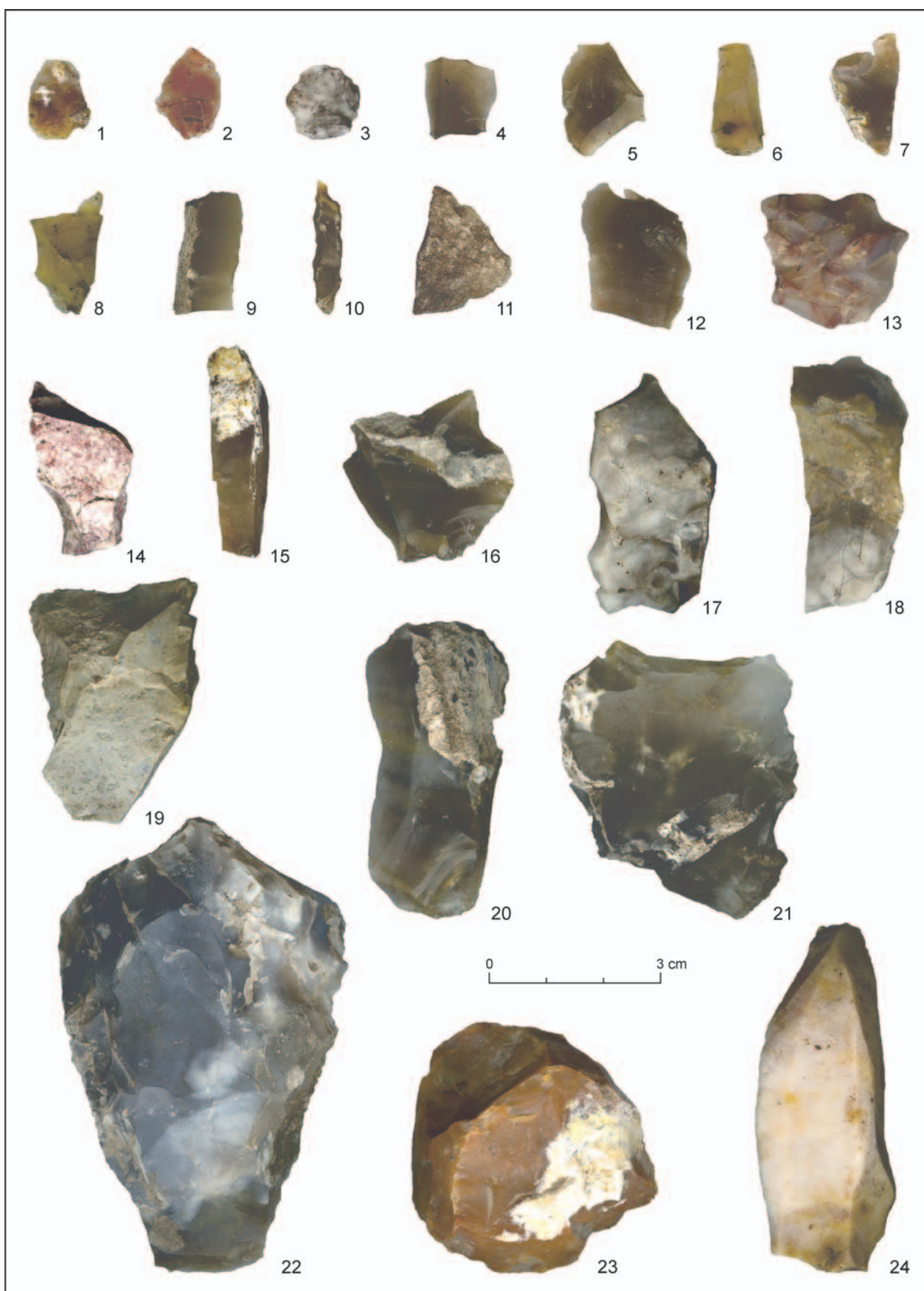
Tab. II. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. 1, 2 – črepy s bukovohorskou výzdobou; 3 – fragment so zoomorfným (?) výčnelkom; 4–17, 22 – jemná keramika; 18–21 – hrubá keramika (kresba D. Zeleňáková).

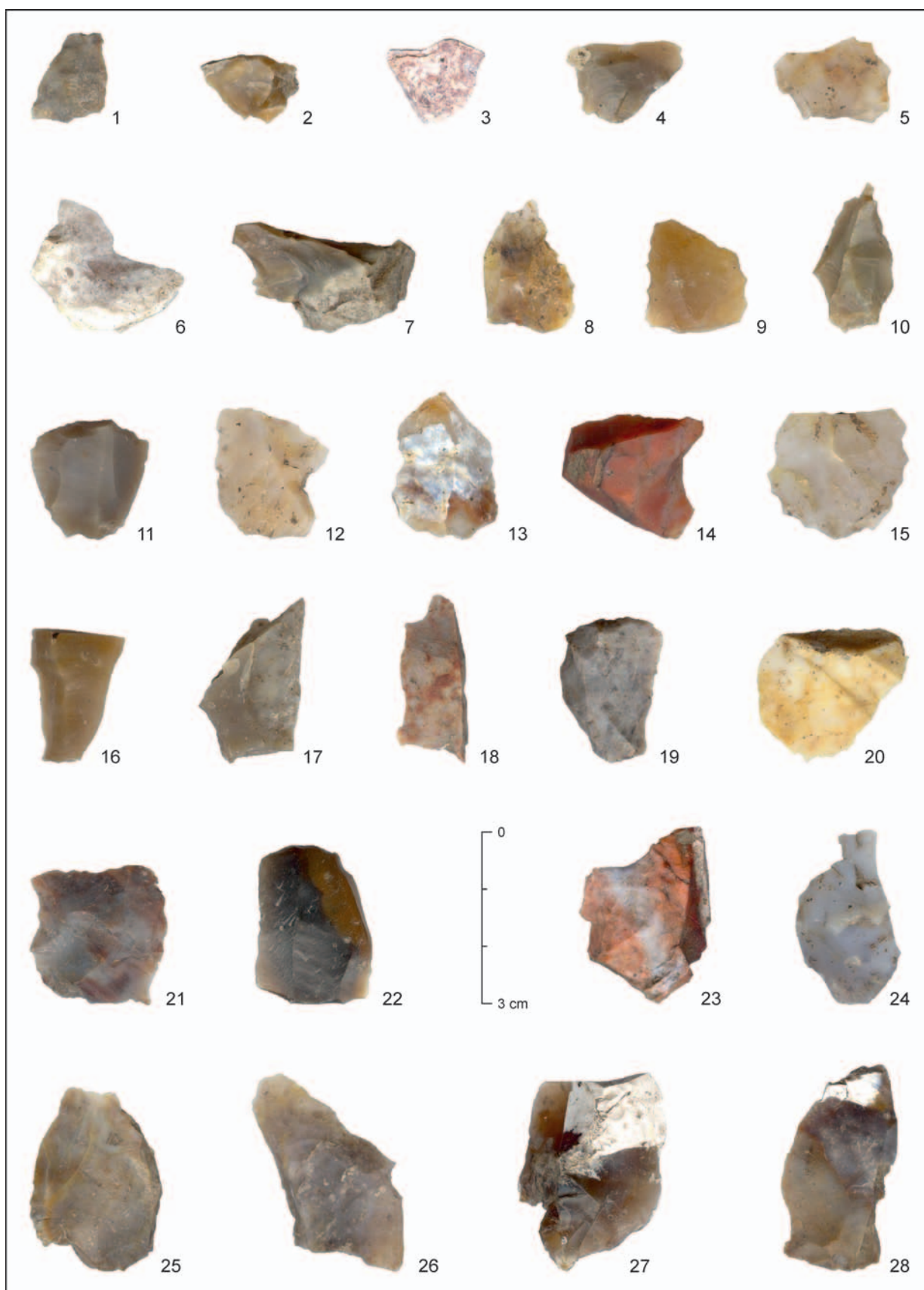
Tab. III. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Hrubá keramika zdobená vhlbenými prvkami a funkčnými aplikáciami (kresba D. Zelenáková).

Tab. IV. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Hrubá keramika zdobená vhlbenými prvkami a funkčnými aplikáciami (kresba D. Zelenáková).

Tab. V. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Štiepaná industria. 1–3, 5, 7, 11, 13, 14, 16, 21 – úštepky a odštepky; 6, 8, 12, 15, 17–19, 24 – neopracované čepele; 4, 9, 10, 20 – nástroje; 22, 23 – jadrá (určenie a foto O. Žaár).

Tab. VI. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Objekt 2. Štiepaná industria. 1–8, 13, 14, 17, 20, 21, 23, 24, 26 – úštepky a odštepky; 9, 11, 19, 22 – nástroje; 10, 12, 15, 16, 18, 25, 27, 28 – neopracované čepele (určenie a foto O. Žaár).

Tab. VII. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Objekt 2. Štiepaná industria. 1, 4, 13 – neopracované čepele; 2, 5–12, 14–16 – úštepky a odštepky; 3 – nástroj (určenie a foto O. Žaár).

Tab. VIII. Zvolen, poloha Podborová. Parcela 1710/1. Objekt 2. Štiepaná industria. 1–3 – úštepky a odštepky; 4, 5 – jadrá; 6–8 – nepracované čepele (určenie a foto O. Žaár).

LITERATÚRA

- Balaša 1960 – G. Balaša: *Praveké osídlenie stredného Slovenska*. Banská Bystrica 1960.
- Balaša 1963 – G. Balaša: Novšie archeologické náleziská a nálezy z južnej oblasti stredného Slovenska. *Študijné zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 179–208.
- Bánesz 1962 – L. Bánesz: Neolitické nálezy z Horných Lefantoviec. *Študijné zvesti AÚ SAV* 9, 1962, 21–46.
- Bátora 1976 – J. Bátora: Prieskum v povodí riek Štiavnice a Krupinice. *AVANS* 1975, 1976, 28, 29.
- Bátora 1977 – J. Bátora: Spečený val a neolitické sídlisko v Hokovciach. *AVANS* 1976, 1977, 45.
- Bárta 1977 – J. Bárta: Prieskum Žiarskej kotliny a Kremnického pohoria v r. 1976. *AVANS* 1976, 1977, 31–33.
- Beljak Pažinová 2014 – N. Beljak Pažinová: Kultúrne a chronologické vzťahy Stredného Pohronia v neolite a eneolite. In: M. Popelka/R. Šmidtová (ed.): *Neolitizace aneb setkání generací*. Praha 2014, 219–242.
- Beljak/Beljak Pažinová/Mitáš 2015 – J. Beljak/N. Beljak Pažinová/V. Mitáš: *Stredné a horné Poiplie. Svedectvo archeológie*. Nitra 2015.
- Bistáková/Nevizánsky 2013 – A. Bistáková/G. Nevizánsky: Neolitické osídlenie v Bajči – Vlkanove. *Študijné zvesti AÚ SAV* 54, 2013, 5–58.
- Březinová/Pažinová 2011 – G. Březinová/N. Pažinová: *Neolitická osada Hurbanovo-Bohatá*. Nitra 2011.
- Budinský-Krička 1947 – V. Budinský-Krička: Slovensko v mladšej dobe kamennej. In: V. Budinský-Krička: *Slovenské dejiny I*. Bratislava 1947, 55–67.
- Đuriš 2012 – J. Đuriš: Deskriptívny systém a vypovedacia schopnosť mazanice z mladšej a neskorej doby kamennej. *Slovenská archeológia* 60, 2012, 195–250.
- Eisner 1935 – J. Eisner: Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1934. *Sborník Muzeální slovenskej spoločnosti* 29, 1935, 51–80.
- Furman, v tlači – M. Furman: Nové archeologické objavy na Liptove v roku 2017. Význam laických spolupracovníkov pre prácu archeológov. In: M. Kvietok (ed.): *Výsledky nových archeologických výskumov na strednom Slovensku*. Zborník z konferencie archeológov pôsobiacich v oblasti stredného Slovenska. Banská Bystrica, v tlači.
- Hanuliak/Ušiak/Zachar 2008 – V. Hanuliak/P. Ušiak/J. Zachar: Archeologické nálezy z intravilánu Zvolena. *AVANS* 2006, 2008, 63, 64.
- Horváth 2012 – T. Horváth: „Spool-shaped clay artefact“: An unknown object-type of the Boleráz/Baden cultures. *Archeologia Moldovei* 35, 2012, 297–310.
- Hoššo 1980 – J. Hoššo: Výskum hradu Šášov a mestského hradu v Kremnici. *AVANS* 1979, 1980, 91–93.
- Hovorka/Illášová 2002 – D. Hovorka/L. Illášová: *Anorganické suroviny doby kamennej*. Nitra 2002.
- Hreha/Šiška 2015 – R. Hreha/S. Šiška: *Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemplinských Kopčanoch*. Nitra 2015.
- Cheben/Illášová 2002 – M. Cheben/L. Illášová: Chipped industry made of limnoquarzte from Žiarska kotlina hollow. In: I. Cheben/M. Metlička (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2001*. Nitra 2002, 105–112.
- Ivanič 2002 – P. Ivanič: Výsledky výskumu v Kozárovciach a Čajkove v rokoch 1999–2001. *AVANS* 2001, 2002, 79, 80.
- Kalicz/Makkay 1977 – N. Kalicz/J. Makkay: *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*. Studia Archaeologica 7. Budapest 1977.
- Konečná 1991 – K. Konečná: Výskum v Hronskom Beňadiku, časť Psiare. *AVANS* 1989, 1991, 57, 58.
- Konečná 1998 – K. Konečná: *Náčrt najstaršieho osídlenia okolia Novej Bane a Žarnovice*. Nová Baňa 1998.
- Konečná/Trgina 1990 – K. Konečná/G. Trgina: Prieskum v okrese Žiar nad Hronom. *AVANS* 1988, 1990, 99.
- Kopacz/Pelisiak 1992 – J. Kopacz/A. Pelisiak: Z badań nad wykorzystaniem krzemienia jurajskiego odmiany G w neolite. *Sprawozdania archeologiczne* 44, 1992, 109–116.
- Kovács 1982 – Š. Kovács: Nové nálezy východnej LNK v okrese Rimavská Sobota. *AVANS* 1981, 1982, 165–168.
- Kovács 1984 – Š. Kovács: Výskumy a prieskumy Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. *AVANS* 1983, 1984, 45–51.
- Kuzma 1990 – I. Kuzma: Plastika železovskej skupiny z Mužle-Čenkova. *Slovenská archeológia* 37, 1990, 429–450.
- Kuzma/Cheben 2005 – I. Kuzma/I. Cheben (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2004*. Zborník referátov z 23. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Skalica 21.–24. 9. 2004. Nitra 2005.
- Kuzma/Illášová 1996 – I. Kuzma/L. Illášová: Nové neolitické sídlisko v Žikave. *AVANS* 1994, 1996, 115, 116.
- Lichardus 1962 – J. Lichardus: Záchraný výskum v travertínových lomoch v Bešeňovej roku 1961. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, 849–856.
- Mácelová 1993 – M. Mácelová: Praveké a včasnohistorické osídlenie. In: V. Vaníková (ed.): *Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv*. Zvolen 1993, 31–39.
- Malček 2000 – R. Malček: Zbery v okresoch Zvolen a Detva. *AVANS* 1998, 2000, 128–130.
- Malček 2002 – R. Malček: Zbery na polohe Zvolen – Podborová. *AVANS* 2001, 2002, 121–123.
- Malček 2004 – R. Malček: Nálezy zo Zvolena-Podborovej. *AVANS* 2003, 2004, 131.
- Malček 2005 – R. Malček: Neolitické nálezy zo Zvolena-Podborovej. In: Kuzma/Cheben 2005, 225–233.
- Malček/Pálinská/Páterka 2004 – R. Malček/T. Pálinská/P. Páterka: Prieskumy v okolí Zvolena. *AVANS* 2003, 2004, 131–133.
- Marková/Oždáni 1993 – K. Marková/O. Oždáni: Prieskum v okrese Levice, Nové Zámky a Zvolen v roku 1992. *AVANS* 1992, 1993, 88–91.
- Mosný 1992 – P. Mosný: Výsledky prieskumu v katastri Zvolena a obce Budča. *AVANS* 1992, 1993, 98, 99.
- Mosný/Pieta 2003 – P. Mosný/K. Pieta: Zisťovací výskum v Žiari nad Hronom. *AVANS* 2002, 2003, 107, 108.
- Mosný/Šiška 1999 – P. Mosný/S. Šiška: Ladomerská Vieska – prvé nálezisko kultúry s lineárnou keramikou v Žiarskej kotline. *AVANS* 1997, 1999, 120.

- Neustupný 1937* – J. Neustupný: Bešeňová, sídlisko neolitického ľudu v Liptoví. In: *25 rokov Liptovského múzea v Ružomberku*. Ružomberok 1937, 62–64.
- Neustupný 1956* – E. Neustupný: K relativní chronologii volutové keramiky. *Archeologické rozhledy* 8, 1956, 386–412.
- Pavúk 1994* – J. Pavúk: *Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe*. Nitra 1994.
- Pažinová/Beljak 2011* – N. Pažinová/J. Beljak: Nálezy kultúry s lineárnou keramikou na strednom Pohroní – príspevok k osídleniu. In: M. Popelka/R. Šmidtová (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2009*. Sborník referátů z 28. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu (nejen) Čech, Moravy a Slovenska. Praha 2011, 259–274.
- Piatničková 2010* – K. Piatničková: Current state of research on the Bükk culture in Slovakia (Brief outline based on excavations and surveys conducted over the past 30 years). *Archeometria Múhely* 4, 2010, 237–247.
- Pelisiak 2006* – A. Pelisiak: The Exploitation and Distribution of Flints from the Central Part of Polish Jura in the Late Neolithic Times. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 1, 2006, 73–85.
- Pieta 1988* – K. Pieta: Polykultúrne sídlisko v Dolnej Ždani. *AVANS* 1987, 1988, 108.
- Přichystal 2009* – A. Přichystal: *Kamenné suroviny pravěku východní části střední Evropy*. Brno 2009.
- Soják 1999* – M. Soják: Neolitizácia Spiša a kultúrne vzťahy s Malopoľskom. In: I. Kuzma (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 1998*. Nitra 1999, 197–202.
- Soják 2000* – M. Soják: Neolitické osídlenie Spiša. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 186–307.
- Soják 2002* – M. Soják: Neolitické sídlisko v Stráňach pod Tatrami, okr. Kežmarok. In: I. Cheben/M. Metlička (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2001*. Nitra 2002, 313–317.
- Soják 2003* – M. Soják: Výskum neolitického sídliska v Spišskej Novej Vsi a Smižanoch, v polohe Smižianska Roveň. In: M. Lutoský (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu 2003*. Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu. Český Brod – Kounice 23.–26. září 2003. Praha 2004, 69–102.
- Soják 2005* – M. Soják: Neolitické osídlenie na trase diaľnice D1 Spiš v roku 2003. In: *Kuzma/Cheben 2005*, 291–318.
- Šalkovský 1987* – P. Šalkovský: Zisťovací výskum v Hontianskych Moravciach. *AVANS* 1986, 1987, 99.
- Tóth 2010* – P. Tóth: Poiplie v mladšej dobe kamennej. *Študijné zvesti AÚ SAV* 47, 2010, 63–148.
- Tóth 2013* – P. Tóth: Sídelné stratégie kultúry s lineárnou keramikou na Pohroní. In: I. Cheben/M. Soják (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2010*. Nitra 2013, 329–345.
- Točík 1970* – A. Točík: *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. Bratislava 1970.
- Ušiak/Zachar/Hanuliak 2007* – P. Ušiak/T. Zachar/V. Hanuliak: Praveké nálezy zo Zvolena Podborovej. *AVANS* 2005, 2007, 194, 195.
- Zachar, J./Zachar, T. 2008* – J. Zachar/T. Zachar: Archeologické nálezy zo Zvolenskej kotliny. *AVANS* 2006, 2008, 175, 176.
- Žebrák 1982* – P. Žebrák: Predbežné výsledky záchranného výskumu v okolí Zvolena. *AVANS* 1981, 1982, 310–313.

Rukopis prijatý 16. 7. 2018

Abstract and summary translated by Viera Tejbusová

doc. PhDr. Noémi Beljak Pažinová, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra archeológie
Trieda A. Hlinku 1
SK – 949 74 Nitra
nbpazinova@ukf.sk

Mgr. Daniel Javorek
Archeologická Agentúra, s. r. o.
Cukrová 14
SK – 811 08 Bratislava
dano.javorek@gmail.com

Linear Pottery Culture Settlement from Zvolen

Noémi Beljak Pažinová – Daniel Javorek

SUMMARY

The locality of Zvolen, Podborová site (Fig. 1) is the northernmost site of the Linear Pottery culture (herein-after referred to as LPC) in the Zvolenská kotlina basin or the Central Horn river basin discovered so far. The site (on the left-bank terrace of the Hron river) itself was settled in several historical periods from the Neolithic (LPC) and Aeneolithic (Ludanice group), in the young and late Bronze Age (Piliny culture, Lusatian culture) to the Middle Ages and modern era. First five Neolithic features were documented in 2008; however, only a small number of movable finds were discovered. In 2011, when sewerage in the yard of a family house in J. D. Matejovie 15 street (plot no. 1710/1) was being repaired, two settlement features (Fig. 2) with rich filling were documented. The size of Feature 1 was 2.38 x ? x 1.38 m (l x w x d) and the size of Feature 2 (Fig. 3) was 1.9 x 1.2 x 0.76 m. The analyzed archaeological material comprised of 1290 pottery fragments (Pl. I–IV), six small clay artefacts (Fig. 4), 272 pieces of clay daub (Fig. 5), 104 exemplars of chipped stone industry (Pl. V–VIII) and one grinding stone (Fig. 6).

Pottery was represented by the highest number of finds. The dominant colour on fine as well as coarse pottery was grey in various shades of grey, dark grey to light grey, followed by orange and brown shades. Typologically were identified 175 fragments. Globular, semiglobular vessels with slightly inverted rims were the most numerous types; pot-shaped, bowl-shaped vessels and shapes with necks (flask, storage jar) were less frequent (Fig. 7). Undecorated fragments considerably prevailed over fragments with linear, plastic and impressed decoration. Fine pottery was typical with its linear decoration, mainly the ornament with a note head, while an edge band of decoration was present, represented by multiple belt lines with impressions – notes (Pl. I: 1–8; II: 4, 7). The ornament decorating the vessel bodies was geometrical, mainly double lines were applied (Pl. I: 1, 2, 5–10, 12, 13, 18–20; II: 3, 11, 13, 15), triple lines were less frequent (Pl. I: 4, 14; II: 7, 10). With regard to the fragmentary state of the pottery material, it was not possible – with some exceptions (Pl. I: 1, 2) – to define the main decorative motif. The note heads were mostly oval, less frequently circular, narrower and elongated, lenticular. They were most often located on the line (lines), angles or intersections and beginnings of lines (Pl. I: II: 3–5, 7, 10–17). Fragment of a globular body with plastic zoomorphic decoration in the shape of an animal head with horns (Pl. II: 3) is unique within fine pottery. Similar and also horizontally perforated knobs are known from sites in southwestern Slovakia (e. g. Mužla-Čenkov; Štúrovo; Žikava; Bajč-Vlkanovo).

Impressed ornament prevailed on coarse goods. There were, e. g. fingernail impressions (Pl. III: 14, 15) placed under rims and on bodies of vessels where they created meandering lines between knobs (Pl. IV: 1). The so-called coffee beans (Pl. III: 6; IV: 4, 9) or nipping (Pl. III: 8, 17; IV: 5, 6, 11, 13) were also frequent. Plastic applications are represented by knobs (Pl. III: 8, 10–13, 18; IV: 1, 3, 6, 7, 12) of various shapes (semiglobular and oval, lingulate, cylindrical/conic with an impression), handles (Pl. III: 9; IV: 8) or plastic ribbons with fingertip impressions (Pl. IV: 12), which were less frequent.

Pottery finds discovered in the two studied features can be dated in the end of the LPC. The presented finds show decorative elements typical for its younger phase. However, some elements (double and triple engraved lines, rafters) indicate inclusion of the assemblage into the beginning of the Želiezovce Group with still strong reminiscences of the young LPC. Presence of clearly defined motifs typical of the classical Želiezovce group (such as longitudinal cuts/scratches on lines, T-shaped cuts, multiple lines, wavy ornament) has not been detected.

We must point to two fragments decorated with an engraved ornament and incisions (Pl. II: 1, 2); this type of decoration is typical of the Bükk culture. This fact is not surprising, since a neolithic settlement with mixed sherds of the Western Linear and Bükk cultures is mentioned at the site of Pod Drahy in the southern part of Zvolen town during construction of a frozen-food warehouse. In the territory of Spiš, the mixed Linear-Želiezovce-Bükk horizon is mentioned and in the west of Slovakia, Bükk finds occur in the environment of the Želiezovce group. We can consider identical or similar phenomena also in the territory of the Central Hron river basin. They could have arrived in this environment together with imported goods or with the arrival of part of the culture's population.

Six small clay items were also discovered during the investigation (Fig. 4); four of them are from Feature 2 and they can be classified in the young LPC (specifically, they are fragments of three wheels and a rare find of a perforated knob from a sipping mug, a so-called sucker). Other two items (a spool-shaped find and part of a dipper handle) come from a layer and their cultural affiliation is not definite. Dippers and spool finds occur from the beginning of the Aeneolithic (the end of the Lengyel culture) or in the Baden culture. Since both these periods have been previously recorded at the terrace of Podborová, we cannot exclude the possibility that it is a mixed settlement material.

The identified elements of building constructions on clay daub (Fig. 5) suggest that in the period of the middle

Neolithic, a settlement (buildings, houses, etc.) existed on the site. This assumption is confirmed by the find of a grinding stone (Fig. 6).

Chipped stone industry (Pl. V–VIII) is an important part of the obtained archaeological material. With regard to the size of the investigated area, 104 exemplars is a surprisingly high number. Besides identified tools, cores and unretouched blades, flakes and splinters prevail. This discovery suggests intense processing of raw material in the neolithic settlement in Zvolen, Podborová site. Imported Kraków-Częstochowa Jurassic silicite prevailed among raw materials, local limnic silicite was less frequent and silicite of glacial sediments was the least frequent. Raw material was impossible to identify only in a small number of splinters due to their small size or severe damage caused by burning. The main source of the raw material used for production of chipped industry was thus imported to the site from the area of the primary occurrence of this raw material, i. e. Lesser Poland, although sources of local limnic silicite are situated in the nearby Žiarska kotlina basin. This imported high quality raw material is the main component in the lithic industry; it can be compared with e. g. sites in Spiš in eastern Slovakia.

Genesis of the LPC in the Central Hron river basin has not been reliably solved so far, but thanks to the new

finds, we can comment on the topic more precisely. It is known that LPC sites in central Slovakia were situated mainly along the main communication axes (the Hron and Ipel' rivers with their tributaries). First documents of settlement are found in the older stage of the culture (Ladomerská Vieska in the Žiarska kotlina basin), however, the settlement moves further to the east and north to the territory of the Zvolenská kotlina basin as late as the younger LPC. We have not documented analogous settlement in the basins called Detvianska, Pliešovská or Breznianska kotlina or in the Horehronské podolie basin. The significant concentration of the younger LPC settlement in the cadastral area of Zvolen town and in its immediate surroundings is even more important. The Linear-Želiezovce-Bükk horizon documented there shows contacts of the area with the territory of the Slovenský kras karst or Spiš region. Trade relations are confirmed by the imported high quality chipped raw material (jurassic sub-Kraków flint) which dominated among the used raw materials in the evaluated area. The current state of investigation does not allow any bolder statements so far, however, neolithization of the territory of Central Slovakia from the south or southeast seems more probable. Intense trade contacts can be assumed due to the amount of the imported raw material.

Fig. 1. Zvolen, Podborová site. A – topographic map with indicated minimum extension of the settlement of the Linear Pottery Culture (blue) on the left-bank terrace of the Hron river in the northern part of the town's residential area; B – cadastral map with plots 1269 (red) and 1710/1 (yellow), where settlement features of the Linear Pottery Culture were investigated (author N. Beljak Pažinová).

Fig. 2. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. A – situation plan of the investigated features and the cultural layer during sewerage repairment between a family house and a concrete wall; B – recorded profiles (southern, eastern and western) of Feature 2; C – northern profile of Feature 1. Legend: a – range of the documented features; b – location of the sewerage repairment; c – family house; d – concrete wall; e – compact clay layer disturbed by an intervention in the modern era; f – brown-orange compact fill of the features; g – stone (drawing by N. Beljak Pažinová).

Fig. 3. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Northern profile of Feature 1 damaged by excavation of sewerage (in the foreground) and by placement of a concrete wall (in the background; photo by N. Beljak Pažinová).

Fig. 4. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Small clay items. 1–3 – wheels; 4 – fragment of a dipper handle; 5 – part of a spout (sucker) of a vessel; 6 – spool-shaped find (drawing by D. Zelenáková).

Fig. 5. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. 1, 2 – fragments of clay daub with attached small sherds and construction elements; 3 – traces of poles; 4–6 – impressed elements; 7, 8 – imprints of cleft timber; 9–11 – traces of wattle-and-daub – Flechtwerk; 12–14 – outer clay plaster (classification and photo by D. Javorek).

Fig. 6. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Grinding stone from Feature 2 (photo by N. Beljak Pažinová).

Fig. 7. Typological scale of vessels of the Linear Pottery Culture documented in Zvolen, Podborová site. A – globular and semiglobular shapes; B – bowls; C – bottle-shaped vessels; D – vessels on pedestals (flask, storage jar). No scale (author by N. Beljak Pažinová).

Pl. I. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Fine decorated pottery (drawing by D. Zelenáková).

Pl. II. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. 1, 2 – sherds with Bükk decoration; 3 – fragment with a zoomorphic (?) knob; 4–17, 22 – fine pottery; 18–21 – coarse pottery (drawing by D. Zelenáková).

Pl. III. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Coarse pottery decorated with impressed elements and plastic applications (drawing by D. Zelenáková).

Pl. IV. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Coarse pottery decorated with impressed elements and plastic applications (drawing by D. Zelenáková).

Pl. V. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Chipped stone industry. 1–3, 5, 7, 11, 13, 14, 16, 21 – flakes and splinters; 6, 8, 12, 15, 17–19, 24 – unretouched blades; 4, 9, 10, 20 – tools; 22, 23 – cores (classification and photo by O. Žaár).

Pl. VI. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Feature 2. Chipped stone industry. 1–8, 13, 14, 17, 20, 21, 23, 24, 26 – flakes and splinters; 9, 11, 19, 22 – tools; 10, 12, 15, 16, 18, 25, 27, 28 – unretouched blades (classification and photo by O. Žaár).

Pl. VII. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Feature 2. Chipped stone industry. 1, 4, 13 – unretouched blades; 2, 5–12, 14–16 – flakes and splinters; 3 – tool (classification and photo by O. Žaár).

Pl. VIII. Zvolen, Podborová site. Plot 1710/1. Feature 2. Chipped stone industry. 1–3 – flakes and splinters; 4, 5 – cores; 6–8 – unretouched blades (classification and photo by O. Žaár).

TRACING TAPHONOMIC PROCESSES

Multiple Layer Analysis of Ceramic Distribution from Surface Collection and Excavation at the Early Bronze Age Settlement of Vráble-Fidvár¹

KNUT RASSMANN – JOZEF BÁTORA –
 NILS MÜLLER-SCHEESSEL – SAMANTHA REITER –
 MARIA IVANOVA – ANJA BEHRENS – KAI RADLOFF –
 MARTIN BAČA

Surface find distribution analysis is a standard tool within the archaeological prospection arsenal. Nevertheless, the results are often met with a certain degree of scepticism and disapproval. The most common objection revolves around the idea that recent agricultural impact causes too much 'noise'. The Early Bronze Age (EBA) settlement of Vráble has been subjugated to intensive agricultural use over the past decades meaning that thousands of archaeological finds are scattered over the surface of the site. The richness of these finds and the availability of multi-layered information offers exceptional preconditions with which to evaluate the potential of surface distributions. In order to investigate the possibilities and limitations of this phenomena, we focussed on making a detailed analysis of the spatial pattern of ceramic finds within different scales and layers. The excavation data from two key areas were used to analyse the correlation of archaeological features with the occurrence of sherds in different layers in order to understand and reconstruct the taphonomic processes involved. Our starting point took the form of a large-scale surface collection which covered the settlement and delivered detailed information regarding its internal structure. Subsequent steps analysed higher resolution data from collections in a 2 x 2 m grid as well as from topsoil sampling from 1 x 1 m squares. This data was juxtaposed with that from excavations which took place in the very same area at a later date. What was crucial here was the question of the transformation of the upper settlement layer to the recent arable topsoil and the traceability of EBA houses, paths or pits in terms of sherd distribution. The sum of these results have enabled us to evaluate both the possibilities and limitations of the spatial analysis of ceramic finds. Specifically, this example illustrates the potential of revealing more general structures in a given settlement through analysis of ceramic distributions.

Key words: Slovakia, Early Bronze Age, ceramic distribution, sampling, taphonomy, field survey, statistics, surface collections, excavation.

INTRODUCTION

Observations of surface finds at archaeological sites are regularly noted upon discovery and during subsequent field work. What would at first glance seem to be a phenomenon both straightforward and interpretable becomes more complex when the data is analyzed in more detail. The deposition, accumulation and preservation of finds as well as their dislocation are the result of various formation processes that have been most extensively studied by behavioural archaeologists such as Schiffer and colleagues (e. g. *LaMotta/Schiffer 2001*; see also *Ernée 2008*; *Kuna 2012*). However, at least in Continental Europe, many archaeologists still seem to both implicitly act (and argue) on the basis of the aptly-

dubbed 'Pompeii premise' or 'Dornröschen-Prinzip' (see, however, e. g. *Kadow 1998*; *Sommer 1991*). These aspects as well as the methodical background, potential and constraints are well analysed and explained in Orton's standard text *Sampling Archaeology* (*Orton 2000*) and by Doneus' resumé of his extensive experience in landscape archaeology (*Doneus 2013*, 138 ff.).

Based on prospection and excavation data we can outline the rise and decline of the Early Bronze Age settlement of Fidvár near Vráble (2100–1600 BC). Founded at the end of the third millennium BC, over the course of its development during the EBA, a small settlement of less than 0.3–0.5 ha expanded to fill an area which measured approximately 12 ha in size (it is the largest found to date in the Pannonian

¹ This paper was supported by DFG research project RA557-5-2 'The rise and decline of the central settlement of Fidvár near Vráble (southwestern Slovakia) – Studies on the economy, social structure and political organization of a social unit within its wider surroundings' and Slovak research projects APVV-14-0550 and VEGA 1/0411/16. All figures based on the project-team work of the Romano-Germanic-Commission (N. Müller-Scheessel, K. Rassmann, S. Reiter, M. Ivanova, A. Behrens, A. Sbreszny and Kai Radloff).

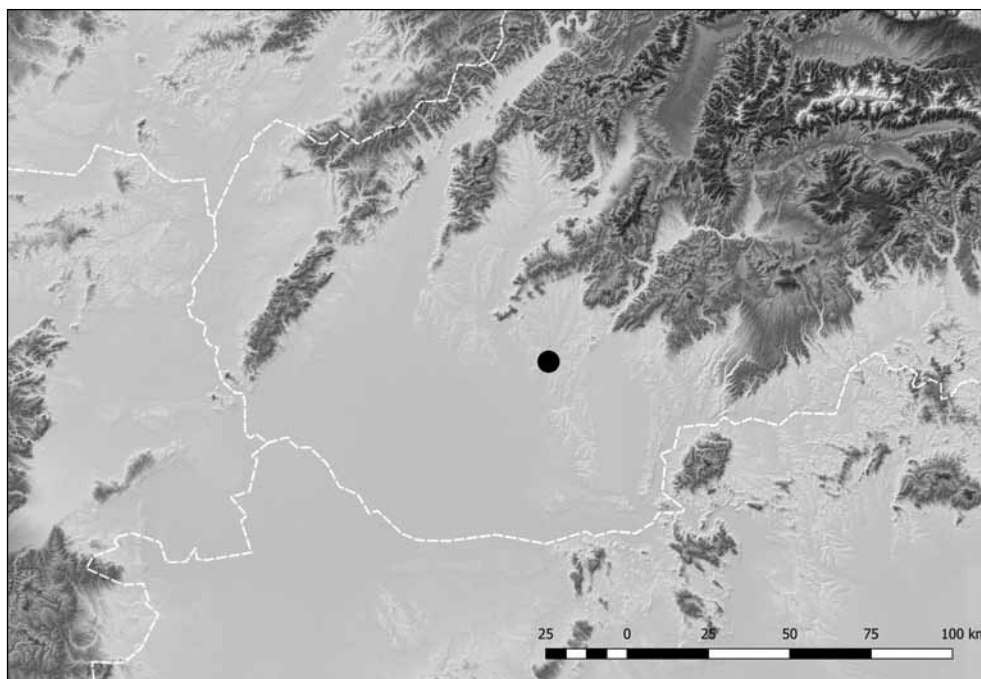

Fig. 1. Fidvár near Vráble. The location of the Early Bronze Age site in the northwest Pannonian Basin.

Basin; Fig. 1). After approximately three to four generations, Fidvár was abandoned by the majority of its inhabitants. In its final stage, the settlement extended over only 1.2 ha.

The first appreciable excavation on the EBA settlement at Fidvár was commissioned by A. Točík in 1967. A trench of 55 m length cut the area between ditches A and B close to the slope (Fig. 2), partially sectioning both ditches. That excavation provided information on the depth of the ditches, the thickness of settlement layers and yielded some indications of their date (Točík 1986). By contrast, the geomagnetic data alone revealed the presence of c. 180 houses on site. When combined with aerial photography, a further 2500 pits of different sizes could be determined over an area of 12 ha. Some of the houses are clearly visible in the geomagnetic map (especially in area 1). This data is invaluable to the analysis of ceramic distributions at different depths as well as to the discussion of which archaeological features contributed to the distribution of ceramics in the topsoil and on the surface.

The richness of the archaeological data and the combination of the various methods opens the way to analyze the distribution of surface finds in detail. The geomagnetic map (with its clear indications of burnt houses, pits and postholes) and the three fortification systems (consisting of rampart and ditch) provided the first clues. The distribution of sherds on the surface of the settlement reveals a clear pattern which corresponds to

the geomagnetic data. The correspondence of these pictures was a promising indication of the benefits to be had by analyzing these phenomena in greater detail. Our analyses of the surface finds included different scales of surface collection in raster cells and along lines. The excavations were preceded by the sampling of the topsoil in every square metre. Apart from geomagnetics and surface finds, other valuable data were brought forward by the examination of aerial photographs (Kuzma 2005), resistivity (Nowaczinski *et al.* 2012), soil chemistry (Gauß *et al.* 2013) and other excavation information (Bátora *et al.* 2011). A PostgreSQL-database with PostGIS-extension serves as the backbone of our project; it contains the different data layers and enables us to take on a holistic perspective over the totality of our data space.

The cross-comparison of data from different scales provided insights in the processes by which artefacts were deposited. Based on these results, we are able to design an effective workflow of prospection techniques which renders representative data at the optimal resolution.

MATERIAL AND METHODS

Raster quadrants versus lines

On the basis of the geophysical prospections, soil chemistry and surface sampling were carried out at

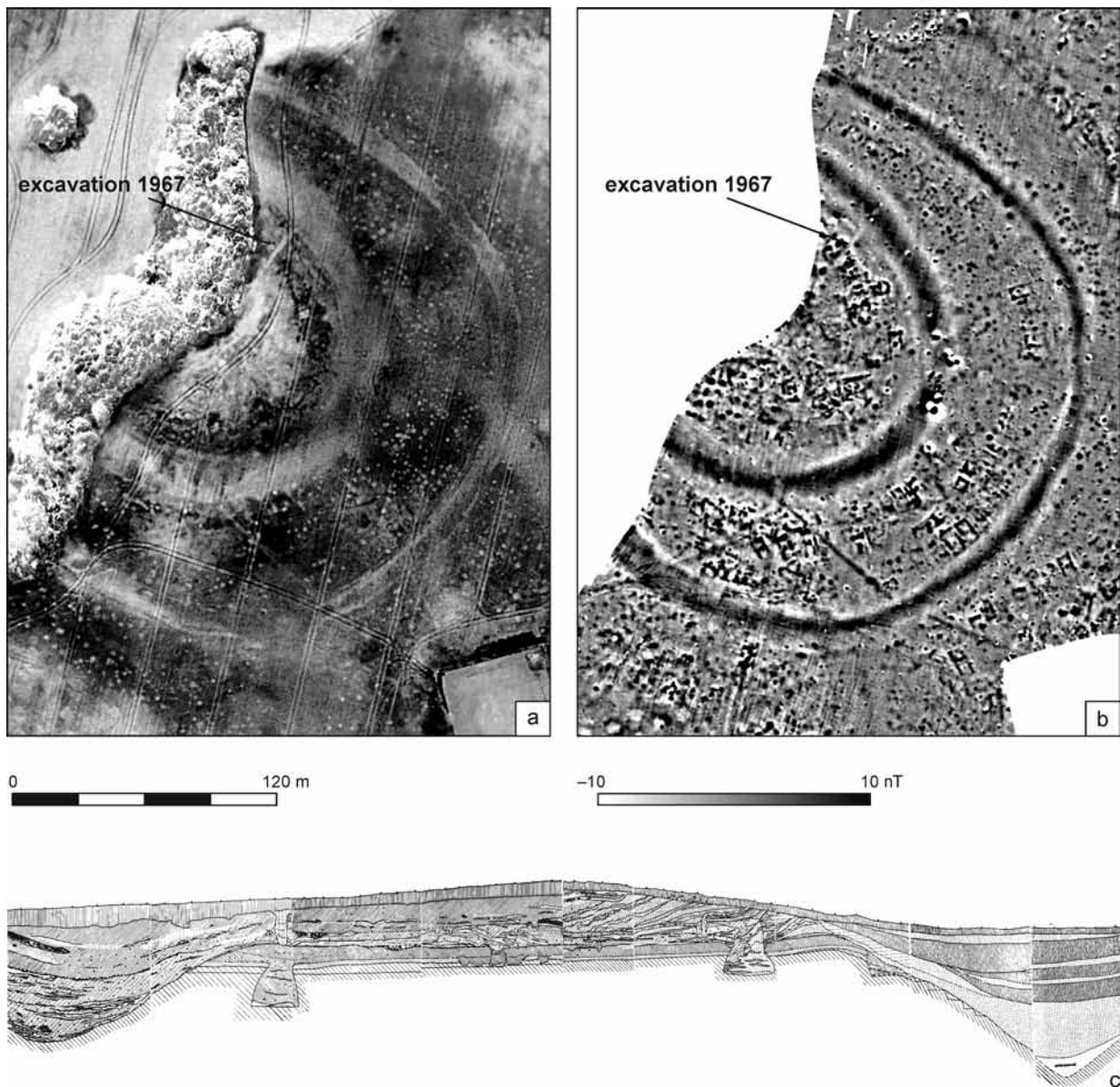

Fig. 2. Fidvár near Vrábce. a – aerial photography; b – geomagnetic map; c – profile section through the inner fortification system according to the excavation in 1967 (cf. Točík 1986, 467, fig. 3).

different scales in preparation for later excavation. The general workflow was as follows: fieldwork began with large-scale surface collections which covered the settlement. Higher resolution collection in 2×2 m grids and the sampling of the topsoil by 1×1 m squares completed this investigative program before the start of excavation.

Sampling in quadrants

The 2007 campaign saw the start of a new field research program which began with surface col-

lection in raster cells of 5×5 m, 5×10 m and 20×20 m. A total of around 2 t of sherds and other finds were collected. The interpolation of the ceramic weight revealed a spatial pattern which correlated with the geomagnetic data and clearly indicated a settlement area of at least 12 ha (Falkenstein et al. 2008, 45, fig. 6; 7). Without a doubt, the quality of this raster collection was excellent. However, there are some disadvantages inherent to this approach.

The first of these involves differences in the size of the raster cells. The decision for larger raster cells (20×20 m) in the periphery was imposed by time

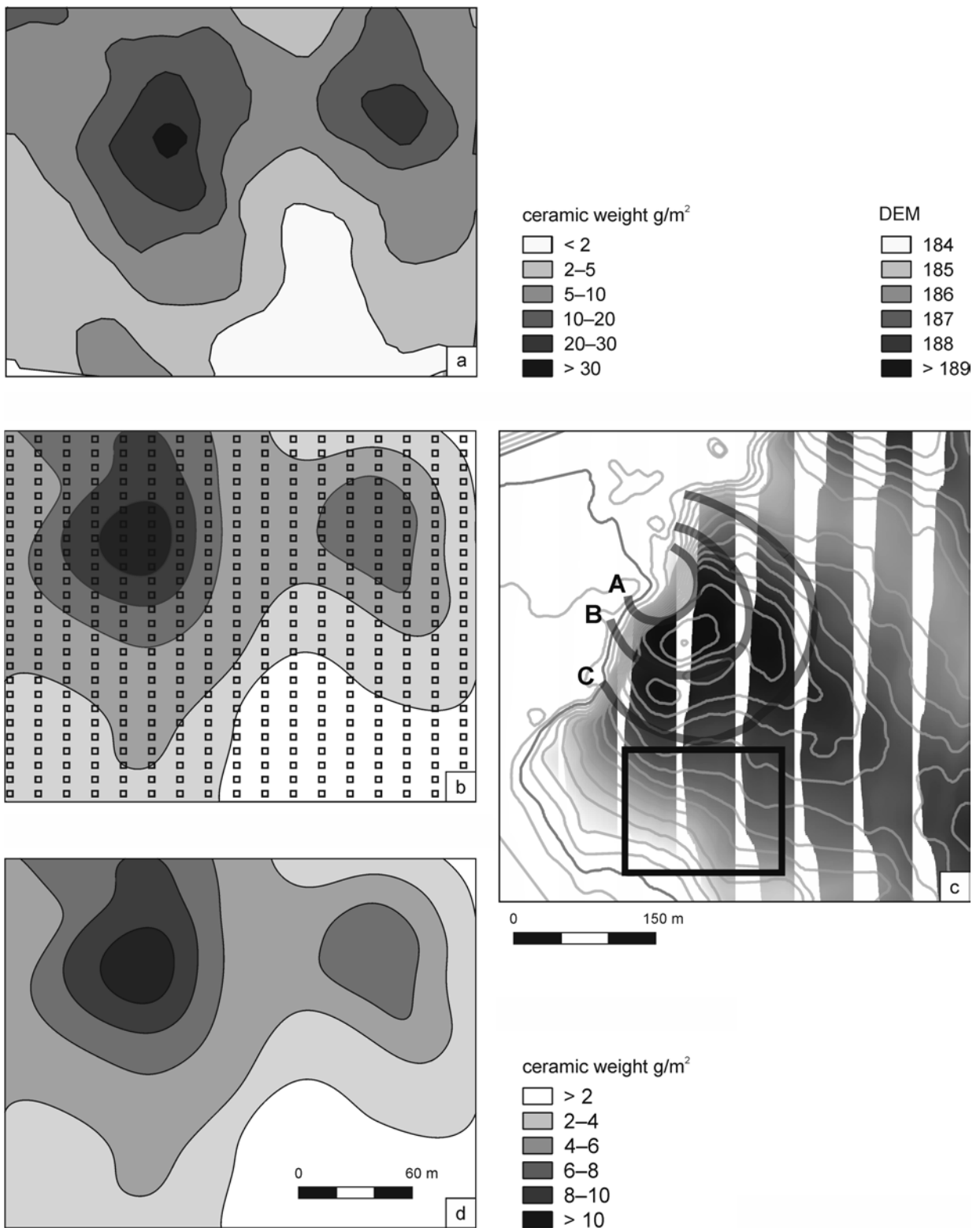

Fig. 3. Fidvár near Vrable. Comparison of raster and line prospectings. a – result of line-orientated prospecting; b – pattern of line-orientated prospecting; c – overview (the black rectangle marks the position of figures a, b, d); d – re-digitized contour map of raster prospecting (cf. Falkenstein et al. 2008, 45, fig. 6).

constraints and was supported by the assumption that lower data precision was permissible along the periphery of the site. However, it is now obvious that it would have been more desirable to have the same level of accuracy across the whole site.

A second problem area comes from the amount of labour required for these analyses. The collection of 2 t of ceramic was time consuming; the task lasted four weeks. One must also take into account the resources needed for the packing and storing of the finds, a point which is often overlooked (c. *Doneus 2013*, 143). Furthermore, it is necessary to consider the complete prospection of the settlement, meaning a nearly complete sampling frame, to use *Orton's* (2000, 85 ff.) terminology. The question which arises is whether such an intensive and time consuming strategy is truly necessary. As was just mentioned, the cost of prospecting the whole site involved the allocation of varying sizes of raster cells (between 5 x 5 m in the centre to 20 x 20 m in the periphery).

Transect point sampling

In his introduction *Orton* (2000, 19) emphasizes the necessity of a well-balanced sample design. Two crucial points include the choice of specific sample unit (i. e. collection in squares or in transects) and adequate sample frame. *Orton's* textbook details a methodological discussion of the potentials and constraints of the different sampling techniques (*Orton 2000*, 19). Besides sampling in quadrants – as was done in 2007 (*Falkenstein et al. 2008*, 45 f.) – another option is to prospect in transects or in ‘points’. To us, it seemed worthwhile to use the site of Fidvár to evaluate both methods in order to find the most effective technique.

After thorough discussion, we made the decision to combine transect sampling with regular point sampling. The first data published by *Falkenstein et al.* (2008, 45, fig. 6; 7) was useful as a means of gauging the labour efforts and the quality of prospection data. In 2014, we organised a one-week campaign during which an area of 14 ha was prospected. Transects were placed at 10 m intervals along which every 5 m a 4 m² window was opened at 5 m intervals and searched for exactly one minute (for more details see *Müller-Scheeßel et al. 2016*, 89 ff.). In contrast to the study completed in 2007, only the number of sherds were counted with the help of a mechanical handheld counter; no sherds were collected (Fig. 3: d).

In this way, one hectare was divided into ten 100m-long transects. This means that along a single transect 20 areas of 4 m² were examined, covering

an area of 80 m². All in all, the ten transects within a single hectare yielded a total overall coverage of 800 m², or 8 % of the total area. Apart from the fact that we only counted sherds, this comparison brings to the fore the possibility of a serious reduction in the required workload. The quality of the prospection results is compared below.

High resolution sampling in quadrants

Because of the coarse resolutions obtained by the 2007 and 2014 sampling windows (the two campaigns were necessarily both concerned with the larger picture surrounding the structuring of the settlement), the question remained as to whether other (more detailed) structures could be revealed by surface finds. Two areas were selected, one in the center of the settlement between ditch A and B and a second close to ditch C which belonged to the site's youngest phase. The screening of the whole site by large scale surface sampling was helpful in making optimal selections in this regard. The size of both areas measured 20 x 20 m, and each was divided into 100 2 x 2 m raster cells. Surface collection in these 200 raster cells was precisely timed at four minutes per cell. All finds were recorded and weighed.

Topsoil raster

Common archaeological practice for the preparation of an excavation in ploughed areas calls for the removal of topsoil by machine. This saves time and is generally thought to remove only data that would be of low information value (but see *Ernée 2008*). Archaeological features are not visible and the archaeological finds are regarded as strongly dislocated, suggesting that precise and time-consuming locational information is not appropriate. As mentioned above, the distribution of surface finds revealed valuable settlement patterns. Particularly the distribution as counted in the 2 x 2 m resolution demonstrated the same trends picked up by the raster or transect prospection, albeit with greater detail. However, in order for this to be evaluated, it was necessary to produce control data by means of excavation. It is obvious that the recording of the distribution of finds in the topsoil is the link from surface patterns to the archaeological structures in the ground in which they were primarily contained. Based on these considerations, the topsoil from excavation areas 1 and 2 was sampled before this layer was removed by heavy machinery. To that end, in each square

meter a volume of approximately 8 l of soil was sieved with a mesh size of 0.5 x 0.5 cm (yielding a total of 182 samples). All finds found during sieving were recorded and weighed.

Excavation

Having assessed the earlier excavations which took place in 1967, we started with two trenches on the western slope of the settlement and small target excavations in the settlement and its periphery. Based on the evaluation of all data obtained, three house areas were selected for more extensive excavation (Fig. 6). Our taphonomic study focused on Area 1's clearly visible house remains and pits. Our excavation strategy followed natural layers and was documented based on 2D and 3D photogrammetry in combination with feature recording by total station. All excavation soil was sieved through a 0.5 x 0.5 cm mesh. The sum of this information was then entered into a documentation system based on a PostgreSQL-database with a PostGIS-extension which enabled us to locate the finds and all sherds to their exact contexts within an archaeological feature. Characteristic finds made from stone, or bone tools, metal objects and ornamented sherds were recorded with an accuracy of ± 2 cm. The resultant mesh of information is both dense and precise enough to support the analysis of find distribution.

Statistical methods

The distribution of sherds checked by sampling and excavation were analyzed by a set of different explorative and inferential statistical methods: spatial and non-spatial, parametric as well as non-parametric. In most cases, we opted to stay as simple as possible, so as to rely on proven and reliable methods. In terms of software, we mostly worked with free and open source software like QGIS (vers. 2.6) and GRASS (vers. 6). Some of the diagrams were prepared with Aabel (vers. 3).

The 2007 paper map was digitized and the resulting polygons transformed into a raster map with a resolution of 1 metre per raster cell (Fig. 3: d). The 2014 point count (Fig. 3: b) was recalculated to number per square metre (i. e. divided by 4) and the result interpolated (GRASS modul *v.surf.bspline* with the following options: east-west length: 20; north-south length: 10; Type of interpolation: Bicubic; Tykhonov regularization parameter: 1.0; Resolution: 1 metre per raster cell; Fig. 3: a). For Fig. 11, both surveys were combi-

ned by first resampling the one from 2007 with a resolution of 5 m, extracting the centroids of each raster cell with the respective value, then merging both vector layers after having adjusted the one from 2007 to match the values of that of 2014 (assuming that, according to Fig. 4, one sherd roughly equaled 4 g) and by finally interpolating the resulting layer again with the GRASS module *v.surf.bspline* (see above).

Because we had only categories of sherd weight for the 2007 field-survey, the 2007 and 2014 results could not reasonably be compared by way of regression analysis. Instead, we generated box plots for each weight category (Fig. 4).

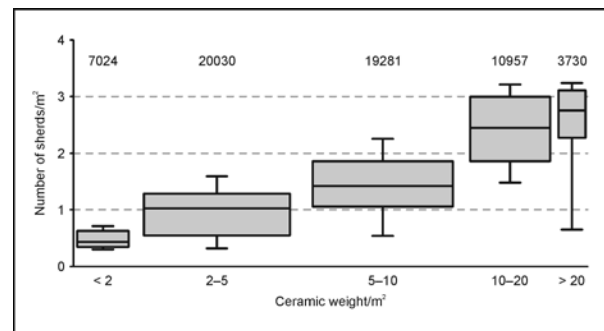

Fig. 4. Fidvár near Vrátce. Comparison of ceramic quantity of the raster prospection (weight) and transect prospection (number) by boxplots. The boxes contain 50 % of the respective values, the whiskers 80 %. The median is marked by the line. The width of the boxes are proportional to the number of observations (= raster cells), which is also given as integer above each box.

For the 2 x 2 m survey the categorized raw numbers were plotted as choropleth map (Fig. 5). Its comparison with the topsoil sampling was underpinned by a regression analysis and the computation of Pearson's Product Moment Correlation Coefficient (Fig. 6). For that the values of the four 1 x 1 m-squares corresponding to one of the 2 x 2 m squares were averaged by taking the median.

For the smoothed distribution patterns in Fig. 7 a moving window of 3 x 3 raster cells was used, and the values were averaged by computing the median. The distribution of sherds and features like pits alone could be quantified by very different algorithms. However, in this case it seemed most appropriate to use Kernel Density Estimation (the current state of research was recently summarized by Herzog 2012). We opted for the implementation via QGIS' 'Heat map' tool (Fig. 11). We set the search radius to 30 metres and left the rest at the default values (kernel: biweight; no further values for radius, weighting or fall-off).

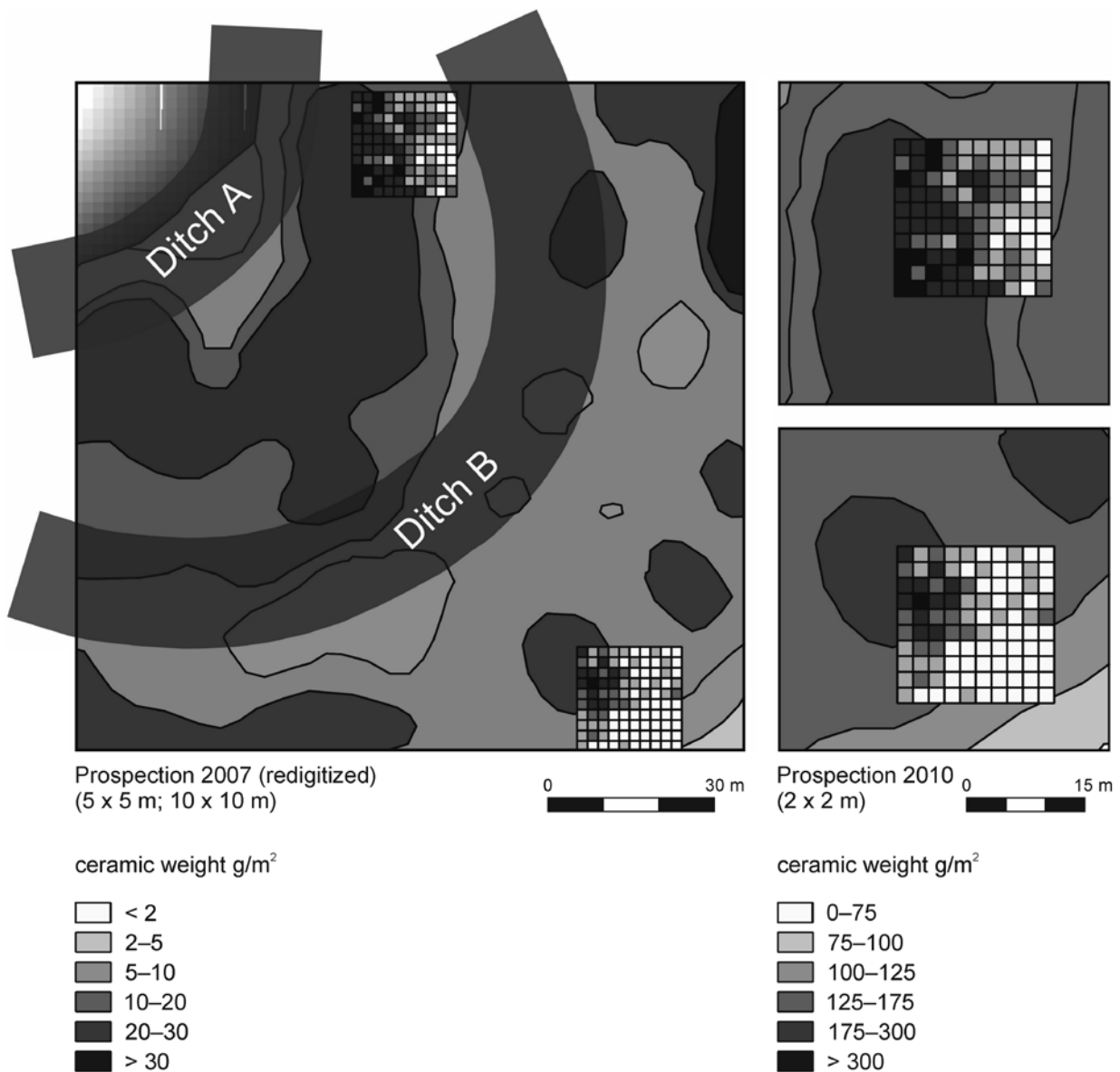

Fig. 5. Fidvár near Vráble. Comparison of the raster prospection at 5 x 5 m to 10 x 10 m with 2 x 2 m observation windows. The 2 x 2 m prospection shows categorized raw counts.

RESULTS

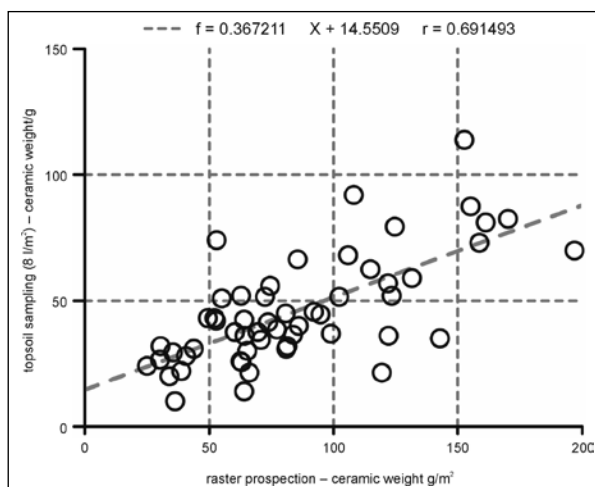
Transect sampling

In contrast to the 2007 survey (which was based on weight), the transect sampling was modelled on number of sherds. The boxplot illustrates a significant correlation between ceramic weight (from the quadrant sampling in 2007) and sherd number (from the transect sampling in 2014; Fig. 4). Both prospection methods revealed concentrations of sherds in exact the same positions (Fig. 3). Areas with higher densities of ceramic finds correlate precisely with the house clusters outside of ditch C.

Therefore, both counting methods generated virtually the same picture.

High resolution sampling in quadrants

The collected amount of ceramic topped out at over 150 g per square; this number was roughly five times higher than that of the large-scale collection in quadrants. A comparison with the more general pattern (Fig. 5) principally shows that both sample strategies had similar tendencies. Only those areas with the highest sherd density had raster cells displaying weights greater than 125 g.

Pearson Product-Moment Correlation Coefficient	
Independent var.	topsoil-sample – median in g
Dependent var.	raster prospection in g
r:	0.691493
Fisher's 'z'	0.850812
df:	53
r (two-tailed) 0.05:	0.266
r (two-tailed) 0.01:	0.345
r (one-tailed) 0.05:	0.225
r (one-tailed) 0.01:	0.314
t:	6.96881
df:	53
p (two-tailed):	< 0.001
p (one-tailed):	< 0.001

Fig. 6. Fidvár near Vrábce. Regression analysis between topsoil sampling and high resolution surface collection per square metre. The value for topsoil sampling is based on the median of the squares falling within the 2 x 2 m of the high resolution surface collection (usually four).

Topsoil sampling

In the next step the ceramic distribution from the topsoil was compared with the high-resolution sampling and the settlement layers as revealed at greater depth. A regression analysis of topsoil sampling and high resolution surface collection shows a highly significant concordance (Fig. 6). The same holds true for the first level which was removed by hand (spit 2). By sampling the topsoil (= spit 1), a grand total of 7807 g of ceramics were found. This contrasts with the 110 064 g of ceramics recovered from spit 2. Therefore, the quotient of the weight of the ceramics from spits 2 and 1 is 14.1. Spit 2 measured 10–12 cm and ranged over an excavation area of 143 m². This in turn roughly equals 15 cubic metres or 15 000 litres of excavated soil. For the sampling, 182 buckets of approximately 8 litres of soil apiece were collected and sieved, a total mass which roughly equates to 1200 litres. In this case the quotient of spits 2 and 1 in relation to the amount of soil moved is 12.5. So, both quotients are clearly in the same ballpark, suggesting in turn that the sampling method allows reasonable estimates of the amount of finds to be expected (at least below the immediate topsoil).

This leads us to wonder whether there is any correlation with architectural remains in underlying layers. There are indications that house areas are characterized by lower ceramic densities. However, there is no correlation between higher ceramic densities and the locations of the alleyways between buildings (Fig. 7; 8). This was unexpected at first because concentrations of rubbish (including

ceramics) in such areas is a general phenomenon known from many settlement excavations, e. g. a well-observed and -analysed study concerns the Vinča settlement at Okolište (Hofmann *et al.* 2006, 132). A clear pattern of correlation between the location of ceramic concentrations and alleys is visible only in spit 6 at a depth of around 70 cm (Fig. 7; 8). It seems reasonable to conclude, therefore, that ceramic concentrations in the upper layers and on the surface do not correlate with the locations of houses or alleys.

Discussion

Before entering into discussion, it seems necessary to restate that the 2007 team collected *all* finds. At least in those areas which were covered by both 2007 and 2014 investigations, therefore, the finds recorded in 2014 must have surfaced in the period between 2007 and 2014. The same is true for the high resolution sampling which took place in 2010. Therefore, it seems quite certain that the archaeological content from the surface as well as from the first decimetres of soil correlate with each other and therefore reflect the same underlying archaeological phenomena.

There can be no question of whether or not surface material yields important information about hidden archaeological structures. However, what needs to be addressed is *what kind* of structures are revealed by this information. As was noted above, it seems that the concentrations that have been observed cannot be assigned to houses and alleys.

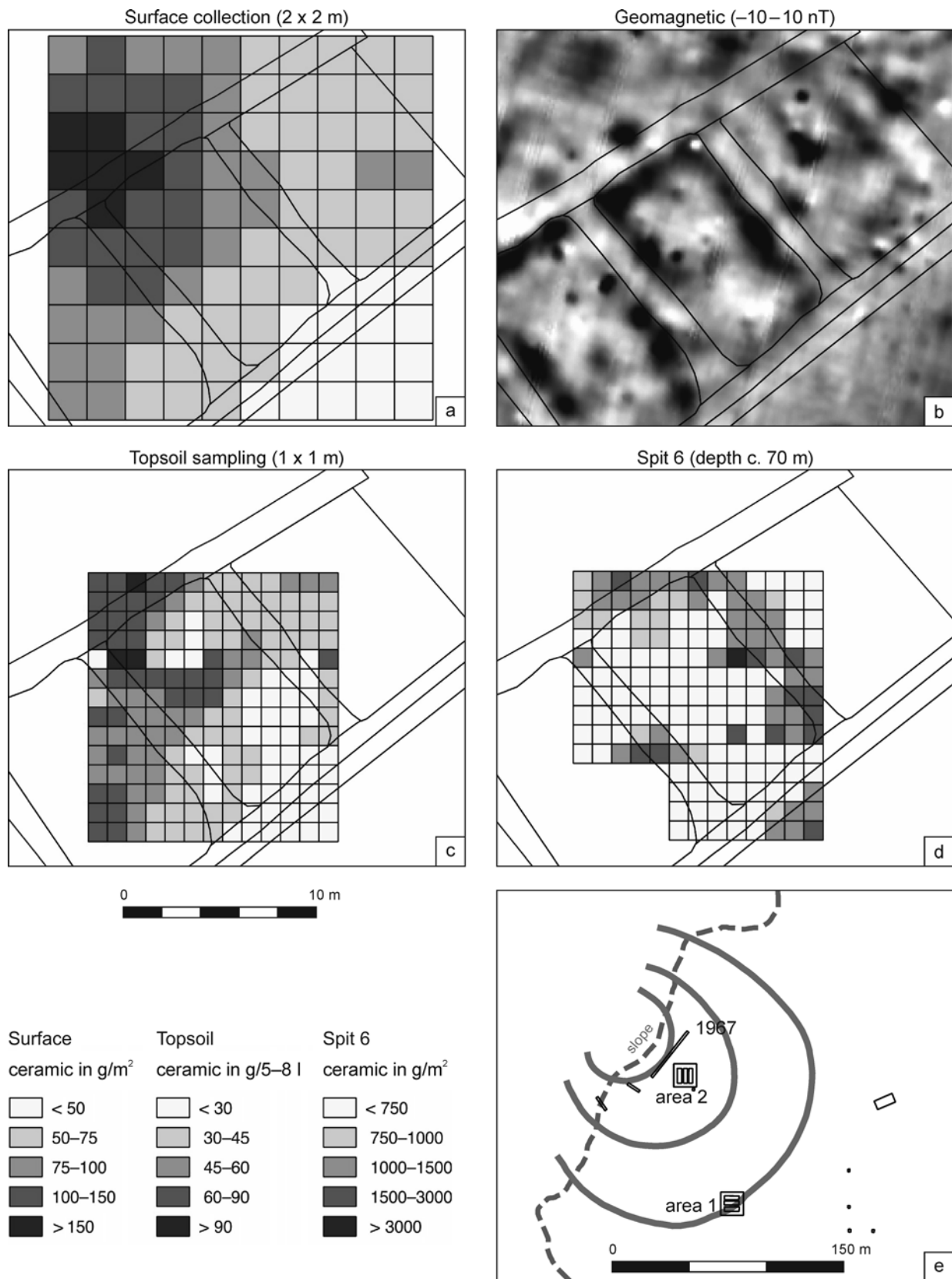

Fig. 7. Fidvár near Vrábce. Area 1. Comparison of ceramic weight with archaeological features. a – raster prospecting (2 x 2 m; with moving window of 3 x 3 raster cells); b – geomagnetic prospecting and generalized archaeological interpretation; c – topsoil sampling in 1 x 1 m squares (with moving window of 3 x 3 raster cells); d – weight of excavated ceramics, spit 6 (with moving window of 3 x 3 raster cells); e – overview on the excavation trenches and prospecting areas 1 and 2.

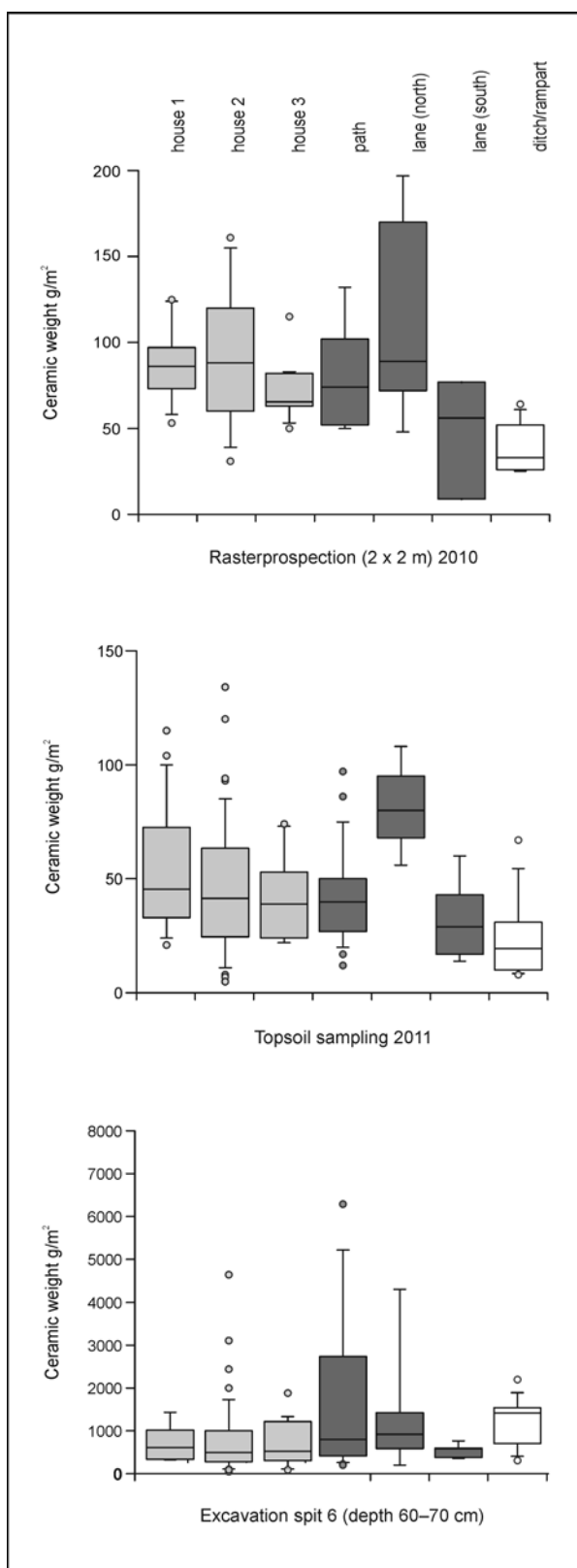

Fig. 8. Fidvár near Vrable. Comparison of the ceramic quantity of raster prospection, topsoil sampling and excavation by boxplots. The boxes contain 50 % of the respective values, the whiskers 80 %, outliers are also shown. The median is marked by the line.

Area 1 shows a remarkable concentration in the northwest, at least in terms of the data from surface prospection and topsoil sampling. Excavation in this area revealed a large pit which was filled with rich ceramic layers (Fig. 9; 10). The conclusion which seems most likely is that the concentrations in the upper layers were produced by this exact pit. In that case, a dislocation of the finds of 2–3 m can be taken into account.

As mentioned above, over 2500 pits were identified at the site by means of aerial photography and geomagnetic data. Despite the fact that numerous pits are also visible in the centre of the settlement inside ditch B, the highest density occurs in the area between ditches B and C as well as in the periphery (Fig. 11). This spatial pattern mirrors that of the ceramic distribution. One can conclude, therefore, that the locations of pits and areas with higher densities of ceramics can be correlated. In turn, this implies that the correlation between house clusters and ceramic distribution as deduced by *Falkenstein et al. (2008, 45 ff., fig. 7; 10)* is only indirect; while there is a certain correlation between these factors – houses are near pits which contain ceramics which in turn can be collected from the surface – it is unlikely that houses formed the basis for the distribution of ceramics.

Sampling design

Based on our experience it is clear that a combination of different sampling strategies (which should guide later excavation) represent the optimal choice in sampling design. Taking methods such as geomagnetics and aerial photography as given, we suggest a prospection design as follows (Fig. 12). First, if possible, the entirety of a site should be covered by a large-scale surface prospection. With regards to the collecting vs. counting dilemma, we clearly argue for the efficiency of transect prospection. In our case, similar structures were revealed with less labour and effort. The crucial point is the choice of the distance between the lines (as already discussed by *Orton 2000, 47, fig. 2.8*). In some cases, 10 m may be too large a distance to reveal very small concentrations of finds. However, 10 m is precise enough for obtaining an idea of the general patterns within a site. It might be worth returning to the controversy regarding the quantification of ceramics by number versus by weight (cf. *Orton 2000, 52, fig. 3.6*). According to the example from Fidvár, both methods were fungible, as they yielded comparable results.

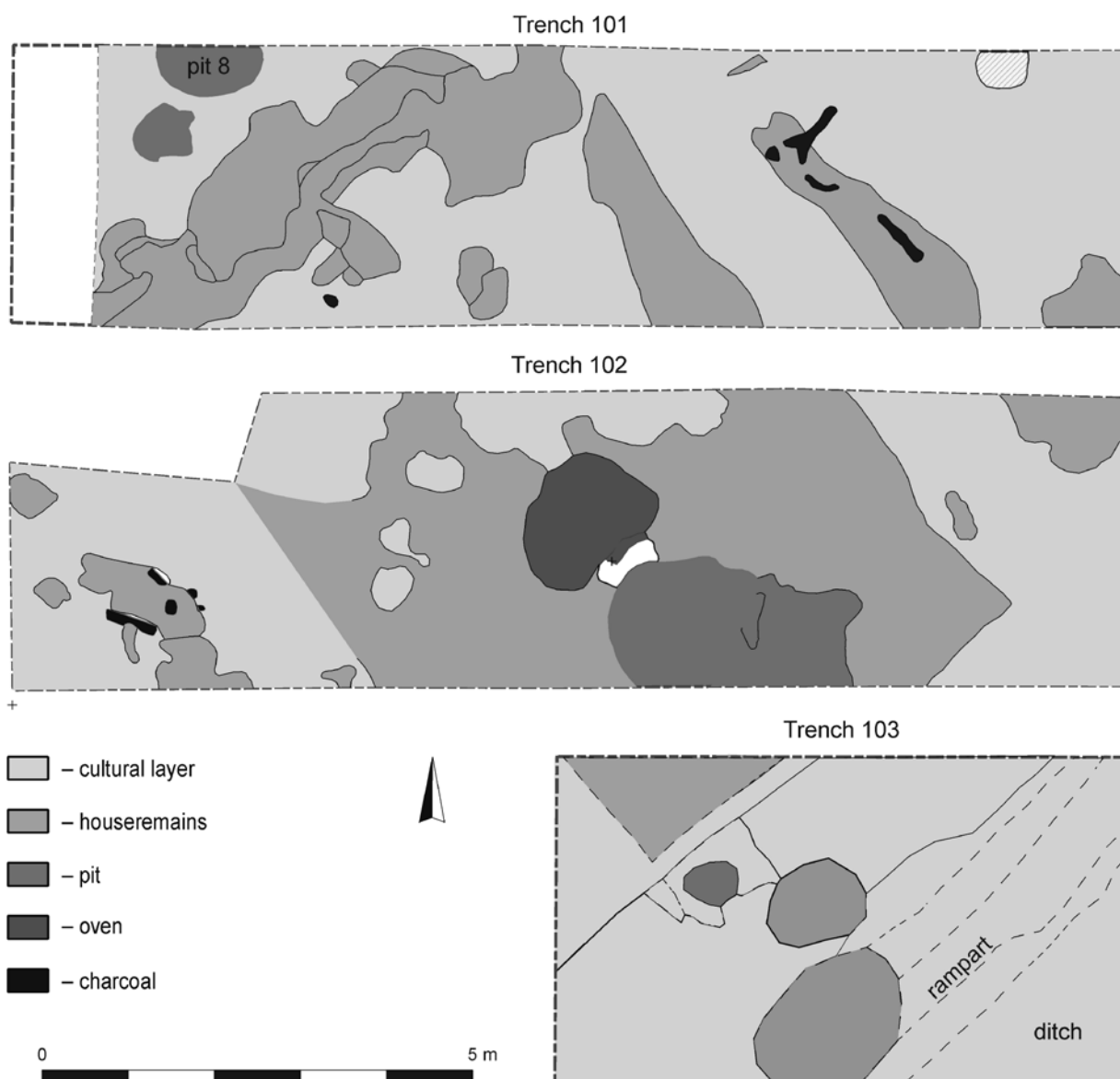

Fig. 9. Fidvár near Vráble. Remains of a house in planum 5. Pit 8 in the northwest corner is marked.

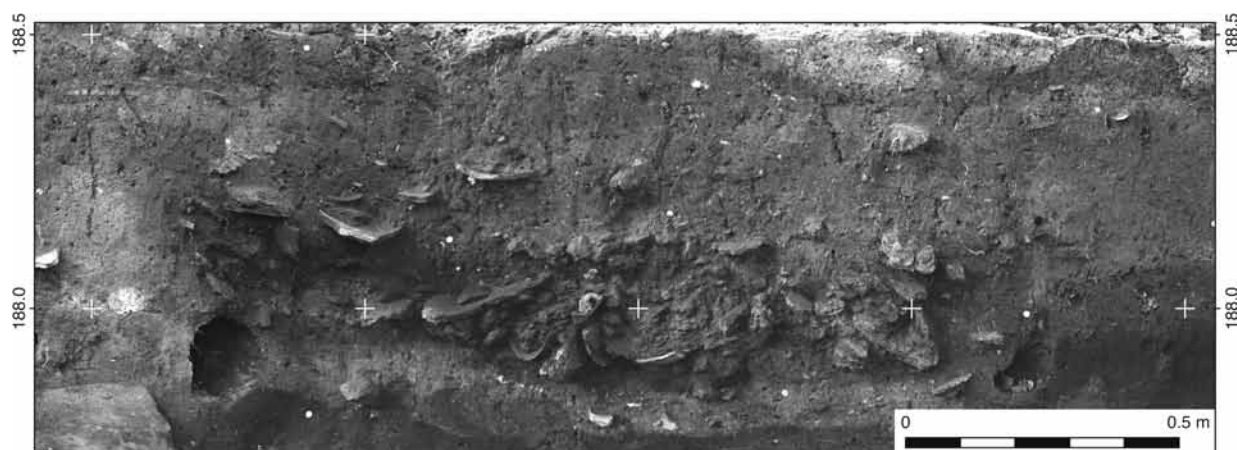

Fig. 10. Fidvár near Vráble. Fotogrammetry of pit 8 in the northern section of trench 101 (cf. Fig. 9).

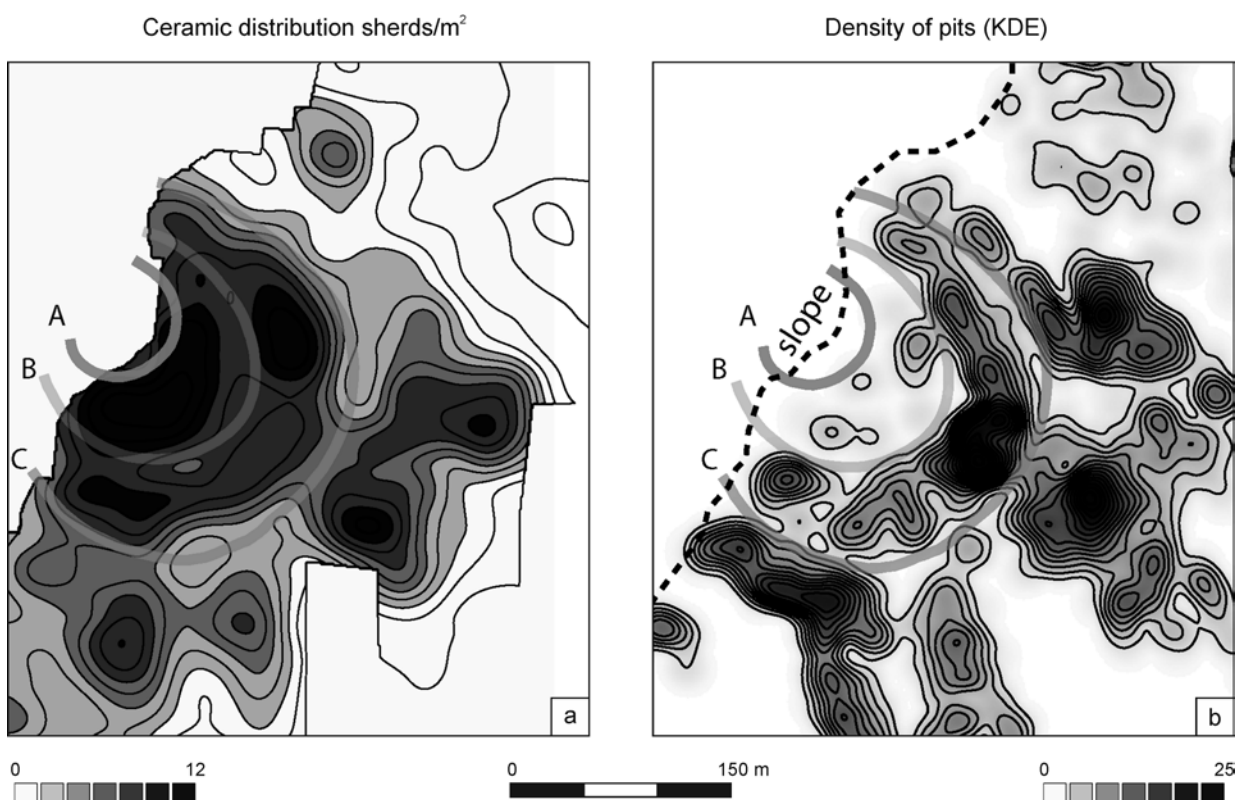

Fig. 11. Fidvár near Vrátě. a – interpolation of ceramic quantity (combination of survey 2007 and 2014); b – density of pits as recognized via geomagnetics and aerial photography.

A secondary measure should select specific areas with higher concentrations for raster prospection in higher resolution (e. g. with 2×2 m cells). This step enables more detailed insight into the spatial structures and will be more likely to provide datable ceramics or other finds. In the third analytical step, these results should be combined with e. g. geophysical data, remote sensing and/or drilling profiles in order to facilitate the selection of the most promising areas for excavation.

Conclusion

Contrary to other sites where the relationship between surface find scatters and subsurface find patterns were studied (e. g. *Greenfield 2000; Johnson 2014*) the site of Fidvár was subjected to a great deal of human activity (especially agricultural ploughing, some of which was very deep). However, our results imply that despite these activities the surface collections at Fidvár not only generate a kind of 'site signature' (*Schofield 1991; see also Steinberg 1996*), but that they also allow for inferences about the internal structure

of the settlement. This would certainly also be true for other densely populated sites with substantial cultural layers.

At first sight, our conclusion seems to be at odds with simulation studies of ploughing effects, which have shown that surface patterns degenerate over time (*Boismier 1997; see also Reynolds 1988*). However, what is not taken into account by simulation studies is the fact that the finds from the surface are 'renewed' as long as there are archaeological features in the ground containing finds and to be distributed by continual ploughing (cf. *Pieler 2012*). This is certainly the case with the site at Fidvár, as is demonstrated by the fact that the find distributions between different survey campaigns of collecting remained the same. In our view, this makes empirical studies like ours so important in contrast to simulation studies which might allow more control over variables but, in the end, bear little resemblance to archaeological find situations. The distribution of the topsoil finds is not random and is not representative only of agricultural activities. While we noted that finds were not always recovered exactly in the same location as deeper archaeological features, there is a clear correlation

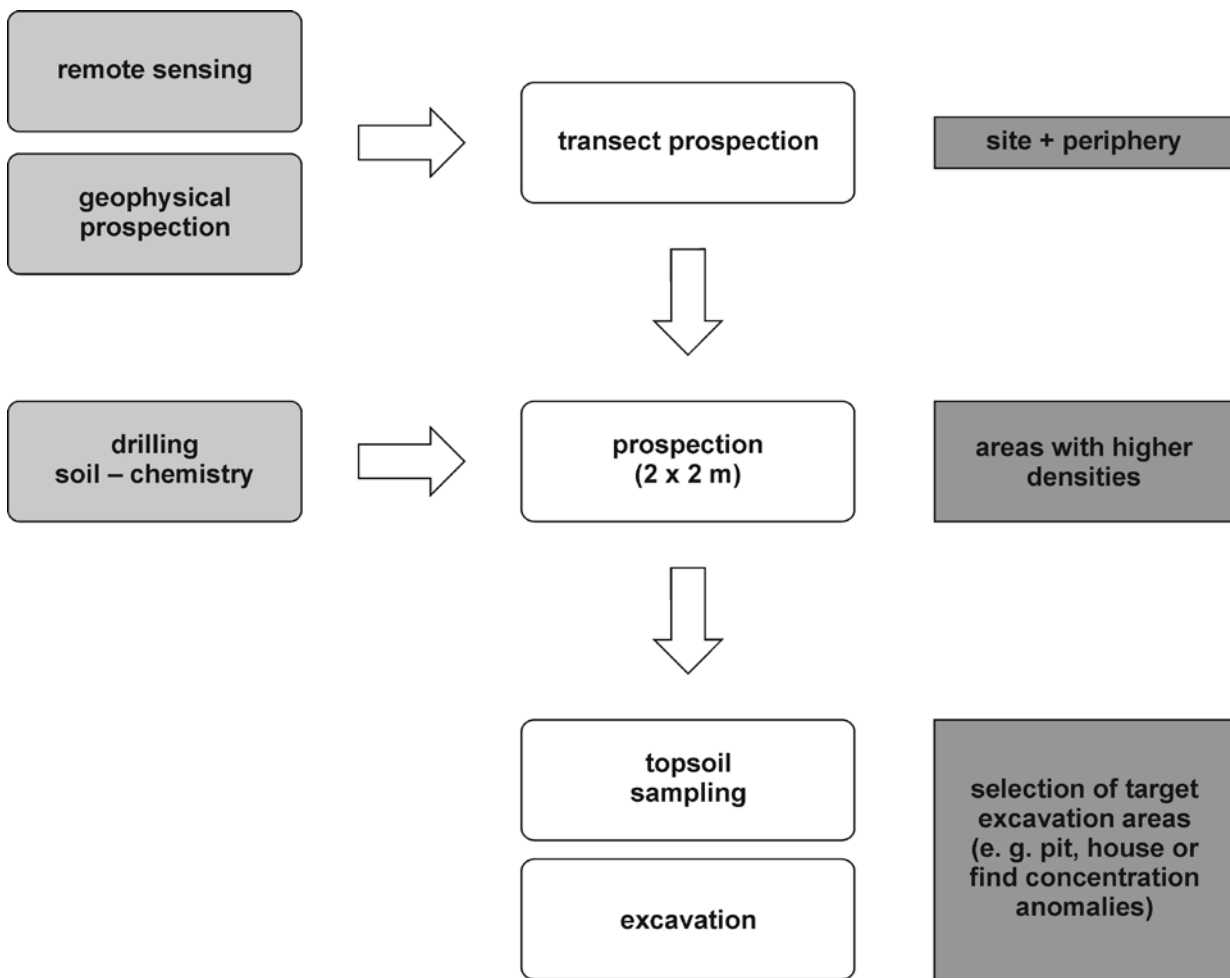

Fig. 12. Fidvár near Vrábce. Workflow for surface prospection in preparation of excavation.

between the two phenomena. Based on our data, we can estimate the dislocation of the finds at the site within a range of 1–2 m. Only a small part (20–30 % as a rough estimate) were more dispersed. This point is crucial when dealing with features in close proximity to the topsoil, e. g. on heavily-eroded sites. For functional chronological analysis we must be certain to account for the majority of the finds from the site in question. Time constraints often lead to the intensive use of machines for the

removal of all topsoil. Presumably, this common practice leads to the dramatic loss of finds that could otherwise have been centrally important to crafting an understanding of highly eroded features close to the topsoil. It seems indispensable, therefore, to have a representative sample from the first few decimetres of soil, be it from transect counting, high resolution sampling or topsoil sampling (although in ideal conditions all three methods would of course be employed).

Acknowledgements

We kindly thank the DFG (German Research Foundation) for funding our research project entitled 'The rise and decline of the central settlement of Fidvár near Vrábce (southwestern Slovakia) – Studies on the economy, social structure and political organization of a social unit within its wider surroundings'. Our thanks also go to our project partners (especially doc. PhDr. M. Ruttkay, CSc.) for cooperating with us in our endeavors at Fidvár. Furthermore, we acknowledge the work of Anna Scheffler (who spent many hours taking pXRF measurements in our laboratory) and Henry Skorna (whose fieldwork and resultant BA thesis contributed to this article).

LITERATURE

- Bátora et al. 2011 – J. Bátora/A. Behrens/J. Gresky/M. Ivanova/K. Rassmann/P. Tóth/K. Winkelmann: The Rise and Decline of the Early Bronze Age Settlement Fidvár near Vrábľa, Nitra. In: J. Kneisel/W. Kirleis/M. D. Corso/N. Taylor/V. Tiedtke (ed.): *Collapse or Continuity? Environment and Development of Bronze Age Human Landscapes. Proceedings of the International Workshop "Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years: The Creation of Landscapes II (14th–18th March 2011)"* in Kiel. Bonn 2011, 111–130.
- Boismier 1997 – W. A. Boismier: *Modelling the effects of tillage processes on artefact distributions in the ploughzone. A simulation study of tillage-induced pattern formation*. BAR British Series 259. Oxford 1997.
- Doneus 2013 – M. Doneus: *Die hinterlassene Landschaft, Prospektion und Interpretation in der Landschaftsarchäologie*. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 78. Wien 2013.
- Ernée 2008 – M. Ernée: *Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen*. Památky archeologické. Supplementum 20. Praha 2008.
- Falkenstein et al. 2008 – F. Falkenstein/J. Bátora/B. Eitel/K. Rassmann: Fidvár bei Vrábľa – Archäologische Prospektionen auf einer befestigten Zentralsiedlung der Frühbronzezeit in der Slowakei. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie* 29, 2008, 39–50.
- Greenfield 2000 – H. J. Greenfield: Integrating surface and subsurface reconnaissance data in the study of stratigraphically complex sites: Blagotin, Serbia. *Geoarchaeology* 15, 2000, 167–201.
- Gauß et al. – R. Gauß/J. Bátora/E. Nowaczinsky/K. Rassmann/G. Schukraft: Reconstructing prehistoric settlement patterns using portable XRF on the Early Bronze Age settlement Fidvár near Vrábľa, Slovakia. *Journal of Archaeological Science* 40, 2013, 2942–2960.
- Herzog 2012 – I. Herzog: Aus Punkten werden Flächen: Vorschläge einer Methodik zur Abgrenzung von Gebieten mit hoher Funddichte. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 91, 2012, 197–215.
- Hofmann et al. 2006 – R. Hofmann/J. Müller/Z. Kujundžić-Vejzagić/J. Müller/N. Müller-Scheeßel: Prospektionen und Ausgrabungen in Okolište (Bosnien-Herzegowina). Siedlungsarchäologische Studien zum zentralbosnischen Spätneolithikum (5200–4500 v. Chr.). *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 87, 2006, 41–212.
- Johnson 2014 – S. A. J. Johnson: The correlation of surface and subsurface artifacts: A test case from Late and Terminal Classic Popola, Yucatan, Mexico. *Journal of Field Archaeology* 39, 2014, 276–291.
- Kadrow 1998 – S. Kadrow: The 'Pompeii Premise' and archaeological investigations in Poland – selected aspects. In: S. Tabaczyński (ed.): *Theory and practice of archaeological research 3. Dialogue with the data: the archaeology of complex societies and its context in the 90s*. Warszawa 1998, 285–301.
- Kuna 2012 – M. Kuna: Depoziční struktura komponenty. In: M. Kuna/N. Němcová (eds.): *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*. Praha 2012, 172–205.
- Kuzma 2005 – I. Kuzma: Letecká prospekcia v Nitrianskom kraji. In: M. Ruttkay (ed.): *Dávne dejiny Nitry a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov*. Nitra 2005, 13–20.
- LaMotta/Schiffer 2001 – V. M. LaMotta/M. B. Schiffer: Behavioral Archaeology, Toward a New Synthesis. In: I. Hodder (ed.): *Archaeological theory today*. Cambridge 2001, 14–64.
- Müller-Scheeßel et al. 2016 – N. Müller-Scheeßel/J. Bátora/S. Reiter/K. Radloff/P. Tóth, Prospection Results in the Žitava Valley. *Študijné zvesti AÚ SAV* 60, 2016, 79–96.
- Nowaczinski et al. 2012 – E. Nowaczinski/G. Schukraft/S. Hecht/K. Rassmann/O. Bubbenzer/B. Eitel: A multi-methodological approach for the investigation of archaeological ditches – Exemplified by the Early Bronze Age Settlement of Fidvár near Vrábľa (Slovakia). *Archaeological Prospection* 19, 2012, 281–295.
- Orton 2000 – C. Orton: *Sampling in Archaeology*. Cambridge 2000.
- Pieler 2012 – F. Pieler: Zur Struktur bandkeramischer Siedlungsplätze: Eine Analyse der Muster von Oberflächen-Fundstreuungen im Horner Becken, Niederösterreich. In: T. Link/D. Schimmelpfennig (eds.): *Taphonomische Forschungen (nicht nur) zum Neolithikum*. Fokus Jungsteinzeit 3. Kerpen – Loogh 2012, 71–82.
- Reynolds 1988 – P. Reynolds: Sherd movement in the ploughzone-physical data base into computer simulation. In: S. Rahtz (ed.): *Computer and Quantitative Methods in Archaeology 1*. BAR International Series. Oxford 1988, 201–219.
- Schofield 1991 – A. J. Schofield: *Interpreting Artefact Scatters. Contributions to Ploughzone Archaeology*. Oxbow Monograph 4. Oxford 1991.
- Skorna 2012 – H. Skorna: *Zerstörungsfreie Untersuchungen auf dem frühbronzezeitlichen Siedlungsplatz Fidvár bei Vrábľa. Möglichkeiten und Grenzen bei der multidimensionalen Auswertung von Prospektionsdaten*. Bachelorarbeit. Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. Kiel 2012. Unpublished.
- Sommer 1991 – U. Sommer: Zur Entstehung archäologischer Fundvergesellschaftungen. Versuch einer archäologischen Taphonomie. In: E. Mattheusser/U. Sommer (Hrsg.): *Studien zur Siedlungsarchäologie 1*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 6. Bonn 1991, 51–193.
- Steinberg 1996 – J. M. Steinberg: Ploughzone sampling in Denmark: isolating and interpreting site signatures from disturbed contexts. *Antiquity* 70, 1996, 368–392.
- Točík 1986 – A. Točík: Opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. *Slovenská archeológia* 34, 1986, 462–476.

Dr. Knut Rassmann
The German Archaeological Institute's (DAI)
Romano-Germanic Commission
Palmengartenstr. 10–12
D – 60-325 Frankfurt am Main
knut.rassmann@dainst.de

prof. PhDr. Jozef Bátora, DrSc.
Comenius University in Bratislava
Department of Archaeology
Gondova 2
SK – 814 99 Bratislava

The Institute of Archaeology
Slovak Academy of Sciences
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
jozef.batora@uniba.sk

Dr. Nils Müller-Scheessel
Christian-Albrechts-Universität zu Kiel
Johanna-Mestorf-Str. 2–6
D – 24-118 Kiel
nils.mueller-scheessel@ufg.uni-kiel.de

Dr. Samantha Reiter
National Museum of Denmark
Ny Vestergade 10
DK – 1471 København
samantha.scott.reiter@natmus.dk

PD Dr. Maria Ivanova
University in Heidelberg
Sandgasse 7
D – 69-117 Heidelberg
ivanova@uni-heidelberg.de

Anja Behrens M. A.
The German Archaeological Institute
Podbielskiallee 69–71
D – 14-195 Berlin
anja.behrens@dainst.de

Kai Radloff M. A.
The German Archaeological Institute's (DAI)
Romano-Germanic Commission
Palmengartenstr. 10–12
D – 60-325 Frankfurt am Main
kai.radloff@dainst.de

Mgr. Martin Bača, PhD.
Comenius University in Bratislava
Department of Archaeology
Gondova 2
SK – 814 99 Bratislava
martin.baca@uniba.sk

Sledovanie tafonomických procesov

Viacvrstvová analýza distribúcie keramiky získanej z povrchových zberov a sondážneho výskumu na lokalite zo staršej doby bronzovej – Vráble, poloha Fidvár

Knut Rassmann – Jozef Bátora – Nils Müller-Scheessel –
Samantha Reiter – Maria Ivanova – Anja Behrens – Kai Radloff –
Martin Bača

SÚHRN

Analýza rozmiestnenia huteľných archeologických artefaktov získaných z povrchových zberov je dnes už zaužívaným štandardom pri systematických archeologických výskumoch. Tento typ dát sa však pomerne často kritizuje z pohľadu ich nízkej výpovednej hodnoty, zapríčinennej prípadnou rozsiahlou poľnohospodárskou činnosťou na ploche, z ktorej boli získané. To by mohol byť aj prípad lokality Vráble, poloha Fidvár, kde sa nachádzalo rozsiahle opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej. Na rozlohe približne 12 ha bolo pomocou geofyzikálneho

prieskumu a leteckého snímkovania identifikovaných asi 180 obydľí a vyše 2300 sídliskových jám. V dôsledku intenzívneho poľnohospodárskeho obrábania pôdy sa preto aj v súčasnosti na ploche nachádzajú stovky roztrúsených huteľných archeologických nálezov. Prvýkrát bol vykonaný na lokalite sondážny výskum A. Točíkom v roku 1967, v rámci ktorého boli získané informácie o stratigrafii kultúrnych vrstiev. Tie bolo zároveň takto možné kultúrno-historicky interpretovať. Údaje z tohto výskumu, vrátane údajov získaných z geofyzikálnej a leteckej prospekcie,

pomohli vytvoriť dostatočne verný obraz o charaktere lokality. To bolo zohľadnené pri povrchovom prieskume sektorovou metódou (5 x 5 m, 5 x 10 m a 20 x 20 m), ktorý sa realizoval v roku 2007 a svojím rozsahom pokryl takmer celú maximálnu predpokladanú plochu sídliska zo staršej doby bronzovej. Slabinou tohto prieskumu, aj napriek jeho nespornému prínosu, bola predovšetkým rozličná veľkosť skúmaných sektorov, ako aj neúmerne vysoké množstvo vynaloženého času a úsilia, potrebného na jeho realizáciu a samotné vyhodnotenie. Z toho dôvodu bola v roku 2014 zvolená druhá metóda povrchového prieskumu, ktorá zahŕňala vzorkovanie na vybraných bodoch v tzv. transektoch. Tie boli umiestnené v 10 m intervaloch, pričom každých 5 m bola preskúmaná plocha o veľkosti 4 m². Podobne ako pomocou prvej metódy bola preskúmaná plocha o rozlohe takmer 14 ha. Posledná použitá metóda povrchového prieskumu, ktorá sa uskutočnila v roku 2010, zahŕňala aj podrobné vzorkovanie vo vysokom rozlíšení vo dvoch vopred vybraných sektoroch.

Pri sondážnom výskume boli brané do úvahy všetky predchádzajúce zistenia a sondy situované do priestoru, kde sa s najväčšou pravdepodobnosťou mali vyskytovať pozostatky obydľí zo staršej doby bronzovej. Ešte pred skryvkou ornice prebehlo vzorkovanie taktiež vo vysokom rozlíšení a získané artefakty boli podrobne zdokumentované. Následný archeologický výskum postupoval metódou manuálneho odkryvu prirodzených vrstiev, pričom odkrývaná zemina bola preosievaná cez sito, kvôli zachyteniu čo najväčšieho množstva artefaktov.

Všetky vyššie uvedené údaje boli následne štatisticky vyhodnotené pomocou širokej škály štatistických metód prostredníctvom voľne licencovaných GIS softvérov QGIS (verzia 2.6) a GRASS (verzia 6) ako aj štatistického softvéru Aabel (verzia 3). Prezentovaný krabicový graf ukazuje výraznú koreláciu medzi keramickou hmotnosťou (údaj získaný pomocou prvej metódy povrchového zberu) a množstvom črepov (údaj získaný pomocou druhej metódy povrchového zberu). Oba povrchové prieskumy odhalili koncentráciu črepov v tých istých miestach. Ukazuje sa teda, že obe metódy priniesli v podstate rovnaké zistenia. Štatistické porovnanie hmotností keramických črepov z ornice a z kultúrnej vrstvy 2 (pod ornice) zo

sondážneho výskumu naznačuje, že z množstva črepov nájdených v ornici je možné usudzovať, aké množstvo črepov je možno očakávať v nižších vrstvách.

Pri porovnaní použitých metód vzorkovania sa ukazuje, že najlepšie výsledky prináša ich kombinácia. Povrchový prieskum by, podobne ako iné nedeštruktívne metódy, mal predchádzať sondážnemu výskumu. Ideálne je začať rozsiahlym povrchovým prieskumom, pričom vzorkovanie v bodoch na tzv. transektoch sa javí ako najefektívnejšia metóda z hľadiska vynaloženého času a úsilia. Prináša podobné zistenia ako sektorová metóda, avšak pri výrazne nižšom množstve vyššie uvedených investícií. Ako druhý krok by mal nasledovať detailný povrchový prieskum vo vysokom rozlíšení (bunky o veľkosti napr. 2 x 2 m) vo vybraných sektoroch, ktorý s veľkou pravdepodobnosťou prinesie údaje s vyššou výpovednou hodnotou. Tretí krok zahŕňa analýzu všetkých získaných dát pre určenie najperspektívnejších plôch pre sondážny výskum.

Na rozdiel od mnohých iných lokalít, kde bol skúmaný vzťah medzi distribúciou nálezov na povrchu a pod povrchom, bol Fídvár vystavený intenzívnejším poľnohospodárskym aktivitám. Aj napriek tomu je však na základe tu uvedeného zberu dát možné postulovať úvahy o vnútornej zástavbe sídliska. Zaujímavým zistením je to, že aj po sedemročnom časovom odstupe boli zistenia o distribúcii v podstate rovnaké, aj napriek naďalej prebiehajúcej intenzívnej poľnohospodárskej obrábaniu pôdy. Distribúcia nálezov v ornici teda nebola náhodná, naopak, je tu zrejma korelácia medzi zahĺbenými objektmi, ktoré obsahujú väčšie množstvo nálezov (napr. odpadové jamy, teda sekundárne využité zásobné jamy) a ich vyššou koncentráciou v ornici. Dislokácia nálezov od týchto zahĺbených objektov je zhruba v polomere 1–2 m a len menšia časť (20–30 %) je distribuovaná vo väčšej vzdialenosti. Naopak, zistené koncentrácie evidentne nekorelujú s inými potenciálnymi štruktúrami, ako sú napríklad obydľia, nakoľko ich relevantné vrstvy neobsahovali dostatočne hustú koncentráciu nálezov. Z tohto dôvodu má systematické vzorkovanie a základná analýza artefaktov pochádzajúcich z ornice svoje opodstatnenie ešte pred jej samotnou skryvkou.

POHREBISKO Z DOBY POPOLNICOVÝCH POLÍ V ŽITAVANOCH-KŇAŽICIACH*

RUDOLF KUJOVSKÝ

The Urnfield Culture Burial Ground Žitavany-Kňažice. The locality is situated in the southwestern Slovakia, in the cadastre of Žitavany-Kňažice, district Zlaté Moravce, at the foothill of Čertov vrch, which is the part of Pohronský Inovec. An archaeological research of cremation burial ground was realised there from 1979 to 1983. Site was found by field survey. Research was done by two cooperating institutions: Nitra National Museum and the Archaeological Institute. 77 graves were excavated. The burial site belongs to the sphere of Lusatian Urnfield culture, but it has distinct manifestations of Middle-Danube Urnfield culture. The presence of elements of South-eastern Urnfield culture, which occurred sporadically, is also the new information. The grave inventory enables dating of site to the end of the late Bronze Age (HA2) and to the beginning of the final Bronze Age (HB1). The frontier between three big cultural spheres – Lusatian culture at the north, Middle-Danube Urnfield culture at the south and the southwest and Southeastern Urnfield culture at the southeast and the south was present at the territory of Slovakia. The relationships between them are most visible in the southwest Slovakia. Evaluated burial ground, on which elements of all of cultural spheres expressed themselves, enables the examination of their relationship.

Key words: Slovakia, late and final Bronze Age, Lusatian, Podolie and Kyjatice culture, burial ground, grave equipment.

Pohrebisko sa nachádza na úpätí Čertovho vrchu, súčasťou Pohronského Inovca (M 35-44-17, 1 : 10 000, 224 : 285 mm). V dobe výskumu patrila poloha do katastra mesta Zlaté Moravce, časť Žitavany. Dnes samostatná obec Žitavany vznikla zlúčením drobnejších častí a táto poloha patrila pôvodne do chotára časti Kňažice.

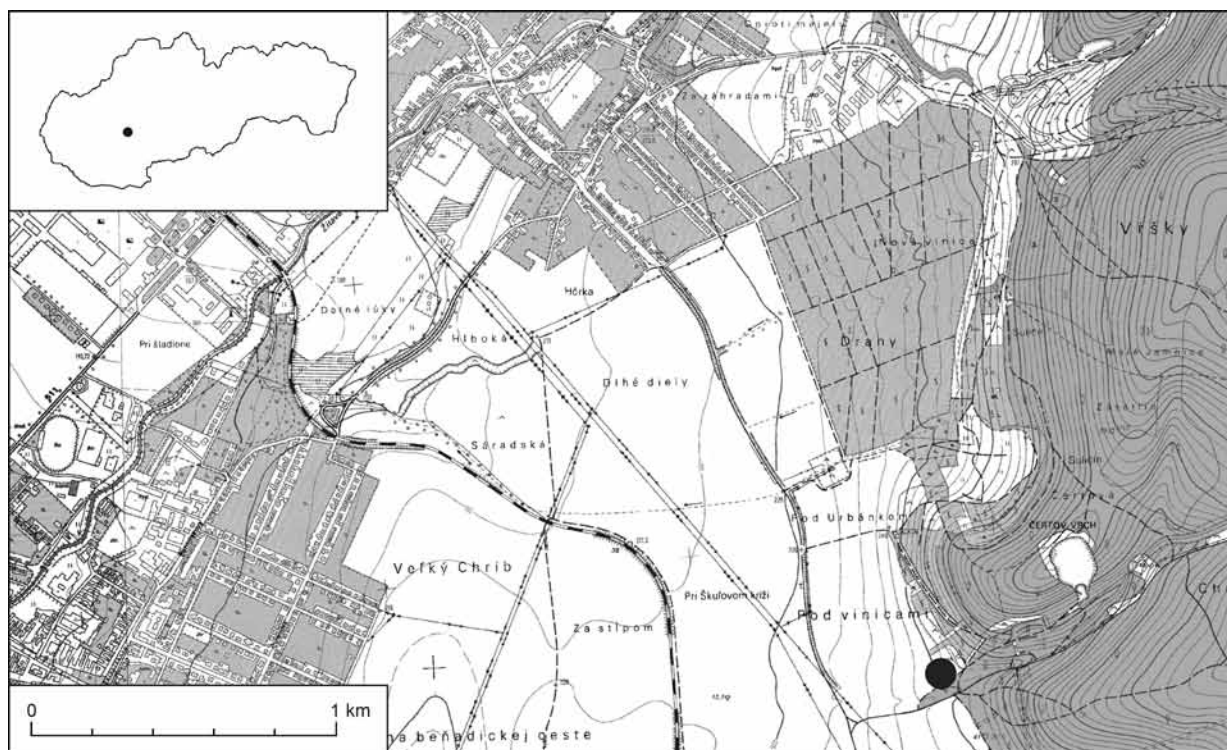
Na stopy osídlenia upozornili už v roku 1953 Š. Rakovský a O. Krupica, ktorí pri povrchovom prieskume našli črepy a kamenné úštepky (sú uložené v depozitári Archeologického ústavu SAV Nitra pod označením Kňažice). V ďalších rokoch lokalita nebola bezprostredne ohrozená, a tak sa archeologický výskum neuskutočnil. Situácia sa výrazne zmenila v roku 1978, keď sa miestne Jednotné roľnícke družstvo pokúsilo o intenzívne obrábanie polohy. Vtedajší riaditeľ Mestského múzea v Zlatých Moravciach Štefan Rakovský upozornil na nálezy Nitrianske vlastivedné múzeum v Nitre a Archeologický ústav SAV. V spolupráci uvedených inštitúcií sa v predmetnej polohe v rokoch 1979–1983 realizoval záchranný výskum. Vďaka pozornosti Š. Rakovského, ktorý veľkú časť života venoval prieskumu zlatomoraveckého regiónu, bolo objavené sídlisko z neskorej doby kamennej a žiarové pohrebisko z mladšej a neskorej doby bronzovej.

Pohrebisko sa rozprestieralo na miernom juhozápadnom svahu Čertovho vrchu, na pravom brehu dnes už vyschnutého potoka (obr. 1). Pomerne plytké uloženie niektorých hrobov zapríčinilo ich poškodenie pri poľnohospodárskych prácach, ale rozhodujúca časť hrobov nebola výraznejšie poškodená. Rozbor antropologických nálezov z časti

hrobov (z niektorých hrobov sa zvyšky kostí nedochovali, alebo nebolo možné ich pre antropologický rozbor použiť) vypracovala M. Vondráková (2018). Odvolávky na predpokladané pohlavie a vek pochovaných vychádzajú z jej antropologického rozboru.

O predbežných výsledkoch výskumu bola archeologická verejnosť priebežne informovaná (Kujovský 1980; 1981; 1982; 1983; 1984). Kultúrne patrí pohrebisko do okruhu lužických popolnicových polí, ale s výraznými prejavmi hlásiacimi sa ku stredodunajským popolnicovým poliam. Novým poznatkom v tomto priestore sú aj prvky juhovýchodných popolnicových polí – kyjatickej kultúry, ktoré sa ojedinele tiež vyskytli. Chronologicky sa zaraďuje do obdobia záveru mladšej a do neskorej doby bronzovej, predovšetkým do stupňov HA2 a HB1. Výskum bol riešený sondami, ktoré ale postupne pokryli takmer celý predpokladaný priestor pochovávaní, takže je možné hovoriť o plošnom odkryve. Keďže od počiatku bola zrejmá zložitosť terénnej situácie, nebol pri odkrývaní vrstiev použitý žiadny mechanizmus. Rozsah pohrebiska (obr. 2) bol spresňovaný viacerými sondami do okrajových častí. Pokiaľ ide o jeho vnútornú plochu vzhľadom na vtedajšie finančné možnosti nebolo overených niekoľko kontrolných priestorov medzi jednotlivými sondami a teoreticky nemožno vylúčiť, že ojedinelé hroby sa v týchto priestoroch mohli vyskytnúť. Po ukončení pochovávaní v neskorej dobe bronzovej nebola poloha v neskorších historických obdobiach osídlená a ani výraznejšie porušená prípadnými novovekými zemnými prácami.

* Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 2/0091/16 agentúry VEGA „Slovensko v dobe bronzovej – križovatka súvých európskych civilizácií“.

Obr. 1. Žitavany-Kňažice. Umiestnenie lokality v katastri obce Žitavany, okr. Zlaté Moravce.

OPIS HROBOV A NÁLEZOV

Hroby sú označené číselne od 1 po 77. V hrobách s viacerými urnami alebo s početnejšou keramikou sú nádoby označené písmenom. Vzťah medzi nálezmi v jednotlivých hrobách (obsah urny, pokrievka a pod.) je zvýraznený označením základnej nádoby písmenom a číselným indexom a priamo uvedený v opise obsahu hrobu. Označenie nádob písmenom dodržiava poradie, v akom boli zistené pri terénnom odkryve.

Hrob 1. Mohyla 1 – (tab. XXXV) symbolický. V oválnej jame zahĺbenej do podlažia (–20 cm) bola navrhovaná malá mohyla z kameňov s rozmermi asi 160 x 140 cm. Medzi kameňmi bolo niekoľko črepov (1). Zvyšky kostí sme nezistili.

1. Atypické črepy z tiel menších nádob.

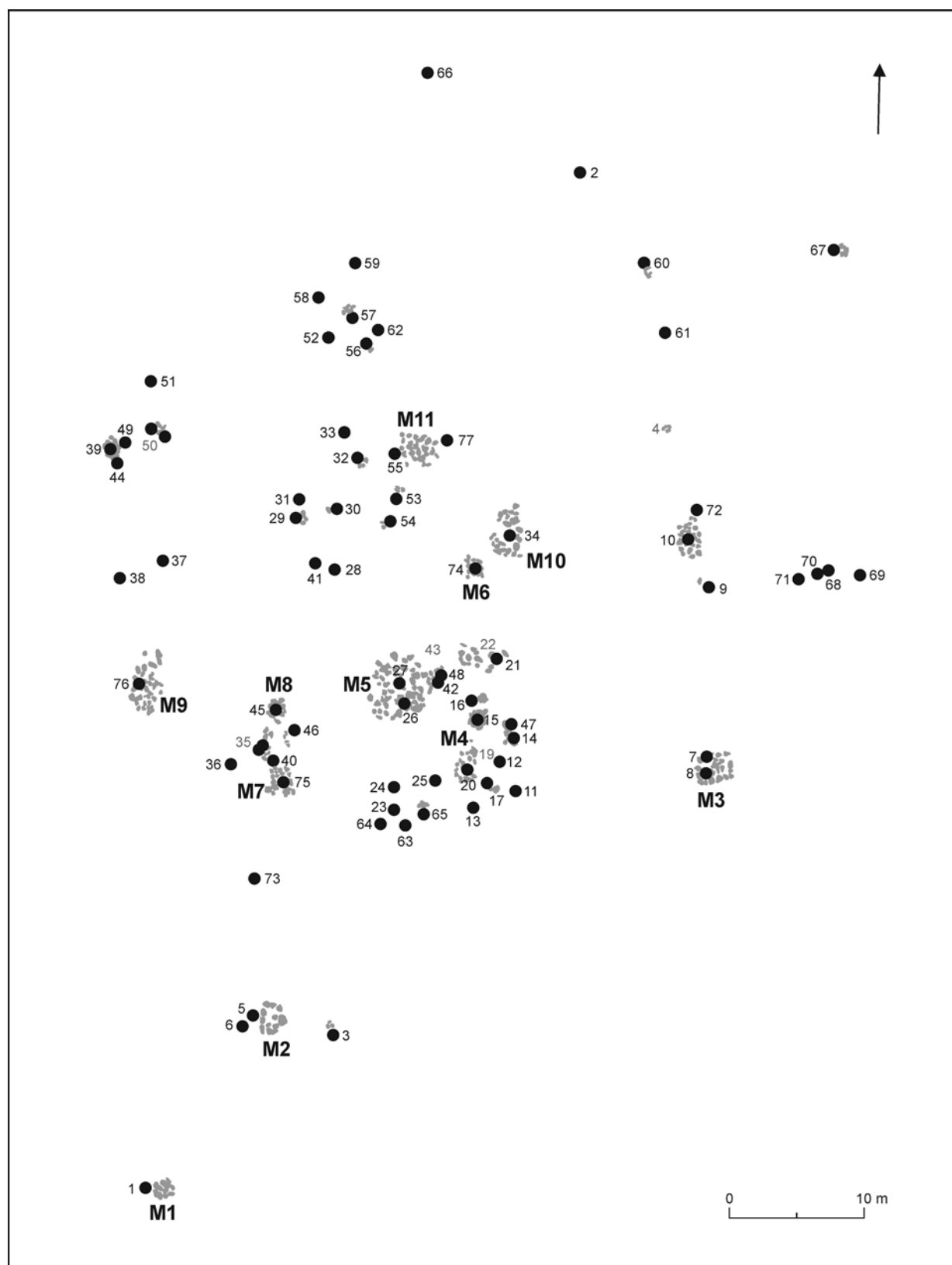
Hrob 2 – poškodený. Na troch menších kameňoch stála amfora (A) a misa (B). V hrobe bola tiež profilovaná šálka (C). Zvyšky kostí boli roztrúsené medzi črepami.

1. Miniaturna amfora (A) tehlovočervenej farby, dno rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: ušká sú zdobené pozdĺžnymi jemnými žliabkami, ktoré prechádzajú na vydutinu pod uškami. Na pleciach nádoby sú pásy vertikálnych a šikmých žliabkov a rady vtlačených jamiek. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov. Nad týmto pásom je hrdlo zdobené radom vtlačených jamiek, v. 60 mm, pr. dna 28 mm, pr. vydutiny 84 mm, pr. ústia 44 mm (tab. I: 1).

2. Misa (B) hnedej farby, dno je len naznačené, telo polguľovité, okraj rovný. Pod okrajom je horizontálny výčnelok, v. 76 mm, pr. ústia 120 mm (tab. I: 2).
3. Profilovaná šálka (C), čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo je prehnuté, okraj von vytiahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško so stredovým pozdĺžnym hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom je horizontálny pás rýh, lom je zdobený skupinkami vtlačených jamiek a vertikálnych krátkych rýh. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina na dne je ohraničená pásom kruhových rýh, telo je zdobené girlandou z pásu súběžných rýh, ohraničenou horizontálnym pásom rýh, v. 60 mm, pr. dna cca 25 mm, pr. vydutiny 120 mm, pr. ústia 125–130 mm (tab. I: 3).

Hrob 3 – (tab. XXXV) zo západnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. V hrobe bola amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí, miniaturna amfora (C), profilovaná šálka (D), torzo hrnca (E), kónickej misy (F) a misy s vtiaknutým okrajom (G). Niekoľko zvyškov spálených kostí bolo roztrúsených v zemi pri amfore a prikrytých misou (B).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 210 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 220 mm, pr. ústia 140 mm (tab. I: 11).
2. Torzo misy (B) čiernej farby, dno je rovné, telo vypuklé, okraj rovný, v. 82 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 120 mm (tab. I: 9).
3. Amfora (C) hnedej farby, dno je len naznačené, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: priečne na ušká sú na

Obr. 2. Žitavany-Kňažice. Plán pohrebiska.

vydutine umiestnené dve vypukliny. Na pleciah sú pásy šikmých rýh, prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnym pásom rýh. Na dolnej časti hrdla nad pásom sú ryté trojuholníčky, v. 80 mm, pr. vydutiny 92 mm, pr. ústia 58 mm (tab. I: 8).

4. Šálka (D) tehlovočervenej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo je kužeľovité, okraj mierne vyťahnutý. Na okraji je krátke vyvýšenie, z ktorého je na pleciah spustené uško. Výzdoba: na pleciah sú pásy vertikálnych rýh striedané radmi jemných vpichov. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 45 mm, pr. dna 25 mm, pr. vydutiny 65 mm, pr. ústia 45 mm (tab. I: 10).
5. Torzo hrnca (E) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo je len naznačené, okraj je rovný. Uchá sa nezachovali, v. 165 mm, pr. dna 80 mm, hrúbka 6 mm (tab. I: 12).
6. Torzo misy (F), dno sa nezachovalo, telo je kónické, okraj rovný, pod okrajom je výčnelok, zachovaná v. 56 mm, pr. ústia 168 mm (tab. I: 13).
7. Črepy misy (G) s vťahnutým tordovaným okrajom (tab. I: 7).

Hrob 4 – (tab. XXXV) zo severnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. Poškodený orbou. Zachovala sa dolná časť nádoby (A), ktorá obsahovala zvyšky kostí dospelého jedinca, torzo amfory (B), v ktorej boli zvyšky kostí dieťaťa a malá šálka (B1).

1. Dolná časť nádoby (A) sivej farby, dno je rovné, v strede prevŕtané, zachovaná v. 72 mm, pr. dna 98 mm, pr. otvoru 18 mm (tab. I: 5).
2. Torzo amfory (B) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Nezdobená, zachovaná v. 110 mm, pr. dna 52 mm, pr. vydutiny 170 mm (tab. I: 6).
3. Torzo profilovanej šálky (B1) sivohnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo vypuklé, hrdlo je prehnuté, okraj vyťahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na lome je rad vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina na dne je ohraničená pásom rýh, stena je zdobená oblúkmi z pásu súbežných rýh vytvárajúcich nepravú girlandu, v. 56 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia cca 120 mm (tab. I: 4).

Mohyla 2 – (tab. XXXV) na úrovni podlažia bol navrhnutý oválny príkrov z kameňov s rozmermi asi 150 x 200 cm. Z východnej a severovýchodnej strany bola pôda pod príkrovom a čiastočne aj mimo príkrovu silne prepálená. Na kameňoch neboli stopy žiaru. Pod príkrovom boli umiestnené dve skupiny nádob, navzájom oddelené kameňmi (hroby 5 a 6). V priestore žiaroviska boli roztrúsené druhotne prepálené črepy amfory (Z).

1. Nádoba zo žiaroviska (Z) – amfora sivohnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný von vyťahnutý, z vnútornej strany hraničený. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy súbežných rýh v tvare lomeného oblúka, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, v. 215 mm, pr. dna 83 mm, pr. vydutiny 222 mm, pr. ústia 140 mm (tab. III: 7).

Hrob 5 – (Tab. XXXV) nádoby z hrobu stáli na podlaží, zasypané zeminou intenzívne premiešanou uhlíkmi a hrudkami mazanice. V hrobe bolo viacero urien. Zvyšky kostí boli uložené v dvoch amforách (A a D). Na

zvyškoch kostí v amfore (D) boli položené zlomky bronzových špirálok (D1), prikryté profilovanou šálkou (D2). Ďalšie zvyšky kostí boli v malej váze (G). Na kostiach vo váze (G) boli uložené zlomky bronzovej špirálky (G1) a bronzový prsteň (G2). Váza (G) bola prikrytá misou (G3). Zo severnej strany stáli pri váze (G) dve šálky (E a F), z južnej strany väčšia amfora (B) a amfora (C), prikrytá torzom šálky (C1). V hrobe boli aj črepy malej misy (H) a črep misy s vťahnutým okrajom (I).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné, telo vypuklé, oblá vydutina, prechod hrdla a tela je plynulý, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný von vyťahnutý, horizontálne hraničený. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká so stredovým hrebeňom. Výzdoba: priečne na ušká sú umiestnené dva vertikálne výčnelky. Pod uškami a výčnelkami sú pleciah zdobené pásmi žliabkov v tvare lomeného oblúka a pásmi vertikálnych žliabkov. Pod uškami je výzdoba doplnená malými vypuklinami. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, v. 230 mm, pr. dna 108 mm, pr. vydutiny 290 mm, pr. ústia 175–180 mm (tab. II: 23).
2. Amfora (B) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá. Prechod hrdla a tela je mierne zvýraznený, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný von vyťahnutý. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy šikmých rýh. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh. Horná časť hrdla pod vyhnutím okraja je zdobená pásom horizontálnych rýh. Na ploche hrdla sú pásy šikmých rýh, v. 230 mm, pr. vydutiny 235 mm, pr. ústia 132 mm (tab. II: 25).
3. Torzo amfory (C) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Na pleciah sú stopy po vertikálnom ušku. Výzdoba: na pleciah sú pásy vertikálnych rýh a vtlačených jamiek. Dolná časť hrdla je zdobená pásom horizontálnych rýh, zachovaná v. 58 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 96 mm (tab. II: 18).
4. Torzo profilovanej šálky (C1), dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo je prehnuté, okraj vyťahnutý, uško sa nezachovalo, nezdobená, v. 68 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 116 mm, pr. ústia 122 mm (tab. II: 19).
5. Amfora (D) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, široká oblá vydutina, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný, von vyťahnutý. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: Na vydutine sú priečne umiestnené štyri vypukliny s jamkou v hrote, ohraničené pásom oblúkových žliabkov. Pleciah sú zdobené aj širokými pásmi vertikálnych žliabkov. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, v. 220 mm, pr. dna 85 mm, pr. vydutiny 285 mm, pr. ústia cca 170 mm (tab. II: 24).
6. Bronzová špirálka (D1) z dvoch drôtov kruhového prierezu. Na koncoch je jeden z drôtov roztepaný a drôty sú spojené, pr. drôtu 1,5 mm, pr. špirálky cca 30 mm (tab. II: 9, 10).
7. Profilovaná šálka (D2) čiernej farby, dno je rovné, telo vypuklé, ostrý lom. Hrdlo je prehnuté, okraj vyťahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško s dvomi pozdĺžnymi hrebeňmi. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný jemnými vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina, telo je zdobené girlandou z pásu súbežných rýh, ohraničenou pásom horizontálnych rýh, v. 72 mm, pr. dna 40 mm, pr. vydutiny 125 mm, pr. ústia 125–132 mm (tab. II: 21).

8. Profilovaná šálka (E) hnedej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško s pozdĺžnym stredovým hrebeňom. Výzdoba: lom je presekávaný jemnými vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 52 mm, pr. dna 24 mm, pr. vydutiny 82 mm, pr. ústia 86 mm (tab. II: 4).
9. Šálka (F) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé hrdlo len naznačené, okraj von vytiahnutý. Z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 72 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 116 mm (tab. II: 5).
10. Váza (G) čiernej farby, dno je rovné, telo dvojkónické, plecيا mierne klenuté. Hrdlo je valcovité, okraj sa nezachoval. Výzdoba: na vydutine sú umiestnené tri výčnelky, na plecيا sú pásy vertikálnych rýh, ku ktorým sa z oboch strán pripínajú pásy šikmých rýh. Medzi týmito skupinami rýh sú pod hrdlom skupinky vtlačených jamiek. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, zachovaná v. 98 mm, pr. dna 24 mm, pr. vydutiny 120 mm (tab. II: 20).
11. Zlomky bronzovej špirálky (G1) z drôtu kruhového prierezu. Ukončenie drôtu je tordované, pr. drôtu 1,5 mm, pr. špirálky 30 mm (tab. II: 1–3, 6, 7, 11, 13, 14, 16, 17).
12. Bronzový párikový prsteň (G2) s viacnásobným pozdĺžnym rebrovaním, pr. prsteňa 18 mm, šírka pásika 9 mm, hrúbka 1 mm (tab. II: 8).
13. Misa (G3) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj rovný mierne vtiahnutý, v. 70 mm, pr. dna 45 mm, pr. ústia 142 mm (tab. II: 12).
14. Misa (H) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické vypuklé, okraj rovný, v. 70 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 108 mm (tab. II: 15).
15. Črep z misy (I) s vtiahnutým tordovaným okrajom, čiernej farby, (tab. II: 22).

Hrob 6 – (tab. XXXV) tvorila ho skupinka menších nádob. V hrobe bola amfora (A), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Pri amfore (A) stáli dve menšie zdobené amfory (B a D), šálka (E) a miniatúrna amfora (C). Ďalej sa v hrobe našli črepy malej šálky (F).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné, telo vypuklé, široká oblá vydutina. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 132 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 144 mm, pr. ústia 78 mm (tab. III: 6).
2. Amfora (B) hnedej farby, dno je rovné, telo v dolnej časti kónické, vydutina oblá. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecيا sú vertikálne pásy rýh, ku ktorým sa z oboch strán pripínajú pásy šikmých rýh. Medzi týmito skupinami sú na plecيا pásy vertikálnych rýh. Dolná časť hrdla je zdobená pásom horizontálnych rýh, v. 83 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 102 mm, pr. ústia 62 mm, (tab. III: 3).
3. Miniatúrna amfora (C) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 55 mm, pr. dna 17 mm, pr. vydutiny 53 mm, pr. ústia 35 mm (tab. III: 1).
4. Amfora (D) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: priečne na ušká sú na vydutine dve vypukliny. Plecيا a vydutina je zdobená pásmi vertikálnych žliabkov, pod uškami a vypuklinami ich dopĺňa skupina jamiek. Pre-

chod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, nad ktorým sú v dolnej časti hrdla skupinky krátkych vertikálnych žliabkov, v. 107 mm, pr. dna 42 mm, pr. vydutiny 123 mm, pr. ústia 80 mm, (tab. III: 5).

5. Profilovaná šálka (E) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj von vytiahnutý. Z okraja na telo je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na prechode hrdla a tela a v dolnej časti tela je pás horizontálnych rýh. Telo medzi nimi je zdobené pásmi šikmých rýh, v. 58 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 115 mm (tab. III: 2).
6. Šálka (F) hnedej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, okraj rovný. Z okraja na stenu je spustené vyvýšené uško, v. 45 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia 80 mm (tab. III: 4).

Mohyla 3 – (tab. XXXVI) tvoril ju ovál z kameňov s rozmermi asi 200 x 180 cm. Popri vnútornej strane kamenného prstenca boli umiestnené nádoby hrobov 7 a 8. Potom bol prstenec prekrytý príkrovom z kameňov. Plášť mohyly bol čiastočne poškodený orbou.

Hrob 7 – (tab. XXXVI) tesne pri kameňoch prstenca stála väčšia amfora (F), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Medzi kosťami v amfore (F) boli zlomky bronzového krúžku (F1). Amfora (F) bola prikrytá veľkou misou (E). Pri amfore (F) stála menšia amfora (G) zrejme prikrytá misou (H), ktorá sa našla zosunutá vedľa nej, obrátená hore dnom. Ďalšími nádobami v hrobe boli prázdna amfora (D) a misa (B), v ktorej stála miniatúrna amfora (C).

1. Misa (B) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, v. 72 mm, pr. dna 50 mm, pr. ústia 128 mm (tab. III: 12).
2. Amfora (C) hnedej farby, dno rovné, telo vypuklé, vydutina zaoblená, prechod hrdla a tela plynulý, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 72 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 81 mm, pr. ústia 62 mm (tab. III: 9).
3. Amfora (D) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: priečne k uškám sú na vydutine dve vypukliny. Plecيا sú zdobené pásmi vertikálnych a šikmých rýh, v dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 103 mm, pr. vydutiny 136 mm, pr. ústia 80 mm (tab. III: 15).
4. Misa (E) hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo kónické, mierne vypuklé, okraj rovný do vnútra vtiahnutý, na tele je umiestnené vertikálne uško, v. 90 mm, pr. dna 70 mm, pr. vydutiny 204 mm, pr. ústia 198 mm (tab. III: 8).
5. Amfora (F) čiernej farby, dno je rovné mierne odsadené, telo guľovité, prechod hrdla a tela zvýraznený, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, zachovaná v. 203 mm, pr. dna 65 mm, pr. vydutiny 274 mm, pr. zachovaného ústia 145–155 mm (tab. III: 14).
6. Zlomky bronzového krúžku (F1) z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 1 mm, (tab. III: 11).
7. Torzo amfory (G) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité. Výzdoba: na vydutine sú priečne umiestnené vypukliny, plecيا sú zdobené pásmi vertikálnych rýh, (tab. III: 13).
8. Misa (H) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, v. 67 mm, pr. dna 25 mm, pr. ústia 114 mm (tab. III: 10).

Hrob 8 – (tab. XXXVI) tesne pri kameňoch prstenca mohyly 3 stáli vedľa seba dve amfory. Amfora (N) obsahovala zvyšky kostí dieťaťa, medzi ktorými boli zlomky bronzového prsteňa (N1). Amfora (L) obsahovala zvyšky kostí dospelého jedinca (žena?) a zvyšky kostí dieťaťa. Bola prikrytá misou (M). Pri amforách stála veľká misa (K). Ďalej v mohyle stála väčšia misa (J) a profilovaná šálka (I). V mise (K) bolo niekoľko spálených zvyškov kostí. Pri amfore (N) stál hrniec (O), v ktorom bola malá šálka (P). Smerom do priestoru mohyly stála vedľa hrnca prázdna najväčšia nádoba v mohyle – veľká váza (A).

1. Veľká váza (A) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina široká, oblá, prechod hrdla a tela plynulý, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný výrazne von vytiahnutý, nezdobená, v. 345 mm, pr. dna 135 mm, pr. vydutiny 398 mm, pr. ústia 275 mm (tab. IV: 10).
2. Profilovaná šálka (I), dno je prehnuté, telo kónické, hrdlo je prehnuté, okraj vytiahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško s pozdĺžnym stredovým hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je horizontálny pás rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina ohraničená pásom kruhových rýh, stena je zdobená girlandou z pásu súbežných rýh, ohraničenou pásom horizontálnymi ryhami, v. 90 mm, pr. dna 65 mm, pr. ústia 105 mm (tab. IV: 6).
3. Misa (J) sivej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj do vnútra vtiahnutý tordovaný, na tele je vertikálne uško, v. 72 mm, pr. dna 93 mm, pr. vydutiny 232 mm, pr. ústia 220 mm (tab. IV: 1).
4. Misa (K) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj rovný do vnútra vtiahnutý, z vydutiny na stenu je spustené uško, v. 100 mm, pr. dna 84 mm, pr. ústia 275 mm (tab. IV: 4).
5. Amfora (L) čiernej farby, dno je rovné, mierne odsadené, telo v dolnej časti kónické, vydutina oblá. Prechod hrdla a tela tektonikou čiastočne zvýraznený, hrdlo je kužeľovité, okraj von vytiahnutý. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na prechode hrdla a tela sú priečne na ušká umiestnené dva krátke plastické hrebene. Nad jedným z nich je na hrdle krátky pás vertikálnych rýh. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh. Na plecيا sú pod uchami a hrebeňmi pásy vertikálnych rýh, ku ktorým sa z oboch strán pripájajú pásy šikmých rýh. Medzi týmito skupinami sú pásy vertikálnych rýh. Na vydutine pod uškami sú dve vypukliny s vtláčeným hrotom, v. 184 mm, pr. dna 90 mm, pr. vydutiny 230 mm, pr. ústia 125 mm (tab. IV: 9).
6. Misa (M) hnedej farby, dno je rovné, mierne odsadené, telo kónické, okraj rovný do vnútra vtiahnutý. Na dne je rytá značka v tvare oválu, v. 60 mm, pr. dna 68 mm, pr. vydutiny 162 mm, pr. ústia 154–156 mm (tab. IV: 2).
7. Amfora (N) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo je kužeľovité, okraj sa nezachoval. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny. Na plecيا sú pásy vertikálnych žliabkov. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, v. 183 mm, pr. dna 110 mm, pr. vydutiny 265 mm, pr. hrdla vo výške zachovania 140 mm (tab. IV: 7).
8. Zlomky bronzového prsteňa (N1) z drôtu polguľovitého prierezu (tab. IV: 3).
9. Hrniec (O) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo iba naznačené prehnuté, okraj rovný. Z hrdla na

plecia sú spustené dve uchá. Priečne k uchám sú pod okrajom dva horizontálne výčnelky. Povrch nádoby je čiastočne zdrsnený, v. 248 mm, pr. dna 100 mm, pr. ústia cca 190–200 mm (tab. IV: 5).

10. Profilovaná šálka (P) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé profilácia iba naznačená, okraj rovný. Z okraja na plecيا je spustené vyvýšené uško, nezdobená, v. 62 mm, pr. dna 37 mm, pr. ústia 116–122 mm (tab. IV: 8).

Hrob 9 – (tab. XXXV) jamkový, zo západnej strany označený veľkým kameňom. Tvar jamy sa nedá určiť. Zvyšky popola a značne strávených kostí premiešané zemou boli prikryté črepmi profilovanej šálky (1), misy so zatiahnutým okrajom (2), črepom hrubostennej nádoby (3), fragmentom šálky (4) a črepom polguľovitej misy (5). Na zakrytie hrobu neboli použité celé nádoby.

1. Črepy profilovanej šálky hnedej farby. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom profilácie je pás horizontálnych rýh, dolná časť hrdla je zdobená pásom horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: stena je zdobená girlandou z pásu súbežných rýh, ohraničenou pásom horizontálnych rýh (tab. V: 4).
2. Črepy misy s vťahnutým okrajom čiernej farby (tab. V: 3).
3. Črep z tela hrubostennej nádoby.
4. Fragment polguľovitej šálky s vyvýšeným uškom a rovným okrajom (tab. V: 2).
5. Črep z tela polguľovitej misy s rovným okrajom (tab. V: 1).

Hrob 10 – (tab. XXXVI) symbolický. Tvoril ho ovál z kameňov umiestnených na podloží. V strede oválu bola vyhlbená jama (50 x 40 cm) do hĺbky 25–27 cm od úrovne podložia. Medzi kameňmi oválu a vo výplni jamy boli hrušky prepálenej hliny. Vo výplni jamy boli črepy profilovaných šálok (1) a misy (2). Na úrovni podložia bol vo výplni jamy zlomok bronzovej ihlice (3). Zvyšky kostí sme nezistili.

1. Črepy profilovaných šálok hnedej a čiernej farby (tab. V: 6–8, 10–13).
2. Črepy misy s vťahnutým okrajom (tab. V: 5).
3. Fragment deformovanej bronzovej ihlice. Ihla kruhového prierezu je zdobená priečnym ryhovaním (tab. V: 9).

Hrob 11 – v hrobe bola váza (1), obsahujúca zvyšky kostí, prikrytá profilovanou misou (2). Ďalšími nádobami boli misa so zatiahnutým okrajom (3), profilovaná šálka (4) a torzo hrnca (5).

1. Váza čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá. Hrdlo je valcovité, ostro nasadené, okraj rovný, mierne von vytiahnutý. Výzdoba: Hrdlo a telo spájajú dva protiahle malé vertikálne hrebene, priečne k nim sú v dolnej časti hrdla pripojené dva horizontálne výčnelky. Na plecيا sú vertikálne pásy rýh, ku ktorým sa z oboch strán pripájajú šikmé pásy rýh, v. 222 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 225 mm, pr. ústia cca 132 mm (tab. VI: 5).
2. Profilovaná misa hnedej farby. Deformovaná. Dno je prstencovité odsadené, telo dvojkónické s ostrým lomom na vydutine, okraj široko horizontálne vytiahnutý. Na hornej polovici tela je vertikálne ucho. Výzdoba: nad lomom je pás horizontálnych žliabkov. Okraj je tordovaný, z vnútornej strany zdobený pásom obvodových žliabkov, v. 115 mm, pr. dna cca 64 mm, telo a ústie druhotne deformované (tab. VI: 2).

3. Misa hnedej farby, dno je rovné mierne odsadené, telo kónické, okraj do vnútra vtiahnutý, v. 107 mm, pr. dna 100 mm, pr. vydutiny 285 mm, pr. ústia 278 mm (tab. VI: 1).
4. Profilovaná šálka hnedej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý. Z okraja na hrdlo je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh. Uško je zdobené pozdĺžnymi žliabkami. Vypuklina na dne z vnútornej strany má v hrote jamku, v. 65 mm, pr. dna 34 mm, pr. vydutiny 130 mm, pr. ústia 142–147 mm (tab. VI: 4).
5. Torzo hrnca hnedej farby, dno mierne prehnuté, dolná časť tela kónická, vydutina zaoblená, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا je spustené uško. Analogická časť nádoby sa nezachovala, v. 100 mm, pr. dna 30 mm (tab. VI: 3).

Hrob 12 – (tab. XXXV) bol zo SZ a JZ strany označený kameňom. Zvyšky kostí obsahovala polguľovitá misa (1), prikrytá črepmi z tela hrnca (2), vedľa stála profilovaná šálka (3).

1. Misa hnedej farby, dno je prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný v. 66 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 120 mm (tab. VI: 7).
2. Črepy z tela hrnca sivohnedej farby (tab. VI: 8).
3. Profilovaná šálka hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo kónické vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý. Uško sa nezachovalo. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom je pás horizontálnych rýh, lom je presekávaný jemnými vrypami a jamkami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina, ohraničená kruhovými ryhami. Stena je zdobená viacnásobnou girlandou z pásu súbežných rýh, ohraničenou pásom horizontálnych rýh, v. 60 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 115 mm, pr. ústia 124 mm (tab. VI: 6).

Hrob 13 – (tab. XXXV) bol z južnej strany označený kameňom. Zvyšky kostí obsahovala amfora (1). Pri amfore bola v hrobe šálka (2) a črepy z tela nádob (3).

1. Amfora hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, oblá vydutina. Hrdlo je kužeľovité, okraj rovný von vyťahnutý, horizontálne hranený. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecيا sú pásy vertikálnych a šikmých rýh, pod hrdlom je pás horizontálnych rýh, v. 150 mm, pr. dna 70 mm, pr. vydutiny 168 mm, pr. ústia 110 mm (tab. VI: 10).
2. Šálka čiernej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj von vyťahnutý. Z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 67 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 104 mm (tab. VI: 11).
3. Nezdobené črepy z tela nádob čiernej a hnedej farby.

Hrob 14 – (tab. XXXVI) bol zo západnej strany označený skupinou kameňov. V jame mierne zahĺbenej do podlažia stál hrniec (K) obsahujúci zvyšky kostí, prikrytý črepmi amfory (K1). Okolo hrnca (K) stáli ďalšie nádoby. Váza (D) obsahujúca zvyšky kostí, amfora (F) obsahujúca zvyšky kostí, prikrytá misou (F1), nezdobená amfora (G) obsahujúca zvyšky kostí a amfora (H), ktorá tiež obsahovala zvyšky kostí. Z južnej strany tejto skupiny urien stála prázdna amfora (E). Na plecيا urien stáli dve miniatúrne amfory (J a J1) a malá váza (C). SZ smerom mierne oddelene (cca 30 cm) bola skupinka čiastoč-

ne poškodených menších nádob. Tvorila ju amfora (B), šálka (B1), dve misy (B2 a B3) a profilovaná šálka (B4). Severným smerom od tejto skupinky (cca 20 cm) stála amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí, prikrytá dvomi šálkami (A1 a A2).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, sú na ňom stopy po odlomenej nôžke, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: spodná časť tela je zdobená hviezdovitým rytým ornamentom, plecيا a vydutina sú zdobené súvislým pásom vertikálnych žliabkov. V dolnej časti hrdla je vertikálny pás žliabkov, zachovaná v. 140 mm, pr. dna 55 mm, pr. vydutiny 157 mm, pr. ústia cca 90 mm (tab. VII: 10).
2. Šálka (A1) čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, okraj rovný, na tele je vertikálne uško, v. 75 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 120–128 mm (tab. VII: 6).
3. Profilovaná šálka (A2) hnedej farby, dno je mierne prehnuté, s jamkou v strede. Telo je vypuklé, hrdlo valcovité mierne prehnuté, okraj vyťahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško, nezdobená, v. 50 mm, pr. dna 33 mm, pr. vydutiny 92 mm, pr. ústia 95 mm (tab. VII: 3).
4. Torzo amfory (B) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené ušká, v. 76 mm, pr. dna 28 mm (tab. VII: 7).
5. Profilovaná šálka (B1) sivej farby, dno je rovné, telo tulipánovité, okraj rovný von vyťahnutý. Z okraja na plecيا je spustené vyvýšené uško. Na dne je z vnútornej strany vypuklina. Nezdobená, hrubo vypracovaná, v. 52 mm, pr. vydutiny 65 mm, pr. ústia 70 mm (tab. VII: 9).
6. Misa (B2) hnedej farby, dno mierne prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný, v. 65 mm, pr. dna 52 mm, pr. ústia 130 mm (tab. VII: 1).
7. Torzo misy (B3) hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo kónické, okraj do vnútra vtiahnutý (tab. VII: 5).
8. Profilovaná šálka (B4) hnedej farby, dno je iba naznačené, telo vypuklé. Hrdlo je prehnuté, okraj vyťahnutý. Z okraja na lom je spustené vyvýšené uško so stredovým hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: na lome je rad vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla sú skupinky vtlačených jamiek a nad nimi pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina ohraničená pásom kruhových rýh, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh, ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 73 mm, pr. vydutiny 138 mm, pr. ústia 140 mm (tab. VIII: 5).
9. Torzo vázy (C) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela prehnutá, vydutina oblá, prechod hrdla a tela je zvýraznený, hrdlo je prehnuté, okraj vyťahnutý, horizontálne hranený. Výzdoba: na plecيا sú vertikálne žliabky, v dolnej časti hrdla sú dva horizontálne žliabky, v. 107 mm, pr. dna cca 48 mm, pr. vydutiny cca 122 mm, pr. ústia cca 95 mm (tab. VIII: 7).
10. Váza (D) hnedej farby, dno je prehnuté, telo guľovité, kužeľovité hrdlo je ostro nasadené, okraj vyťahnutý v. 92 mm, pr. dna 40 mm, pr. vydutiny 120 mm, pr. ústia 86 mm (tab. VIII: 4).
11. Amfora (E) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, von vyťahnutý, horizontálne hranený. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, telo v dolnej časti okolo dna zdobené sústrednými rytými čiarami, v. 150 mm, pr. dna 68 mm, pr. vydutiny 160 mm, pr. ústia 112 mm (tab. VII: 12).
12. Torzo amfory (F) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vyťahnutý, ušká sa

nezachovali, v. 170 mm, pr. dna 76 mm, pr. vydutiny 204 mm, pr. ústia 110 mm (tab. VII: 8).

13. Misa (F1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj vťahnutý, na tele pod zahnutím je vertikálne uško, v. 103 mm, pr. dna cca 80 mm, pr. vydutiny 230 mm, pr. ústia 215 mm (tab. VII: 4).
14. Amfora (G) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé so širokou oblou vydutinou, hrdlo je kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, v. 190 mm, pr. dna 78 mm, pr. vydutiny 180 mm, pr. ústia 105 mm (tab. VIII: 8).
15. Amfora (H) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 244 mm, pr. dna 110 mm, pr. vydutiny 270 mm, pr. ústia 145 mm (tab. VII: 11).
16. Miniaturna amfora (J) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo valcovité, okraj rovný, z hrdla na prechod hrdla a tela sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 84 mm, pr. dna 34 mm, pr. vydutiny 70 mm, pr. ústia 56 mm (tab. VIII: 6).
17. Miniaturna amfora (J1) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, nesúmerné, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecياch sú pásy šikmých ryh, prechod hrdla a tela je vyznačený dvomi horizontálnymi ryhami, v. 45 mm, pr. dna 27 mm, pr. vydutiny 50 mm, pr. ústia 35 mm (tab. VII: 2).
18. Hrnec (K) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo prehnuté, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú pod okrajom dva horizontálne výčnelky, v. 190 mm, pr. dna 93 mm, pr. vydutiny 182 mm, pr. ústia 160 mm (tab. VIII: 9).
19. Fragment amfory (K1) čiernej farby, telo sa nezachovalo, plecيا sú oblé, hrdlo kužeľovité, okraj rovný horizontálne vytiahnutý, z vnútornej strany hranený. Výzdoba: na plecياch je horizontálny preťlačený výčnelok, ktorý je zo spodnej strany ohraničený oblúkovými žliabkami, plecيا sú zdobené horizontálnymi žliabkami (tab. VIII: 10).

Hrob 15 – (tab. XXXVI) skupina kameňov ohraničovala malý ovál. V ohraničenom priestore bola skupina kameňov, na ktorých bol položený kus prepálenej červenej hlíny. Nádoba z hrobu bola umiestnená medzi týmito kameňmi a kameňmi oválu. V hrobe bol hrniec (1), obsahujúci zvyšky kostí, prikrytý črepmi (2).

1. Črepy z hrnca hnedej farby, dno je rovné, telo s náznakom profilácie, na tele sú dve ušká. Hrúbka 5–6 mm (tab. VI: 9).
2. Črepy z tela nádoby hnedej farby, nezdobené, hrúbka 6–8 mm.

Hrob 16 – (tab. XXXV) z východnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. V hrobe bola amfora (1), obsahujúca zvyšky kostí a fragment bronzovej ihlice (2). Amfora bola prikrytá misou (3).

1. Amfora sivohnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická mierne vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj je rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecياch je súvislý pás vertikálnych žliabkov, v. 180 mm, pr. dna 82 mm, pr. vydutiny 192 mm, pr. ústia 118 mm (tab. VIII: 3).
2. Fragment bronzovej ihlice s vázičkovitou hlavičkou, zachovaná dl. 49 mm, pr. hlavičky 10 mm (tab. VIII: 2).

3. Miska hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj do vnútra vťahnutý na tele pod zahnutím je vertikálne uško, v. 74 mm, pr. dna 72 mm, pr. ústia 184 mm (tab. VIII: 1).

Hrob 17 – (tab. XXXV) z juhovýchodnej strany bol označený skupinou kameňov. Veľmi poškodený. V hrobe bol hrniec (1), obsahujúci zvyšky kostí a črep misy (2). Urna stála na plochom kameni.

1. Dolná časť tela hrnca hnedej farby, pr. dna 128 mm, hrúbka 6–7 mm (tab. IX: 8).
2. Črepy z misy s vťahnutým okrajom sivej farby. Na tele je vertikálne uško (tab. IX: 6, 7).

Hrob 18 – (tab. XXXVII) okolo hrobu sa zistili zvyšky kruhu z kameňov. V hrobe bola amfora (1), obsahujúca zvyšky kostí. Amfora bola prikrytá črepmi misy (2) a stála na plochom kameni. Hrob bol umiestnený zo severnej strany značne poškodeného kamenného príkrovu mohyly 4 hrobu 20.

1. Amfora čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj von vytiahnutý. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: Priečne na ušká sú v dolnej časti hrdla dva vertikálne hrebene. Na plecياch je pás horizontálnych žliabkov. Vydutina pod uškami je zdobená oblúkovými žliabkami a vtlačenými jamkami, v. 200 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 240 mm, pr. ústia 165 mm (tab. IX: 9).
2. Črepy misy s vťahnutým okrajom hnedej farby (tab. IX: 10).

Hrob 19 – (tab. XXXVII) bol čiastočne prekrytý kameňmi plášťa mohyly 4. V hrobe bola amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí a malú hrubostennú misku (2). Amfora bola zakrytá väčšou misou (3).

1. Amfora sivohnedej farby, dno je odsadené, telo guľovité, nasadenie hrdla je ostré, hrdlo je kužeľovité, okraj von vytiahnutý. Z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecياch je súvislý pás vertikálnych žliabkov, v. 159 mm, pr. dna 35 mm (odsadenie 5 mm), pr. vydutiny 151 mm, pr. ústia 110 mm (tab. IX: 3).
2. Miska hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný. Hrubo vypracovaná, v. 40 mm, pr. dna 22 mm, pr. ústia 66 mm (tab. IX: 2).
3. Misa hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj dovnútra vťahnutý, z vydutiny na telo je spustené uško, v. 103 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 275–280 mm, pr. ústia 264–270 mm (tab. IX: 1).

Mohyla 4 – (tab. XXXVII) tvoril ju ovál z navrhovaných kameňov, veľmi poškodený orbou. Približne v centrálnej časti bol pod kameňmi hrob 20. Na severovýchodnej strane kamene čiastočne prekryvali hrob 19. Zo severnej strany mohyly 4 bol hrob 18, okolo ktorého sme zistili zvyšky kruhu z kameňov.

Hrob 20 – poškodený orbou. V hrobe bolo päť popolníc. Nádoby vytvárali jednu skupinu. Zvyšky kostí obsahovala amfora (A). Medzi kosťami v amfore (A) bol hrot bronzovej ihlice (A1). Amfora (A) bola prikrytá črepom z hrnca (A2). Z južnej strany amfory (A) stála menšia amfora (B). Juhozápadným smerom stála vedľa amfory

(A) ďalšia amfora (D), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Na kostiach v amfore (D) stáli dve profilované šálky (D1 a D2). Amfora (D) bola prikrytá veľkou šálkou (misou?; D3). Trojuholník urien dopĺňala zo severozápadnej strany amfory (A) ďalšia amfora (H), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Amfora (H) bola prikrytá šálkou (G). Pri amfore (H) stála zo severnej strany amfora (C) a miska (J). Zo západnej strany amfory (D) stála amfora (E), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Na zvyškoch kostí v amfore (E) boli zlomky bronzovej špirálky (E1) a bronzová ihlica (E2). Bronzové šperky v amfore (E) boli prikryté črepami misy (E3) a profilovanej šálky (E4). Amfora (E) bola prikrytá črepmi ďalšej misy (E5). Zo severnej strany amfory (E) bolo torzo zničenej nádoby (I). Západne od amfory (E) bolo torzo ďalšej nádoby (F).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vyťahnutý, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 236 mm, pr. dna 115 mm, pr. vydutiny 290 mm, pr. ústia 170–180 mm (tab. X: 8).
2. Hrot bronzovej ihlice (A1), zachovaná dl. 32 mm, pr. 1,5 mm (tab. X: 4).
3. Črep z hrnca (A2) hnedej farby, okraj je rovný z hrdla na telo je spustené uško, hrúbka 8 mm (tab. X: 6).
4. Amfora (B) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité, hrdlo prehnuté, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy vertikálnych žliabkov, pod uškom skupina vtlačených jamiek, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, v. 132 mm, pr. vydutiny 134 mm, pr. ústia 87 mm (tab. X: 9).
5. Torzo amfory (C) čiernej farby, telo je guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Výzdoba: na dolnej časti hrdla sú horizontálne ryhy, zachovaná v. 84 mm, pr. dna 48 mm, pr. vydutiny 144 mm (tab. XI: 5).
6. Amfora (D) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo je kužeľovité, okraj horizontálne vyťahnutý. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: pod uchom sú pásy šikmých žliabkov, priečne k nim sú na pleciah pásy oblúkových žliabkov. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, pod ktorým je na pleciah medzi žliabkovými oblúkmi rad vtlačených jamiek, v. 260 mm, pr. dna 135 mm, pr. vydutiny 135 mm, pr. ústia 145 mm (tab. X: 7).
7. Profilovaná šálka (D1) čiernej farby, dno je rovné s jamkou v strede, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, z okraja na pleciah je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na pleciah a dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, medzi nimi sú skupiny vertikálnych rýh; vnútorná výzdoba: okolo vypukliny dna je kruhový žliabok, na stene je girlanda zo súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh. Pod uškom sú girlanda a kruhový žliabok spojené pásom rýh, v. 69 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 136 mm, pr. ústia 132 mm (tab. X: 3).
8. Profilovaná šálka (D2) sivohnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na prechode hrdla a tela je rad vtlačených jamiek; vnútorná výzdoba: okolo dna je pás kruhových žliabkov, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh, v. 63 mm, pr. dna 44 mm, pr. vydutiny 114 mm, pr. ústia 126 mm (tab. X: 1).
9. Torzo profilovanej šálky (misy?; D3) čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, vydutina oblá, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý. Vonkajšia výzdoba: na pleciah sú proti sebe stojace pásy šikmých rýh, na dolnej časti hrdla sú horizontálne ryhy; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená dvomi kruhovými žliabkami, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh, v. 90 mm, pr. dna cca 36 mm, pr. vydutiny cca 185 mm, pr. ústia cca 180 mm (tab. X: 5).
10. Amfora (E) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 203 mm, pr. dna 96 mm, pr. vydutiny 238 mm, pr. ústia 124 mm (tab. XI: 10).
11. Zlomky bronzovej špirálky (E1) z drôtu kruhového prierezu, časť zlomkov je tordovaná, pr. drôtu 1,5 mm (tab. XI: 1, 3, 4).
12. Bronzová ihlica (E2) s hlavičkou stočenou do očka, dl. cca 82 mm, pr. drôtu 2–3 mm (tab. XI: 9).
13. Črepy misy (E3) s vťahnutým okrajom hnedej farby, na tele pod zahnutím je vertikálne uško, hrúbka 8 mm, (tab. XI: 12).
14. Črepy profilovanej šálky (E4) čiernej farby (tab. XI: 2).
15. Črepy misy (E5) čiernej farby, okraj je horizontálne hranený, nad vertikálnym uškom priečne žliabkovaný, hrúbka 6 mm (tab. XI: 13).
16. Torzo amfory (F) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny ohraničené oblúkovým žliabkom, na pleciah sú horizontálne ryhy a žliabky, zachovaná v. 66 mm, pr. dna 44 mm, pr. vydutiny 122 mm (tab. X: 2).
17. Profilovaná šálka (G), dno je výrazne prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško so stredovým hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: na vydutine je pás horizontálnych rýh prerušovaný oblúčikom vrypov, lom je presekávaný radom šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s pretlačeným hrotom, ohraničená dvomi kruhovými žliabkami, stena je zdobená girlandou zo súbežných rýh, v. 72 mm, pr. vydutiny cca 120–124 mm, pr. ústia 118 mm (tab. XI: 6).
18. Amfora (H) čiernej farby, dno tvorí prstencovitá nôžka, dolná časť tela je kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vyťahnutý, na pleciah sú dve vertikálne ušká. Výzdoba: priečne k uškám sú na pleciah dva krátke vertikálne hrebene, v. 225 mm, pr. nôžky 110 mm, výška nôžky 13 mm, pr. vydutiny 230 mm, pr. ústia 130 mm (tab. XI: 11).
19. Torzo nádoby (I) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, na pleciah stopy po vertikálnom ušku, zachovaná v. 150 mm, pr. dna 85 mm (tab. XI: 8).
20. Misa (J) hnedej farby, dno je len naznačené, telo vypuklé s náznakom profilácie, okraj rovný, na tele je vertikálne uško, na okraji nad uškom sú dva vertikálne výčnelky, v. 98 mm, pr. ústia 230 mm (tab. XI: 7).

Hrob 21 – (tab. XXXVI) v hrobe bola kónická šálka (1) obsahujúca zvyšky kostí. Bola prikrytá profilovanou šálkou (2). Nádoby boli prikryté skupinou kameňov.

1. Šálka sivohnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 58 mm, pr. dna 50 mm, pr. ústia 115 mm, (tab. IX: 4).
2. Profilovaná šálka čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, z okraja

na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom je pás horizontálnych rýh, lom je presekávaný krátkymi vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním sú skupinky krátkych vertikálnych rýh. Okraj je zdobený skupinami priečných rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou na hrote, ohraničená pásom rýh, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh, ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 58 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 110 mm, pr. ústia 118 mm (tab. IX: 5).

Hrob 22 – jamkový. V plytkej jamke boli zvyšky kremácie a bronzový prsteň (I). Hrob bol prikrytý kameňom.

1. Prsteň z bronzového pásika s prekrývajúcimi sa koncami. Pásik je oválneho prierezu, pr. prsteňa 22–24 mm, šírka pásika 3 mm (tab. XII: 1).

Hrob 23 – hrob tvorila miska (1) obsahujúca niekoľko spálených zvyškov kostí a zlomky bronzových špirálok a prsteňov (2). Miska bola prikrytá črepami amfory (3).

1. Miska sivohnedej farby, dno je len naznačené, telo polguľovité, okraj rovný, v. 58 mm, pr. ústia 127 mm (tab. XII: 9).
2. Bronzový krúžok, pr. krúžku 27 mm, hrúbka pásika 1 mm, šírka 2,5 mm (tab. XII: 7); fragmenty bronzovej špirálky z drôtu okrúhleho prierezu, pr. špirálky 20 mm, pr. drôtu 1,5 mm (tab. XII: 2); zlomok bronzového drôtu okrúhleho prierezu, pr. drôtu 1,5 mm (tab. XII: 4); bronzová špirálka v tvare trubičky, dl. 31 mm, pr. špirálky 3 mm (tab. XII: 3); fragment bronzového pásika oválneho prierezu, zachovaná dl. 36 mm, šírka pásika 9 mm, v. 2,5 mm (tab. XII: 6); fragmenty bronzového drôtu stočeného do kruhu, časť drôtu je tordovaná. Na jednom ukončení náznak stočenia v očko, pr. drôtu 2–2,5 mm (tab. XII: 5, 10).
3. Črepy z amfory sivej a hnedej farby, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom žliabkov, hrúbka 5–6 mm (tab. XII: 8).

Hrob 24 – (tab. XXXVI) zo severozápadnej strany bol označený skupinou kameňov. V plytkej priehlbine stála amfora (C), obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (ženy?), na ktorých ležal bronzový prsteň (C1). Amfora (C) bola prikrytá hlineným kruhom (D). Z východnej strany pri amfore (C) stála váza (E), ktorá obsahovala zvyšky kostí mladšieho jedinca (ženy? do 18 rokov). Severne od amfory (C) stál hrniec (F), obsahujúci zvyšky kostí nedospelého jedinca (4–6 rokov), prikrytý črepami (F1). Z východnej strany pri hrnci (F) stála amfora (G), v ktorej bol fragment ihlice (G1). Juhovýchodne od vázy (E) stál ďalší hrniec (B). Celá skupina bola prikrytá dolnou časťou veľkej nádoby (A).

1. Dolná časť hrubostennej nádoby (A) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá. Pod vydutinou sú štyri priečne umiestnené drážadlá, zachovaná v. 248 mm, pr. dna 160 mm, pr. vydutiny 524 mm (tab. XII: 18).
2. Hrniec (B) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo len naznačené, okraj rovný, na tele sú dve ušká, v. 150 mm, pr. dna 81 mm, pr. vydutiny 157 mm, pr. ústia 158 mm (tab. XII: 14).
3. Amfora (C) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká, nezdobená,

v. 163 mm, pr. dna 75 mm, pr. vydutiny 190 mm, pr. ústia 135 mm (tab. XII: 16).

4. Bronzový prsteň (C1) z drôtu kruhového prierezu. Ukončenie je stočené do špirálky, druhé ukončenie je odlomené, pr. drôtu 1 mm (tab. XII: 12).
5. Plochý hlinený kruh (D) hnedej farby, pr. cca 200 mm, hrúbka 15 mm (tab. XII: 15).
6. Váza (E) sivej farby, dno je rovné, telo dvojkónické so zaoblenou vydutinou, hrdlo valcovité, okraj rovný, v. 63 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 163 mm, pr. ústia 144 mm (tab. XII: 11).
7. Hrniec (F) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo len naznačené, okraj mierne vytiahnutý, z hrdla na telo sú spustené dve ušká. Priečne k uškám sú na hrdle dva horizontálne výčnelky, v. 183 mm, pr. dna 78 mm, pr. vydutiny 158 mm, pr. ústia 144 mm (tab. XII: 17).
8. Črepy z tela hrncovitej nádoby (F1) hnedej farby.
9. Amfora (G) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 88 mm, pr. dna 52 mm, pr. vydutiny 88 mm, pr. ústia 65 mm (tab. XII: 19).
10. Fragment bronzovej ihlice (G1). Hlavička je dvojkónická s presekávaným lomom, hrdlo je zdobené obvodovým ryhovaním, zachovaná dl. 21 mm, pr. ihly 2 mm (tab. XII: 13).

Hrob 25 – (tab. XXXVII) zo západnej strany bol označený veľkým kameňom. V hrobe bol hrniec (C) obsahujúci zvyšky kostí dospelého jedinca (ženy?). Na kostiach v nádobe (C) stála malá miska (C1). Hrniec (C) bol prikrytý misou (C2). Vedľa hrnca (C) stála profilovaná šálka (A) a misa (B). V mise (B) bolo niekoľko spálených kostí. Misa (B) bola prikrytá črepami (B1).

1. Profilovaná šálka (A), dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo je prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško so stredovým hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný vertikálnymi vrypami, dolná časť hrdla je zdobená pásom horizontálnych rýh, nad pásom sú na hrdle skupiny horizontálnych vrypov striedané pásmi krátkych vertikálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh a kruhom vrypov, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 62 mm, pr. dna 33 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 120–132 mm (tab. XIII: 11).
2. Hrubo vypracovaná misa (B) hnedej farby, dno je prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný, v. 59 mm, pr. dna 50 mm, pr. ústia 103 mm (tab. XIII: 7).
3. Črepy dolnej časti menšej nádoby (B1) sivej farby, dno je len naznačené s jamkou v strede.
4. Torzo hrnca (C) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, na pleciah sú stopy po ušku, zachovaná v. 144 mm, pr. dna 76 mm (tab. XIII: 10).
5. Misa (C1) sivohnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj rovný, nepravidelne tvarovaná, v. 68 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 128 mm (tab. XIII: 8).
6. Torzo misy (C2) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj vytiahnutý, na vydutine sú priečne umiestnené horizontálne výčnelky, v. 105 mm, pr. dna 75 mm, pr. vydutiny 238 mm, pr. ústia 228 mm (tab. XIII: 9).

Mohyla 5 – (tab. XXXVIII) na ploche cca 5 x 5 m boli orbou rozvláčené kamene. Umiestnenie veľkých kameňov umožnilo rekonštruovať približný rozsah dvoch ka-

menných príkrovov (A a B). Časť A tvoril oválny príkrov s rozmermi cca 3 x 2,5 m. Medzi kameňmi príkrovu A v centrálnej časti bol hrob 27. Z juhovýchodnej strany sa k časti A pripínal menší ovál z kameňov s rozmermi cca 1,8 x 1,6 m (časť B). Pod kameňmi časti B bol hrob 26. Juhovýchodným smerom boli v blízkom okolí pri časti B mohyly 5 umiestnené hroby 42, 43 a 48.

Hrob 26 – zvyšky kostí boli v mise (D) prikryté črepmi ďalšej misy (C). Na kostiach bol zlomok bronzovej ihlice (D1). V okolí misy (D) boli roztrúsené črepy šálky (E). Asi 30 cm severným smerom stála malá amfora (A) a malá váza (B).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo valcovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 88 mm, pr. dna 36 mm, pr. vydutiny 96 mm, pr. ústia 64 mm (tab. XIII: 4).
2. Malá váza (B) čiernej farby, dno je na prstencovitej nôžke, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý. Výzdoba: na plecياch je pás horizontálnych rýh, vydutina pod ním je zdobená pásmi vertikálnych a šikmých rýh, v. 95 mm, pr. dna 32 mm, výška nožičky 10 mm, pr. vydutiny 104 mm, pr. ústia 64 mm, (tab. XIII: 2).
3. Črepy misy (C) hnedej farby s vtiahnutým okrajom, z vydutiny na telo je spustené uško, (tab. XIII: 1).
4. Torzo misy (D) sivej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, tordovaný, (tab. XIII: 6).
5. Hrot bronzovej ihlice (D1) kruhového prierezu, pr. 2,5 mm (tab. XIII: 3).
6. Šálka (E) čiernej farby, dno je rovné, telo polguľovité s náznakom profilácie, okraj mierne vytiahnutý, spod okraja je na telo spustené uško, nad uškom je okraj stupňovite zvýšený. Výzdoba: v hornej tretine tela je pás obvodových žliabkov. Pod pásom žliabkov na vydutine sú skupiny vtlačených jamiek, v. 84 mm, pr. dna 42 mm, pr. ústia 128 mm (tab. XIII: 5).

Hrob 27 – nádoby boli priamo medzi kameňmi príkrovu a zakryté ďalšími kameňmi. Hrob tvorila amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 3 rokov). Na kostiach bola hore dnom položená hrubo vypracovaná kónická šálka (B). Zrejme v ústí amfory (A) bola profilovaná šálka (E). Z východnej strany stála pri amfore (A) malá amfora (C) a šálka (D).

1. Torzo amfory (A) sivej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina široká, oblá. Hrdlo je kužeľovité, mierne prehnuté, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené ušká, nezdobená, v. 213 mm, pr. dna 90 mm, pr. vydutiny 236 mm, výška hrdla 75 mm, pr. ústia cca 160 mm (tab. XIV: 6).
2. Torzo šálky (B) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 45 mm, pr. dna 36 mm, pr. ústia cca 85 mm (tab. XIV: 1).
3. Malá amfora (C) hnedej farby, dno je len naznačené, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 72 mm, pr. vydutiny 80 mm, pr. ústia 44 mm (tab. XIV: 4).
4. Profilovaná šálka (D) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, hrdlo valcovité, okraj rovný, z okraja na plecيا je spustené vyvýšené uško, nezdobená, hrubo vypracovaná, v. 50 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 80 mm, pr. ústia 80 mm (tab. XIV: 2).
5. Torzo profilovanej šálky (E), dno je rovné, dolná časť tela kónická, hrdlo je prehnuté, okraj von vytiahnutý. Ucho

sa nezachovalo. Výzdoba: na vydutine je rad vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. cca 72 mm, pr. dna cca 50 mm, pr. vydutiny cca 135 mm, pr. ústia cca 136 mm (tab. XIV: 5).

Hrob 28 – (tab. XXXVII) tvorila ho amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dvoch dospelých individuí (žena? a muž?). Na kostiach v amfore (A) boli zlomky bronzovej špirálky (A1), zlomok tela ihlice (A2) a stála tam tiež miniatúrna amfora (A3). Z východnej strany stála pri amfore (A) ďalšia nádoba (C), takmer zničená orbou. Obsahovala zvyšky kostí dvoch individuí – dospelého (muža?) a nedospelého jedinca (do troch rokov). Na kostiach bol fragment bronzovej ihlice (C1). Z východnej strany popolnice (C) stála profilovaná šálka (D).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité mierne prehnuté, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, v. 178 mm, pr. dna 88 mm, pr. vydutiny 248 mm, pr. ústia 140 mm (tab. XIV: 15).
2. Zlomky špirálky (A1) z bronzového drôtu okrúhleho prierezu, pr. drôtu 2 mm (tab. XIV: 10–12).
3. Fragment tela bronzovej ihlice (A2), zdobený obvodovou ryhou, zachovaná dl. 22 mm, pr. 3 mm (tab. XIV: 9).
4. Miniatúrna amfora (A3) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, náznak lomu na vydutine. Ostrejšie nasadené hrdlo je kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na tele pod lomom je pás vertikálnych rýh, v. 52 mm, pr. dna 24 mm, pr. vydutiny 62 mm, pr. ústia 46 mm (tab. XIV: 14).
5. Črepy z tela amfory (C) hnedej farby, dno je rovné, zachovaná časť tela kónická, zachovaná v. 78 mm, pr. dna 90 mm (tab. XIV: 13).
6. Fragment bronzovej ihlice s vázičkovitou hlavičkou (C1), hlavička je zdobená pásmi šikmých rýh, zachovaná dl. 97 mm (tab. XIV: 8).
7. Profilovaná šálka (D) sivej farby, dno je mierne prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý. Z okraja na ostrý lom je spustené vyvýšené uško so stredovým hrebeňom. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný šikmými vrypami, v dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním rad vrypov. Hrana okraja je zdobená skupinami priečných rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou v hrote, ohraničuje ju pás kruhových rýh a kruh šikmých vrypov, na stene je girlanda zo súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh. Pod uškom je girlanda prerušená pásom rýh spájajúcich obvodové ryhy s ryhami okolo vypukliny, v. 60 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 112–118 mm, pr. ústia 120–134 mm (tab. XIV: 7).

Hrob 29 – (tab. XXXVII) z východnej strany bol označený skupinou kameňov. V hrobe bola nádoba (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (ženy?). Medzi kosťami v nádobe (A) bola bronzová ihlica (A1). Nádoba (A) bola prikrytá misou (B). Západne od nádoby (A) stála takmer zničená nádoba (C). Zo severnej strany nádoby (A) stála amfora (D) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (5–6 rokov). Amfora (D) bola prikrytá misou (E). Zo západnej strany stála pri amfore (D) profilovaná šálka (F).

1. Torzo nádoby (A) sivej farby, dno rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Výzdoba: na hornej polovici tela

je súvislý pás vertikálnych širokých žliabkov – kanelúr, zachovaná v. 150 mm, pr. dna 105 mm, pr. vydutiny 260 mm (tab. XV: 4).

2. Fragment bronzovej ihlice s dvojkónickou hlavičkou (A1). Pri odlomenom hrote je telo tordované, zachovaná dl. 116 mm, pr. ihly 2–3 mm (tab. XV: 5).
3. Črepy misy (B) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vťahnutý, na tele je vertikálne uško, hrúbka 5 mm (tab. XV: 7).
4. Torzo nádoby (C) hnedej farby, dno je rovné mierne odsadené, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo, nezdobená, zachovaná v. 80 mm, pr. dna 65 mm, hrúbka 4 mm (tab. XV: 1).
5. Amfora (D) čiernej farby, dno je odsadené rovné, dolná časť tela kónická, hrdlo kužeľovité, okraj von vytiahnutý šikmo hranený. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na dne je vyrytá značka, vydutina a pleciah sú viacnásobne horizontálne hranené, priečne k uškám sú na vydutine dva horizontálne výčnelky. Nad výčnelkom a pod ním a tiež pod uškami sú pásy krátkych šikmých rýh. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh. Na hornej polovici hrdla je súvislý pás horizontálnych rýh. v. 157 mm, pr. dna 86 mm, pr. vydutiny 216 mm, pr. ústia 135 mm (tab. XV: 2).
6. Misa (E) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vťahnutý. Z vydutiny na telo je spustené uško, na vydutine sú priečne umiestnené tri horizontálne výčnelky, v. 104 mm, pr. dna 82 mm, pr. ústia 220 mm (tab. XV: 3).
7. Torzo profilovanej šálky (F) hnedej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý. Ucho sa nezachovalo. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný vertikálnymi vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad týmto pásom sú na hrdle striedavo krátke rady vertikálnych vrypov a skupinky šrafovaných trojuholníkov; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou v hrote, zdobená sústrednými rytými kruhmi a kruhom krátkych vrypov. Na stene je girlanda zo súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 80 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 132 mm, pr. ústia 138 mm (tab. XV: 6).

Hrob 30 – (tab. XXXVII) zo západnej strany označený kameňom. Hrob tvorila amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (ženy?). Na kostiach boli zlomky bronzovej špirálky a drôtika (A1). Amfora (A) bola prikrytá misou (B). Z južnej strany stáli pri amfore (A) dve malé amfory (C a D).

1. Torzo amfory (A) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, v. cca 210 mm, pr. dna cca 90 mm (tab. XV: 13).
2. Zlomky krúžku (A1) z bronzového pásika (tab. XV: 14); zlomky bronzovej trubičkovitej špirálky (tab. XV: 15); zlomky bronzového krúžku z drôtu kruhového prierezu (tab. XV: 10).
3. Misa (B) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vťahnutý, z vydutiny na telo je spustené uško, v. 85 mm, pr. dna 78 mm, pr. vydutiny 225 mm, pr. ústia 218 mm (tab. XV: 8).
4. Amfora (C) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy šikmých a vertikálnych rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 92 mm, pr. dna 44 mm, pr. vydutiny 103 mm, pr. ústia 66 mm (tab. XV: 9).

5. Amfora (D) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy rýh v tvare lomených oblúkov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 103 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 111 mm, pr. ústia 66 mm (tab. XV: 14).

Hrob 31 – takmer úplne zničený. Tvorila ho amfora (1) obrátená hore dnom. Zachovala sa iba časť hrdla. Vo výplni bolo niekoľko kostí.

1. Torzo amfory čiernej farby, telo sa nezachovalo, hrdlo je kužeľovité, okraj horizontálne vytiahnutý, viacnásobne hranený. Výzdoba: v dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, pr. ústia 158 mm, hrúbka 6 mm (tab. XVI: 8).

Hrob 32 – (tab. XXXVII) z východnej strany označený skupinou kameňov. Zvyšky kostí boli roztrúsené medzi črepami misy so zatiahnutým okrajom (1). Na črepoch misy (1) bola hore dnom položená šálka (2).

1. Črepy veľkej misy s vťahnutým okrajom. Na zahnutí je naznačené horizontálne hranenie (tab. XVI: 6).
2. Profilovaná šálka, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na tele je pod lomom pás horizontálnych rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním skupinky šikmých rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina na dne je ohraničená pásom kruhových rýh a kruhom šikmých vrypov. Na stene sú dva pásy horizontálnych rýh, v. 63 mm, pr. dna 33 mm, pr. vydutiny 122 mm, pr. ústia 134 mm (tab. XVI: 5).

Hrob 33 – tvoril ho menší hrniec (1) obsahujúci zvyšky kostí. Na kostiach v hrnci boli črepy šálky (2). Hrniec bol prikrytý misou (3).

1. Hrniec hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo len naznačené, mierne prehnuté, okraj rovný, na tele sú dve ušká, v. 102 mm, pr. dna 57 mm, pr. ústia 110 mm (tab. XVI: 11).
2. Torzo šálky, dno je mierne prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný. Z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 40 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 88 mm (tab. XVI: 9).
3. Torzo misy sivej farby, dno je prehnuté s vtlačanou jamkou v hrote vypukliny z vnútornej strany, telo je polguľovité, okraj rovný, v. 69 mm, pr. dna 37 mm, pr. ústia 105 mm (tab. XVI: 10).

Mohyla 10 – (tab. XL) výrazne poškodená orbou. Rozvláčené kamene sme zistili už v horných vrstvách sondy. Približné rozmery oválneho kamenného príkrovu cca 280 x 250 cm. Pod kameňmi bol hrob 34. V okolí mohyly neboli ďalšie hroby.

Hrob 34 – tvoril ho hrniec (1) obsahujúci zvyšky kostí. Hrniec bol prikrytý črepami ďalšieho hrnca (2) a črepom misy (3).

1. Hrniec hnedej farby, dno je rovné telo súdkovité, okraj rovný. Na tele sú dve ušká a priečne k nim umiestnené horizontálne výčnelky, v. 170 mm, pr. dna 92 mm, pr. vydutiny 188 mm, pr. ústia 180 mm (tab. XVI: 7).
2. Črepy z tela hrnca hnedej farby, hrúbka 8 mm.
3. Torzo misy sivej farby, dno sa nezachovalo, telo je polguľovité, okraj rovný, hrúbka 6 mm.

Hrob 35 – (tab. XXXVII) v bezprostrednom okolí bolo niekoľko orbou rozvláčených kameňov. Amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (muž?, 30–50 rokov) bola prikrytá črepmi z tela hrnca (A1). Juhozápadne (cca 25 cm) od amfory (A) stál hrniec (B), v ktorom bolo torzo menšieho hrnca (B1). Hrnec (B) bol prikrytý misou (C).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecia sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 150 mm, pr. dna 90–98 mm, pr. vydutiny 186 mm, pr. ústia 106 mm (tab. XVI: 4).
2. Črepy z tela hrnca (A1) hnedej farby.
3. Hrnec (B) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo prehnuté, okraj rovný, z hrdla na plecia sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú na hrdle umiestnené dva horizontálne pretlačené výčnelky. Povrch hrnca je zdrsnený prstovaním, v. 238 mm, pr. dna 110 mm, pr. ústia 180 mm (tab. XVI: 3).
4. Torzo hrnca (B1) hnedej farby, dno je rovné, telo súdkovité, okraj sa nezachoval. Na zachovanej časti tela je zvyšok uška, zachovaná v. 96 mm, pr. dna 45 mm (tab. XVI: 1).
5. Misa (C) čiernej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vťahnutý, v. 82 mm, pr. dna 94 mm, pr. vydutiny 237 mm, pr. ústia 225 mm (tab. XVI: 2).

Hrob 36 – (tab. XXXVII) tvorila ho amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého (žena? do 20 rokov) a nedospelého jedinca. Amfora (A) bola prikrytá črepmi misy (A1) a v ústí bol tiež menší kameň. Severne od amfory (A) stála ďalšia amfora (B) obsahujúca zvyšky kostí dvoch nedospelých jedincov (do 6 mesiacov, 7–14 rokov). Z východnej strany medzi amforami (A a B) stála poškodená amfora (F). Amfora (F) obsahovala niekoľko zvyškov kostí. Bola prikrytá šálkou (C). Zo západnej strany medzi amforami (A a B) stála malá amfora (E). Západne od nádoby (E) stála na plochom kameni amfora (D). Aj v amfore (D) boli vo výplni zvyšky popola a niekoľko zlomkov kostí a zlomok bronzovej špirálky (D1).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, prechod hrdla a tela mierne zvýraznený, hrdlo kužeľovité, mierne prehnuté, okraj rovný, z hrdla na plecia sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 168 mm, pr. dna 84 mm, pr. vydutiny 220 mm, pr. ústia 130–134 mm (tab. XVII: 12).
2. Torzo misy (A1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj rovný, v. 64 mm, pr. dna 34 mm, pr. ústia cca 102 mm (tab. XVII: 11).
3. Amfora (B) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo valcovité mierne prehnuté, okraj sa nezachoval z hrdla na plecia sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú umiestnené dva vertikálne výčnelky. Výzdoba: na pleciach pod výčnelkami sú oblúkové žliabky nad jamkou, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, zachovaná v. 193 mm, pr. dna 94 mm, pr. vydutiny 244 mm, pr. ústia v zachovanej výške hrdla 155 mm (tab. XVII: 9).
4. Šálka (C) čiernej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško, v. 64 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia cca 95 mm (tab. XVII: 6).
5. Amfora (D) čiernej farby, dno je prehnuté, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecia

sú spustené dve uchá. Výzdoba: na pleciach priečne k uchám sú pásy vertikálnych rýh, pod uchom je pás vertikálnych rýh ku ktorému sa pripájajú z oboch strán pásy šikmých rýh, plecia vedľa uch sú zdobené pásom horizontálnych rýh ohraňovaným radom šikmých rýh. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, v dolnej časti hrdla nad ryhami sú skupinky vtlačených jamiek, na hrdle pod okrajom je pás horizontálnych rýh, uchá sú zdobené pozdĺžnymi ryhami, v. 130 mm, pr. dna 40 mm, pr. vydutiny 183 mm, pr. ústia v zachovanej výške hrdla cca 85 mm (tab. XVII: 5).

6. Fragment bronzovej špirálky (D1) z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 1 mm (tab. XVII: 7).
7. Amfora (E) sivohnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, prechod hrdla a tela mierne zvýraznený, hrdlo kužeľovité, okraj rovný z hrdla na telo sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 106 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 72 mm (tab. XVII: 13).
8. Črepy amfory (F) sivohnedej farby, z hrdla na plecia boli spustené dve uchá, priečne k nim boli umiestnené dva vertikálne hrebene. Výzdoba: prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnymi žliabkami (tab. XVII: 8, 11).

Hrob 37 – (tab. XXXVII) poškodený orbou. Zachovala sa dolná časť amfory (1) so zvyškom kostí. V okolí boli rozvláčené črepy misy (2), ktorou bola amfora zrejme prikrytá. Z východnej strany amfory stála malá amfora (3) prikrytá črepom profilovanej šálky (4).

1. Črepy z dolnej časti tela amfory čiernej farby, hrúbka 5 mm (tab. XVII: 1).
2. Misa sivočiernej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vťahnutý, v. 80 mm, pr. dna 58 mm, pr. vydutiny 232 mm, pr. ústia 222 mm (tab. XVII: 4).
3. Torzo amfory sivej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická vydutina oblá, prechod hrdla a tela zvýraznený, hrdlo kužeľovité mierne prehnuté, okraj rovný, na pleciach je zvyšok uška. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, v. 88 mm, pr. dna 45 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 68 mm (tab. XVII: 3).
4. Črepy z tela profilovanej šálky hnedej farby. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na stene je girlanda z pásu súběžných rýh, ohraňovaná pásom horizontálnych rýh, (tab. XVII: 2).

Hrob 38 – (tab. XXXVII) poškodený orbou. Zachovala sa dolná časť amfory (1) obsahujúca niekoľko kostí. V okolí amfory boli rozvláčené črepy profilovanej šálky (2) a polguľovitej šálky (3).

1. Črepy z tela amfory čiernej farby (tab. XVIII: 2).
2. Črepy z tela profilovanej šálky čiernej farby, dno sa nezachovalo, telo je vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vťahnutý, uško sa nezachovalo. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný radom šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním rad šikmých vrypov; vnútorná výzdoba: na stene je girlanda z pásu súběžných rýh, ohraňovaná pásom horizontálnych rýh (tab. XVIII: 3).
3. Črep z tela polguľovitej šálky hnedej farby, okraj je rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško (tab. XVIII: 1).

Hrob 39 – (tab. XXXVII) bol poškodený orbou. V plytkej priehlbine do podlažia bol menšími kameňmi vyložený ovál s rozmermi cca 120–180 cm. V strede tohto oválu stála amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí a bronzový prsteň (A1). Amfora (A) bola prikrytá misou (A2). Zo západnej strany amfory (A) stála poškodená malá amfora (B), z východnej strany boli črepy hrnca (C) a profilovanej šálky (D).

1. Torzo amfory (A) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo, na pleciah sú stopy po ušku. Výzdoba: prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnym pásom žliabkov, pod uchom je skupina vtlačených jamiek, zachovaná v. 144 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 288 mm (tab. XVIII: 6).
2. Oválny bronzový prsteň (A1) s nespojenými koncami z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 3 mm (tab. XVIII: 9).
3. Črepy misy (A2) s vtiahnutým okrajom čiernej farby (tab. XVIII: 4).
4. Torzo amfory (B) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, z hrdla na pleciah sú spustené ušká. Horná časť hrdla sa nezachovala. Výzdoba: na vydutine sú pásy šikmých žliabkov, ucho je zdobené pozdĺžnymi ryhami (tab. XVIII: 5).
5. Torzo hrnca (C) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, okraj rovný, pod okrajom sú horizontálne výčnelky (tab. XVIII: 7).
6. Črepy z tela profilovanej šálky (D) čiernej farby. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh a skupinami vtlačených jamiek, na stene je girlanda zo súbežných rýh, ohraničená horizontálnym pásom rýh, (tab. XVIII: 8).

Hrob 40 – poškodený orbou. Tvoril ho hrniec (1) obrátený hore dnom obsahujúci zvyšky kostí. V okolí hrnca boli črepy misy (2) a šálky (3).

1. Črepy z tela hrnca hnedej farby, okraj je rovný, pod okrajom sú horizontálne výčnelky.
2. Misa sivej farby, dno rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, v. 95 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 240 mm, pr. ústia 228 mm (tab. XIX: 2).
3. Torzo šálky, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, časť tela s uškom sa nezachovala, v. 52 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia 88 mm (tab. XIX: 1).

Hrob 41 – takmer zničený orbou. Tvorila ho malá amfora (1). Obsahovala niekoľko zlomkov kostí a torzo bronzovej tyčinky (2).

1. Črepy amfory sivej farby.
2. Zlomok prehnutej bronzovej tyčinky kruhového prierezu, zachovaná dĺ. 31 mm, pr. 3 mm (tab. XIX: 4).

Hrob 42 – (tab. XXXVIII) umiestnený pri východnom okraji mohyly 5. Tvorila ho šálka (1) obsahujúca niekoľko zlomkov kostí, prikrytá črepami hrnca (2).

1. Profilovaná šálka čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená kruhovými ryhami, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 72 mm, pr. dna 40 mm, pr. vydutiny 140 mm, pr. ústia 145 mm (tab. XIX: 3).
2. Črepy z tela hrnca hnedej farby.

Hrob 43 – (tab. XXXVIII) umiestnený pri východnom okraji mohyly 5. Tvoril ho hrniec (1) obsahujúci niekoľko zvyškov kostí prikrytý šálkou (2).

1. Hrniec hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné nesúmerné, okraj rovný, pod okrajom sú dve ušká, priečne k uškám sú pod okrajom dva horizontálne výčnelky, v. 116 mm, pr. dna 45 mm, pr. vydutiny 108 mm, pr. ústia 102 mm (tab. XIX: 6).
2. Profilovaná šálka hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, ústie vyťahnuté, z okraja na telo bolo spustené vyvýšené uško, nezdobená, hrubo vypracovaná, v. 45 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 88 mm, pr. ústia 98 mm (tab. XIX: 5).

Hrob 44 – (tab. XXXVII) jamkový. Bol umiestnený z južnej strany kamenného kruhu hrobu 39. V malej jamke boli zvyšky kostí nedospelého jedinca (7–15 rokov), a fragment ihlice (1). Jamka bola prikrytá črepom misy (2).

1. Fragment bronzovej ihlice s dvojkonickou hlavičkou (tab. XIX: 8).
2. Črepy misy s vtiahnutým okrajom čiernej farby, hrúbka 5 mm (tab. XIX: 7).

Mohyla 8 – (tab. XXXVIII) tvoril ju oválny príkrov z kameňov s rozmermi cca 180 x 150 cm. Pod kameňmi bol hrob 45.

Hrob 45 – (tab. XXXVIII) nádoby hrobu vyplňali priestor vymedzený kameňmi mohyly 8. Pri kameňoch v južnej časti oválu stála amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (?). Zo severovýchodnej strany amfory (A) stála ďalšia amfora (B) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (žena?). Na kostiach v amfore (B) boli zlomky bronzového drôtika a bronzovej tyčinky (B1) a miniatúrna amfora (B2). Východne od amfory (A) stála veľká prázdna amfora (D). Z východnej strany amfory (D) bola malá šálka (E), ktorá stála v profilovanej šálke (E1) a pri nej bola takmer strávená malá amfora (E2). Z južnej strany amfor (A a D) stála ďalšia amfora (C). Juhovýchodne od uvedenej skupiny nádob stáli dve amfory (F a G) prikryté veľkou misou (H). Zo severovýchodnej strany pri mise (H) stála menšia amfora (I), prikrytá misou (J). Ďalej už pri kameňoch prstenca bola misa (K), ktorá stála v profilovanej šálke (K1).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj horizontálne vyťahnutý, z hrdla na pleciah sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 204 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 212 mm, pr. ústia 132 mm (tab. XX: 10).
2. Amfora (B) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité mierne prehnuté, okraj horizontálne vyťahnutý, z hrdla na pleciah sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, ohraničené na pleciah pásom oblúkových žliabkov, pleciah medzi oblúkmi sú zdobené vertikálnymi pásmi žliabkov a skupinami vtlačených jamiek. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, na dolnej časti hrdla sú skupiny vtlačených jamiek a žliabkové trojuholníky, okraj je zdobený obvodovými žliabkami, v. 212 mm, pr. dna 100 mm, pr. vydutiny 272 mm, pr. ústia 145 mm (tab. XX: 8).
3. Zlomky bronzových drôtikov (B1) kruhového prierezu, pr. drôtika 1 mm (tab. XIX: 10); zlomok bronzovej tyčinky

- kruhového prierezu, zachovaná dĺ. 12 mm, pr. 2 mm (tab. XIX: 10).
4. Amfora (B2) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo valcovité, okraj rovný, na pleciah sú dve ušká, nezdobená, v. 93 mm, pr. dna 45 mm, pr. vydutiny 102 mm, pr. ústia 76 mm (tab. XX: 6).
 5. Amfora (C) sivohnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah sú pásy vertikálnych rýh, ku ktorým sa z obidvoch strán pripínajú pásy šikmých rýh. Priestor pliec medzi týmito skupinami je zdobený pásom vertikálnych rýh z obidvoch strán ohraničeným stĺpom šikmých jemných rýh. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 120 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 156 mm, pr. ústia 88–92 mm (tab. XX: 7).
 6. Torzo amfory (D) čiernej farby, dno sa nezachovalo, dolná časť tela je kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý hraničený, z hrdla na pleciah sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú umiestnené dva vertikálne hrebene. Na pleciah sú pásy vertikálnych žliabkov a skupiny vtlačených jamiek. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, nad ktorým v dolnej časti hrdla sú skupiny vtlačených jamiek, zachovaná v. 245 mm, pr. vydutiny 285 mm, pr. ústia 185–195 mm (tab. XX: 11).
 7. Šálka (E) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj rovný, z okraja na hornú časť tela je spustené vyvýšené uško, nezdobená, asymetrická, v. 44 mm, pr. dna 18 mm, pr. ústia 80–84 mm (tab. XX: 2).
 8. Črepy profilovanej šálky (E1) čiernej farby. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním sú skupinky vtlačených jamiek a krátkych vertikálnych rýh; vnútorná výzdoba: na stene je girlanda z pásu súběžných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh (tab. XX: 1).
 9. Črepy amfory (E2) sivočiernej farby. Výzdoba: na pleciah sú pásy šikmých rýh, na prechode hrdla a tela je pás horizontálnych žliabkov (tab. XIX: 9).
 10. Amfora (F) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný. Z hrdla na pleciah sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, nad vypuklinami je na pleciah vertikálny pás žliabkov, na ktorý sa pripína z obidvoch strán pás šikmých žliabkov. Na pleciah medzi týmito skupinami je rad vtlačených jamiek, pod ktorým je horizontálny pás žliabkov, pod týmto pásom je ešte kratší pás vertikálnych žliabkov. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, nad ktorým v dolnej časti hrdla je skupina vtlačených jamiek, v. 162 mm, pr. dna 74 mm, pr. vydutiny 200 mm, pr. ústia 114 mm (tab. XX: 9).
 11. Torzo amfory (G) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na pleciah sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, na pleciah sú pásy šikmých a vertikálnych rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním sú skupiny jamiek, zachovaná v. 110 mm, pr. dna 43 mm, pr. vydutiny 150 mm (tab. XIX: 11).
 12. Misa (H) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vytiahnutý. Na tele je vertikálne uško, v. 120 mm, pr. dna 90–94 mm, pr. vydutiny 292 mm, pr. ústia 280 mm (tab. XIX: 13).
 13. Amfora (I) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na pleciah sú spustené dve ušká. Výzdoba: na pleciah je rad vtlačených jamiek, prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnym pásom žliabkov, v. 103 mm, pr. dna 44 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 76 mm (tab. XIX: 12).
 14. Torzo misy (J) hnedej farby, dno iba naznačené mierne prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný, v. 52 mm, pr. ústia cca 95 mm (tab. XX: 4).
 15. Misa (K) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, v. 60 mm, pr. dna 32 mm, pr. ústia 118 mm (tab. XX: 5).
 16. Profilovaná šálka (K1) čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom je rad vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je horizontálny pás rýh a nad ním skupinky šikmých vrypov; vnútorná výzdoba: vypuklina dna s jamkou na hrote je ohraničená pásom kruhových rýh, na stene je girlanda z pásu súběžných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh. Pod uchom je pás vertikálnych rýh, v. 60 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 110 mm, pr. ústia cca 120 mm (tab. XX: 3).
- Hrob 46** – (tab. XXXVII) z južnej strany bol označený skupinou kameňov. Hrob bol prakticky zničený orbou. Zachovali sa črepy z tela nádoby (I) a niekoľko zlomkov kostí roztrúsených v bezprostrednom okolí.
1. Črepy z tela nádoby sivočiernej farby.
- Hrob 47** – (tab. XXXVII) poškodený orbou. Zo severnej strany bol označený kameňom. V hrobe bola amfora (A) prikrytá črepami misy (A1). Z juhovýchodnej strany amfory (A) stála ďalšia amfora (B), ktorá obsahovala zvyšky kostí. Zo západnej strany stála pri amforách (A a B) malá váza (C). Juhovýchodne od nádoby (B) stála šálka (G), ktorá obsahovala niekoľko zlomkov spálených kostí. Šálka (G) bola prikrytá ďalšou profilovanou šálkou (F). Asi 15 cm severozápadne od nádoby (A) stála profilovaná misa (D) prikrytá črepami ďalšej misy (D1). Severne od vázy (C) boli črepy šálky (E).
1. Črepy amfory (A) sivej farby. Výzdoba: na pleciah sú pásy šikmých rýh, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, nad ktorým sú skupinky šrafovaných trojuholníkov (tab. XXI: 7).
 2. Torzo misy (A1) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj cípovite tvarovaný, na tele je vertikálne ucho, v. 62 mm, pr. dna cca 50 mm, pr. ústia cca 150 mm (tab. XXI: 8).
 3. Amfora (B) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, horná časť hrdla sa nezachovala, nezdobená, zachovaná v. 80 mm, pr. dna cca 35 mm, pr. vydutiny 120 mm (tab. XXI: 6).
 4. Váza (C) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, v. 84 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 85 mm, pr. ústia 54 mm (tab. XXI: 4).
 5. Torzo misy (D) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, náznak profilácie, okraj vytiahnutý, v. 70 mm, pr. dna 56 mm, pr. ústia cca 136 mm (tab. XXI: 5).
 6. Torzo misy (D1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vytiahnutý. Na dne je vyrytá značka v tvare kríža, v. 94 mm, pr. dna 60 mm, pr. ústia cca 184 mm (tab. XXI: 9).
 7. Torzo profilovanej šálky (E) sivej farby, dno je mierne prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý,

uško sa nezachovalo, v. 54 mm, pr. dna 25 mm, pr. vydutiny 96 mm, pr. ústia 100 mm (tab. XXI: 2).

8. Profilovaná šálka (F), dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na lome sú skupiny šikmých rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad týmto pásom sa striedajú skupiny šikmých vrypov s rytými trojuholníkmi; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina ohraničená pásom kruhových rýh a kruhom šikmých vrypov, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 64 mm, pr. dna 34 mm, pr. vydutiny 120 mm, pr. ústia 125–132 mm (tab. XXI: 3).
9. Profilovaná šálka (G) čiernej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo valcovité, okraj vyťahnutý z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný radom krátkych šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním sú skupiny rytých šrafovaných trojuholníkov; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina ohraničená pásom kruhových rýh, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh. V hrotoch girlandy z vnútornej strany sú vtlačené jamky, v. 60 mm, pr. dna 38 mm, pr. vydutiny 130 mm, pr. ústia 135 mm (tab. XXI: 1).

Hrob 48 – (tab. XXXVIII) zo severozápadnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. Tvoril ho hrniec (1) obrátený hore dnom, ktorý obsahoval niekoľko zvyškov kostí.

1. Hrnec hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, naznačené valcovité mierne prehnuté hrdlo, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú na okraji umiestnené dva horizontálne výbežky, v. 165 mm, pr. dna 70 mm, pr. vydutiny 175 mm, pr. ústia 165 mm (tab. XXI: 10).

Hrob 49 – v plytkej jamke stála dolná časť hrnca (1). Do nej boli postavené dve miniatúrne amfory (2 a 3) obsahujúce niekoľko zlomkov kostí nedospelého jedinca (do 6 mesiacov) a zlomky bronzových krúžkov (4). Amfora (2) bola prikrýťá šálkou (5). Amfora (3) bola prikrýťá črepom misy (6). Obidve amfory boli okrem toho prikrýťé torzom profilovanej šálky (7). Nakoniec boli nádoby hrobu prekryté črepmi misy (8).

1. Črepy z dolnej časti hrnca hnedej farby, dno je rovné, hrúbka 5–6 mm.
2. Miniatúrna amfora sivej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, pod ním na plecيا sú skupinky vtlačených jamiek, v. 63 mm, pr. dna 28 mm, pr. vydutiny 78 mm, pr. ústia 48 mm (tab. XXII: 3).
3. Miniatúrna amfora čiernej farby, dno je mierne prehnuté, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená asymetrická, v. 72 mm, pr. dna 27 mm, pr. vydutiny 75 mm, pr. ústia 41 mm (tab. XXII: 2).
4. Bronzový prsteň z drôtu kruhového prierezu. Ukončenie je roztepané a zvinuté do špirálky, druhé ukončenie chýba. pr. drôtu 2 mm, pr. prsteňa cca 18 mm, (tab. XXII: 4); zlomky bronzovej špirálky z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 2 mm (tab. XXII: 7); bronzový drôtik kruhového prierezu, zachovaná dl. 27 mm, pr. drôtu

1 mm (tab. XXII: 6); fragment bronzového háčika (?) z drôtu kruhového prierezu (tab. XXII: 5).

5. Torzo šálky čiernej farby, dno je mierne prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, nezdobená, v. 42 mm, pr. dna 23 mm, pr. vydutiny 76 mm, pr. ústia 87 mm (tab. XXII: 8).
6. Črep misy s vtiahnutým okrajom sivočiernej farby. Na stene je vertikálne prevŕtaný horizontálny výčnelok (tab. XXII: 10).
7. Torzo profilovanej šálky, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý. Ucho sa nezachovalo. Vonkajšia výzdoba: na lome sú skupiny šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním sú skupinky krátkych vertikálnych rýh a rytých trojuholníkov; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená kruhovými ryhami, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 70 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny cca 120 mm, pr. ústia cca 130 mm (tab. XXII: 1).
8. Črepy misy s vtiahnutým okrajom sivej a čiernej farby. Na tele je vertikálne ucho (tab. XXII: 9).

Hrob 50. Časť I (ďalej ako hrob 50 I; tab. XXXVIII) zo severnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. Tvorila ho amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 rokov). Na kostiach v amfore (A) boli zlomky bronzových krúžkov (A1). Amfora (A) bola prikrýťá misou (B). Z juhovýchodnej strany amfory (A) stála menšia amfora (C) prikrýťá črepmi šálky (D). Severne od amfory (A) stála zdobená váza (E) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 rokov). Medzi kosťami vo váze (E) boli zlomky bronzovej špirálky (E1). Váza (E) bola prikrýťá torzom šálky (E2). Východným smerom pri váze (E) stála amfora (M) obsahujúca zvyšky kostí dvoch jedincov (žena? okolo 60 rokov, nedospelý do 6 mesiacov). Amfora (M) bola prikrýťá hrncom (10) obráteným hore dnom. Medzi vázou (E) a amforou (M) stála malá vázička (N). Východným smerom pri amfore (M) bola poškodená amfora (J), ktorá obsahovala zvyšky kostí dospelého jedinca (?). Na kostiach v nádobe (J) boli črepy profilovanej šálky (J1). Amfora (J) bola prikrýťá misou (J2). Zo severnej strany amfory (J) stála ďalšia amfora (R), ktorá obsahovala zvyšky kostí dospelého jedinca (muž?, okolo 60 rokov) a bola prikrýťá misou (S). Západne od amfory (R) boli črepy misy (L). Juhozápadným smerom od nádoby (L) a severne od vázy (E) stála väčšia misa so zatiahnutým okrajom (K) v ktorej boli zvyšky kostí dospelého jedinca (?). Asi 15 cm juho-východne od nádoby (C) a približne rovnako južným smerom od nádoby (M) bola skupina nádob. Najnižšie bola vázička (T) a miniatúrna amfora (V). Vázičku (T) prikrývala hore dnom obrátená šálka (H), amforu (V) prikrývala ďalšia šálka (P) obrátená hore dnom. Na šálkach (H a P) stála misa so zatiahnutým okrajom (F) a polguľovitá šálka (G). Zo severnej strany nádoby (G) bola hore dnom obrátená šálka (O). Pod hrobom 50 I. bola 10–15 cm hrubá vrstva žltozelenej hliny.

1. Amfora (A) hnedočiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité mierne prehnuté, okraj vyťahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 208 mm, pr. dna 85 mm, pr. vydutiny 232 mm, pr. ústia 145 mm (tab. XXIV: 12).
2. Zlomky bronzového pásikového prsteňa (A1), šírka pásika 4 mm (tab. XXIV: 7); špirálka z bronzového

- drôtu kruhového prierezu, pr. špirálky 16 mm, pr. drôtu 1,5 mm (tab. XXIV: 4, 6).
3. Misa (B) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, z vydutiny na telo je spustené ucho, v. 94 mm, pr. dna 60 mm, pr. vydutiny 198 mm, pr. ústia 192 mm (tab. XXIII: 2).
 4. Amfora (C) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný len mierne vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecيا sú pásy šikmých rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 80 mm, pr. dna 24 mm, pr. vydutiny 90 mm, pr. ústia 52 mm (tab. XXIII: 5).
 5. Črepy profilovanej šálky (D) čiernej farby. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním je rad šikmých vrypov; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh a kruhom šikmých rýh. Na stene je girlanda z pása súbežných rýh, ohraničená pásom horizontálnych rýh (tab. XXIV: 9).
 6. Váza (E) čiernej farby, dno je prehnuté, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj horizontálne vytiahnutý, hraneý. Výzdoba: na vydutine je pás horizontálnych rýh, na plecيا sú pásy šikmých rýh, na prechode hrdla a tela je pás horizontálnych rýh, na hrdle naň nadväzuje horizontálny pás krátkych vertikálnych rýh a výzdobu hrdla ukončuje pás horizontálnych rýh, v. 170 mm, pr. dna 100 mm, pr. ústia 70 mm (tab. XXIII: 4).
 7. Zlomky bronzovej trubičkovitej špirálky (E1; tab. XXIV: 5).
 8. Črepy profilovanej šálky (E2) sivohnedej farby. Vonkajšia výzdoba: na vydutine je rad šikmých rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním sú skupinky krátkych šikmých rýh; vnútorná výzdoba: na stene je girlanda z pása súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh (tab. XXIII: 8).
 9. Misa (F) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, v. 68 mm, pr. dna 60 mm, pr. vydutiny 176 mm, pr. ústia 168–172 mm (tab. XXIII: 6).
 10. Šálka (G) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, z okraja na telo je spustené mierne vyvýšené ucho, v. 74 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 125 mm (tab. XXIV: 1).
 11. Profilovaná šálka (H) hnedočiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný vertikálnymi vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh, na stene je girlanda zo súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 56 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 116 mm, pr. ústia 118 mm (tab. XXIV: 10).
 12. Hrnec (I) hnedej farby, dno je rovné, telo súdkovité, hrdlo len naznačené, okraj mierne vytiahnutý. Na plecيا sú dve uchá, priečne k uchám sú dva horizontálne výčnelky v. 130 mm, pr. dna cca 85 mm, pr. vydutiny 140 mm, pr. ústia 112 mm (tab. XXIII: 12).
 13. Amfora (J) čiernej farby, dno je rovné (s prerazeným otvorom v strede), dolná časť tela kónická, vydutina je široká oblá, hrdlo kužeľovité, okraj horizontálne vytiahnutý hraneý. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na prechode hrdla a tela priečne k uchám sú umiestnené dva krátke vertikálne hrebene. Na vydutine pod hrebeňmi je vypuklina, na plecيا sú pásy šikmých žliabkov, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, v. 204 mm, pr. dna 107 mm, pr. vydutiny 304 mm, pr. ústia cca 160 mm (tab. XXIII: 11).
 14. Torzo profilovanej šálky (J1) hnedej farby, dno sa nezachovalo, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: lom je presekávaný radom šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním sú skupinky šrafovaných rytých trojuholníkov, zachovaná v. 60 mm, pr. vydutiny 109 mm, pr. ústia 117 mm (tab. XXIV: 3).
 15. Črepy misy (J2) s vtiahnutým okrajom sivohnedej farby (tab. XXIV: 13).
 16. Misa (K) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, v. 100 mm, pr. dna 94 mm, pr. ústia 215 mm (tab. XXIV: 2).
 17. Črepy misy (L) sivočiernej farby. Vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou v hrote, ohraničená kruhovými žliabkami, na stene sú vertikálne pásy rýh ohraničené stĺpmi krátkych šikmých rýh (tab. XXIII: 10).
 18. Amfora (M) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné nesúmerné, hrdlo prehnuté, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 200 mm, pr. dna 78 mm, pr. vydutiny 195 mm, pr. ústia cca 130 mm (tab. XXIV: 14).
 19. Váza (N) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj mierne vytiahnutý, na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, v. 80 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny 88 mm, pr. ústia 58 mm (tab. XXIII: 1).
 20. Črepy profilovanej šálky (O) sivočiernej farby. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný radom šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená kruhovými ryhami, na stene je girlanda z pása súbežných rýh, ohraničená horizontálnymi ryhami (tab. XXIII: 7).
 21. Šálka (P) sivej farby, dno je prehnuté, telo polguľovité, okraj vytiahnutý, z okraja na telo je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na tele sú trojuholníky zo šikmých rýh a skupinky krátkych vertikálnych rýh, prechod hrdla a tela je znázornený pásom horizontálnych rýh, v. 56 mm, pr. dna 25 mm, pr. ústia 10,5 mm (tab. XXIII: 3).
 22. Amfora (R) čiernej farby, na dne je prstencovitá nôžka, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Na hrdle pod okrajom sú dve protiľahlé prevrtnané diery. Výzdoba: plecيا až vydutina sú zdobené súvisle vertikálnymi žliabkami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, v. 190 mm, pr. dna 85 mm, výška nôžky 10 mm, pr. vydutiny 214 mm (tab. XXIII: 9).
 23. Misa (S) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické vypuklé, okraj vtiahnutý, z vydutiny na telo je spustené uško, v. 98 mm, pr. dna 68 mm, pr. vydutiny 210 mm, pr. ústia 198 mm (tab. XXIV: 8).
 24. Malá váza (T) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela je kónická, vydutina oblá, plecيا vypuklé, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý z vnútornej strany hraneý. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, nad vypuklinami sú pásy vertikálnych rýh ku ktorým sa z obidvoch strán pripájajú pásy šikmých rýh, plecيا medzi týmito skupinami sú zdobené pásom vertikálnych rýh ohraničeným z obidvoch strán stĺpom

vtlačených jamiek. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ktorým sú skupinky vtlačených jamiek, v. 91 mm, pr. dna 38 mm, pr. vydutiny 99 mm, pr. ústia 40 mm (tab. XXIV: 15).

25. Amfora (V) hnedej farby, dno je len naznačené, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká, nezdobená, v. 76 mm, pr. vydutiny 92 mm, pr. ústia 65 mm (tab. XXIV: 11).

Hrob 50. Časť II – (ďalej ako hrob 50 II; tab. XXXVIII) jamkový. Po vyzdvihnutí nádob a označujúcich kameňov hrobu 50 I, sme odstránili aj vrstvu žltazelenej hliny. Pod touto vrstvou sme našli v zemi roztrúsené zvyšky kostí. Na zvyškoch kostí ležal bronzový krúžok (26). Vedľa kostí bola polguľovitá miska (27) a črepy z poškodených nádob: profilovanej šálky (28), hrnca (29), amfory (30). Táto časť hrobu 50 bola označená z východnej strany skupinou malých kameňov.

26. Zlomky bronzového prsteňa z drôtu kruhového prierezu. Ukončenie špirálkou, pr. drôtu 1 mm (tab. XXII: 12).
27. Misa hnedej farby, dno rovné, telo polguľovité, okraj rovný, na tele sú dva horizontálne výčnelky, v. 64 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia 100 mm (tab. XXII: 11).
28. Torzo profilovanej šálky, telo je polguľovité, hrdlo valcovité mierne prehnuté, okraj vytiahnutý z vnútornej strany hranený, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na tele pod lomom sú skupiny vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh (tab. XXII: 13).
29. Torzo hrnca hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo mierne prehnuté, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú na hrdle dva horizontálne výčnelky, v. 144 mm (tab. XXII: 14).
30. Torzo amfory čiernej farby, dno a dolná časť tela sa nezachovala, vydutina je oblá, hrdlo valcovité, okraj rovný. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na plecيا sú pásy vertikálnych rýh ku ktorým sa z obidvoch strán pripínajú pásy šikmých rýh. Medzi týmito skupinami sú na plecيا pásy vertikálnych rýh. Prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnymi pásmi rýh a skupinami krátkych vertikálnych rýh (tab. XXII: 15).

Hrob 51 – (tab. XXXVII) v hrobe bola amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí, ktoré boli prikrýté črepmi profilovanej šálky (A1). Z juhovýchodnej strany amfory (A) stála amfora (B). Juhozápadne od amfory (A) stála ďalšia amfora (C) prikrýť črepmi (C1). Južne pri amfore (C) stála amfora (D) obsahujúca niekoľko kostí nedospelého jedinca (do 7 rokov). Medzi kosťami v amfore (D) boli zlomky bronzového krúžku (D1). Amfora (D) bola prikrýť misou (D2). Zo západnej strany amfor (C a D) stála amfora (E) prikrýť črepmi profilovanej šálky (E1). Z juhovýchodnej strany amfory (D) stála amfora (F), ktorá obsahovala zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 mesiacov). Na kostiach v amfore (F) boli zlomky bronzových špirálok (F1). Bronzové predmety v amfore (F) boli prikrýté črepmi (F2). Amfora (F) bola prikrýť misou (F3).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú umiestnené dva vertikálne výčnelky, pod výčnelkami je na plecيا stĺp vtlačených jamiek, na

plecيا sú pásy šikmých žliabkov. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, nad vertikálnymi hrebeňmi sú na dolnej časti hrdla skupinky vtlačených jamiek, v. 190 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 235 mm, pr. ústia 132 mm (tab. XXV: 9).

2. Črepy profilovanej šálky (A1) čiernej farby, z vnútornej strany zdobené girlandou zo súbežných rýh (tab. XXV: 5, 6).
3. Amfora (B) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: uchá sú zdobené jemnými pozdĺžnymi ryhami, v. 125 mm, pr. dna 62 mm, pr. vydutiny 135 mm, pr. ústia 88 mm (tab. XXV: 10).
4. Amfora (C) hnedej farby, dno je prehnuté mierne odsadené, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité mierne prehnuté, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na plecيا je súvislý pás vertikálnych žliabkov, v. 166 mm, pr. dna 60 mm, pr. vydutiny 168 mm, pr. ústia cca 104 mm (tab. XXV: 1).
5. Črep z misy (C1) s vtiahnutým okrajom čiernej farby, na tele je vertikálne uško, nad uškom je na vydutine horizontálny výčnelok (tab. XXV: 11).
6. Amfora (D) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 172 mm, pr. dna 82 mm, pr. vydutiny 218 mm, pr. ústia 126 mm (tab. XXV: 8).
7. Zlomky bronzového krúžku (D1) z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 1 mm (tab. XXVI: 6).
8. Torzo misy (D2) sivohnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, okraj rovný (tab. XXV: 2).
9. Amfora (E) čiernej farby, dno je rovné, prevrtané, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: od vydutiny po dolnú časť hrdla je súvislý pás horizontálnych žliabkov, zachovaná v. 115 mm, pr. dna 48 mm, pr. vydutiny 145 mm (tab. XXV: 4).
10. Profilovaná šálka (E1), dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené ucho. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad pásom sú skupinky krátkych vertikálnych rýh a skupiny šikmých vrypov; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh a kruhom šikmých vrypov. Na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 65 mm, pr. dna cca 30 mm, pr. vydutiny 127 mm, pr. ústia 138 mm (tab. XXV: 7).
11. Amfora (F) čiernej farby, dno je rovné, v strede dna je prerazená diera, telo je guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, na plecيا sú pásy vertikálnych rýh, ku ktorým sa z obidvoch strán pripínajú pásy šikmých rýh, medzi týmito výzdobnými motívami sú skupinky vtlačených jamiek. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ktorým sú skupiny vtlačených jamiek, skupina jamiek je aj na hrdle nad uchami, v. 146 mm, pr. dna 55 mm, pr. vydutiny 172 mm, pr. ústia cca 95 mm (tab. XXVI: 9).
12. Zlomky bronzovej špirálky (F1) z drôtu kruhového prierezu, pr. špirály 18 mm, pr. drôtu 1 mm (tab. XXVI: 1), zlomky bronzovej špirálky z drôtu kruhového prierezu, pr. špirálky 15 mm, pr. drôtu 1 mm (tab. XXVI: 2, 3),

zlomok špirálovej trubičky z bronzového pásika, šírka pásika 2 mm, pr. trubičky 4 mm (tab. XXVI: 5).

13. Črepy profilovanej šálky (F2) čiernej farby. Vonkajšia výzdoba: na tele pod lomom je pás horizontálnych rýh, lom je presekávaný skupinami šikmých vrypov, vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh, na stene je girlanda z pásu súběžných rýh, ohraničená pásom horizontálnych rýh (tab. XXVI: 8), črepy z tela polguľovitej šálky tmavohnedej farby (tab. XXV: 3), črep z tela misy s vtiahnutým okrajom hnedej farby (tab. XXVI: 4).
14. Misa (F3) hnedej farby, dno je prehnuté, telo kónické vypuklé, okraj rovný, na tele je vertikálne ucho, v. 130 mm, pr. dna 60 mm, pr. ústia 190 mm (tab. XXVI: 7).

Hrob 52 – nebol označený. Voľne stojaca neprikrytá váza (1) obsahovala niekoľko zvyškov kostí dospelého jedinca (žena?, okolo 60 rokov). V hrdle vázy boli črepy hore dnom obrátenej šálky (2).

1. Váza hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, kužeľovité hrdlo je ostro nasadené, okraj je rovný mierne vytiahnutý, nezdobená, v. 148 mm, pr. dna 65 mm, pr. vydutiny 166 mm, pr. ústia cca 96 mm (tab. XXVI: 11).
2. Črepy polguľovitej šálky hnedej farby, okraj rovný, na tele je stopa po vertikálnom ušku, hrúbka 3–4 mm, (tab. XXVI: 10).

Hrob 53 – (tab. XXXIX) zo severnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. Hrnec (A) obsahujúci zvyšky kostí dospelého jedinca (žena?) stál vo väčšej mise (A1). Zvyšky kostí v hrnci (A) boli prikryté črepmi dvoch šálok (A2 a A3). Z východnej strany stála pri hrnci malá nádobka (B). Celý hrob bol prikrytý väčšou misou (C).

1. Hrnec (A) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo len naznačené mierne prehnuté, okraj rovný, z okraja na telo je spustené jedno mierne vyvýšené ucho. Na prechode hrdla a tela sú umiestnené horizontálne, pretláčané výčnelky, povrch je zdrsnený prstovaním, v. 183 mm, pr. dna 93 mm, pr. vydutiny 170 mm, pr. ústia 168 mm (tab. XXVI: 17).
2. Misa (A1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, na zahnutí je naznačený lom. Zo zahnutia na telo je spustené ucho, priečne k uchu sú na vydutine umiestnené tri horizontálne výčnelky, v. 100 mm, pr. dna cca 95 mm, pr. vydutiny 305 mm, pr. ústia 285 mm (tab. XXVI: 16).
3. Šálka (A2) hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, okraj rovný, z okraja na telo je spustené ucho, v. 58 mm, pr. dna 45 mm, pr. ústia cca 126 mm (tab. XXVI: 15).
4. Profilovaná šálka (A3) čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na uchu sú dva pozdĺžne žliabky, lom je presekávaný radom šikmých vrypov, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad týmto pásom sú na hrdle skupiny vertikálnych vrypov a rytých trojuholníkov; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina, na stene sú súvisle sústredné žliabky, v. 68 mm, pr. dna 37 mm, pr. vydutiny cca 124 mm, pr. ústia cca 125 mm (tab. XXVI: 12).
5. Nádobka (B) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj šikmý, na hrdle pod okrajom sú dve dvojice otvorov na zavesenie. Výzdoba: na pleciach sú štyri priečne umiestnené výčnelky ohraničené

pásmi šikmých žliabkov, medzi týmito pásmi a nad výčnelkami sú na pleciach skupinky vtlačených jamiek, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov v. 75 mm, pr. dna 36 mm, pr. vydutiny 118 mm, pr. ústia 48 mm (tab. XXVI: 13).

6. Misa (C) čiernej farby, dno je mierne prehnuté, telo kónické vypuklé, okraj vtiahnutý, v. 78 mm, pr. dna 75 mm, pr. ústia cca 230 mm (tab. XXVI: 14).

Hrob 54 – (tab. XXXVII) z južnej strany označený dvomi kameňmi. Tvorila ho amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (?), prikrytá dolnou časťou tela hrnca (2).

1. Amfora čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, široká oblá vydutina, hrdlo je kužeľovité, okraj vytiahnutý, horizontálne hránený, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, na pleciach sú pásy šikmých a vertikálnych žliabkov a skupiny vtlačených jamiek. Na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov. Na prechode hrdla a tela sú priečne umiestnené dve dvojice malých vypuklín, v. 225 mm, pr. dna 90 mm, pr. vydutiny 270 mm, pr. ústia 165 mm (tab. XXVII: 2).
2. Dolná časť tela hrnca hnedej farby, dno je rovné, zachovaná v. 60 mm, pr. dna 116 mm, hrúbka 6 mm (tab. XXVII: 1).

Hrob 55 – (tab. XXXIX) nebol označený, ale bol umiestnený pri západnom okraji mohyly 11. Tvoril ho poškodený hrniec (1), obsahujúci niekoľko zvyškov kostí.

1. Torzo hrncovitej nádoby hnedej farby, zachovaná v. 127 mm, pr. dna 76 mm, hrúbka 4 mm (tab. XXVII: 7).

Hrob 56 – (tab. XXXIX) jamkový. Z juhovýchodnej strany bol hrob označený kameňom. V hrobe bola misa (A) obrátená hore dnom, ktorá prikryvala zvyšky kostí dvoch jedincov (pohlavie neurčené, 14 rokov až dospelý; nedospelý, 0–6 mesiacov). Na kostiach ležal bronzový pásik (A1). Severovýchodne od misy (A) stála amfora (B) prikrytá misou (B1).

1. Misa (A) sivohnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, okraj rovný. Na tele je vertikálne ucho, okraj nad uchom je stupňovite vyvýšený, v. 122 mm, pr. dna 85 mm, pr. ústia 198–220 mm (tab. XXVII: 5).
2. Zahnutý bronzový pásik (A1) obdĺžnikovitého prierezu (tab. XXVII: 3).
3. Amfora (B) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý horizontálne hránený, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na prechode hrdla a tela sú priečne k uchám umiestnené krátke vertikálne hrebene. Na vydutine sú štyri priečne umiestnené jamky ohraničené na pleciach širokým pásom oblúkových žliabkov. Na pleciach je medzi oblúkmi rad vtlačených jamiek. Prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnym pásom žliabkov, na hrdle nad vertikálnymi hrebeňmi sú krátke oblúkové ryhy, v. 178 mm, pr. dna 76 mm, pr. vydutiny 200 mm, pr. ústia 125 mm (tab. XXVII: 6).
4. Misa (B1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, naznačený lom na vydutine. Na tele je vertikálne ucho, na vydutine sú štyri priečne umiestnené plastické výčnelky v. 84 mm, pr. dna 72 mm, pr. ústia 194 mm (tab. XXVII: 4).

Hrob 57 – (tab. XXXIX) zo severozápadnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. Zvyšky kostí dospelého jedinca (? 50–60 rokov) boli uložené v mise (C). V mise boli tri hore dnom obrátené šálky, z ktorých dve (D, F) prikrývali kosti a pod trefou (E) bolo malé hlinené koliesko s nábojom (E1). Všetky tri šálky boli čiastočne prikrýté väčšou profilovanou šálkou (B). Zo západnej strany tejto skupiny nádob stála amfora (A) z južnej strany bolo hrdlo amfory (G).

1. Amfora (A) sivej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 108 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 123 mm, pr. ústia 75 mm (tab. XXVII: 13).
2. Profilovaná šálka (B) čiernej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené ucho. Výzdoba: lom je vertikálne presekávaný, v. 65 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 132 mm, pr. ústia 137–140 mm (tab. XXVII: 12).
3. Črepy misy (C) hnedej farby, okraj je vtiahnutý. Veľmi zle zachované.
4. Profilovaná šálka (D) hnedej farby, dno je len naznačené, telo polguľovité, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na tele pod lomom sú skupiny krátkych vertikálnych rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh. Na dne je z vnútornej strany vypuklina, z vonkajšej malá jamka, v. 55 mm, pr. dna cca 33 mm, pr. ústia 113 mm (tab. XXVII: 10).
5. Šálka (E) hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo kónické, okraj rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené ucho, v. 39 mm, pr. dna 22 mm, pr. ústia 82 mm (tab. XXVII: 8).
6. Hlinené koliesko s nábojom (E1), pr. kolieska 57 mm, pr. stredového otvoru 6 mm, hrúbka 6 mm (tab. XXVII: 9).
7. Profilovaná šálka (F), dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na vydutine je súvislý pás vertikálnych rýh, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: vypuklina dna je ohraničená pásom kruhových rýh, na ktoré sa pripájajú na stene skupiny krátkych kolmých rýh, na stene je girlanda zo súbežných rýh pod uchom prerušená, v. pri uchu 55 mm, na protilahlom okraji 64 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 120–125 mm, pr. ústia 120–140 mm (tab. XXVII: 11).
8. Torzo amfory (G), telo sa nezachovalo, hrdlo je kužeľovité, okraj vytiahnutý.

Hrob 58 – tvorila ho amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (žena?). Amfora bola prikrýta črepmi hrnca (2).

1. Amfora čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú umiestnené dva krátke vertikálne hrebene, v. 200 mm, pr. dna 105 mm, pr. vydutiny 264 mm, pr. ústia 150 mm (tab. XXVIII: 10).
2. Črepy z tela hrnca hnedej farby, pod okrajom je horizontálny výčnelok, hrúbka 6 mm (tab. XXVIII: 9).

Hrob 59 – tvorila ho amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (žena?, 50–60 rokov). Na zvyškoch

kostí ležal fragment ihlice (2) a zlomky bronzovej špirálky (3). Amfora (1) bola prikrýta misou (4).

1. Amfora hnedej farby, dno je rovné, telo asymetrické guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 205 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 214 mm, pr. ústia 135–142 mm (tab. XXVIII: 1).
2. Ihla bronzovej ihlice okrúhleho prierezu, zachovaná dl. 115 mm (tab. XXVIII: 2).
3. Zlomky bronzovej trubičkovitej špirálky, pr. špirálky 4 mm (tab. XXVIII: 3).
4. Misa sivej farby, dno je rovné, telo kónické vypuklé, okraj vtiahnutý, na tele je vertikálne ucho. Výzdoba: na tele je rytý vetvičkovitý ornament, okraj je tordovaný, v. 88 mm, pr. dna 85 mm, pr. ústia 222 mm (tab. XXVIII: 4).

Hrob 60 – (tab. XXXIX) z južnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. V hrobe bola amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého (muž?) a nedospelého (7–14 rokov) jedinca. Na kostiach v amfore (A) boli črepy poškodenej amfory (C). Západne od amfory (A) stála amfora (B) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (?). Na kostiach v amfore (B) bola malá amfora (D) a vedľa nej hore dnom obrátená profilovaná šálka (E). Zvyšky kostí prikrýte šálkou (E) patrili nedospelému jedincovi (do 6 rokov). Pod týmito kostičkami bol zlomok bronzovej špirálky (E1). Amfora (B) bola prikrýta misou (B1). Západne od amfory (B) stála amfora (H) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (? okolo 60 rokov). Zo severnej strany amfory (B) v profilovanej šálke (F) stála malá amfora (G). V okolí amfory (H) boli črepy ďalších dvoch amfor (I a J).

1. Amfora (A) čiernej farby, dno je rovné mierne odsadené, dolná časť tela je kónická, vydutina široká oblá, hrdlo je kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú na prechode hrdla a tela umiestnené dva vertikálne hrebene, na vydutine pod uchami sú dve vypukliny. Plecia sú súvisle zdobené širokými vertikálnymi žliabkami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov v. 210 mm, pr. dna 93 mm, pr. vydutiny 285 mm, pr. ústia 178 mm (tab. XXIX: 10).
2. Amfora (B) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú na prechode hrdla a tela umiestnené krátke vertikálne hrebene, pod uchami a hrebeňmi sú na pleciach skupiny vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, zachovaná v. 213 mm, pr. dna 108 mm, pr. vydutiny 295 mm, pr. ústia 165 mm (tab. XXIX: 12).
3. Misa (B1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické vypuklé, okraj rovný, v. 110 mm, pr. dna 60 mm, pr. ústia 184 mm (tab. XXIX: 5).
4. Torzo amfory (C) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, ohraničené na pleciach pásmi šikmých rýh. Medzi pásmi sú skupiny vtlačených jamiek. Nad touto výzdobou je na pleciach pás vertikálnych rýh, nad ním rad šikmých vrypov, na prechode hrdla a tela je pás horizontálnych rýh (tab. XXIX: 9).
5. Torzo amfory (D) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rov-

ný, z hrdla na plecيا boli spustené dve uchá, v. 48 mm, pr. dna 32 mm, pr. vydutiny 60 mm (tab. XXIX: 11).

6. Profilovaná šálka (E) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, hrdlo prehnuté, okraj rovný z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Výzdoba: na ušku sú tri pozdĺžne ryhy, lom je presekávaný vrypami a jamkami, na dolnej časti hrdla sú horizontálne ryhy v. 40 mm, pr. dna 30 mm, pr. ústia 96 mm (tab. XXIX: 2).
7. Zlomok bronzovej trubičkovitej špirálky (E1), pr. špirálky 5 mm (tab. XXIX: 6).
8. Profilovaná šálka (F) hnedej farby, dno je rovné, z vnútornej strany je na dne vypuklina. Telo je vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vyťahaný, z okraja na lom je spustené vyvýšené ucho. Výzdoba: lom je presekávaný vertikálnymi vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh a nad ním sú šrafované ryté trojuholníky, v. 70 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. ústia 124 mm (tab. XXIX: 3).
9. Amfora (G) sivej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo valcovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve ušká. Výzdoba: na plecيا sú rady vtlačených jamiek, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh v. 74 mm, pr. dna 40 mm, pr. ústia 56 mm (tab. XXIX: 1).
10. Amfora (H) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, priečne k uchám sú na prechode hrdla a tela umiestnené dva krátke vertikálne hrebene, zachovaná v. 150 mm, pr. dna 100 mm, pr. vydutiny 260 mm (tab. XXIX: 7).
11. Torzo amfory (I) hnedej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na prechode hrdla a tela je pás horizontálnych rýh, nad ním sú na hrdle skupiny vtlačených jamiek, zachovaná v. 165 mm, pr. dna 70 mm, pr. vydutiny cca 212 mm (tab. XXIX: 4).
12. Amfora (J) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú priečne umiestnené vypukliny, nad vypuklinami je na plecيا pás vertikálnych rýh ku ktorému sa z oboch strán pripína pás šikmých rýh. Na prechode hrdla a tela je pás horizontálnych rýh, pod ním na plecيا medzi už uvedenou výzdobou sú skupinky rytých trojuholníkov, v. 104 mm, pr. dna 38 mm, pr. vydutiny 132 mm, pr. ústia 74 mm (tab. XXIX: 8).

Hrob 61 – jamkový. Niekoľko spálených kostí nedospelého jedinca (do 6 rokov) bolo voľne v zemi prikrýtych črepami misy s vťahaným okrajom (1).

1. Črepy z tela misy hnedej farby, okraj vťahaný, hrúbka 3 mm.

Hrob 62 – tvoril ho hrniec (1) obsahujúci zvyšky kostí nedospelého jedinca (14–15 rokov). Hrniec (1) nebol zakrytý, ale zvyšky kostí v ňom boli prikrýté črepami ďalšieho hrnca (2).

1. Hrniec hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, hrdlo je len naznačené, okraj rovný, na tele sú dve vertikálne uchá, v. 110 mm, pr. dna 54 mm, pr. ústia 122 mm (tab. XXVIII: 6).
2. Črepy z tela hrnca hnedej farby, okraj je rovný, pod okrajom je horizontálny výčnelok, hrúbka 6–7 mm (tab. XXVIII: 5).

Hrob 63 – jamkový. Zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 2 rokov) boli voľne v zemi prikrýté niekoľkými črepami z misy (1), amfory (2), profilovanej šálky (3).

1. Črepy z misy s vťahaným okrajom sivej farby. Na vydutine je horizontálny výčnelok (tab. XXVIII: 7).
2. Črep z tela amfory sivej farby, hrúbka 5 mm.
3. Črep z profilovanej šálky sivej farby, ucho sa nezachovalo, nezdobený, hrúbka 3–4 mm (tab. XXVIII: 8).

Hrob 64 – (tab. XXXIX) tvoril ho hrniec (1) obsahujúci zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 mesiacov). Medzi kosťami boli zlomky bronzového drôtika (2). Hrniec (1) bol prikrýty črepom hrubostennej nádoby (3). Pri hrnci (1) z východnej strany stála miniatúrna miska (4).

1. Torzo hrnca hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, na hrdle je horizontálny výčnelok. Väčšia časť hrnca sa nezachovala, v. 218 mm, pr. dna 86 mm, hrúbka 4–5 mm (tab. XXVIII: 11).
2. Dva zlomky bronzového drôtika, prepálené, pr. 0,8 mm.
3. Črepy z tela veľkej nádoby hnedej farby. Pod okrajom je horizontálny výčnelok, ktorý nadväzuje na plastickú pretláčanú pásku (tab. XXVIII: 12).
4. Miniatúrna miska, dno je len naznačené, telo polguľovité, okraj rovný, v. 32 mm, pr. ústia 53 mm (tab. XXVIII: 13).

Hrob 65 – (tab. XL) zo severnej strany bol hrob označený skupinou kameňov. V hrobe bola amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca, prikrýta črepami misy (A1) a črepom z tela veľkej nádoby (A2). Z juhozápadnej strany amfory (A) stáli v skupine malá vázička (D), prikrýta deformovanou misou (B), šálka (C) a miniatúrna amfora (E).

1. Torzo amfory (A) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo sa nezachovalo, z dolnej časti hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, zachovaná v. 150 mm, pr. dna 70 mm, pr. vydutiny 236 mm (tab. XXX: 11).
2. Črepy misy (A1) s vťahaným okrajom čiernej farby, na vydutine je horizontálny výčnelok, hrúbka 6–7 mm (tab. XXX: 9).
3. Črep z tela veľkej nádoby (A2) čiernej farby, na črepe je plastické držadlo, hrúbka 10–12 mm.
4. Misa (B) hnedej farby, dno je rovné, telo tulipánovite roztvorené, okraj rovný. Deformovaná. Výzdoba: na tele je pás horizontálnych žliabkov, v. 80 mm, pr. dna 55 mm, pr. ústia 120 mm (tab. XXX: 12).
5. Torzo šálky (C) čiernej farby, dno je len naznačené, telo polguľovité s naznačenou profiláciou, okraj mierne vyťahaný, na tele stopa po ušku, v. 52 mm, pr. ústia cca 105 mm (tab. XXX: 10).
6. Vázička (D) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vyťahaný, na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, v. 81 mm, pr. dna 22 mm, pr. vydutiny 88 mm, pr. ústia 50 mm (tab. XXX: 13).
7. Amfora (E) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: pod uchom je skupina vtlačených jamiek, v. 92 mm, pr. dna 40 mm, pr. vydutiny 100 mm, pr. ústia 65–90 mm, ústie má tvar elipsy (tab. XXX: 8).

Hrob 66 – (tab. XL) hrob reprezentovala veľká skupina nádob. Amfora (A) obsahovala zvyšky kostí dospelého

jedinca. Amfora (A) bola prikrytá črepmi hrnca (A1). Severozápadne od amfory (A) stála amfora (B). Ďalšie nádoby boli zoskupené okolo veľkej amfory (G) obsahujúcej zvyšky kostí dospelého jedinca. Na kostiach v amfore (G) bol zlomok bronzovej ihlice (G1). Amfora (G) bola prikrytá misou (G2). Z južnej strany amfory (G) stála poškodená amfora (L) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (4–5 rokov). Z východnej strany amfory (L) stála poškodená amfora (K) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (14–20 rokov). Medzi zvyškami kostí boli zlomky bronzových krúžkov (K1). Amfora (K) bola prikrytá črepmi hrnca (K2). Severne od amfory (K) stála poškodená amfora (I). V ústí amfory (I) boli črepy šálky (I1). Severozápadne od amfory (I) stála poškodená amfora (H). V ústí amfory (H) boli črepy šálky (H1). Severozápadne od amfory (H) stála váza (F) prikrytá profilovanou šálkou (F1). Západne od vázy (F) stála amfora (E) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 5 rokov). Amfora (E) bola prikrytá profilovanou šálkou (E1). Z južnej strany amfory (E) stála dvojkónická nádoba (D) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (muž?, okolo 60 rokov). Nádoba (D) bola prikrytá misou (D1). Kruh nádob okolo amfory (G) uzatváral džbán (C). V džbáne (C) bola hore dnom obrátená šálka (C1) prikrývajúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 mesiacov). Medzi kostičkami bol fragment bronzovej špirálky (C2). V ústí džbánu (C) bola miska (C3), v ktorej stála ďalšia malá šálka (C4).

1. Amfora (A) hnedej farby, dno je rovné mierne odsadené, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, prechod hrdla a tela je zvýraznený, hrdlo je vysoké kužeľovité, okraj mierne vytiahnutý. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, na dne po obvode sú stopy po sústredných širších vrypoch, v. 253 mm, pr. dna 100 mm, pr. vydutiny 242 mm, pr. ústia 142 mm (tab. XXXI: 12).
2. Črepy z dolnej časti tela hrnca (A1) hnedej farby (tab. XXXI: 8).
3. Amfora (B) sivej farby, dno je odsadené mierne prehnuté, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 99 mm, pr. dna 43 mm, výška nožičky 6 mm, pr. vydutiny 123 mm, pr. ústia 77 mm (tab. XXXI: 9).
4. Džbán (C) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, prechod hrdla a tela zvýraznený, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا je spustené ucho, v. 112 mm, pr. dna 55 mm, pr. vydutiny 147 mm, pr. ústia 115 mm (tab. XXXII: 6).
5. Šálka (C1) sivej farby, dno je prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný, na tele je vertikálne ucho. Na okraji nad uchom vytvárajú dva vertikálne výčnelky stupňovité vyvýšenie, stopy po druhotnom prepálení, v. 32 mm, pr. dna 22 mm, pr. ústia 56–66 mm (tab. XXXII: 10).
6. Fragment bronzovej špirálky (C2) z drôtička kruhového prierezu, pr. drôtu 1 mm (tab. XXXII: 1).
7. Miska (C3) hnedej farby, dno je rovné, telo polguľovité, okraj rovný, v. 68 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 110 mm (tab. XXXII: 7).
8. Šálka (C4) hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo vypuklé, okraj rovný, na tele je vertikálne ucho, okraj nad uchom je stupňovite vyvýšený, v. 40 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia 72 mm (tab. XXXII: 2).
9. Dvojkónická nádoba (D) hnedej farby, dno je rovné, telo dvojkónické s oblou vydutinou, okraj rovný, pod vydutinou sú umiestnené štyri horizontálne výčnelky, v. 207 mm, pr. dna cca 110 mm, pr. vydutiny 245 mm, pr. ústia cca 170 mm (tab. XXXI: 11).
10. Misa (D1) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vtiahnutý, z vydutiny na telo je spustené ucho, v. 85 mm, pr. dna 80 mm, pr. vydutiny 245 mm, pr. ústia 232 mm (tab. XXXII: 5).
11. Amfora (E) čiernej farby, dno je len naznačené, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, v. 164 mm, pr. vydutiny 172 mm, pr. ústia 100 mm (tab. XXXI: 6).
12. Torzo profilovanej šálky (E1) sivej farby, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, ucho sa nezachovalo. Výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, v. 62 mm, pr. dna 44 mm (tab. XXXI: 1).
13. Váza (F) hnedej farby, na dne je prstencovitá nôžka, dolná časť tela je vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, hraneý, nezdobená, v. 140 mm, pr. dna 70 mm, výška nôžky 15 mm, pr. vydutiny 132 mm, pr. ústia 85 mm (tab. XXXI: 10).
14. Profilovaná šálka (F1), dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: lom je presekávaný vertikálnymi vrypami, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad týmto pásom sú na hrdle skupinky krátkych vertikálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou v hrote, ohraničená pásom kruhových rýh, na stene sú dve girlandy z pásov súbežných rýh pod uchom prerušené vertikálnym pásom rýh, vyššie umiestnená girlanda je ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 80 mm, pr. dna 35 mm, pr. vydutiny 125 mm, pr. ústia 140 mm (tab. XXXI: 5).
15. Amfora (G) sivohnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, horizontálne hraneý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: prechod hrdla a tela je zvýraznený širokým horizontálnym žliabkom. Priechne na uchá sú na prechode hrdla a tela dva krátke vertikálne hrebene, na vydutine pod hrebeňmi je výčnelok, v. 243 mm, pr. dna 118 mm, pr. vydutiny 308 mm, pr. ústia 175 mm (tab. XXXII: 11).
16. Fragment bronzovej ihlice s dvojkónickou hlavičkou (G1), zachovaná dĺ. 50 mm, pr. hlavičky 12 mm (tab. XXXII: 4).
17. Misa (G2) hnedej farby, dno je rovné, mierne odsadené, telo vypuklé, okraj vtiahnutý tordovaný, v. 84 mm, pr. dna 68 mm, pr. ústia 182 mm (tab. XXXII: 9).
18. Torzo amfory (H) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, zachovaná v. 87 mm, pr. dna 44 mm, pr. vydutiny 124 mm (tab. XXXI: 7).
19. Šálka (H1) sivej farby, dno je rovné, telo kónické mierne vypuklé, okraj rovný, na tele pod okrajom je vertikálne ucho, nad uchom sú na okraji dva vertikálne hrotité výčnelky, v. 45 mm, pr. dna 23 mm, pr. ústia 80–85 mm (tab. XXXI: 2).
20. Amfora (I) čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj sa nezachoval. Z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Nezdobená, zachovaná v. 103 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 122 mm (tab. XXXII: 13).
21. Šálka (I1) sivej farby, dno je rovné, telo kónické vypuklé, okraj rovný, z okraja na telo je spustené vyvýšené ucho, v. 55 mm, pr. dna 35 mm, pr. ústia 95 mm (tab. XXXI: 3).

22. Torzo amfory (K) hnedej farby, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا boli spustené dve uchá, nezdobená, v. 180 mm, pr. dna 78 mm, pr. vydutiny 207 mm, pr. ústia 130 mm (tab. XXXI: 4).
23. Zlomky bronzových krúžkov (K1) z drôtu kruhového prierezu, pr. drôtu 1,5 mm (tab. XXXII: 3).
24. Hrnec (K2) hnedej farby, dno je rovné, telo ovoidné, hrdlo len naznačené, okraj rovný, na hornej časti tela sú dve uchá, v. 176 mm, pr. dna 90 mm, pr. ústia 145–150 mm (tab. XXXII: 8).
25. Torzo amfory (L) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo, z dolnej časti hrdla na plecيا sú spustené dve uchá, nezdobená, zachovaná v. 95 mm, pr. dna 52 mm, pr. vydutiny 145 mm (tab. XXXII: 12).

Hrob 67 – (tab. XL) z východnej strany bol označený skupinou kameňov. Pri kameňoch stála poškodená misa (C). Severozápadne od misy (C) stála prázdna amfora (B). Zo západnej strany amfory (B) stála ďalšia amfora (A) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca (do 6 rokov). Medzi zvyškami kostí boli zlomky bronzového pásika (A1) a hlavička ihlice (A2). Juhovýchodne od amfory (A) boli črepy dvoch polguľovitých misiek (6 a 7).

1. Amfora (A) čiernej farby, na dne je prstencovitá nôžka, telo je guľovité, prechod hrdla a tela je zvýraznený, hrdlo je kužeľovité, okraj sa nezachoval, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na plecياch až vydutine je súvislé vertikálne žliabkovanie, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych žliabkov, zachovaná v. 173 mm, pr. dna 78 mm, výška nôžky 13 mm, pr. vydutiny 202 mm, pr. ústia 95 mm (tab. XXX: 7).
2. Zlomky bronzového pásika (A1), šírka pásika 6 mm (tab. XXX: 5).
3. Fragment ihlice (A2) s hlavičkou stočenou v očko (tab. XXX: 6).
4. Amfora (B) čiernej farby, asymetrická, dno je rovné, dolná časť tela vypuklá, široká oblá vydutina, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnymi žliabkami, v. 200 mm, pr. dna cca 90 mm, pr. vydutiny cca 240 mm, ústie je elipsové (tab. XXX: 4).
5. Torzo misy (C) hnedej farby, dno je rovné, telo kónické, okraj vytiahnutý, v. 92 mm, pr. dna cca 54 mm, pr. ústia cca 156 mm (tab. XXX: 1).
6. Torzo misy hnedej farby, dno je mierne prehnuté, telo polguľovité, okraj rovný, v. 60 mm, pr. dna 34 mm, pr. ústia cca 124 mm (tab. XXX: 2).
7. Torzo misy hnedej farby, dno je len naznačené, telo polguľovité, okraj rovný, v. 68 mm, pr. ústia 130 mm (tab. XXX: 3).

Hrob 68 – (tab. XL) v hrobe bola amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí nedospelého jedinca a dieťaťa (do 6 mesiacov). Amfora (1) bola prikrýta misou (2) a dvomi profilovanými šálkami (3 a 4). Z juhovýchodnej strany amfory (1) stála poškodená veľká nádoba (5).

1. Amfora čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú na prechode hrdla a tela umiestnené dva vertikálne hrebene. Na plecياch sú pásy šikmých rýh, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, nad ním sú na hrdle pásy krátkych

šikmých rýh a vtlačené jamky, v. 88 mm, pr. dna 52 mm, pr. vydutiny 104 mm, pr. ústia 58 mm (tab. XXXIII: 7).

2. Torzo misy hnedej farby, dno je len naznačené, telo kónické nepravidelné, okraj rovný v. 58 mm, pr. ústia 112 mm (tab. XXXIII: 5).
3. Profilovaná šálka hnedej farby, dno je rovné, telo vypuklé, hrdlo prehnuté roztvorené, okraj vytiahnutý, z okraja na lom je spustené vyvýšené ucho. Výzdoba: na dolnej časti hrdla sú dve horizontálne ryhy, v. 70 mm, pr. dna 42 mm, pr. vydutiny 120 mm, pr. ústia 127 mm (tab. XXXIII: 6).
4. Profilovaná šálka, dno je prehnuté, telo vypuklé, hrdlo prehnuté, okraj vytiahnutý, z okraja na naznačený lom je spustené vyvýšené uško. Vonkajšia výzdoba: na lome a na hrdle sú horizontálne ryhy, medzi nimi je na dolnej časti hrdla pás krátkych vertikálnych rýh; vnútorná výzdoba: na dne je ostrá vypuklina ohraničená kruhom vtlačených jamiek, na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 54 mm, pr. dna 28 mm, pr. ústia cca 100–104 mm (tab. XXXIII: 8).
5. Torzo nádoby (vázy?) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo sa nezachovalo. Výzdoba: na plecياch je súvislý pás širokých vertikálnych žliabkov, zachovaná v. 140 mm, pr. dna 95 mm, pr. vydutiny 238 mm (tab. XXXIII: 9).

Hrob 69 – tvorila ho amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí dospelého jedinca (muž? 40–50 rokov). V ústí urny boli črepy profilovanej šálky (2) a misy (3).

1. Amfora čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, horizontálne hranený, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: priečne k uchám sú umiestnené dva vertikálne hrebene, na vydutine pod uchami a hrebeňmi sú vypukliny. Pod uchami je na plecياch pás vertikálnych žliabkov ohraničený stĺpom vtlačených jamiek, pod hrebeňmi je na plecياch pás vertikálnych žliabkov ku ktorému sa z oboch strán pripína pás šikmých žliabkov. Prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, nad ktorým sú na hrdle skupinky vtlačených jamiek, nad hrebeňmi sú na hrdle pásy krátkych šikmých žliabkov v tvare lomeného oblúka, v. 243 mm, pr. dna cca 90 mm, pr. vydutiny 280 mm, pr. ústia 150 mm (tab. XXXIII: 10).
2. Črepy profilovanej šálky sivej farby, z vnútornej strany zdobené pásmi rýh (tab. XXXIII: 12).
3. Črepy misy sivej farby, okraj je vytiahnutý (tab. XXXIII: 11).

Hrob 70 – veľmi poškodený. Tvorila ho amfora (1) obsahujúca niekoľko kostičiek. Bola prikrýta črepmi šálok (2).

1. Črepy amfory hnedej farby (tab. XXXIII: 1).
2. Črepy profilovaných šálok (tab. XXXIII: 2–4).

Hrob 71 – tvorila ho amfora (1) obsahujúca zvyšky kostí, prikrýta črepmi misy (2).

1. Torzo amfory čiernej farby, dno je rovné, dolná časť tela kónická, vydutina oblá, hrdlo kužeľovité, okraj vytiahnutý, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na plecياch až vydutine je súvislý pás vertikálnych rýh, prechod hrdla a tela je zdôraznený pásom horizontálnych rýh a nad ním radom horizontálnych vrypov. Na hornej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, výška cca 130 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 162 mm (tab. XXXIV: 10).
2. Torzo polguľovitej misy hnedej farby, okraj je rovný (tab. XXXIV: 9).

Hrob 72 – (tab. XL) z južnej strany bol označený skupinou kameňov. V hrobe bola amfora (A), ktorá stála v profilovanej šálke (A1). V amfore (A) bol zlomok bronzového drôtika (A2). Zo západnej strany amfory (A) stál poškodený hrniec (B) obsahujúci zvyšky kostí dospelého jedinca. Na kostiach bol fragment bronzovej ihlice (B1). Hrniec (B) stál vo veľkej šálke (mise?; B2). Z južnej strany amfory (A) bola poškodená profilovaná šálka (C) obrátená hore dnom.

1. Torzo amfory (A) čiernej farby, dno je rovné, telo guľovité, hrdlo kužeľovité, okraj rovný, z hrdla na plecيا sú spustené dve uchá. Výzdoba: na vydutine sú štyri priečne umiestnené vypukliny, na plecيا sú pásy vertikálnych rýh, prechod hrdla a tela je zvýraznený pásom horizontálnych rýh, nad ním sú pásy krátkych vertikálnych rýh. V úrovni napojenia ušíek je na hrdle pás horizontálnych rýh a nad ním pásy krátkych vertikálnych rýh, v. 130 mm, pr. dna 47 mm, pr. vydutiny cca 170 mm, pr. ústia cca 110 mm (tab. XXXIV: 13).
2. Torzo profilovanej šálky (A1), dno je prehnuté, telo kónické, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý, ucho sa nezachovalo. Vonkajšia výzdoba: na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh, nad ním sú ryté šrafované trojuholníky; vnútorná výzdoba: na dne je vypuklina s jamkou v hrote, ohraničená pásom kruhových rýh na stene je girlanda z pása súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh, v. 60 mm, pr. dna 30 mm, pr. vydutiny cca 120 mm, pr. ústia cca 132 mm (tab. XXXIV: 14).
3. Zlomky bronzového drôtika (A2) kruhového prierezu, pr. drôtika 2 mm (tab. XXXIV: 16).
4. Črepy z tela hrnca (B) hnedej farby.
5. Fragment bronzovej ihlice (B1) s guľovitou hlavičkou, zachovaná dl. 55 mm, pr. hlavičky 9 mm (tab. XXXIV: 15).
6. Profilovaná šálka (B2) hnedej farby, dno je prehnuté, telo kónické, hrdlo prehnuté, okraj vyťahnutý. Z hrdla na telo je spustené vertikálne ucho, okraj nad uchom je stupňovité vyvýšený. Z vnútornej strany je na dne vypuklina s jamkou v hrote, v. 72 mm, pr. dna 50 mm, pr. vydutiny 172 mm, pr. ústia 170–175 mm (tab. XXXIV: 12).
7. Črepy profilovanej šálky (C) čiernej farby (tab. XXXIV: 11).

Hrob 73 – takmer zničený. Medzi črepmi z amfory (1) a profilovanej šálky (2) bolo niekoľko zvyškov kostí.

1. Črepy z tela amfory čiernej farby. Na črepoch sú stopy po výzdobe vertikálnymi žliabkami (tab. XXXIV: 3, 4).
2. Črepy profilovanej šálky sivohnedej farby (tab. XXXIV: 2).

Okrem uvedených hrobov sme pri výskume pohrebiska zistili v niekoľkých prípadoch menšie mohyly z kameňov, ktoré prikryvali hroby. Pod niektorými kamennými príkrovmi sme zvyšky kostí nenašli. Ich pomerne pravidelný tvar však naznačuje možnosť, že ide o kenotafické hroby, preto ich uvádzame. Celkovo bolo v rámci pohrebiska číselne evidovaných 11 kamenných príkrovov.

Mohyla 1 – pozri opis hrobu 1.

Mohyla 2 – pozri opis hrobov 5 a 6.

Mohyla 3 – pozri opis hrobov 7 a 8.

Mohyla 4 – pozri opis hrobu 20.

Mohyla 5 – pozri opis hrobov 26 a 27.

Mohyla 6. Hrob 74 – (tab. XXXIX) kenotaf? Tvoril ju menší oválny kamenný príkrov neporušený orbou. Rozmery: cca 140 x 150 cm. Po vybratí kameňov sme našli iba niekoľko atypických črepov.

Mohyla 7. Hrob 75 – (tab. XXXIX) kenotaf? Tvoril ju oválny prstenec z kameňov s rozmermi asi 250 x 200 cm. Kamene vyplňajúce ohraničený priestor boli čiastočne vytrhané orbou.

Mohyla 8 – pozri opis hrobu 45.

Mohyla 9. Hrob 76 – (tab. XL) kenotaf? Tvoril ju orbou čiastočne poškodený oválny kamenný príkrov s rozmermi asi 250 x 200 cm. Po vybratí kameňov sme našli iba niekoľko lužických črepov (1). V okolí mohyly neboli zistené urnové hroby.

1. Črepy z tela profilovanej šálky (tab. XXXIV: 8), črepy z tiel nádob čiernej a hnedej farby.

Mohyla 10 – pozri opis hrobu 34.

Mohyla 11. Hrob 77 – (tab. XXXIX) kenotaf? Tvoril ju oválny príkrov z kameňov s rozmermi asi 230 x 200 cm. Použité boli najmä menšie kamene. Navršený príkrov dosahoval hĺbku 90 cm. Medzi kameňmi sa našli črepy amfory (1), misy (2) a profilovanej šálky (3). Zvyšky kremácie sa nezistili.

1. Črepy z tela amfory čiernej farby, dno je rovné, na plecيا je výzdoba z pásov vertikálnych rýh a žliabkov (tab. XXXIV: 7).
2. Črepy misy s vtiahnutým okrajom sivej farby, na tele je vertikálne uško (tab. XXXIV: 5).
3. Črepy profilovanej šálky čiernej farby. Vonkajšia výzdoba: na lome sú vertikálne ryhy, na dolnej časti hrdla je pás horizontálnych rýh; vnútorná výzdoba: na stene je girlanda z pásu súbežných rýh ohraničená pásom horizontálnych rýh (tab. XXXIV: 6).

POHREBNÝ RÍTUS

Preskúmané pohrebisko patrí plochou a počtom hrobov medzi menšie populnicové pohrebiská. Jednotlivé hroby sú roztrúsené po celej skúmanej ploche (obr. 2). Čiastočne vytvárajú skupinky okolo niektorých kamenných príkrovov (mohyly 4 a 5), ale nie je to pravidlo, pretože v okolí ďalších kamenných príkrovov neboli jednotlivé hroby zistené (mohyly 1, 2, 3 a 9). Na pohrebisku sa vyskytli predovšetkým hroby lužickej kultúry, ale boli preskúmané aj hroby stredodunajských populnicových polí (hroby 11, 19 a 66), prípadne viaceré lužické hroby obsahovali v keramickom inventári aj tvary vychádzajúce zo stredodunajského prostredia (hroby 14, 50 I, 51 a ďalšie), výnimočne z prostredia juhovýchodných populnicových polí – kyjatickej kultúry (hroby 29 a 71). Ani tieto hroby však nevytvárajú výraznejšiu skupinu, sú voľne roztrúsené na preskúmanej ploche. Niektoré takéto kultúrne zmiešané hroby sú síce umiestnené výrazne excentricky do okrajo-

vých častí pohrebiska (hroby 51, 66, 67 a 68), avšak rovnako sa vyskytujú aj v centrálnej, na hroby najbohatšej časti (hroby 14, 19, 20 a ďalšie). Pod kamennými príkrovmi sú hroby s lužickou keramikou, no ani to neplatí bez výnimky, ako dokladajú velatické tvary v mohyle 3. Z uvedeného vzniká dojem, akoby príslušnosť hrovej keramiky k lužickému alebo velaticko-podolskému kultúrnemu spoločenstvu nemala zvláštnu dôležitosť pokiaľ ide o spôsob pochovania alebo umiestnenie hrobu v rámci pohrebiska.

Typy hrobov (tabela 1)

Na pohrebisku bol zistený výlučne žiarový pohrebný rítus. Výrazne prevažujú urnové hroby, ktorých bolo 62. V ďalších siedmich hrobach boli kosti uložené v jamke (hroby 9, 22, 44, 50 II, 56, 61 a 63). V jednom prípade (hrob 3) je možné hovoriť o kombinácii obidvoch spôsobov, lebo okrem kostí uložených v urne bola časť kremačných zvyškov uložená aj voľne v jamke prikrytá črepmi. Dva hroby považujeme za symbolické (hroby 1 a 10); pri ďalších štyroch, ako sme už uviedli, je takáto klasifikácia pravdepodobná (hroby 74–77). V prípade dvoch hrobov zistený terénny stav neumožnil jednoznačné vyjadrenie k spôsobu pochovania (hroby 2 a 46). V rozhodujúcej miere možno teda pohrebisko označiť ako urnové, čo je napokon v lužickej kultúre na Slovensku všeobecný jav.

Urnové hroby

Počet urien a kombinácia použitých keramických tvarov

Z celkového preskúmaného počtu urnových hrobov výrazne prevládajú hroby, v ktorých zvyšky kostí boli iba v jednej urne (45 hrobov). Z tohto počtu bolo antropologickej analýze podrobených 17 hrobov. V urne bol v 16 prípadoch pochovaný iba jeden jedinec. Len v jednom prípade (hrob 68) boli v urne zistené zvyšky dospelého a dieťaťa. V 45 jednournových hrobach bolo ako urna použitých celkovo päť typov nádob. Prevládajú amfory (24 hrobov) a pomerne početne sú zastúpené aj hrnce (12 hrobov). Ďalším typom použitej keramiky sú misy (päť hrobov), vázy (dva hroby) a šálky (dva hroby). Stav hrobu 2 pri odkryve neumožnil určiť spôsob uloženia zvyškov kostí. Hrob bol poškodený a kosti rozvláčené medzi črepmi.

Hrobov, v ktorých boli zvyšky kostí uložené v dvoch urnách bolo preskúmaných sedem (hroby 4, 25, 28, 29, 45, 47 a 49). Z toho v troch bola použi-

tá amfora v obidvoch prípadoch (hroby 28, 45 a 49). V ďalších troch hrobach bola aspoň jednou z urien amfora. V hrobe 4, ktorý bol čiastočne poškodený orbou, sa zvyšky kostí okrem amfory vyskytli aj v dolnej časti väčšej, presnejšie neurčenej nádoby. V hrobe 29 boli zvyšky kostí okrem amfory kyjatickej kultúry uložené aj vo váze patriacej podolskej kultúre. V podolskej kultúre tieto vázy v neskoršej dobe bronzovej zrejme postupne nahradzovali amfory. V hrobe 47 boli kosti okrem amfory uložené aj v šálke. Ani v jednom prípade sa v hrobach s dvomi urnami nevyskytla kombinácia urien amfora – hrniec. V dvojurnovom hrobe 25 však boli okrem hrnca kosti pochované aj v mise. Zo siedmich dvojurnových hrobov bol antropologický rozbor vykonaný v prípade šiestich hrobov. V hrobe 25 boli vyhodnotené iba kosti z hrnca (žena?). Niekoľko drobných kostičiek uložených v miske sa nepodarilo zachovať. Možnosť, že išlo o detské kostičky je pravdepodobná. V hrobe 49 bolo niekoľko takmer strávených kostičiek uložených v dvoch miniatúrnych amforách (dieťa do 6 mesiacov). V hrobach 29 a 45 boli v každej urne jednoznačne uložené zvyšky jedného jedinca. Zaujímavý je hrob 28, kde v dvoch amforách boli uložené zvyšky štyroch jedincov. Z toho v amfore (A) dokonca dvoch dospelých individuí, čo je na pohrebisku výnimka (Vondráková 2018, tabela 2). V druhej amfore (C) z hrobu 28 boli zvyšky dospelého jedinca s dieťaťom, čo je aj pri zriedkavosti výskytu dvoch jedincov v jednej urne predsa len bežnejšie.

Hrobov, v ktorých sme zistili zvyšky kostí v troch urnách bolo vyhodnocovaných päť (5, 8, 24, 51 a 60). Dva z nich boli súčasťou inventára kamenných príkrovov (hrob 5 mohyla 2, hrob 8 mohyla 3) a z tohto hľadiska sa s nimi budeme zaoberať v ďalšom texte. V uvedených piatich hrobach boli ako urny použité predovšetkým amfory. Z toho v hrobach 51 a 60 boli urnami výlučne amfory, v hrobe 5 sa ku dvom amforám pridružila malá vázička a v hrobe 8 okrem dvoch amfor bolo niekoľko drobných kostičiek vo veľkej mise. Mierne odlišnú štruktúru v tejto skupine má hrob 24. Ako urny boli v tomto hrobe použité amfora, váza a hrniec. Kombinácia amfory a hrnca ako urien v jednom hrobe je na pohrebisku zriedkavá. Hrob 24 je jedným z dvoch prípadov. Niet pochybností o príslušnosti nádob hrobu 24 k jednému celku, lebo všetky urny aj so sprievodnou keramikou boli prikryté dolnou časťou veľkej nádoby. Z piatich hrobov s tromi urnami boli antropologicky vyhodnotené štyri (8, 24, 51 a 60). V hrobe 8 však drobné kostičky v mise boli natoľko prepálené, že sa nepodarilo získať vzorku pre rozbor a v hrobe 51 sa pri už spomínaných presunoch nálezov stratili zvyšky kostí z nádoby (A). V hrobe 8 boli v amfore (N) kosti nedospelého jedinca a v ďalšej amfore (L)

Tabela 1. Žitavany-Kňazice. Základné údaje o hroboch a urnách.

Číslo hrobu	HROB							URNA							Poznámky
	Neoznačený	Označený	Mohyla	Urnový	Jamkový	Symbolický	Porušený	Počet	Amfóra	Hrniec	Misa	Šálka	Váza	Iné	
1		*	*			*									mohyla 1
2	*			?			*								
3		Z		*	*			1	1						kosti prikryté miskou
4		S		*			*	2	1					1	dno nádoby
5		*	*	*				3	2				1		mohyla 2
6		*	*	*				1	1						mohyla 2
7		*	*	*				1	1						mohyla 3
8		*	*	*				3	2		1				mohyla 3
9		Z			*										len črepy
10		*				*	*								kam. ovál
11	*			*				1					1		
12		SZ		*				1			1				
13		J		*				1	1						
14		Z		*				6	4	1			1		
15		*		*				1		1					kam. ovál
16		V		*				1	1						
17		JV		*				1		1					urna stála na kameni
18		*		*				1	1						urna stála na kameni
19		*	*	*				1	1						
20		*	*	*			*	4	4						mohyla 4
21		*		*				1				1			
22		*			*										
23	*			*				1			1				
24		SZ		*				3	1	1			1		
25		Z		*				2		1	1				
26		*	*	*				1			1				mohyla 5
27		*	*	*				1	1						mohyla 5
28	*			*			*	2	2						
29		V		*				2	1				1		
30		Z		*				1	1						
31	*			*			*	1	1						
32		V		*				1			1				
33	*			*				1		1					
34	*			*				1		1					mohyla 10
35		?		*				1	1						
36	*			*				4	4						urna (D) stála na kameni
37	*			*			*	1	1						
38	*			*			*	1	1						
39		*		*			*	1	1						

Tabela 1. Pokračovanie.

[illegible]

boli zvyšky dospelého (ženy?) a dieťaťa (do 6 rokov). Znova teda ide o viac-menej klasický prípad zvyškov kostí ženy a dieťaťa v jednej urne.

Jednoznačnejší bol hrob 24, kde v každej z urien boli zvyšky jedného jedinca. Pravdepodobne rovnako bolo tomu aj v hrobe 51, kde dochované zvyšky z dvoch amfor patrili dvom nedospelým jedincom. V hrobe 60 boli, ako sme už uviedli, vo funkcii urny použité tri amfory. V jednej (H) boli kosti dospelého, zrejme staršieho jedinca, v ďalšej (A) boli kosti dospelého muža (?) a dieťaťa (do 14 rokov). V tretej amfore (B) boli zvyšky dospelého individua, na ktorých bola kôпка kostičiek zvlášť prikrytá malou šálkou. Antropologický rozbor ukázal, že tieto kostičky patrili dieťaťu (do 6 rokov). V tomto hrobe boli teda v oboch amforách pochovaní po dvaja jedinci, vždy v kombinácii dospelý – dieťa. V spojitosti s obsahom tretej urny, kde bol na vtedajšiu dobu výrazne starší jedinec (okolo 60 rokov), tento hrob pôsobí až dojmom rodinného pohrebu.

Hroby so štyrmi urnami boli preskúmané dva (20 a 36). V obidvoch hrobách boli ako urny použité výlučne amfory. Hrob 20 bol prikrytý príkrovom z kameňov (mohyla 4). V hrobe 36 bol vykonaný antropologický rozbor zvyškov z dvoch amfor (A a B). V dvoch ďalších amforách (F a D) sa vyskytli značne prepálené kosti vo veľmi malom množstve a nepodarilo sa získať vzorky pre rozbor. V amfore (A) sa zistili zvyšky dospelého jedinca (žena?) a dieťaťa, v amfore (B) sa zistili zvyšky dvoch detí. Hrob nebol v teréne ničím označený, hoci sa našiel v blízkosti kamenných príkrovov.

V dvoch hrobách sa vyskytlo dovedna šesť urien (14 a 50 I). V prípade hrobu 14 boli ako urny použité štyri amfory, hrniec a váza. Hrob však možno členiť na tri základné časti. Centrum hlavnej skupiny tvoril hrniec obsahujúci zvyšky kostí, prikrytý črepmi amfory. Okolo tohto hrnca stáli ďalšie urny a sprievodná keramika. Je to druhý prípad kombinácie hrnca a amfory ako urny v jednom hrobe na pohrebisku. Vzhľadom na spôsob uloženia urien a sprievodnej keramiky je pravdepodobné, že táto skupina bola uložená do zeme súčasne. Približne 30 cm severozápadne sa nachádzala druhá časť hrobu, ktorú tvorila skupina menších nádob. Ani v jednej z nich sa nenašli zvyšky kostí. Zo severnej strany tejto skupiny stála posledná urna hrobu, prikrytá dvomi šálkami. Ako popolnica bola použitá amfora podolskej kultúry. Hrob bol umiestnený mimo kamenných príkrovov, ale bol výrazne označený veľkými kameňmi.

Hrob 50 I bol výnimočný nielen počtom urien. Bol to jediný prípad na pohrebisku, keď bol prekrytý ďalší hrob (50 II, jamkový). Zo šiestich urien hrobu 50 I boli štyri amfory, jedna misa a jedna váza. Jedna z amfor (J) mala v strede dna prerazený otvor.

Hrob bol označený skupinkou kameňov zo severnej strany. Urny boli umiestnené voľnejšie naopak kompaktniejšiu skupinu vytvárala sprievodná keramika. To samozrejme nie je doklad, že urny boli do hrobu uložené v rovnakom čase, aj keď použité keramické tvary túto možnosť nevylučujú. Zaujímavá je veková skladba pochovaných. Pozostatky pravdepodobne muža (okolo 60 rokov) sa našli v amfore (R) patriacej podolskej kultúre. Zvyšky kostí ženy (?) tiež okolo 60 ročnej spolu s pozostatkami dieťaťa (do 6 mesiacov) sa našli v amfore (M) lužickej (?) kultúry. Všetky ďalšie nádoby hrobu – urny aj sprievodná keramika – patria lužickej kultúre. V amfore (J) a mise (K) boli pozostatky dospelých jedincov bez určenia pohlavia. Okrem už uvedených boli súčasťou hrobu ďalšie nádoby, a to amfora (A) a váza (E), obe obsahujúce zvyšky kostí detí (do 6 rokov). Celkovo bolo teda v hrobe pochovaných sedem jedincov, ktorých možno rozdeliť do troch generačných stupňov. Práve pri takýchto hrobových celkoch sa zvýrazňuje význam antropologického zhodnotenia zvyškov kostí v žiarových hrobách.

V hrobe 66 sme našli sedem urien. Zvyšky kostí boli uložené v piatich amforách, džbáne a dvojkónickej nádobe. S výnimkou dvojkónickej nádoby, v ktorej boli zvyšky kostí pravdepodobne muža (50–60 rokov), boli v ostatných šiestich urnách pochované pozostatky detí alebo veľmi mladých dospelých jedincov. Okrem dvoch profilovaných šálok, ktoré sa tvarom a výzdobou hlásia k lužickej kultúre patrí keramika z hrobu do okruhu stredodunajských popolnicových polí. Hrob 66 je vzhľadom na pomery na pohrebisku kultúrne pomerne jednoliaty. Umiestnený je excentricky, bokom od hlavných zoskupení hrobov. Toto umiestnenie však zrejme nie je dôsledkom jeho kultúrnej príslušnosti. Hroby patriace stredodunajským popolnicovým poliam, prípadne „kultúrne zmiešané hroby“ nevytvárajú ucelenejšiu skupinu a vyskytujú sa približne rovnako tak v centrálnej, ako aj v okrajových častiach lužického pohrebiska.

Z keramických tvarov použitých vo funkcii urny sa teda na pohrebisku výrazne najčastejšie vyskytla amfora (65 prípadov). Oveľa zriedkavejší bol výskyt hrnca (15x), misy (8x), šálky (3x), vázy (7x). Keramickú skladbu urien dopĺňa veľká nádoba, dvojkónická nádoba a džbán. Možno teda povedať, že vo funkcii urny sa vyskytli vlastne všetky keramické tvary zistené na pohrebisku, aj keď v niektorých prípadoch len sporadicky.

Obsah urny (tabela 2)

Z celkového počtu 102 nádob použitých v hrobách vo funkcii urny sme v 55 prípadoch v urne

našli iba zvyšky kostí, bez príloh. Črepy alebo malé tvary nádob sa spolu s kosťami našli v 21 urnách, z toho iba v troch prípadoch (hroby 20, 51 a 60) sa vyskytli črepy v dvoch urnách v rámci jedného hrobu. Z počtu urien, ktoré okrem kostí obsahovali aj črepy, sme sa pokúsili vylúčiť sporné prípady, v ktorých bolo podozrenie, že črepy v urne môžu byť zvyškami zničeného poklopu. Ako keramická príloha v urne sa najčastejšie vyskytli črepy rôznych typov šálok. V menšej miere to boli misy, najmä zlomky misiek s vtiahnutým okrajom alebo miniatúrne amfory. Len v jednom prípade boli kosti v urne prikryté črepom z hrnca (hrob 62), avšak v tomto hrobe bol hrniec použitý aj vo funkcii popolnice. Najčastejšie boli črepy položené na zvyškoch kostí alebo miniatúrne nádoby stáli v urne na kostiach. Šálky v urnách v niekoľkých prípadoch prikrývali zlomky bronzových šperkov. Výnimočne (hrob 51, urna F) boli bronzové špirálky prikryté črepmi profilovanej aj polguľovitej šálky a tiež črepom misy s vtiahnutým okrajom.

V ojedinelých prípadoch tvorila šálka urnu v urne, tak tomu bolo v hrobe 60. V tomto hrobe, ako sme už uviedli, boli ako urny použité tri amfory, pochovaných však bolo v hrobe päť jedincov. V amfore (B) boli kostičky dieťaťa spolu s bronzovou špirálkou prikryté na kostiach dospelého jedinca obrátenou profilovanou šálkou, čo umožnilo ich špecifikáciu už počas odkryvu. Dvojhroby dospelého jedinca s dieťaťom sa vyskytli aj vo viacerých ďalších hroboch (hroby 8, 28, 36 a ďalšie), keďže však neboli nijako zvláštne zvýraznené, v teréne sme ich pri odkryve nepostrehli a existencia detských kostí sa zistila až dodatočne pri antropologickom rozbere. Nemožno teda jednoznačne povedať, či aj v týchto prípadoch boli v urnách uložené detské kosti v osobitnej kôpke, alebo boli zmiešané s kosťami dospelého jedinca. Oddelenie detských kostí v urne (B) hrobu 60 naznačuje možnosť dvoch verzií pohrebných obradov. Dieťa mohlo byť spopolnené na jednej hranici spolu s dospelým a vtedy sa do urny dostali zmiešané pozostatky obidvoch jedincov, alebo na osobitnej hranici a jeho pozostatky boli do urny dospelého pridane. Mohlo ísť aj o určitý časový odstup obidvoch pohrebov, keďže pomerne veľká časť hrobov na pohrebisku (aj hrob 60) bola označená.

Ďalším zaujímavým hrobom z hľadiska výskytu keramiky v urne bol hrob 57. V ňom bola ako urna použitá väčšia misa s vtiahnutým okrajom. V mise boli tri hore dnom položené šálky prikryté ďalšou profilovanou šálkou. Súčasťou hrobu bola aj menšia amfora a hrdlo väčšej amfory. Dve zo šálok prikrývali zvyšky kostí, pod treťou bolo hlinené koliesko s nábojom. Spôsob a množstvo uložených pozostatkov naznačoval, že môže ísť o hrob dvoch detí s pridanou hračkou. Antropologický rozbor

však ukázal, že ide o jedného výrazne staršieho jedinca (*maturus-senilis*). Tým sa aj chápanie výskytu kolieska s nábojom dostalo do praktickej roviny (zotrvačník vretena). Aj keď sa v tomto prípade pohlavie pochovaného nepodarilo určiť, je pravdepodobné, že v hrobe bola pochovaná staršia žena aj s konkrétnou pozornosťou od pozostalých.

Okrem keramiky sa ako prílohy v urnách nachádzali aj bronzové predmety. Celkove sa našli v 31 urnách čo znamená 24 číslovaných hrobov. Najčastejšie obsahovala bronzové alebo aj bronzové predmety urna-amfora (24x), v menšej miere urna-váza (3x), urna-hrniec (2x), urna-misa (2x) a džbán (v jednom prípade). Vždy išlo o drobné šperky. Nevyskytol sa fragment bronzového nástroja, zbrane a pod. V urne boli bronzové šperky uložené dvomi spôsobmi. Voľne zamiešané medzi zvyškami kostí (v 17 urnách) alebo položené na povrchu kostí (v 14 urnách). Zrejme ani jeden zo spôsobov uloženia nebol výraznejšie uprednostňovaný. Bronzové šperky zamiešané medzi zvyškami kostí mohli byť súčasťou osobného kroja pochovaného a predmety uložené na povrchu kostí mohli byť aj milodarmi od pozostalých. V štyroch viacurnových hroboch (20 a 50 I, 51 a 66) boli použité obidva spôsoby uloženia bronzových predmetov v rámci jedného hrobu. Predmety na povrchu kostí boli väčšinou voľne položené. Aj tu sú však výnimky. V hrobe 20 (urna E) boli špirálky a zlomok ihlice prikryté črepmi profilovanej šálky a misy s vtiahnutým okrajom, v hrobe 51 (urna F) boli špirálky prikryté črepmi profilovanej šálky, polguľovitej šálky a misy s vtiahnutým okrajom. Podobne v hrobe 5 boli v urne D špirálky prikryté profilovanou šálkou, avšak v rámci toho istého hrobu v urne G boli voľne položené na kostiach. Zdá sa, že prikrytie bronzových šperkov položených v urne na zvyšky kostí nebolo determinované pohrebnými zvykmi, ale iba prejavom úcty či pozornosti pozostalých.

Zaujímavá je tiež väzba výskytu bronzových predmetov na keramický typ urny. V absolútnej prevahe sa v tomto prípade objavuje ako urna amfora, a to celkove v počte 23. Z toho v 11 prípadoch boli bronzové predmety na povrchu kostí a v 12-tich zamiešané medzi kosťami. Z ďalších keramických typov ako urna s výskytom bronzových šperkov vystupuje miska, váza a hrniec, a to približne rovnako s obidvomi spôsobmi uloženia predmetov. Ojedinelým keramickým tvarom je džbán použitý ako urna v hrobe 66.

Pokryvka urny (tabela 2)

Zvyšky kostí v popolniciach sú často chránené prikrytím urny ďalšou nádobou, kameňom a pod.

Tabela 2. Žitavany-Kňažice. Údaje o obsahu urien a o ich pokrývkach.

Číslo hrobu	OBSAH URNY							POKRÝVKA URNY					
	Keramika				Bronzové predmety	Keramika				Iné			
	Šálka	Amfora	Misa	Hrniec		Šálka	Amfora	Misa	Hrniec				
1	symbolický hrob												
2													
3	okrem kostí v urne bola v hrobe aj časť kostí voľne v zemi												
4	1 – A												
5	1 – D				špirálka – D, G, prsteň – G					1 – G			
6													
7					krúžok – F					1 – F			
8					prsteň – N					1 – L			
9	jamkový hrob												
10	symbolický hrob												
11										1			
12											1		
13													
14								2 – A	1 – A	1 – F			
15												črepy	
16					ihlica					1			
17			1										
18										1			
19			1							1			
20	2 – D 1 – E		1 – E		ihlica – A, E, špirálka – E				1 – N		1 – D 1 – E	1 – A	
21								1					
22	jamkový hrob												
23					špirálky, prsteň					1			
24					prsteň – C						1 – F	hlinený kruh – C	
25			1 – C							1 – C		črepy	
26					ihlica						1		
27	2												
28		1 – A			špirálka – A, ihlica – A, C								
29					ihlica – A						1 – A 1 – D		
30					špirálka						1		
31													
32								1					
33	1									1			
34										1	1		
35											1		
36					špirálka				1 – F		1 – A	kameň – A	
37										1			
38													
39					prsteň						1		

Tabela 2. Pokračovanie.

Číslo hrobu	OBSAH URNY								POKRÝVKA URNY				
	Keramika				Bronzové predmety				Keramika				Iné
	Šálka	Amfora	Misa	Hrniec					Šálka	Amfora	Misa	Hrniec	
40													
41					ihlica?								
42												1	
43									1				
44	jamkový hrob												
45		1 – B			drôtik, tyčinka – B								
46													
47									1 – G				
48													
49					krúžky, prsteň				2		2		
50 I	1 – J				krúžky – A, špirálka – E				1 – E		1 – A 1 – J 1 – R	1 – M	
50 II	jamkový hrob												
51	1 – A 2 – F		1 – F		krúžok – D, špirálky – F						1 – D 1 – F		
52	1												
53	2										1		
54												1	
55													
56	jamkový hrob												
57	3	+ hlinenné koliesko							1				
58												1	
59					špirálka, ihlica						1		
60	1 – B	1 – A 1 – B			špirálka – B						1 – B		
61	jamkový hrob												
62				1									
63	jamkový hrob												
64					drôtik								črep veľkej nádoby
65											1		črep veľkej nádoby
66	1 – C				špirálka – C, ihlica – G, krúžky – K				1 – C 1 – E		1 – C 1 – D 1 – G	1 – A 1 – K	
67					ihlica, náramok								
68									2		1		
69									1		1		
70									2				
71											1		
72					ihlica								
73													
74	symbolický hrob												
75	symbolický hrob												
76	symbolický hrob												
77	symbolický hrob												

Tento zvyk je všeobecne rozšírený vo všetkých oblastiach popolnicových polí. Výrazne sa prejavil aj na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach. Popolnice boli prikryté viacerými typmi keramiky. Veľmi často však neboli ako pokrývky použité celé nádoby, ale iba ich časti. Pokiaľ bola ako urna použitá amfora, najčastejšie bola prikrytá misou (v 26 prípadoch). Medzi misami-pokrývkami výrazne prevažuje typ misy s vtiahnutým okrajom (18x). Je to dané zrejme tým, že pohrebisko chronologicky patrí do záveru mladšej a počiatku neskej doby bronzovej. V tejto dobe sa v keramickom inventári lužickej kultúry misa s vtiahnutým okrajom jednoznačne presadzuje. Šálka ako pokrývka amfory-urny sa zistila v ôsmich hrobách. Z toho v dvoch prípadoch boli použité dve šálky a dva razy boli použité šálky v kombinácii s črepmi misy. Črepmi hrnca bola urna-amfora prikrytá v siedmich prípadoch. Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach, ale aj v rámci kultúr popolnicových polí zriedkavým spôsobom bola prikrytá urna-amfora v hrobe 24, kde pokrývku tvoril plochý hlinený kruh.

Hrniec v postavení urny sa vyskytol v 15 prípadoch, z toho osem razy bol prikrytý. Ako pokrývka urny-hrnca boli použité črepy misy (3x), amfory (1x), ďalšieho hrnca (2x), šálky (1x) a veľkej nádoby (1x). Pri zakrytí urny-hrnca nebol teda preferovaný žiadny konkrétny keramický tvar. Pomer medzi prikrytými a neprikrytými urnami-hrncami je viacmenej rovnaký ako v prípade urien-amfor.

Ďalšie tvary keramiky sa vo funkcii popolnice vyskytli v menšej miere, a preto aj podiel prikrytých urien z celkového počtu je vyšší. Z ôsmich urien-mís boli prikryté štyri (črepmi hrnca, amfory, ďalšej misy a šálky). Zo siedmich urien-váz bolo prikrytých päť (črepmi misy v troch a črepmi šálky v dvoch prípadoch). Urna-šálka sa na pohrebisku vyskytla tri razy a vždy bola prikrytá (v dvoch hrobách ďalšou šálkou, v treťom črepom z hrnca). Pre úplnosť uvádzame medzi urnami s pokrývkou ešte dvojkonickú nádobu prikrytú misou a džbán prikrytý misou a šálkou z hrobu 66.

Zakrytie urny kameňom, vyskytujúce sa na viacerých lužických pohrebiskách, sme na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach nezistili. Čiastočne možno hovoriť o prikrytí urny-amfory (A) kameňom v hrobe 36. V ústí tejto urny bol síce kameň, ale urna bola ešte prikrytá misou, takže kameň mohol byť nanajvýš symbolickou pokrývkou. Možno azda uvažovať, že urny hrobov pod kamennými mohylami boli vlastne prikryté kameňmi pláňa mohyly, ale aj to je problematické. Napríklad v mohylách 2 a 3 bola nezakrytá iba časť urien. Ostatné boli prikryté misami. Skôr treba možno konštatovať, že na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach sa v rámci pohrebných obrádov prikrytie urny kameňom nepoužívalo.

Urny boli obvykle prikryté hore dnom obrátenými nádobami alebo ich zlomkami, ojedinele boli krycie nádoby postavené do ústia urny. Z celkového počtu 102 urien bolo 64 z nich rôznym spôsobom zakrytých. Niektoré ďalšie urny boli natoľko zničené, že existencia pokrývky nie je vylúčená. Avšak pomerne veľa popolníc, preukázateľne prikrytých nebolo. Vo viacerých prípadoch aj v rámci jedného viacurnového hrobu bola prikrytá iba časť popolníc, pričom išlo aj o hroby s bohatým inventárom (hroby 14, 36 a ďalšie). Pomerne často sú zakryté urny, v ktorých sme našli aj bronzové predmety. Nie je to však pravidlo (pozri hrob 28 atď.). Zdá sa, že pohrebné zvyky prikrytie urny jednoznačne nevyžadovali a obidva varianty sa používali viacmenej rovnocenne.

Umiestnenie urny v hrobách

Uloženie urny a sprievodnej keramiky v hrobách na pohrebisku nevykazuje vo vzájomnom vzťahu jednoznačnú zákonitosť. Pokiaľ hroby s jednou urnou obsahovali aj sprievodnú keramiku, bola táto umiestňovaná často najmä z východnej (s odchýlkami) strany urny. Nie sú však výnimkou ani hroby, kde bola sprievodná keramika uložená zo západnej, prípadne južnej (s odchýlkami) strany popolnice. Nevyskytol sa ani jeden prípad jednoznačného uloženia sprievodnej keramiky zo severnej strany urny, avšak to môže mať len praktické dôvody, keďže pohrebisko sa rozkladá na južnom svahu kopca. Pri dvojurnových hrobách sa sprievodná keramika vyskytuje taktiež z východnej alebo zo západnej strany urien. Pokiaľ sme aj mali k dispozícii antropologické určenie pohlavia pochovaného, nepostrehli sme ani v tomto smere žiadnu pravidelnosť uloženia sprievodnej keramiky. Napokon, pri viacurnových hrobách sa obvykle ani nedá rozlíšiť, ku ktorej urne sprievodný inventár patrí. Aj tu sú samozrejme výnimky. Napríklad v hrobe 29 sprievodný inventár urny A (váza podolskej kultúry) tvorila značne poškodená nádoba (zrejme amfora) uložená zo západnej strany a sprievodný inventár urny D (amfora kyjatickej kultúry) tvorila profilovaná šálka lužickej kultúry uložená zo západnej strany urny.

Pokiaľ boli v hrobe tri urny, veľkosťou viacmenej rovnocenné, boli postavené do trojuholníka, prípadne so štvrtou menšou urnou mierne bokom a sprievodné nádoby stáli medzi urnami alebo v bezprostrednom okolí.

Zaujímavá je situácia v hrobe 14. V tomto hrobe bol ako centrálna urna použitý hrniec a okolo neho stáli ďalšie štyri urny. Sprievodná keramika bola umiestnená na pleciach popolníc. Severozápadne od tejto skupiny stála posledná urna hrobu (amfora

podolskej kultúry). Obidve miesta spájala skupinka menších sprievodných nádob. Hrob bol označený kameňmi. Iné ako už uvedené umiestnenie urien sme zaznamenali v hrobe 60, kde boli tri urny v rade za sebou východo-západným smerom, a v hrobe 66, kde sedem urien a sprievodná keramika tvorili jednoliatu skupinu. V prípade hrobu 66 však zrejme ide o súčasné pochovanie viacgeneračnej rodiny.

Otvor v dne urny

Na pohrebisku sme otvor v dne zaznamenali iba v troch urnách. V hrobe 4 bola urna čiastočne zničená a zachovala sa iba spodná časť nádoby, v hrobach 50 I a 51 sa vyskytol na urne-amfore. Význam týchto otvorov je nejasný. Antropologický rozbor ukázal, že v dvoch prípadoch (hroby 4 a 50 I) boli v urnách pochovaní dospelí jedinci, ale v hrobe 51 išlo o polročné dieťa. V hrobe 50 I bolo ďalších päť urien a v hrobe 51 ďalšie dve, ktoré otvor v dne nemali. Kult ho teda zreteľne jednoznačne nevyžadoval. Ani prípadný praktickejší účel – odtok pre vodu (Veliáčik 1983, 154) nebude dôvodom. Obidve uvedené urny boli prikryté misou, a naopak, ani jedna z početných nezakrytých urien pohrebiska otvor v dne nemala. Môže azda ísť skôr o doznievanie starších kultových tradícií (?), alebo o zvýraznenie konkrétneho pochovaného jedinca.

Výskyt prevŕtaného, prípadne prerazeného otvoru na dne alebo výnimočne v stene tesne nad dnom popolnice na lužických pohrebiskách zaznamenávame takmer po celú dobu trvania tejto kultúry, ale najmä v mladšej a čiastočne v neskorej dobe bronzovej. Aj v tejto dobe však má otvor v dne len časť urien na pohrebiskách. Význam týchto otvorov je nejasný a možno práve preto sa neustále objavujú pokusy o zdôvodnenie ich existencie (Horňák 2008, 208, tam aj ďalšia literatúra). Všeobecne sa takéto otvory spájajú s kultovými zvyklosťami. Vzhľadom na početnosť výskytu urien s otvorom však nemohol mať otvor v dne urny výraznejšiu dôležitosť.

Sprievodný inventár v urnových hrobach (tabela 3)

Okrem predmetov, ktoré bezprostredne obsahovala urna nachádzame v urnových hrobach aj ďalší inventár, určený na spĺňanie potrieb zomrelého v jeho záhrobnej existencii. Najčastejšie ide o keramické prílohy. Časť sprievodných nádob bola prikrytá a prinajmenšom v týchto prípadoch možno predpokladať, že obsahovali organické zvyšky (nápoje, potraviny?). Fragment bronzového predmetu obsahovala sprievodná keramika iba v dvoch prípadoch (hroby 24 a 72). Inak sa bronzové

predmety v urnových hrobach našli na pohrebisku vždy v popolnici.

Počet sprievodnej keramiky v hrobach kolíše. Pomerne často nemajú žiadnu prílohu hroby s jednou urnou. Vo viacurnových hrobach je vždy sprievodná keramika, pričom ide o päť až šesť nádob, ojedinele až 11 (hrob 50 I), prípadne 12 kusov (hrob 45). Sú však aj výnimky, ktoré naznačujú, že okrem predpokladaného viac-menej praktického účelu bola sprievodná keramika pridávaná do hrobov len symbolicky. V hrobe 36 boli štyri urny, ale iba jedna sprievodná amfora.

Umiestnenie sprievodnej keramiky v urnových hrobach pohrebiska nevykazuje jednoznačný systém. Obvykle sú nádoby v tesnej blízkosti urien, výnimočne boli doplnené skupinkou spravidla menších nádob v blízkom okolí (hroby 14 a 35). Vo funkcii sprievodnej keramiky sa najčastejšie nachádzajú šálky, amfory a misy. Len ojedinele sa vyskytli hrnce a vázy. Výnimočným prídavkom je bohato zdobená závesná nádobka z hrobu 53.

Jamkové hroby

V malej časti hrobov pohrebiska neboli pozostatky zomrelého uložené v urne, ale voľne v zemi. Obvykle sa predpokladá, že pôvodne boli v schránke z organického materiálu. Do tejto skupiny patria hroby 9, 22, 44, 50 II, 56, 61 a 63. Čiastočne k nej patrí aj hrob 3, kde okrem urny boli zvyšky kostí aj voľne v zemi prikryté misou. Zvyčajne sa takéto hroby označujú ako jamkové, prípadne jamové, podľa veľkosti hrobovej jamy a vybavenia. Najčastejšie sú zvyšky kostí na malom priestore prikryté črepom misy alebo črepmi viacerých nádob. Kostí bolo málo a silne poškodené, preto sa antropologický rozbor mohol vykonať len v štyroch hrobach (44, 56, 61 a 63). Vo všetkých prípadoch išlo o pozostatky detí. Hroby boli situované do blízkosti kamenných označení urnových hrobov, alebo boli voľne na ploche pohrebiska, čo zvyšovalo možnosť prehliadnutia takéhoto hrobu. Niektoré boli označené skupinkou kameňov (hroby 9, 50 II a 56); hrob 22 bol priamo prikrytý kameňom. Na zakrytie kostí sa v hrobach použili črepy misy, šálky, hrnce, amfory alebo hrubostennej nádoby. Ojedinele boli na kostiach drobné bronzové šperky (hroby 22, 44, 50 II a 56).

Dôvody, prečo na uloženie pozostatkov týchto zomrelých detí neboli použité keramické urny zrejme treba hľadať v kultových zvykoch. Naznačuje to i hrob 56. V tomto hrobe neboli črepy, ale celé nádoby. Pozostatky dvoch jedincov prikrývala misa. Vedľa nej stála prázdna amfora prikrytá ďalšou misou, čo je kombinácia použitá vo funkcii urny vo veľkej časti hrobov z pohrebiska. Samozrejme, konštatovanie, že v jamkových hrobach boli len

Tabela 3. Žitavany-Kňažice. Údaje o sprievodnej keramike a bronzových predmetoch, ktoré boli súčasťou vybavenia hrobu mimo obsahu urien.

Číslo hrobu	Sprievodná keramika							Bronzové predmety mimo urny	Poznámky
	Počet	Amfora	Hrniec	Misa	Šálka	Váza	Iné		
1									mohyla 1, symbolický hrob
2	3	1		1	1				
3	6	1	1	3	1				
4									
5	7	2		2	3				mohyla 2
6	5	3			2				mohyla 2
7	5	3		2					mohyla 3
8	5		1	1	2	1			mohyla 3
9	5			2	2		veľká nádoba		jamkový hrob
10	2			1	1			ihlica	symbolický hrob
11	3		1	1	1				
12	1				1				
13	1				1		+ črepy		
14	9	4		2	2	1			
15									kamenný ovál
16									
17									
18									
19									
20	5	4		1					mohyla 4
21									
22								prsteň	jamkový hrob
23									
24	3	1	1				veľká nádoba	ihlica	
25	1				1				
26	3	1			1	1			mohyla 5
27	2	1			1				mohyla 5
28	1				1				
29	2				1		neurčená nádoba		
30	2	2							
31									
32									
33									
34									mohyla 10
35	3		2	1					
36	1	1							
37	2	1			1				
38	2				2				
39	3	1	1		1				

Tabela 3. Pokračovanie.

Číslo hrobu	Sprievodná keramika							Bronzové predmety mimo urny	Poznámky
	Počet	Amfora	Hrniec	Misa	Šálka	Váza	Iné		
40	2			1	1				
41									
42									
43									
44	1			1				ihlica	jamkový hrob
45	12	6		3	3				mohyla 8
46									
47	6	1		3	1	1			
48									
49	1		1						
50 I	11	2		2	5	2			
50 II	4	1	1	1	1			krúžok	jamkový hrob
51	5	3		1	1				
52									
53	2			1			závesná nádobka		
54									
55									
56	3	1		2				pásik	jamkový hrob
57	2	2							
58									
59									
60	4	3			1				
61	1			1					jamkový hrob
62									
63	3	1		1	1				jamkový hrob
64	1	1							
65	4	1		1	1	1			
66	7	3			3	1			
67	4	1		3					
68	1					1			
69									
70									
71									
72	4	1		1	2			drôtik	
73	1				1				
74									mohyla 6, symbolický hrob
75									mohyla 7, symbolický hrob
76	1				1				mohyla 9, symbolický hrob
77	3	1		1	1				mohyla 11, symbolický hrob

pozostatky detí nie je vzhľadom na ich nízky počet dostatočne preukazné. Najmä keď na pohrebisku bol celý rad detí pochovaných v samostatných keramických urnách (hroby 8 – nádoba N, 24 – nádoba F, 27 – nádoba A, 51 – nádoby D a F, 64 a 67 nádoba A a ďalšie), vo viacurnových hroboch pozične rovnocenných s urnami dospelých alebo v jednej urne spolu s pozostatkami dospelého jedinca (hroby 8 – nádoba L, 28 a 36 – nádoba A, 50 I – nádoba M a ďalšie, viac k problematike detských hrobov na pohrebiskách lužickej kultúry *Makarová 2011*).

Ojedinelú situáciu sme zistili v hroboch evidovaných pod spoločným číslom 50. V hrobe 50 II boli zvyšky kostí roztrúsené v zemi natoľko prepálené a strávené, že sa nepodarilo získať vzorku na rozbor. Na zvyškoch kostí ležal bronzový krúžok. Vedľa kostí z východnej strany bola polguľovitá miska, profilovaná zdobená šálka, dvojuchý hrniec a torzo zdobenej amfory patriace lužickej kultúre. Z kamenného označenia hrobu sa na východnej strane zachovali tri menšie kamene. Celý hrob vrátane kameňov bol starostlivo prekrytý približne 10–15 cm hrubou vrstvou jemnej hliny, ktorá sa nikde inde v rámci pohrebiska nevyskytla. Na tomto hlinenom príkrove bol umiestnený urnový hrob 50 I. Je to jediný prípad na pohrebisku, kedy sa prekrývajú dva hroby. Terénna situácia jednoznačne ukazuje, že o existencii staršieho hrobu (50 II) pri pochovávaní mŕtvych do hrobu 50 I pozostalí vedeli. Spodný hrob nevykazuje stopy poškodenia, naopak je prekrytý hlinou aj so zvyškami „pomníčka“, ktorý ho pôvodne označoval. Nádoby horného hrobu stáli na uvedenej vrstve jemnej hliny. Vzhľadom na rozľahlosť pohrebiska a voľný priestor v bezprostrednom okolí nemohlo byť prekrytie hrobov spôsobené praktickými dôvodmi. Zrejme obsahuje v sebe určitú symboliku (rodinný vzťah?). Chronologický odstup podľa tvarov a výzdoby keramiky musel byť minimálny (možno len generačný). Obidva hroby možno datovať do záveru mladšej a predovšetkým na počiatok neskorej doby bronzovej. Zaujímavý je aj výskyt amfory podolskej kultúry vo funkcii urny pre pozostatky najstaršieho člena skupiny (rodiny?) v hrobe 50 I. Absolútna prevaha lužických tvarov keramiky jednoznačne ukazuje kultúrne určujúci prvok a zaraďuje hrob k pamiatkam lužickej kultúry. Umiestnenie podolskej urny v rámci hrobu zasa naznačuje, že aj tento – hoci kultúrne odlišný – jedinec bol chápaný ako organická súčasť skupiny. Podobných kultúrne zmiešaných hrobov je na pohrebisku celý rad. Poukazujú nielen na kultúrne dvojaké osídlenie zlatomoraveckého regiónu, kde vedľa seba zrejme existovali osady lužickej aj podolskej kultúry, ale aj na vzájomné vzťahy týchto dvoch skupín obyvateľstva (etník?). Nielen spoločný geografický priestor, ale aj blízkosť kultových

tradícií zrejme umožňovali existenciu takýchto zmiešaných hrobov v prvej polovici neskorej doby bronzovej.

Symbolické hroby

Medzi symbolické zaraďujeme hroby 1, 10, 74 až 77. Vo všetkých prípadoch ide o oválne kamenné príkrovy – mohyly. Medzi kameňmi a pod nimi sme našli črepy lužickej kultúry. Výnimku tvorí hrob 10, ktorý sme pri terénnom výskume neoznačili ako mohylu. Išlo o menšiu oválnu jamu zahĺbenú do podlažia, v ktorej boli črepy a zlomok bronzovej ihlice. Okolo jamy bol ovál z menších kameňov, ale terénna situácia pripúšťala aj možnosť, že jama bola vyhlbená až následne a porušila už existujúce zoskupenie kameňov. V hroboch 74–77 ide o oválne mohyly vybudované na úrovni podlažia. V prípade hrobu 1 bola menšia mohyla umiestnená v oválnej, 20 cm do podlažia zahĺbenej jame s rovným dnom. Aj keď sme v uvedených prípadoch nezistili zvyšky kremácie, ide jednoznačne o intencionálnu ľudskú činnosť.

Označenia hrobov

(tabela 1)

Najvýraznejším spôsobom označenia polohy hrobu na pohrebisku je vybudovanie menšieho kamenného príkrovu – mohyly. Vybudovanie mohyly nad žiarovým hrobom má v lužickej kultúre tradíciu už od jej najstarších vývojových fáz. Konštrukcia sa vyvíjala od veľkých mohýl s rôzne upraveným kamenným prstencom až po menšie mohyly s celoplošným kamenným plášťom (*Nekvasil 1982*, 153–178; *Pivovarová 1965*, 107–162; *Veličik 1975*, 11–34 atď.). Menšie mohyly z kameňov na pohrebisku v Žitavanoch–Kňaziciach patria už do obdobia doznievania tohto fenoménu na pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku. Celkove sme v Žitavanoch–Kňaziciach evidovali 11 kamenných príkrovov. Aj keď časť bola orbou poškodená, v priemere bola ich veľkosť (s menšími odchýlkami) asi 200 x 250 cm. Pod niekoľkými mohylami sme nezistili zvyšky kostí a predpokladáme, že ide o symbolické hroby (mohyly 1, 6, 7, 9 a 11). Konštrukčne sa vyskytlo viacero variantov:

- Menšia mohyla (160 x 140 cm) umiestnená v oválnej jame zahĺbenej do podlažia (mohyla 1). Išlo o pravidelný oválny tvar a na pohrebisku zriedkavý prípad, keď sa jama s rovným dnom dala v teréne postrehnúť.
- Oválny kamenný príkrov vybudovaný na úrovni podlažia (mohyly 2, 4–7, 9–11). Ojedinelú situáciu sme zistili v prípade mohyly 2. Pod mohylou 2

boli dva hroby (5 a 6) oddelené kameňmi príkrovu. Z východnej a severovýchodnej strany bola pôda pod príkrovom a čiastočne aj mimo neho silne prepálená. Na kameňoch neboli stopy žiaru. V priestore žiaroviska boli roztrúsené druhotne prepálené črepy zámerne rozbitých amfory. Je zrejmé, že mohyla bola vybudovaná na mieste pôvodnej pohrebnej hranice, čo je v prostredí lužickej kultúry na Slovensku relatívne zriedkavý jav. Rovnako obeť amfory a rozhádzanie jej črepov, keď hranica pravdepodobne ešte horela naznačuje v tomto priestore možný vplyv pohrebných zvykov z prostredia stredodunajských popolnicových polí. Inventár hrobov 5 a 6 je lužický.

V prípade mohyly 4 ide o značne poškodený oválny príkrov, pod ktorým bol umiestnený hrob lužickej kultúry (20) s bohatým vybavením. V hrobe bolo päť popolníc – amfor – datovaných do počiatku neskej doby bronzovej. Zo severnej strany mohyly 4 sme zistili zvyšky kruhu z kameňov, v ktorom bol hrob (18) lužickej kultúry. Zdobená urna-amfora prikrýva misou s vtiahnutým okrajom stála na plochom kameni. V priestore, kde sa spájajú obidve konštrukcie z kameňov bol umiestnený hrob podolskej kultúry (19) čiastočne prekrytý kameňmi. Na malom priestore boli teda použité tri spôsoby označenia hrobu kameňmi, pričom medzi hrobom 20 a hrobmi 18 a 19 bol nepochybne minimálny chronologický rozdiel.

Mohyly 5 tvoril poškodený ovál z kameňov s rozmermi asi 300 x 250 cm. Obrys oválu bol čiastočne vyznačený veľkými kameňmi. Priestor bol vyplnený vrstvou kameňov. Hrob lužickej kultúry (27) nebol v tomto prípade na podloží, ale nádoby stáli v skupinke na vrstve kameňov a ďalšou vrstvou kameňov boli prekryté. Z juhovýchodnej strany sa k mohyle pripínal menší kamenný ovál (asi 180 x 160 cm). Prikrýval hrob (26) lužickej kultúry.

V oválnych mohylách 6, 7, 9 a 11 sme nezistili zvyšky kostí, ale medzi kameňmi alebo pod nimi sme našli črepy z nádob lužickej kultúry.

Poslednou mohylou tejto konštrukčnej skupiny bola čiastočne poškodená mohyla 10. Prikrývala hrob 34, ktorého urna-hrniec stála na podloží.

- Menší oválny príkrov z kameňov, kde väčší plochý kameň v centrálnej časti prekryval urny hrobu (mohyla 8, hrob 45). V hrobe boli dve urny-amfory a početná sprievodná keramika lužickej kultúry. Nádoby stáli na podloží a vyplňali priestor ohraničený kameňmi oválu.
- Obdĺžnik ohraničujúci priestor približne 200 x 180 cm. Takýto tvar mala mohyla 3. V obdĺžnikovom priestore boli nádoby hrobov (7 a 8) umiestnené popri vnútornej strane kamenného

ohraničenia, pričom trochu bokom od obidvoch hrobov stála v priestore mohyly najväčšia nádoba. Časť keramického inventára hrobov bola lužická, časť nádob naznačuje vzťah ku keramike stredodunajských popolnicových polí. Nakoniec bol celý priestor mohyly prekrytý vrstvou kameňov.

Ojedinelý spôsob využitia kameňa sme zistili v hrobe 39. Tento hrob bol umiestnený v plytkej oválnej priehlbine vyloženej menšími kameňmi. Nádoby hrobu stáli na kameňoch. V bezprostrednej blízkosti boli dva neoznačené detské hroby. Z južnej strany sa nachádzal jamkový hrob 44, z východnej strany hrob 49. Všetky tri hroby patrili podľa inventára lužickej kultúre.

V niekoľkých prípadoch sme zistili využitie plochého kameňa ako podložky, na ktorej stála urna. Pri hroboch 17 a 18 ide o jednournové hroby, v hrobe 36 stála na kameni urna (D), ale v hrobe boli celkovo štyri urny. Vo všetkých prípadoch ide podľa keramiky o hroby lužickej kultúry umiestnené v okolí mohýl.

Jednou zo zvláštností pohrebiska v Žitavoch-Kňaziciach je vysoký počet hrobov, pri ktorých sme zistili skupinky kameňov ako zvyšok pôvodného označenia. Z celkového počtu iba 28 hrobov nebolo takto označených. Umiestnenie označenia zrejme nemalo presnejšie pravidlá. Pokiaľ hrob nebol priamo prekrytý kamenným príkrovom, zvyšky „pomníčkov“ z kameňov sme zistili zo severnej, južnej, východnej i západnej strany (s odchýlkami), pričom počtom boli približne rovnako zastúpené.

ANALÝZA HROBOVÉHO INVENTÁRA

Keramika

Keramika tvorí na pohrebisku najpočetnejšiu kolekciu nálezov. Pre určenie kultúrnej príslušnosti a chronologického zaradenia jednotlivých hrobov je to základný prameň. Kultúrne sa nádoby priradujú ku keramike lužickej, velatickej, podolskej a v menšej miere kyjatickej kultúre. Typovo je možné vyčleniť amfory, hrnce, misy, šálky, vazy a niekoľko na pohrebisku ojedinelých tvarov.

Amfory

Amfory alebo ich torzá sa vyskytli v hrobách: 2 (tab. I: 1), 3 (tab. I: 8, 11), 4 (tab. I: 6), 5 (tab. II: 18, 23–25), 6 (tab. III: 1, 3, 5–7), 7 (tab. III: 9, 13–15), 8 (tab. IV: 7, 9), 13 (tab. VI: 10), 14 (tab. VII: 2, 7, 8, 10–12; VIII: 6, 8, 10), 16 (tab. VIII: 3), 18 (tab. IX: 9), 19 (tab. IX: 3), 20 (tab. X: 2, 7, 8, 9; XI: 5, 8, 10, 11), 23 (tab. XII: 8), 24 (tab. XII: 16, 19), 26 (tab. XIII: 4),

27 (tab. XIV: 4, 6), 28 (tab. XIV: 13–15), 29 (tab. XV: 2), 30 (tab. XV: 9, 13, 14), 31 (tab. XVI: 8), 35 (tab. XVI: 4), 36 (tab. XVII: 5, 8, 9, 12, 13), 37 (tab. XVII: 1, 3), 38 (tab. XVIII: 2), 39 (tab. XVIII: 5, 6), 45 (tab. XIX: 9, 11, 12; XX: 6–11), 47 (tab. XXI: 6, 7), 49 (tab. XXII: 2, 3), 50 I (tab. XXIII: 5, 9, 11; XXIV: 11, 12, 14), 50 II (tab. XXII: 15), 51 (tab. XXV: 1, 4, 8–10; XXVI: 9), 54 (tab. XXVII: 2), 56 (tab. XXVII: 6), 57 (tab. XXVII: 13), 58 (tab. XXVIII: 10), 59 (tab. XXVIII: 1), 60 (tab. XXIX: 1, 4, 7–12), 65 (tab. XXX: 8, 11), 66 (tab. XXXI: 4, 6, 7, 9, 12; XXXII: 11–13), 67 (tab. XXX: 4, 7), 68 (tab. XXXIII: 7), 69 (tab. XXXIII: 10), 70 (tab. XXXIII: 1), 71 (tab. XXXIV: 10), 72 (tab. XXXIV: 13), 77 (tab. XXXIV: 7).

Na pohrebisku patria k najvýraznejším nálezom. Najpočetnejšie sú zastúpené amfory lužickej kultúry. V hrobách zo staršej fázy pochovávaní majú lužické amfory vysoké kužeľovité hrdlo a rovný okraj. Prechod hrdla a tela je plynulý, zvýraznený iba výzdobou napríklad súvislým obvodovým pásom rýh alebo vertikálnych žliabkov na pleciah (hrob 16 – tab. VIII: 3). Takéto amfory sú datované do stupňa HA2 napríklad na pohrebisku v Diviakoch nad Nitricou (Veličik 1982; 1991, hrob 29/74), Krásna Ves (Budinský-Krička/Veličik 1986, mohyla 23), Háj (Hrubec/Kujovský 1994, hrob 45). Datovaniu hrobu 16 z Kňažíc do stupňa HA2 neodporuje ani výskyt ihlice s cibulovitou hlavičkou. Je častejšia v neskorej dobe bronzovej, ale vyskytuje sa aj v závere mladšej doby bronzovej v stupni HA2 (Novotná 1980, 149). Do tohto stupňa možno zaradiť aj nezdobené lužické amfory z hrobov 3 (tab. I: 11), 24 (tab. XII: 16, 19), 35 (tab. XVI: 4), 57 (tab. XXVII: 13).

Rozhodujúca časť hrobov pohrebiska patrí chronologicky do záveru mladšej a počiatku neskorej doby bronzovej. Takmer v každom hrobe sa vyskytla minimálne jedna amfora, často vo funkcii urny. Lužické amfory si udržujú plynulú profiláciu bez zvýraznenia prechodu hrdla a tela. V tejto dobe postupne strácajú dojem štíhlejšieho tvaru a viac sa začína presadzovať horizontálny rozmer. Hrdlo zostáva kužeľovité, ale dochádza k zmene vypracovania okraja nádob. Aj keď niektoré amfory, predovšetkým menšie tvary, majú okraj rovný, napríklad hroby 30 (tab. XV: 9, 14), 45 (tab. XX: 7, 9) a 60 (tab. XXIX: 4, 8, 11), výraznejšie sa už presadzuje von vytiahnutý okraj, esovitá profilácia nádob, a to napríklad v prípade hrobov 5 (tab. II: 23, 25) 14 (tab. VII: 8), 20 (tab. X: 8), 51 (tab. XXV: 9) a 60 (tab. XXIX: 10). Novým prvkom je vnútorné hranenie okraja na amforách z hrobov 5 (tab. II: 24), 14 (tab. VIII: 10), 45 (tab. XX: 11) a 50 I (tab. XXIII: 11). Vnútorné hranenie okraja amfor sa vyskytuje na viacerých pohrebiskách lužickej kultúry v hrobách stupňa HA2 napríklad Partizánske hrob 9/50 (Porubský 1958, tab. I: 15), hrob 1/58 (Benkovská-Pivovarová 1975, obr. 5: 19; 6: 1), Diviaky nad Nitricou (Veličik 1991,

viacero hrobov). Na základe výskumu v Diviakoch nad Nitricou sa zdá, že počiatky tohto prvku sa spájajú s amforami s lievikovite roztvoreným hrdlom (Veličik 1991, obr. 16: 11). V priebehu stupňa HA2 sa zrejme ukončuje transformácia tohto tvaru lužickým prostredím a presadzuje sa pôvodné lužické kužeľovité hrdlo amfor, pričom sa tvar obohacuje o vyhnutie okraja, prípadne aj o vnútorné hranenie. Ojedinele je okraj až horizontálne vytiahnutý a získaná plocha zdobená obvodovými žliabkami, ako napríklad v hrobe 45 (tab. XX: 8).

Vo výzdobe amfor v tomto období dochádza k výraznému rozvoju. Väčšina výzdobných prvkov – vypukliny, vtlačené jamky, ryté línie, žliabky atď. – sa na lužických amforách uplatňuje už v priebehu mladšej doby bronzovej. Dokazuje to situácia na všetkých lužických pohrebiskách z tejto doby na Slovensku. V prechodnom období a najmä začiatkom neskorej doby bronzovej, kam patrí väčšina amfor na pohrebisku v Zlatých Moravciach sa využívajú vo zvýšenej miere a spájajú sa do kombinovaných výzdobných motívov, ktoré výrazne zvyšujú estetický vzhľad amfor.

Výzdoba sa sústreďuje aj naďalej predovšetkým na plecia nádob. Spravidla umiestnením zdôrazňuje súmernosť tvaru. Jednotlivé výzdobné prvky sú na amforách umiestnené horizontálne alebo vertikálne, čo pri publikovaných zobrazeniach niekedy možno skresľuje pôvodný zámer tvorcu. Výzdobné motívy sú spájané do systému, ktorý často vynikne najmä pri pohľade zhora (Lis 2001, 207). Pomerne časté sú menšie vypukliny na najväčšej vydutine. Môžu byť štyri umiestnené priečne – napríklad hrob 8 (tab. IV: 7) a 45 (tab. XIX: 11; XX: 9). Pokiaľ sú na vydutine iba dve protiľahlé vypukliny, sú rovnako často pod uchom, napríklad v hrobách 5 (tab. II: 24) a 8 (tab. IV: 9), ako priečne k uchám, napríklad v hrobách 6 (tab. III: 5) a 7 (tab. III: 13). Vypukliny tvoria obvykle stred výzdobného motívu. Bývajú ohraničené pásmi šikmých rýh alebo žliabkov, ako v hrobách 60 (tab. XXIX: 9) a 50 I (tab. XXIII: 11), prípadne je vypuklina spojená s výzdobou podhrdla pásom vertikálnych rýh, ku ktorému sa z oboch strán pripína pás šikmých rýh alebo žliabkov, napríklad v hrobách 8 (tab. IV: 9), 51 (tab. XXVI: 9) a 60 (tab. XXIX: 8).

Dva pásy proti sebe postavených šikmých rýh alebo žliabkov vytvárajú motív lomeného oblúka, ktorý je častejší v závere mladšej doby bronzovej, napríklad hrob 5 (tab. II: 24) a hrob 30 (tab. XV: 14). Už v tejto dobe sú niekedy nahradzované pásmi oblúkových žliabkov, ktoré sa stali typickým výzdobným motívom lužických amfor prvej polovice neskorej doby bronzovej, v Kňažiciach napríklad hroby 20 (tab. X: 7) a 45 (tab. XX: 8). Priestor na pleciah amfor medzi týmito výzdobnými zosku-

peniami môže zostať voľný, ako je tomu v prípade amfor z hrobov 6 (tab. III: 7) a 13 (tab. VI: 10), ale častejšie býva využitý na ďalšiu výzdobu pásom vertikálnych alebo šikmých rýh alebo žliabkov, napríklad v hrobch 5 (tab. II: 24), 8 (tab. IV: 9), 36 (tab. XVII: 5), 45 (tab. XX: 8, 9), 50 II (tab. XXII: 15) alebo aj 50 I (tab. XXIII: 11). Tieto pásy môžu byť pre zvýraznenie výzdobného efektu ohraničené stĺpcom vtlačených jamiek, napríklad v hrobe 5 (tab. II: 18), alebo šikmých jemných rýh, ako v hrobch 30 (tab. XV: 11) a 45 (tab. XX: 7). Menej často sú využívané súvislé pásy vertikálnych žliabkov, ktoré sú doložené napríklad na amforách v hrobch 51 (tab. XXV: 9) a 60 (tab. XXIX: 10).

Už v stupni HA2 býva spravidla prechod hrdla a tela zdobených lužických amfor zvýraznený pásom horizontálnych žliabkov, napríklad na pohrebisku v Partizánskom hrob 1/58 (*Benkovská-Pivovarová* 1975, obr. 5: 26; 6: 1), Diviaky nad Nitricou hrob 10 (*Veličik* 1991, obr. 5: 11). Na amforách z obdobia HA2/HB1v Žitavonoch-Kňažiciach je tento zvyk takmer pravidlom. U menších tvarov ide o horizontálny pás rýh – napríklad v hrobch 6 (tab. III: 3), 7 (tab. III: 13), 30 (tab. XV: 9, 14) a 60 (tab. XXIX: 8, 9), na väčších amforách spravidla o širší pás žliabkov – napríklad v hrobch 8 (tab. IV: 7) alebo 20 (tab. X: 7). Tento pás môže byť prerušený dvomi vertikálnymi plastickými hrebeňmi umiestnenými priečne k uchám. Bývajú označované ako tzv. „slepé“ ušká, pokiaľ sa chápu v rámci tektoniky nádoby. Na lužických amforách v Kňažiciach ide zrejme o výzdobný prvok. Takáto výzdoba sa vyskytuje na súvekých amforách na všetkých lužických pohrebiskách na Slovensku. V Žitavonoch-Kňažiciach v hrobch 50 I (tab. XXIII: 11) 60 (tab. XXIX: 10, 12) a ďalších.

Výzdoba hrdla sa na amforách lužickej kultúry na Slovensku objavuje v menšej miere už v závere mladšej doby bronzovej. Spravidla v dolnej časti hrdla priamo napojená na výzdobu podhrdla. Bývajú použité skupinky vtlačených jamiek – napríklad Partizánske hrob 9 (*Porubský* 1958, tab. I: 15), Malé Kršteňany hrob 2 (*Porubský* 1959, tab. I: 6), oblúkové žliabky – napríklad Partizánske hrob 1/58 (*Benkovská-Pivovarová* 1975, obr. 6: 1) alebo gejírovite roztvorené krátke žliabky – Diviaky nad Nitricou hrob 45 (*Veličik* 1991, obr. 19: 1). Na amforách zo Žitavan-Kňažíc je už výzdoba na hrdle nádoby pomerne častá. Skupinky vtlačených jamiek v dolnej časti hrdla sú použité napríklad na amforách v hrobch 6 (tab. III: 5) 45 (tab. XIX: 11; XX: 9, 11) a 51 (tab. XXVI: 9). Môžu byť v kombinácii s malými trojuholníkmi zo žliabkov, ako v hrobe 45 (tab. XX: 8), alebo sa namiesto jamiek vyskytnú skupinky krátkych vertikálnych žliabkov – hrob 8 (tab. IV: 9).

Výzdoba hornej časti hrdla je na lužických amforách z prvej polovice neskorej doby bronzovej zriedkavá. Častejšia je v závere doby bronzovej a v halštate – napríklad na pohrebisku v Jasenovej (*Čaplovič* 1971), Podbieli (*Čaplovič* 1987, obr. 29), Malých Kršteňanoch (*Šuhajiková-Pivovarová* 1961, obr. 277). Spravidla ide o pás obvodových rýh umiestnený pod okrajom nádoby. V prvej polovici neskorej doby bronzovej sa takáto výzdoba vyskytuje na lužických pohrebiskách z hraničnej oblasti lužickej a kyjatickej kultúry, napríklad v Domaníkoch (*Bátora* 1979, obr. 5). Práve pre kyjatické amfory je typická (*Kyjatice, Cinobaňa; Furmánek* 1990; *Furmánek/Veličik/Vladár* 1991, obr. 20; *Kujovský/Mitáš* 2007; *Mitáš* 2007, obr. 120; najnovšie *Radzovce Furmánek/Mitáš/Budavary* 2016). Obohatenie výzdoby hornej časti hrdla lužických amfor v neskorej dobe bronzovej môže byť aj výsledkom kontaktov práve s kyjatickým prostredím. Tento záver podporuje výskyt kyjatických tvarov aj na pohrebisku v Kňažiciach, kde sa výzdoba pásom rýh pod okrajom vyskytla tiež na lužických amforách v hrobch 5 (tab. II: 23) a 36 (tab. XVII: 5). Amfora s výzdobou hornej časti hrdla sa vyskytla aj na lužickom pohrebisku v Opatovciach nad Nitrou v mohyle U, v hrobe 42 (*Remiašová* 1976, tab. XIII). Zobrazená časť sprievodného inventára pripúšťa aj o niečo staršie datovanie, ale zdobená amfora sa chronologicky priraduje k nádobám z počiatkov neskorej doby bronzovej v Kňažiciach. Publikovaná situácia hrobu 42 z Opatoviec neumožňuje jednoznačnejšie vyjadrenie, ale ide o hrob z uzavretej mohyly, v rámci ktorej bol zistený aj ďalší samostatný hrob a môže ísť o dokladanie urien do mohyly. Takáto situácia sa na lužických pohrebiskách vyskytne. Nakoniec viacgeneračné hroby na pohrebisku v Kňažiciach neznameniajú v každom prípade vymretie rodín v dôsledku rodinných tragédií. Tieto drobné chronologické rozdiely môže práve keramika tvarom a predovšetkým výzdobou, ktorú možno chápať ako najcitlivejší módný prvok, zachytiť. Podobná situácia ako v mohyle U v Opatovciach je napríklad v mohyle II v Žitavonoch-Kňažiciach, kde amfora z hrobu 5 (tab. II: 25) tvarom a výzdobou pripúšťa možnosť generačne následného uloženia v období plne rozvinutej prvej polovice neskorej doby bronzovej. Do tejto doby možno zaradiť podľa profilácie a výzdoby tiež amfory z hrobov 18 (tab. IX: 9), 56 (tab. XXVII: 6), 69 (tab. XXXIII: 10) a 72 (tab. XXXIV: 13).

Výrazný podiel osídlenia regiónu stredodunajskými popolnicovými poliami sa prejavuje v Žitavonoch-Kňažiciach od počiatkov pochovávaní na pohrebisku. Dokladajú ho aj amfory velatickej kultúry z hrobu 66 (tab. XXXI; XXXII). Amfory sú plynulo profilované s náznakom rozhrania hrdla

a tela, majú kužeľovité mierne prehnuté hrdlo a rovný okraj s mierne roztvoreným ústím. Dno môže byť tvarované do prstencovitej nôžky. Typickými tvarmi sú nádoby A a B hrobu 66 (tab. XXXI: 9, 12). Tieto velatické amfory majú z obdobia záveru mladšej doby bronzovej viacero analógií na pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí napríklad v Chotíne na Slovensku (*Dušek* 1957), Klentnici na Morave (*Říhorský* 1965), v Neszmély (*Patek* 1961) a v Budapešti-Békásmegyeri (*Kalicz-Schreiber* 2010) v Maďarsku. Ako vo väčšine hrobov v Kňažiciach, aj v hrobe 66 sa vyskytli lužické tvary keramiky. Kultúrne pomery v zlatomoraveckej oblasti boli v počiatkoch pochovávaní na pohrebisku možno ešte zložitejšie, pretože napríklad amfora z hrobu 7 (tab. III: 14) svojou profiláciou tela pripomína doznievanie tradícií predchádzajúceho čakansko-velatického prostredia, na ktoré nadväzuje velaticko-podolská fáza osídlenia stredodunajských popolnicových polí v časti juhozápadného Slovenska.

V počiatku neskorej doby bronzovej dokladajú stredodunajské osídlenie amfory podolskej kultúry, obvykle vo funkcii urny. Tvar podolských amfor vychádza z velatických predlôh, ale sú na pleciah bohato zdobené súvislou kanelúrou (hrob 50 I), ktorá môže presahovať aj najväčšiu vydutinu (hrob 67). Prechod hrdla a tela je zvýraznený horizontálnymi žliabkami. Dno majú buď mierne odsadené, ako napríklad amfory z hrobov 19 (tab. IX: 3) a 51 (tab. XXV: 1), alebo môžu mať prstencovitú nôžku. Také sa vyskytli v hroboch 50 I (tab. XXIII: 9) a 67 (tab. XXX: 7). Výnimočne je ružicovite zdobená dolná časť tela – amfora v hrobe 14 (tab. VII: 10).

Podolské amfory zo Žitavan-Kňažíc majú analógie na pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí na Slovensku (Chotín, Mužla), južnej Morave (Klentnice, Oblekovice) a rade lokalít v Maďarsku (Neszmély, Budapešť-Békásmegyer a ďalšie). V moravskom prostredí stredodunajských popolnicových polí kladie počiatky ich výskytu *J. Říhorský* (1965; 1966) do prechodného velaticko-podolského horizontu (HA2–HB1), ale najmä do staršieho stupňa podolskej fázy stredodunajských popolnicových polí (HB1). Rovnako do druhého stupňa kultúry Vál sú datované v Maďarsku (*Kalicz-Schreiber* 2010; *Patek* 1968). Pohrebisko v Chotíne na Slovensku malo dlhé trvanie, avšak veľká časť hrobov je zaradovaná do neskorej doby bronzovej (*Dušek* 1957; *Stegmann-Rajtár* 1992, 61, 62). Aj na tomto pohrebisku sú poznateľné kontakty so susednými oblasťami popolnicových polí. Rozsah týchto vzťahov zachytený na pohrebisku v Žitavanoch-Kňažiciach v rámci ucelených hrobov však umožňuje synchronizáciu základných keramických tvarov. Sprievodný lužický inventár umožňuje aj podolské amfory zaradiť do záveru

mladšej a predovšetkým počiatku neskorej doby bronzovej.

Výnimočným na pohrebisku v Zlatých Moravciach bol výskyt amfor kyjatickej kultúry. Našli sa v hroboch 29 (tab. XV: 2) a 71 (tab. XXXIV: 10). Kontakty lužickej a kyjatickej kultúry zaznamenáme predovšetkým na lužických pohrebiskách na južných svahoch Štiavnických a Krupinských vrchov (*Bátora* 1979), prípadne na hradiskách na južnom okraji lužického osídlenia – Sitno (*Labuda* 1981; *Žebrák* 1987) a Detva (*Šalkovský* 1994; 2001). Sú spájané s existenciou hraničnej zóny medzi lužickými a juhovýchodnými popolnicovými poliami, prípadne tiež s existenciou obchodnej trasy obchádzajúcej v neskorej dobe bronzovej zo severu oblast Podunajskej nížiny (*Kujovský* 1994, 289). Zrejme to je dôvod výskytu kyjatických amfor – urien aj na pohrebisku v Žitavanoch-Kňažiciach. Základom pre chronologické zaradenie týchto nádob je samozrejme situácia v sídelnej oblasti kyjatickej kultúry v severnom Maďarsku (*Kemenczei* 1984, 43–47), ale predovšetkým na južnom Slovensku, kde je kyjatická kultúra zaradovaná do stupňov HA2–HB (*Furmánek/Veliachik/Vladár* 1991, 148; *Mitáš* 2007, 209).

Analogické tvary amfory kyjatickej kultúry z hrobu 71 v Žitavanoch-Kňažiciach sú na pohrebisku kyjatickej kultúry v Radzovciach zaradené do stupňa HB1 (*Mitáš* 2007, obr. 120). Aj keď sú hroby kyjatickej kultúry obvykle obložené kameňmi, v tomto prípade nebol hrob ničím označený. Žiadne zvyšky kamenných „pomníčkov“ sa nezistili ani v bezprostredne susedných hroboch (68–70, lužických, resp. lužicko-podolských). Na obsahovú blízkosť kultu jednotlivých oblastí popolnicových polí poukazuje predovšetkým voľný výskyt kultúrne zmiešaných hrobov na pohrebisku, ale výrazne sa prejavila v hrobe 29. Amfora kyjatickej kultúry obsahujúca zvyšky kostí z tohto hrobu sa výzdobou a tvarom priraduje k nádobám zaradovaným do stupňa HB1 (*Mitáš* 2007, 210). Na rozdiel od amfor v kyjatickej oblasti nemá výrazne šikmo vytiahnutý okraj. Takýto okraj amfor sa v kyjatickej kultúre sporadicky vyskytuje a je známy aj z hraničnej lužicko-kyjatickej oblasti, napríklad na pohrebisku Zvolen-Balkán (*Balaša* 1964, hrob 88; *Bátora* 1979, obr. 11: 3). Ojedinelým prvkom na tejto amfore je rytá značka na dne v tvare kola so špicami. V prostredí kyjatickej kultúry a lužickej kultúry na Slovensku sa rytá značka na dne amfory zatiaľ nevyskytla. Amfora z hrobu 29 v Žitavanoch-Kňažiciach bola prikrýta misou s vtiahnutým okrajom a horizontálnymi výčnelkami na vydutine. Takéto misy sa vyskytujú viac v prostredí stredodunajských popolnicových polí (Vál II) v Maďarsku (*Kalicz-Schreiber* 2010). K podolskej kultúre sa jednoznačne priraduje druhá urna hrobu 29, ktorou bola väčšia váza. Ide

o typický tvar datovaný do neskorej doby bronzovej (Patek 1968, 94; Podborský 1970, 84; Říhovský 1966, 477). Lužickú zložku zastupuje v hrobe 29 profilovaná šálka, ktorá sa svojou bohatou vonkajšou aj vnútornou výzdobou zaraďuje do neskorej doby bronzovej. Uvedené keramické tvary všetkých troch kultúrnych oblastí naznačujú, že hrob 29 patrí k najmladším na pohrebisku a možno ho datovať do záveru stupňa HB1.

Hrnce

Hrnce alebo ich torzá sa vyskytli v hroboch 3 (tab. I: 12), 8 (tab. IV: 5), 11 (tab. VI: 3), 12 (tab. VI: 8), 14 (tab. VIII: 9), 15 (tab. VI: 9), 17 (tab. IX: 8), 20 (tab. X: 6), 24 (tab. XII: 14, 17), 25 (tab. XIII: 10), 33 (tab. XVI: 11), 34 (tab. XVI: 7), 35 (tab. XVI: 1, 3), 39 (tab. XVIII: 7), 40, 42, 43 (tab. XIX: 6), 48 (tab. XXI: 10), 49, 50 I (tab. XXIII: 12), 50 II (tab. XXII: 14), 53 (tab. XXVI: 17), 54 (tab. XXVII: 1), 55 (tab. XXVII: 7), 58 (tab. XXVIII: 9), 62 (tab. XXVIII: 5, 6), 64 (tab. XXVIII: 11), 66 (tab. XXXII: 8), 72.

Ako predovšetkým úžitkový predmet sa nachádzajú najmä na sídliskách, ale už od stupňa BD sú čoraz častejšou súčasťou vybavenia hrobov lužickej kultúry. Aj na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach sú hrnce vo funkcii urny druhým najpočetnejším tvarom. Výskyt dopĺňajú zlomky hrncov vo funkcii pokrývky urny a hrnce v rámci sprievodnej keramiky. Klasické delenie hrncov vychádza z existencie, resp. neexistencie typického morfológického prvku – ušíek. Niektoré nádoby boli však natoľko poškodené, že sa nedali črepy k niektorej z týchto dvoch skupín spoľahlivo priradiť. Časť hrncov bola zrejme rozbitá už v rámci pohrebných zvykov.

Hrnce s uchami

Na pohrebisku sa vyskytli dvojuché hrnce iba náznakovo profilované, ovoidného až súdkovitého tvaru. Dve protiľahlé ušká bývajú umiestnené v hornej tretine tela alebo spájajú naznačené hrdlo a telo nádoby. Relatívne častý je výskyt horizontálnych plastických výčnelkov pod okrajom (hroby 8, 14, 24, 34, 35, 43, 50 I, 50 II a 64). V jednom prípade (hrob 48 – tab. XXI: 10) boli z okraja hrnca vytiahnuté lalokovité výčnelky. Takéto výčnelky sú pomerne časté na hrncoch popolnicových polí a bývajú považované za starší prvok.

Hrnce sú vyrobené z hrnčiny s malým obsahom prímies, pomerne kvalitne vypálené. Povrch je hladký, niekedy upravený jemnejšou hlinkou. Relatívne kvalitne vyrobené hrnce sú bežné v lužickom priestore juhozápadného Slovenska, na rozdiel od hrncov z lužických pohrebísk napríklad z oblasti Žiliny, kde býva prímies drveného

kameňa v hrnčine veľmi vysoká a vypálenie veľmi slabé. Zdrsnenou úpravou povrchu tela hrnca sa čiastočne vyčleňujú hrnce z hrobov 8 (tab. IV: 5) a 35 (tab. XVI: 3). Prstovaním alebo ryhovaním je na Slovensku upravený povrch lužických hrncov len zriedkavo (Studeníková/Paulík 1983, 118), ale vyskytuje sa aj v susedných oblastiach lužickej kultúry na Morave a v Poľsku (Gedl 2002, obr. 17; Nekvasil 1982). Býva spájaný s vplyvom stredodunajských popolnicových polí. Situácia na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach tento záver nevylučuje. V hrobe 8 bola okrem lužických tvarov uložená aj veľká váza stredodunajských popolnicových polí. Takýto výzdobný prvok je naznačený aj v inventári hrobu 53, v ktorom bol ako urna použitý hrniec s jedným uchom a horizontálnymi výčnelkami na podhrdlí (tab. XXVI: 17). Aj tento mal povrch zdrsnený a súčasťou inventára je aj miska s vťahnutým okrajom a horizontálnymi výčnelkami. Jednouchý hrniec z hrobu 53 je jediný na pohrebisku. V závere mladšej doby bronzovej sú hrnce s jedným uchom na lužických pohrebiskách zriedkavé a ojedinelý je aj ich výskyt v prostredí kyjatickej kultúry. Relatívne početnejšie sa vyskytujú v tomto období v priestore stredodunajských popolnicových polí, na lokalitách Oblekovice, Klentnice, Chotín, Tököl, Adony, Sagyhegy a ďalších. Väzba jednouchého hrnca z hrobu 53 v Žitavonoch-Kňaziciach na velaticko-podolskú zložku osídlenia je teda pravdepodobná. V prípade hrobov 8 a 35 patrili hrnce so zdrsneným povrchom k sprievodnej keramike a v oboch prípadoch obsahovali ďalší keramický tvar. V hrnci z hrobu 8 bola profilovaná šálka, v hrnci z hrobu 35 menší hrniec s hladkým povrchom. V tomto hrobe boli aj črepy ďalšieho hrnca s hladkým povrchom, ktoré prikrývali malú amforku obsahujúcu zvyšky kostí. Keďže aj v ostatných kultúrne zmiešaných hroboch sú hrnce s hladkým povrchom, je zrejme, že aj stredodunajská zložka osídlenia regiónu používala predovšetkým tento spôsob úpravy povrchu hrncov.

Hrnce bez úch

Hrnce bez úch sa vyskytujú v lužickej kultúre po celú dobu jej trvania. V rámci tvaru dominuje ich výskyt predovšetkým v prvých fázach vývoja (štíhlejšie tvary s lievikovite roztvoreným hrdlom) a v období neskorej doby bronzovej (menej profilované až súdkovité tvary). Tento vývoj je plynulý a chronologická preukaznosť hrncov bez úch je nízka. Vo fázach vývoja lužickej kultúry záveru mladšej a počiatku neskorej doby bronzovej sú obvykle početnejšie hrnce s uchami. Prejavilo sa to aj na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach, kde sa hrnce bez úch preukázateľne vyskytli iba v troch hroboch, a to 39 (tab. XVIII: 7), 58 (tab. XXVIII: 9) a 62

(tab. XXVIII: 5). Vo všetkých prípadoch so štyrmi priečne umiestnenými horizontálnymi výčnelkami pod okrajom. Ani jeden neobsahoval zvyšky kostí, ale v hrobe 58 a v hrobe 62 tvorili pokrývku urny. Ďalšie vybavenie hrobov umožňuje datovanie všetkých troch exemplárov do počiatku neskorej doby bronzovej.

Misy

Misy alebo ich torzá sa vyskytli v hroboch 2 (tab. I: 2), 3 (tab. I: 7, 9, 13), 5 (tab. II: 12, 15, 22), 7 (tab. III: 8, 10, 12), 8 (tab. IV: 1, 2, 4), 9 (tab. V: 1, 3), 10 (tab. V: 5), 11 (tab. VI: 1, 2), 12 (tab. VI: 7), 14 (tab. VII: 1, 4, 5), 16 (tab. VIII: 1), 17 (tab. IX: 6), 18 (tab. IX: 10), 19 (tab. IX: 1, 2), 20 (tab. XI: 7, 12, 13), 23 (tab. XII: 9), 25 (tab. XIII: 7–9), 26 (tab. XIII: 1, 6), 29 (tab. XV: 3, 7), 30 (tab. XV: 8), 32 (tab. XVI: 6), 33 (tab. XVI: 10), 34, 35 (tab. XVI: 2), 36 (tab. XVII: 10), 37 (tab. XVII: 4), 39 (tab. XVIII: 4), 40 (tab. XIX: 2), 44 (tab. XIX: 7), 45 (tab. XIX: 13; XX: 4, 5), 47 (tab. XXI: 5, 8, 9), 49 (tab. XXII: 9, 10), 50 I (tab. XXIII: 2, 6, 10; XXIV: 2, 8, 13), 50 II (tab. XXII: 11), 51 (tab. XXV: 2, 11; XXVI: 4, 7), 53 (tab. XXVI: 14, 16), 56 (tab. XXVII: 4, 5), 57, 59 (tab. XXVIII: 4), 60 (tab. XXIX: 5), 61, 63 (tab. XXVIII: 7), 64 (tab. XXVIII: 13), 65 (tab. XXX: 9, 12), 66 (tab. XXXII: 5, 7, 9), 67 (tab. XXX: 1–3), 68 (tab. XXXIII: 5), 69 (tab. XXXIII: 11), 71 (tab. XXXIV: 9) a 77 (tab. XXXIV: 5).

Uvádzaný pomerne početný výskyt mís na pohrebisku naznačuje postupné zmeny v skladbe keramiky v niektorých regiónoch lužickej kultúry v závere mladšej a v neskorej dobe bronzovej. Misa ako keramický tvar je súčasťou lužickej keramiky vo všetkých fázach vývoja lužickej kultúry, ale od stupňa HA početnosť mís na lužických lokalitách narastá. Zároveň sa mení prevládajúci tvar. Kým pre staršie fázy vývoja boli typické varianty profilovaných mís a v severnejších oblastiach lužickej kultúry na Slovensku si aj v mladších fázach udržiavajú výraznejšie zastúpenie, od stupňa HA sú najmä pre južnejšie oblasti západného Slovenska typickým tvarom polguľovité a kónické misy, často variant s vťahnutým okrajom. Nálezy mís z pohrebiska v Žitavanoch-Kňaziciach vzhľadom na jeho datovanie (HA2/HB) dokladajú tento trend.

Najčastejšie sa na pohrebisku používali misy a ich zlomky ako pokrývky urny, pokrývky zvyškov kostí v urnách, prípadne v jamkových hroboch alebo pokrývky sprievodnej keramiky. Vo funkcii urny sa misy vyskytujú na pohrebisku len zriedkavo. Podobná situácia je aj na ďalších aspoň čiastočne chronologicky súasných pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku; napríklad na chronologicky blízkyh pohrebiskách lužickej kultúry v Partizánskom, Diviakoch nad Nitricou alebo v Háji nebol zistený ani jeden takýto prípad. Na pohrebisku

v Žitavanoch-Kňaziciach boli misy vo funkcii urny samostatne použité v piatich hroboch (12, 23, 26, 32 a 57) a v troch prípadoch bola misa-urna súčasťou viacurnových hrobov (8, 25 a 50 I).

Polguľovité a kónické misy

Ide o misy s kónickou alebo vypuklou stenou a rovným okrajom. Niektoré polguľovité tvary majú aj dno oblé (hroby 23, 67 a 68), ale väčšina z nájdených exemplárov má dno rovné, prípadne vypuklé (hroby 33 a 51). Na stene misiek sa môže ojedinele vyskytnúť horizontálny výčnelok (hroby 2, 3 a 50 II) alebo vertikálne uško (hroby 47, 51 a 56). Miska z hrobu 47 je výnimočná aj cípovite tvarovaným okrajom (tab. XXI: 8). Tieto misy nemajú žiadnu chronologickú informáciu, a to isté je možné povedať o ich kultúrnom zaradení. Vyskytujú sa na pohrebisku predovšetkým v hroboch lužickej kultúry, ale našli sa aj v hroboch stredodunajských popolnicových polí (hroby 19, 66 a 67) a v hrobe kyjatickej kultúry (hrob 71). Sú nezdobené a niektoré dosť hrubo vyhotovené. Aj keď sa ich výrobe nevenovala väčšia pozornosť ich početnosť a pozícia v hroboch naznačuje, že ich výskyt bol dôležitý. V dvoch prípadoch (hroby 12 a 23) boli dokonca použité takéto misy vo funkcii urny, hoci súčasťou hrobov boli aj výraznejšie keramické tvary. V hrobe 12 bola polguľovitá miska-urna prikrytá črepmi hrnca, ale hneď vedľa stála profilovaná šálka lužickej kultúry s bohatou vonkajšou aj vnútornou výzdobou (tab. VI), v hrobe 23 bola polguľovitá miska-urna prikrytá črepmi zdobenej lužickej amfory, ale obsahovala okrem zvyškov kremácie aj viacero zlomkov bronzových šperkov, takže vzhľadom na pomery na pohrebisku možno hovoriť o bohatšom hrobe (tab. XII).

Kónické misy s vťahnutým okrajom

Aj keď ide o jednoduchý keramický tvar, vyznačuje niekoľko odchýlok. Základným tvarom je miska s kónickým, prípadne mierne vypuklým telom a hladkým zahnutím. Zahnutie môže byť tiež horizontálne hranené alebo tordované. Na tele misy môže byť vertikálne uško alebo horizontálny výčnelok, na zahnutí môžu byť horizontálne výčnelky prípadne kombinované s vertikálnym uškom. Dno môže byť rovné, niekedy mierne odsadené, prípadne vypuklé. Aj keď sa tieto misy oprávnene v období HA1 v lužickom prostredí spájajú s vplyvom stredodunajských popolnicových polí, v období existencie pohrebiska v Žitavanoch-Kňaziciach (HA2/HB) sú už organickou súčasťou keramiky vo všetkých oblastiach popolnicových polí v strednej Európe. Samotné misy a ich uvedené varianty obsahujú len

orientačnú chronologickú informáciu. Rovnako ich kultúrna príslušnosť vychádza spravidla z ďalších nádob v hrobách.

Misy s vtiahnutým okrajom a náznakom lomu na zahnutí sa našli v dvoch hrobách. V hrobe 32 (tab. XVI: 6) bola takáto miska vo funkcii urny a kosti v nej prikrývala profilovaná šálka s bohatou vonkajšou aj vnútornou výzdobou, ktorá hrob priraduje k lužickému prostrediu počiatku neskorej doby bronzovej. Ďalším príkladom misy s vtiahnutým okrajom a náznakom lomu na zahnutí je miska z hrobu 51. V tomto prípade ide o variantu s horizontálnym výčnelkom na zahnutí a vertikálnym uškom v stene pod ním. V hrobe 51 boli ako urny použité tri amfory, ktoré tvarom a výzdobou patrili lužickej kultúre stupňa HB1, čo podporujú aj zlomky bohato zdobených profilovaných šálok, prikrývajúcich kosti a drobné bronzové šperky v nich. V hrobe boli ďalšie tri misy, ale nami uvádzaná miska tvorila pokrývku prázdnej (?) amfory patriacej jednoznačne podolskej kultúre (tab. XXV: 1). Analogické tvary k našej amforke nájdeme na viacerých podolských pohrebiskách, kde sú rovnako datované do stupňa HB, a to napríklad Klentnice (Říhorský 1965), Neszmély (Patek 1961), Chotín (Dušek 1957). Jej pozícia v hrobe (tab. XXXVII) dokazuje, že táto podolská amfora tvorila súčasť sprievodnej keramiky lužických urien.

V niekoľkých prípadoch mali misy s vtiahnutým okrajom mierne odsadené dno (hroby 5, 8, 11 a 66). V hrobe 5 prikrývala miska (G3) bohato zdobenú vázu-urnu (G). Spolu s hrobom 6 bol prekrytý kamennou mohylou 2. Všetky nádoby nájdené pod mohylou 2 sa zaraďujú ku keramike lužickej kultúry (tab. II; III) obdobia záveru HA2/HB1. Amfora (D) hrobu 5 sa tvarom a výzdobou zaraďuje do stupňa HB1, čo podporuje tiež profilovaná zdobená šálka, ktorá prikrývala zvyšky kostí v tejto urne (tab. II: 21, 25). Pozícia amfory (D) v hrobe 5 však umožňuje predpoklad, že bola do mohyly 2 uložená o niečo neskôr (tab. XXXV).

Misa s vtiahnutým okrajom a rovným mierne odsadeným dnom z hrobu 8 tvorila poklop urny-amfory (L). Hroby 7 a 8 boli prekryté mohylou 3, takže spojitost týchto dvoch hrobov je zrejmalá. Hroby boli umiestnené v protiľahlej polohe popri kamennom ohradení mohyly. Amfory-urny v hrobe 8 patria lužickej kultúre a k lužickej kultúre patria aj sprievodné amfory v hrobe 7. Amfora-urna (F) v hrobe 7 (tab. III: 14) sa však tvarom hlási k prostrediu stredodunajských popolnicových polí. Medzi hrobmi v priestore mohyly stála najväčšia nádoba – veľká prázdna velaticko-podolská váza. V rámci týchto dvoch hrobov sa vyskytli všetky varianty misiek s vtiahnutým okrajom. Keramika hroby zaraďuje do obdobia HA2/HB1 (tab. III; IV).

Miska s odsadeným dnom z hrobu 8 má na dne značku v tvare rytého oválu. Značku na dne misy s vtiahnutým okrajom (rytý kríž) sme zistili aj v hrobe 47 (tab. XXI: 9), ktorý patrí lužickej kultúre. Nepoznáme zatiaľ analogický výskyt značky na dne misy v lužickom prostredí na Slovensku, ale vyskytujú sa na takýchto miskách na pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí napríklad v Podolí na Morave (Říhorský 1982, tab. 23: 15, 20), Stillfriede v Rakúsku (Strohschneider 1976, tab. 24: 4) alebo Budapešti-Bekásmegyeri v Maďarsku (Kalicz-Schreiber 2010, tab. 198: 4). Výskyt značiek na dne je veľmi zriedkavý a neviaže sa iba na misy. Na pohrebisku lužickej kultúry v Ilave bola zistená značka na dne kónickej šálky (Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016, tab. XXXVII: 9). Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach sme zaznamenali značku aj na dne amfory kyjatickej kultúry v hrobe 29 (tab. XV: 2). Nie je teda zrejme možné v tejto dobe považovať značku na dne nádoby za znak označujúci výrobcu. Skôr sa zdá, že ide o označenie konkrétnej nádoby z momentálneho dôvodu (napr. určenie miesta alebo spôsobu použitia).

Misy s vtiahnutým okrajom a odsadeným dnom sa vyskytli aj v hrobách 11 a 66. Obidva hroby patria osídleniu stredodunajských popolnicových polí (tab. VI; XXXI; XXXII). Keramické tvary nájdené v hrobách umožňujú ich zaradenie do obdobia HA2/HB1. V hrobe 66 ide o variant s tordovaným okrajom.

Misy s vtiahnutým tordovaným okrajom sa na pohrebisku vyskytli iba v šiestich hrobách. Okrem už spomínaného hrobu 66 tiež v hrobách 3, 5, 8, 26 a 59, datovaných do HA2/HB1. Ide o základný variant s rovným dnom a kónickou mierne vypuklou stenou (s uškom alebo bez uška), ktorý v tejto dobe nie je kultúrne určujúcim tvarom. Výnimku tvorí miska z hrobu 59 (tab. XXVIII: 4), zdobená z vonkajšej strany vetvičkovitým ornamentom. Misy takéhoto tvaru a výzdoby patria ku keramike stredodunajských popolnicových polí a vyskytujú sa na viacerých pohrebiskách, napríklad v Chotíne (Dušek 1957), Tököli (Patek 1958) a v Klentniciach (Říhorský 1965).

Misy s vtiahnutým tordovaným okrajom sa našli takmer na každej lokalite stredodunajských popolnicových polí. Okrem vyššie spomenutých možno uviesť pohrebisko v Podolí (Říhorský 1982), pohrebisko v Budapešti-Bekásmegyeri (Kalicz-Schreiber 2010) a ďalšie. Lužické prostredie na Slovensku v stupni HA tento typický prvok prebralo a misy s vtiahnutým tordovaným okrajom sa sporadicky vyskytujú aj na lokalitách lužickej kultúry z tejto doby. Na pohrebiskách sa vyskytli napríklad v Diviakov nad Nitricou (Veliačik 1991), Malých Kršteňanoch (Porubský 1959), Partizánskom (Porubský 1958), na

sídliskách napríklad v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*), v Čiernych Kľačanoch (*Cheben/Chebenová/Cheben 2016*) alebo na Sitne (*Žebrák 1987*). Ide teda najmä o lokality z hraničnej oblasti obidvoch kultúrnych okruhov. Na pohrebiskách lužickej kultúry z tejto doby zo severnejších oblastí Slovenska (Háj, Varín, Ilava) sa misy z vtiahnutým tordovaným okrajom zatiaľ nevyskytli.

Ojedinele sa na zahnutí/vyduťine misiek vyskytnú horizontálne hrotité výčnelky. Na pohrebisku sme takéto výčnelky zistili na črepech misiek s vtiahnutým okrajom v jamkovom hrobe 63, kde prikrývali zvyšky kostí, v hrobe 65, kde prikrývali urnu-amforu a v už spomínanom lužickom hrobe 51, kde prikrývala takéto miska sprievodnú amforu podolskej kultúry. Misy s vtiahnutým okrajom a hrotitým výčnelkom na zahnutí sú zaznamenané aj na ďalších pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku, napríklad vo Veľkých Hostiach v hrobe XI (*Porubský 1955*, 123, 124), v Diviakoch nad Nitricou v hrobe 64 (*Veličák 1991*, obr. 22: 12) alebo v Ilave v hrobe 110/30 (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tab. XXVII: 6). Uvedené hroby sú zaradené do stupňov HA2–HB1, čo korešponduje s datovaním nálezov z nášho pohrebiska vychádzajúceho z inventára hrobu 51.

Pozoruhodný je výskyt variantu misy s vtiahnutým okrajom a hladkým zahnutím, na ktorom sú štyri, resp. tri priečne umiestnené krátke plastické horizontálne výčnelky, prípadne kombinované s vertikálnym uškom. Na pohrebisku v Žitavanocho-Kňaziciach sa takéto variant misy vyskytol v lužických urnových hroboch 25 a 53 a v jamkovom hrobe 56. Problematickejšou je kultúrna príslušnosť hrobu 29, kde tvorila poklop urny-amfory patriacej kyjatickej kultúre, pričom druhá urna v hrobe 29 bola veľká váza podolskej kultúry. Misy s takýmito výčnelkami sa na lokalitách lužickej kultúry vyskytli naozaj len výnimočne. Možno uviesť fragment z objektu 9/62 na sídlisku v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. XIX: 13) a črepy z objektu 7 na sídlisku v Senici (*Vávra/Bača 2016*, tab. XV: 1, 4). V obidvoch prípadoch ide o objekty lužickej kultúry, ale v Pobedime tvorí významnú časť aj osídlenie stredodunajských popolnicových polí. A práve v prostredí stredodunajských popolnicových polí je výskyt tejto varianty misy výraznejší. Zaznamenali sme nález na velaticko-podolskom pohrebisku v Chotíne v hrobe 64 (*Dušek 1957*, 108), ale najmä v prostredí kultúry Vál v dnešnom Maďarsku, presnejšie na pohrebisku Budapešť-Békásmegyer v hroboch 241, 337, 347 a ďalších (*Kalicz-Schreiber 2010*, tab. 102: 8; 153: 7; 158: 13, 14). Datované sú inventárom hrobov do stupňa HB1 (*Kalicz-Schreiber 2010*, 253). Na pohrebisku Žitavany-Kňazice umožňuje keramika lužickej, podolskej a kyjatickej kultúry v hroboch

25, 29, 53 a 56 datovanie variantu misy s vtiahnutým okrajom a krátkymi horizontálnymi výčnelkami na zahnutí do rozvinutého stupňa HB1. Vzhľadom na početnosť výskytu v uvedených kultúrnych oblastiach považujeme takéto misy na pohrebisku za prejav podolskej časti osídlenia.

To isté je možné povedať o črepe misy s vtiahnutým okrajom a vertikálne prevŕtaným horizontálnym výčnelkom/držadlom v stene nádoby, ktorý prikrýval lužickú urnu-amforu v hrobe 49 (tab. XXII). Takéto misy sa vyskytujú takmer na všetkých pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí.

Profilované misy

Typické profilované misy známe z lokalít lužickej kultúry na Slovensku sa na pohrebisku v Žitavanocho-Kňaziciach vôbec nevyskytli. Exemplár misy s náznakom profilácie bol nájdený v hrobe 47 (tab. XXI: 5), kde prikrývala misou s vtiahnutým okrajom bola súčasťou sprievodnej keramiky. Ďalší inventár datuje lužický hrob 47 do stupňa HB1.

Jedinou výrazne profilovanou misou na pohrebisku je nádoba z hrobu 11. Ide o tvar typický pre prostredie stredodunajských popolnicových polí, kam kultúrne zaraďujeme aj celý hrob 11 (tab. VI). Analogické misy sa vyskytli na viacerých lokalitách z tejto oblasti – na pohrebisku v Neszmély (*Patek 1961*), Budapešti-Békásmegyeri (*Kalicz-Schreiber 2010*) a ďalších, obvykle sú datované do záveru stupňa HA a do stupňa HB.

Šálky

Šálky alebo ich torzá sa vyskytli v hroboch 2 (tab. I: 3), 3 (tab. I: 10), 4 (tab. I: 4), 5 (tab. II: 4, 5, 19, 21), 6 (tab. III: 2, 4), 8 (tab. IV: 6, 8), 9 (tab. V: 2, 4), 10 (tab. V: 6–8, 10–13), 11 (tab. VI: 4), 12 (tab. VI: 6), 13 (tab. VI: 11), 14 (tab. VII: 3, 6, 9; VIII: 5), 20 (tab. X: 1, 3, 5; XI: 2, 6), 21 (tab. IX: 4, 5), 25 (tab. XIII: 11), 26 (tab. XIII: 5), 27 (tab. XIV: 1–3, 5), 28 (tab. XIV: 7), 29 (tab. XV: 6), 32 (tab. XVI: 5), 33 (tab. XVI: 9), 36 (tab. XVII: 6), 37 (tab. XVII: 2), 38 (tab. XVIII: 1, 3), 39 (tab. XVIII: 8), 40 (tab. XIX: 1), 42 (tab. XIX: 3), 43 (tab. XIX: 5), 45 (tab. XX: 1–3), 47 (tab. XXI: 1–3), 49 (tab. XXII: 1, 8), 50 I (tab. XXIII: 3, 7, 8; XXIV: 1, 3, 9, 10), 50 II (tab. XXII: 13), 51 (tab. XXV: 3, 5–7; XXVI: 8), 52 (tab. XXVI: 10), 53 (tab. XXVI: 12, 15), 57 (tab. XXVII: 8, 10–12), 60 (tab. XXIX: 2, 3), 63 (tab. XXVIII: 8), 65 (tab. XXX: 10), 66 (tab. XXXI: 1–3, 5; XXXII: 2, 10), 68 (tab. XXXIII: 6, 8), 69 (tab. XXXIII: 12), 70 (tab. XXXIII: 2–4), 72 (tab. XXXIV: 11, 12, 14), 73 (tab. XXXIV: 2), 76 (tab. XXXIV: 8), 77 (tab. XXXIV: 6).

Rôzne varianty šálok sa vyskytli v takmer dvoch tretinách hrobov. Boli súčasťou sprievodnej kera-

miky (hroby 5, 6, 8, 14, 29, 45 a ďalšie), prikrývali zvyšky kostí v urnách (napr. v hrobach 5, 27, 33, 53 a 66), prípadne zlomky bronzových šperkov v urne na kostiach (napr. v hrobach 5 nádoba D, 20 nádoba E, 51 nádoba F). Podieľali sa na prikrytí urny (napr. v hrobach 14, 36, 43, 49 a 68) alebo prikrytí kostí v zriedkavejších jamkových hrobach (hroby 9 a 63). Ojedinele boli šálky použité vo funkcii urny (hroby 21, 42 a 47) alebo v urne na kostiach dospeleho jedinca prikrývali zvyšky kostí dieťaťa (hrob 60). Je teda zrejme, že napriek tomu, že v tretine hrobov sa tento keramický tvar nevyskytol, prítomnosť šálky v hrobe bola dôležitá. Ich výskyt je výrazný na všetkých pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku v závere mladšej a v neskorej dobe bronzovej. Význam šálok dokumentuje situácia na pohrebisku v Háji okres Turčianske Teplice v hrobe 57 (datovanom do stupňa HA2), kde boli štyri do štvoruholníka rozmiestnené urny a v strede medzi nimi bola ako sprievodná keramika jedna profilovaná šálka (Hrubec/Kujovský 1994, 11).

Kónické a polguľovité šálky

Zväčša ide o jednoduché neprofilované tvary. Šálky so skutočne kónickou stenou sa vyskytli iba v dvoch hrobach (27 a 57), ktorých inventár umožňuje ich zaradenie do záveru stupňa HA2. Všetky ostatné exempláre majú stenu mierne vypuklú a vytvárajú dojem polguľovitého tvaru (hroby 9, 33, 38, 66 a ďalšie). Dno týchto šálok môže byť rovné (napr. v hrobach 21, 36, 45, 50 I a 66), alebo prehnuté (hroby 6, 33 a 66). Skutočne polguľovité, nezdobené a neprofilované šálky (to znamená zo zaobleným nevyznačeným dnom), ktoré poznáme napríklad z pohrebiska v Háji (Hrubec/Kujovský 1994) alebo v jednom prípade z pohrebiska v Ilave (Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016, hrob 278/32) sa v Žitavanoch-Kňaziciach nevyskytli.

Typické pre tieto šálky na všetkých lužických pohrebiskách je nad okraj vyvýšené uško. Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach boli najčastejšie súčasťou sprievodnej keramiky, v menšej miere boli ukladané v urne na kostiach (hroby 33 a 53). Iba v jednom prípade bola takáto šálka použitá vo funkcii urny (hrob 21).

Šálka v hrobe 14 a tri šálky v hrobe 66 majú vertikálne uško v stene pod okrajom. Na šálkach z hrobu 66 je okraj nad uškom upravený do dvoch hrotitých vertikálnych výbežkov (tab. XXXI: 2; XXXII: 10), resp. je okraj nad uškom stupňovite vyvýšený (tab. XXXII: 2). Samotné šálky síce nie sú kultúrnym kritériom, ale v prípade obidvoch hrobov ide o väzbu na prostredie stredodunajských popolnicových polí. Dokladá to vybavenie hrobu 66, ale aj v hrobe 14 bola šálka použitá spolu s ďalšou šálkou ako poklop

urny, inak amfory typickej pre podolskú kultúru. Šálky s analogickým umiestnením uška a úpravou okraja sa vyskytli napríklad na pohrebisku v Chotíne (Dušek 1957), v Tököli (Patek 1958), v Budapešti-Békásmegyeri (Kalicz-Schreiber 2010) a ďalších.

Kónické/polguľovité neprofilované šálky neobsahujú chronologickú informáciu a ich datovanie vychádza výlučne z ďalšieho vybavenia hrobov. Sú súčasťou hrobov datovaných do záveru stupňa HA2 (napr. hroby 57 a 66), ale aj do stupňa HB1 (napr. hroby 45 a 50 I).

Profilované šálky nezdobené

Ide o drobné keramické tvary s rovným dnom a polguľovitým telom. Na niektorých bola profilácia len naznačená horizontálnym vytiahnutím okraja (hroby 5 a 13), čo naznačuje možnosť ich vývoja v priebehu stupňa HA z polguľovitých šálok s rovným dnom. Väčšina je však výrazne esovite profilovaná s ostrým nasadením prehnutého hrdla (v hrobach 5, 8, 14 a ďalších). Vo všetkých prípadoch mali vyvýšené uško (pokiaľ sa zachovalo). Výnimkou, pokiaľ ide o hroby lužickej kultúry na pohrebisku, je profilovaná nezdobená šálka v hrobe 72. Šálka má vertikálne uško spustené spod okraja na telo nádoby (tab. XXXIV: 12). Okraj nad uškom je stupňovite vyvýšený. Tento hrob je výnimkou aj z iných dôvodov. V hrobe boli dve urny. Prvou bola amfóra, ktorá tvarom a bohatou výzdobou priraduje hrob 72 k hrobom lužickej kultúry datovaným do stupňa HB1. Stála v profilovanej šálke s vonkajšou aj vnútornou výzdobou, ktorá toto zaradenie podporuje. Druhou urnou v hrobe bol hrniec. To že ide „iba“ o hrniec možno vyvažuje fragment bronzovej ihlice položený v hrnci na kostiach. A práve táto urna-hrniec stála v uvádzanej nezdobenej šálke. Neobvykle výrazný priemer ústia obidvoch šálok (na úrovni misiek) naznačuje, že už pri ich výrobe mohol byť známy spôsob ich použitia v hrobe. Môže to byť príspevok k už dlho vedenej diskusii, podľa ktorej v hrobach lužickej kultúry nebola iba bežne používaná keramika, ale aj nádoby vyrobené pre funerálne použitie.

Profilované nezdobené šálky sa na pohrebisku našli iba v desiatich hrobach a ich vyhotovenie a pozícia vo väčšine hrobov umožňuje predpoklad, že neboli použité z reprezentačných, ale iba z praktických dôvodov. Ani v jednom prípade nebola takáto šálka vo funkcii urny. Ojedinele sa podieľali na prikrytí urny (v hrobach 14, 43 a 49) alebo prázdnej nádoby (hrob 5). V hrobe 8 bola takáto šálka vložená do prázdneho (?) hrnca. Väčšinou však boli šálky voľne umiestňovanou súčasťou sprievodnej keramiky (napr. v hrobach 13, 27, 47 a 65). V jednom prípade sa spolu s črepmi misy s vtiahnutým

okrajom a črepmi amfory podieľal črep nezdobenej profilovanej šálky na prikrytí kostí v jamkovom hrobe (hrob 63). Tieto šálky neobsahujú informáciu pre chronologické alebo kultúrne zaradenie. Ich datovanie do záveru HA2 až počiatku HB1 vychádza z výbavy hrobov, v ktorých sa našli.

Profilované šálky s výzdobou

Predstavujú veľmi výrazný a, možno povedať, typický prvok keramiky lužickej kultúry na Slovensku. Ako predloha tohto keramického tvaru nepochybne poslúžili profilované šálky záveru stupňa BD. Typické pre profilované šálky záveru stupňa BD/HA1 je ostrá profilácia, nižšie telo a výrazne prehnuté hrdlo preklenuté vertikálnym pásikovým uškom prevyšujúcim úroveň ústia. Dno šálok býva prstencovite odsadené (Veliačik 1983, 133). V ďalších stupňoch sa ostrá profilácia a odsadené dno postupne stráca, telo je vyššie a nadobúda kónicko-polguľovitý charakter, na ktorý nasadá prehnuté hrdlo a zvýrazňuje sa prevýšenie uška. Toto je možné predpokladať ako základný trend vývoja tohto keramického tvaru. Už L. Veliačik postrehol, pri vyhodnotení pohrebiska v Diviakoch nad Nitricou, že v stupňoch HA1 a HA2 sa tvar týchto šálok (v jeho terminológii črpákov) nijako výraznejšie nemení a ich výskyt je v podstate súbežný (Veliačik 1991, 199). Na mladšie datovanom pohrebisku v Žitavonoch-Kňažiciach (HA2/HB1) sme zistili len takéto šálky s vyšším telom, a teda je možné ich považovať za doklad spomínaného trendu vývoja.

Profilované šálky s vonkajšou výzdobou

Ide o šálky zdobené na vonkajšej strane rytou výzdobou. Základným prvkom výzdoby je jemná rytá línia (obvykle zväzok rytých línií) a vtlačená jamka (obvykle rad vtlačených jamiek). Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňažiciach sa nevyskytla ani jedna profilovaná šálka zdobená iba na vnútornej strane. Je to pozoruhodné. Na spomínanom pohrebisku v Diviakoch nad Nitricou sa naopak vyskytli iba profilované šálky zdobené na vnútornej strane (Veliačik 1991) a na viacerých aspoň čiastočne súčasných pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku sú zaznamenané obidva varianty, napríklad v Háji (Hrubec/Kujovský 1994) alebo v Ilave (Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016). Profilovaná šálka iba s vonkajšou výzdobou nebola v Žitavonoch-Kňažiciach ani v jednom prípade použitá vo funkcii urny, ale vo viacerých prípadoch tvorila pokrývku urny (napr. v hrobach 27, 66, 68 a 70) alebo prikryvala zvyšky kostí v urne (hroby 50 I a nádoba J a hrob 60). Najčastejšie bola súčasťou sprievodnej keramiky.

V prípade hrobu 57 prikryvala profilovaná šálka s vonkajšou výzdobou dve urny (?). Výbava tohto hrobu bola (okrem prázdnej amfory, ktorá stála vedľa) umiestnená vo väčšej mise s vtiahnutým okrajom, v ktorej hore dnom obrátená profilovaná šálka s vonkajšou výzdobou a hore dnom obrátená obojstranne zdobená profilovaná šálka prikryvali zvyšky kostí. Tretia kónická šálka prikryvala hlinené koliesko. Všetky tri šálky potom prikryvala väčšia profilovaná šálka s vonkajšou výzdobou (tab. XXVII). V tomto hrobe sa teda vyskytlo viacero variant šálok, čo je, pokiaľ ide o ich využitie v detailnej chronológii, naozaj pozoruhodné.

Dno týchto šálok môže byť rovné (napr. v hrobach 6, 26 a 27), rovné s vypuklinou z vnútornej strany (hroby 57, 60 a 70) alebo prehnuté (napr. v hrobach 5, 50 I a 57). Iba v jednom prípade mala takáto šálka dno oblé (hrob 50 II). Telo majú vyššie, polguľovité. Esovité profilácie môže byť plynulá (hroby 27 a 68) alebo len naznačená povytiahnutím okraja (hroby 6, 26 a 50 I). Najčastejšie je ostré nasadenie prehnutého hrdla (hroby 5, 50 I, 50 II, 60 a 66). Uško vo všetkých prípadoch výrazne prevyšuje okraj a pripína sa na rozhranie tela a hrdla. Výnimkou je šálka z hrobu 26, kde sa uško pripína pod okrajom a okraj nad uškom je stupňovite vyvýšený (tab. XIII: 5). Rovnaké umiestnenie uška a vyvýšenie okraja nad ním sme zaznamenali aj na šálke z hrobu 3, ktorá sa však vyčleňuje aj tvarom. Pripomína miniatúrny džbánok (tab. I: 10). Všetky doteraz uvádzané šálky patria ku keramike lužickej kultúry. Našli sme ich prevažne v hrobach datovateľných do stupňa HA2 (hroby 5, 6, 50 II a ďalšie), ale sú aj v hrobach datovaných do stupňa HB1 (napr. hroby 50 I a 60).

Šálka z hrobu 11 (tab. VI: 4) má vyvýšené uško, ktoré sa pripína na prehnuté hrdlo. Stvárnením sa hlási ku keramike stredodunajských popolnicových polí, ako nakoniec aj celý hrob.

Profilované šálky s vonkajšou aj vnútornou výzdobou

Boli súčasťou výbavy v 34 hrobach. Vzhľadom na dôkladné vyhotovenie a bohatú výzdobu ide zrejme o reprezentačné tvary, v niektorých prípadoch, pokiaľ ide o výzdobu, možno hovoriť až o prejave umeleckého vnemu výrobcu (napr. hroby 21, 25 a 29). Obvykle sa aj vo viacurnových hrobach vyskytla jedna alebo dve takéto šálky, ale nie je to pravidlo. V hrobe 51 boli tri šálky, v hrobe 50 I boli štyri a v hrobe 20 tiež štyri a črepy z piatich. V hrobach boli použité obojstranne zdobené profilované šálky ako pokrývky urny (napr. v hrobach 20, 21 a 50 I) alebo prikryvali zvyšky kostí v urne (v hrobach 32, 51 – urna A, v hrobe 53 a v ďalších). V hrobe 49 prikryvala takáto šálka dokonca dve urny. Minia-

túrne amfory požitá ako popolnice, z ktorých každá mala aj vlastné pokrytie (tab. XXII: 2, 8; XXII: 3, 10), boli spoločne prekryté profilovanou obojstranne zdobenou šálkou (tab. XXII: 1). V menšej miere šálky tejto varianty alebo ich črepy prikrývali v urnách zlomky bronzových šperkov položené na kostiach (v hrobach 5, 20 – urna E, 51 – urna F). V niektorých prípadoch sa na prikrytí urny podieľali spolu s ďalšími menšími tvarmi šálok a misiek (hrob 58). Ojedinele boli použité aj ako podložka urny (hrob 72).

Pokiaľ bolo možné doložiť priamu väzbu na konkrétnu urnu, tak aj vo viacurnových hrobach sa výskyt obojstranne zdobenej profilovanej šálky alebo jej črepov viazal na jednu z urien a prípadne ďalšie takéto šálky boli medzi sprievodnou keramikou. Výnimkou je hrob 51, kde boli črepy obojstranne zdobenej profilovanej šálky použité vo dvoch urnách (v hrobe boli tri urny) a hrob 20, kde boli tieto šálky použité v troch urnách (v hrobe boli celkovo štyri urny). Úplne ojedinelý je spôsob použitia takýchto šálok v prípade nádoby D z hrobu 20. Ako urna D bola použitá väčšia amfora lužickej kultúry datovateľná do stupňa HB1. Na kostiach v urne stáli dve menšie obojstranne zdobené profilované šálky a samotnú urnu prikrývala tretia, avšak výrazne väčšia šálka (tab. X: 1, 3, 5). Jej rozmery môžu naznačovať, že už pri výrobe sa rátalo so spôsobom jej použitia, podobne ako pri šálkach z hrobu 72. Obidva hroby (20 a 51) patria lužickej kultúre, ale s kultúrne zmiešaným inventárom. Súčasťou hrobu 51 je aj typická amfora podolskej kultúry, ktorá podporuje zaradenie hrobu 51 do stupňa HB1 (tab. XXV: 1). V hrobe 20 je výskyt obojstranne zdobených šálok viazaný aj na ďalšie dve urny hrobu (hrob 20 bol prekrytý mohylou 4 a vzhľadom na dispozície nádob je ich súvislosť nepochybná – tab. XXXVII), ktoré nie sú súčasťou keramiky lužickej kultúry. Je teda pozoruhodné, že v tomto kultúrne zmiešanom hrobe je význam pochovaného jedinca v lužickej urne-amfore týmito reprezentatívnymi šálkami zvýraznený.

Ďalším možným využitím profilovaných, obojstranne zdobených šálok na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach bol ich výskyt vo funkcii pokrývky prázdnej (?) nádoby v rámci sprievodnej keramiky (hroby 37, 50 I, 51 a 66), alebo boli v šálkach uložené menšie keramické tvary (miska alebo šálka – hrob 45).

V hrobe 50 I sa vyskytlo celkovo sedem rôznych variant šálok. Tento hrob nám čiastočne umožňuje pohľad na vzájomné vzťahy ľudí v menšej skupine (rodine?). Umiestnenie nádob v hrobe (tab. XXXVIII) ukazuje, že urny dospelých vytvárali ucelenú skupinu. Dvaja najvýraznejší dospelí boli pochovaní v honosných amforách lužickej a podolskej kultúry a urny mali prikryté miskami s vťahnutým okra-

jom. Význam lužického člena bol zdôraznený profilovanou zdobenou šálkou, ktorá bola v lužickej urne na kostiach. Vedľa postavená nezdobená amfora s pozostatkami staršej ženy s malým dieťaťom (do šesť mesiacov) bola prikrytá iba hrcnom a ďalší dospelý jedinec bol pochovaný v nepokrytej mise s vťahnutým okrajom. Ale súčasťou hrobu 50 I boli aj dve deti (do šesť rokov) umiestnené západne od dospelých. Pozostatky jedného z detí boli uložené v bohato zdobenej lužickej váze prikrytej profilovanou, obojstranne zdobenou šálkou. Druhé dieťa bolo síce pochované v nezdobenej amfore stredodunajských popolnicových polí prikrytej klasicky misou s vťahnutým okrajom, ale na kostičkách malo položené zlomky bronzových šperkov. V početnej skupine sprievodnej keramiky boli najmä malé tvary, a teda sa zrejme týkala predovšetkým pochovaných detí. Mimo iné v nej boli dve miniatúrne amfory a vázička, prikryté bohato zdobenými profilovanými šálkami. Celú situáciu vnímame ako prejav snahy dospelých o čo najlepšie zabezpečenie svojich detí v ich ďalšom živote vo svete mŕtvych.

Na dôležitosť použitia bohato zdobených profilovaných šálok v hrobach z tejto doby (HA2/HB1) poukazuje aj výskyt črepov týchto šálok v jamkových (hrob 9) a symbolických hrobach (hroby 10 a 77). Najčastejšie bolo voľné umiestnenie takýchto šálok v rámci sprievodnej keramiky v urnových hrobach (hroby 8, 12, 28, 29 a ďalšie).

Iba v dvoch prípadoch boli profilované, obojstranne zdobené šálky použité vo funkcii urny (hroby 42 a 47). Kým v hrobe 42 ide o jednournový hrob s urnou-šálkou prikrytou črepmi hrnca, v prípade hrobu 47 ide o dvojournový hrob s početnou sprievodnou keramikou a urna-šálka bola aj prikrytá profilovanou, obojstranne bohato zdobenou šálkou (druhou urnou v hrobe bola menšia nezdobená amfora).

Dno profilovaných šálok s obojstrannou výzdobou je spravidla prehnuté, len niektoré exempláre majú dno z vonkajšej strany rovné s náznakom vypukliny z vnútornej strany (hroby 5, 14, 20, 47, 50 I a 51). Ani v jednom prípade nemala takáto šálka oblé dno. Telo šálok je vyššie, stena je vypuklá a vytvára dojem polguľovitého tvaru (až na šálku v hrobe 4). Na telo spravidla ostro nasadá prehnuté hrdlo, ale táto esovitá profilácia je v niekoľkých prípadoch aj plynulá (v hrobach 20, 39, 47, 51, 57 a v ďalších). Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach sa takto profilované šálky vyskytujú už v hrobach stupňa HA2 (hroby 57 a 66), ale predovšetkým v hrobach datovateľných do stupňa HB1. V oveľa väčšom počte rovnako datovateľných hrobov sa však vyskytuje ostro profilovaný variant, prípadne sú v hrobach obidve verzie (hroby 20, 50 I a 66). Uško vo všetkých

prípadoch (pokiaľ sa zachovalo) výrazne prevyšuje okraj. Napriek uvedeným drobným odlišnostiam treba skonštatovať, že tektonika týchto šálok sa na pohrebisku výraznejšie nemení a neobsahuje detailnejšiu chronologickú informáciu.

Výzdoba profilovaných, obojstranne zdobených šálok je typickým a najvýraznejším znakom tejto keramiky. Opakujúce sa snahy o jej chronologické využitie sú prirodzené od čias dnes už klasického vyhodnotenia nálezov v lužickom prostredí na Morave (*Nekvasil 1970*) až po zatiaľ posledný pokus na Slovensku v rámci vyhodnotenia pohrebiska lužickej kultúry v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tam aj ďalšia literatúra). Pokiaľ ide o slovenské nálezy takýchto šálok, už *L. Veliačik (1983, 135)* vyjadril pochybnosti o ich možnosti využitia pre detailné chronologické závery. Ich pomerne veľký počet na relatívne malom pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach umožňuje vrátiť sa k tejto téme.

Vonkajšia výzdoba šálok: základným prvkom výzdoby, rovnako ako u profilovaných šálok zdobených iba z vonkajšej strany, je jemná rytá línia (obvykle zväzok rytých línií) a vtlačená jamka (obvykle rad vtlačených jamiek), ku ktorým sa pridávajú skupinky vertikálnych rýh a vertikálnych vrypov. Nasadenie hrdla môže byť zvýraznené horizontálnym pásom okružných rýh v hornej časti tela. Vyskytuje sa na šálkach z hrobov datovateľných do stupňa HB1 (hroby 12, 20, 21 a 32). Ani v jednom prípade netvoril takýto pás obvodových rýh na tele šálky pod lomom profilácie jedinou vonkajšiu výzdobu, vždy bol súčasťou (doplňkom) celkovej kompozície. Je teda možné predpokladať, že takýto výzdobný prvok sa používa na tomto variante šálok až od počiatku neskorej doby bronzovej (na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach, ale rovnaká situácia je zatiaľ na všetkých súčasných publikovaných pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku). Takýto pás obvodových rýh môže byť doplnený horizontálnym pásom obvodových rýh v dolnej časti hrdla, čím je zvýraznený lom profilácie (hroby 9, 20 a 32).

Výrazný bod tektoniky šálok (ostré alebo ojedinele plynulé nasadenie prehnutého hrdla) bol využitý aj v rámci vonkajšej výzdoby. V niekoľkých prípadoch bolo nasadenie hrdla zdobené horizontálnym radom vtlačených jamiek (hroby 4, 14, 20 nádoba D2 a hrob 45). Jedinou vonkajšou výzdobou bol takýto rad vtlačených jamiek iba na šálke z hrobu 20. V ďalších prípadoch bol súčasťou výzdoby – v hrobe 4 bol nad radom vtlačených jamiek pás horizontálnych obvodových rýh v dolnej časti hrdla, v hrobe 14 bol nad lomom prerušovaný rad vtlačených jamiek, nad ktorým bol na hrdle horizontálny pás rýh a v hrobe 45 bol nad radom vtlačených jamiek na lome horizontálny pás rýh v dolnej časti hrdla,

nad ktorým boli skupinky jemných vertikálnych vrypov. Rad vtlačených jamiek na lome profilácie šálok je výzdobný prvok, ktorý sa vyskytuje už v starších fázach vývoja lužickej kultúry na Slovensku. Napríklad v hrobe 1 v Beluši (*Veliačik 1983, tab. XI: 10*) alebo v hrobe 52 v Kotešovej (*Veliačik 1983, tab. XXVI: 9*, uvádza číslo hrobu 74 podľa pôvodnej dokumentácie G. Povalu; *Zajacová 2007, tab. IV: 4*) alebo v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*), na ostro profilovaných nízkych šálkach na nôžke datovaných do stupňov BD/HA1. Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach je rad vtlačených jamiek na lome profilácie súčasťou výzdoby aj na šálkach zdobených iba z vonkajšej strany v hroboch datovateľných do záveru HA2–HB1 (hroby 27, 50 II a 60). Rovnako je možné datovať aj už uvedené obojstranne zdobené šálky s vtlačenými jamkami na hrane profilácie. Do stupňa HB1 sú datovateľné aj šálky, na ktorých je vonkajšia výzdoba lomu profilácie vtlačenými jamkami kombinovaná so skupinkami krátkych vertikálnych rýh (hroby 2 a 12).

Základným výzdobným prvkom na vonkajšej strane, ktorý sme zaznamenali na veľkej časti zdobených profilovaných šálok (okrem hrobu 20 nádoba D2) je horizontálny okružný pás jemných rýh v dolnej časti hrdla. Profilované šálky, na ktorých takýto horizontálny pás rýh tvoril jedinou vonkajšiu výzdobu, sme zaznamenali v štyroch hroboch (hroby 8, 11, 39 a 42). V hrobe 8 a 11 sú šálky sprievodný inventár datované do stupňa HA2. V hrobe 42 bola iba profilovaná obojstranne zdobená šálka-urna prikrytá črepmi z tela hrnca, takže jej presnejšie datovanie je problematické, ale jej profilácia a vnútorná výzdoba pripúšťa jej zaradenie do stupňa HB. Šálku z hrobu 39 zaraďuje sprievodné vybavenie hrobu do stupňa HB1. Takáto jednoduchá vonkajšia výzdoba profilovaných šálok je však skôr výnimkou ako pravidlom. Napríklad na pohrebisku v Háji je známy iba jeden takýto nález (*Hrubec/Kujovský 1994, hrob 37, tab. IV: 12*), rovnako aj na pohrebisku v Sedmerovci (*Žilincová 2010, hrob 12, tab. X: 1*). V Obidvoch prípadoch sprievodný inventár datuje šálky do záveru mladšej a počiatku neskorej doby bronzovej. Nálezy z pohrebiska v Žitavanoch-Kňaziciach umožňujú predpoklad, že výzdoba dolnej časti hrdla pásom horizontálnych rýh na profilovaných šálkach lužickej kultúry začína v stupni HA2.

V priebehu neskorej doby bronzovej je obohatená o rad ďalších výzdobných prvkov. V období HA2/HB1 to môžu byť vtlačené jamky na lome profilácie (už spomínané hroby 4, 14 a 45), ktoré na niektorých tvaroch nahrádza pás vertikálnych vrypov (napr. v hroboch 5, 28, 47, 50 I), prípadne jemných vertikálnych rýh (hroby 57 a 68). Ojedinele na plynule profilovanej šálke v hrobe 20 (nádoba D3) bol

horizontálny pás rýh doplnený oproti sebe stojacimi skupinami šikmých rýh na vzniknutých pleciach nádobky.

Vonkajšiu výzdobu šálok dopĺňa v stupni HB1 výzdoba nad základným horizontálnym pásom rýh. Môže to byť súvislý rad krátkych vertikálnych vrypov (hroby 28 a 38) alebo skupinky vrypov (hrob 45). Na šálkach z hrobov 25 a 51 je priestor hrdla medzi týmito vrypami vyplnený skupinkami krátkych vertikálnych rýh. Vzhľadom na bohatú vnútornú výzdobu obidvoch šálok a predovšetkým na ďalšie vybavenie hrobu 51 nie je vylúčený postupný vývoj tejto výzdoby v priebehu stupňa HB1.

Výrazným výzdobným prvkom vonkajšej výzdoby profilovaných šálok na pohrebisku v stupni HB1 sú ryté trojuholníčky na hrdle nad obvodovým pásom rýh. Môžu byť jednoduché (hroby 47, 49 a 53), alebo šrafované (hroby 29, 47 a 72). Vyskytli sa aj na šálkach, ktoré majú iba vonkajšiu výzdobu (hroby 50 I a 60). Ani na jednej šálke sa nevyskytli obidva varianty trojuholníčkov. Napriek tomu zatiaľ nie je možné predpokladať prípadný chronologický vývoj tohto výzdobného prvku. Takéto trojuholníčky sú na šálkach datovaných do počiatku stupňa HB1 (hrob 50 I), ale aj do záveru stupňa HB1 (hrob 29). V hrobe 47 boli pri výzdobe šálok použité obidva varianty (tab. XXI). Výzdoba šrafovanými trojuholníčkami na hrdle profilovaných šálok bola zaznamenaná aj na hradisku v Zemianskom Podhradí, kde sú orientačne datované do stupňa HB1 (*Veliačik/Romsauer 1998*, obr. 13: 11). Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach podporuje takéto datovanie aj ojedinelý výskyt trojuholníčkov na dolnej časti hrdla amfor (hrob 45 – tab. XX: 8; hrob 47 – XXI: 7).

Vnútorná výzdoba šálok: centrálnym bodom vnútornej výzdoby je dno. Tvorí ho vždy vypuklina, a to aj v tých niekoľkých už uvádzaných prípadoch, keď je dno z vonkajšej strany rovné. Výnimočne môže byť v hrote vypukliny vtlačená jamka (hroby 20 nádoba G a hroby 21, 28, 29, 66 a 72), ale tento prvok neobsahuje chronologickú informáciu. Iba na štyroch profilovaných šálkach z hrobu 20 bolo dno ohraničené okružnými žliabkami. Takéto ohraničenie dna žliabkom sa vyskytlo aj na ďalších lužických pohrebiskách – napríklad v Háji (*Hrubeč/Kujovský 1994*, tab. V: 17; IX: 5) alebo v Jasenici (*Žilincová 2010*, tab. VI: 4) v hroboch datovateľných do obdobia HA2/HB1. Ojedinelé na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach je ohraničenie dna kruhom vtlačených jamiek na šálke z hrobu 68 datovaného ďalším vybavením do HB1 (tab. XXXIII: 8). Takmer analógickú šálku sme zaznamenali v hrobe 45 v Háji, kde boli kombinované s okružným žliabkom okolo dna. Sprievodné amfory datujú hrob 45 v Háji do stupňa HA2 (*Hrubeč/Kujovský 1994*, tab. V: 12–17).

Naopak, typické pre takéto šálky je ohraničenie dna pásom jemných rýh. Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach bola okružným pásom rýh zvýraznená vypuklina dna takmer na každej profilovanej šálke s vnútornou výzdobou (okrem už uvedených výnimiek a šálky z hrobov 5 a 53), teda chronologicky po celú dobu pochovávaní. Takáto výzdoba dna sa vyskytuje na profilovaných šálkach už v stupni HA na viacerých pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku (Partizánske, Trenčianske Teplice, Diviaky nad Nitricou, Ilava a ďalšie) a vyskytuje sa v neskorej dobe bronzovej aj na sídliskách/hradiskách (Pobedim, Zemianske Podhradie). Neobsahuje teda detailnejšiu chronologickú informáciu. V niekoľkých prípadoch je tento pás rýh okolo dna doplnený kruhom krátkych vrypov (hroby 25, 28, 29, 32, 47 nádoba F a 51) alebo krátkych rýh (hrob 50 I nádoba D). Uvedené hroby sú datovateľné do stupňa HB1, čo umožňuje predpoklad, že počiatky tohto obohatenia vnútornej výzdoby dna šálok je možné spájať s počiatkom neskorej doby bronzovej. Na šálke z hrobu 39 sú okolo pásu rýh skupinky vtlačených jamiek. Vybavenie hrobu umožňuje datovanie do HB1. Takéto jamky okolo okružných rýh sa v stupni HB1 vyskytli aj na ďalších lužických lokalitách na Slovensku – napríklad na sídlisku v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. VIII: 3) alebo pohrebisku v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tab. XLII: 4).

Výrazným výzdobným motívom profilovaných obojstranne zdobených šálok je girlanda z pásu súbežných rýh na vnútornej stene nádob. V rôznom vyhotovení sa vyskytla takmer na všetkých šálkach na pohrebisku (okrem šálky z hrobov 32 a 53) a vždy je doplnená ďalším prvkom vnútornej výzdoby. Základom vývoja tohto motívu je výzdoba vnútornej steny šálok štyrmi oblúkmi z pásu súbežných rýh (nepravá girlanda). Takúto vnútornú výzdobu profilovaných šálok sme zaznamenali na viacerých lokalitách lužickej kultúry na Slovensku už v hroboch datovaných do stupňa HA1 na pohrebisku v Partizánskom (*Porubský 1958*, tab. II: 8, 10), Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 4: 10) a ďalších. Vnútorná výzdoba lužických profilovaných šálok nepravou girlandou sa vyskytla aj v hroboch z obdobia HA2/HB1. Dokladajú to šálky z vyšším telom z pohrebiska v Háji (*Hrubeč/Kujovský 1994*, tab. VII: 14; VIII: 13) alebo v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tab. III: 5). V tejto dobe je už spojená s výraznejšou vnútornou výzdobou dna a s vonkajšou výzdobou nádobiek. Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach sme napriek relatívnej početnosti šálok, výzdobu nepravou girlandou zaznamenali iba v jednom prípade na šálke z hrobu 4 (tab. I: 4). Pripúšťa to predpoklad, že vnútorná výzdoba nepravou girlandou profilovaných šálok

lužickej kultúry na Slovensku je chronologicky viazaná predovšetkým na stupeň HA a v období HA2/HB1 doznieva. Vývoj výzdobného motívu k viacnásobnej girlande už v stupni HA1 naznačuje vnútorná výzdoba šálky z hrobu 42 na pohrebisku v Diviakoch nad Nitricou (*Veliačik 1991*, obr. 18: 7). Šálky zdobené päťcípou girlandou z hrobov 9 a 20 na tom istom pohrebisku (*Veliačik 1991*, obr. 7: 13; 11: 11) a šálka zdobená viaccípou girlandou z hrobu 9/50 z Partizánskeho (*Veliačik 1983*, tab. XXI: 14) dokladajú použitie girlandy vo výzdobe už v stupni HA2.

Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach sa výzdoba šálky päťcípou girlandou vyskytla iba v troch hroboch (hroby 14, 45 a 57). V hrobe 14 a 45 ide o súmerné šálky s precíznou obojstrannou výzdobou. Početná keramika datuje obidva hroby do obdobia HA2/HB1. Výzdoba šálky z hrobu 57 je na pohrebisku ojedinelá. Na okružný pás rýh okolo vypukliny dna sa kolmo pripínajú skupinky krátkych rýh. Girlanda je neuzavretá, nepravidelná (tab. XXVII: 11). Výbava hrobu umožňuje zaradenie do stupňa HA2. Rovnako je datovaná podobne zdobená šálka z hrobu 19/29 v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tab. V: 9).

Okrem uvedených výnimiek v ďalších šálkach bola na výzdobu vnútornej steny použitá viaccípa girlanda ohraničená v hornej časti tela okružným pásom horizontálnych súbežných rýh. Tento pás rýh je použitý na šálkach datovaných do stupňa HA2 (hrob 8), obdobia HA2/HB1 (hrob 14) aj v hroboch zo záveru stupňa HB1 (hroby 29 a 72). Jeho výskyt už v stupni HA2 je známy aj z ďalších lužických lokalít (Partizánske, Ilava) a používa sa aj na šálkach datovaných do stupňa HB (Pobedim, Prašník-Hrádok, Ilava). Zrejme tento okružný pás rýh na vnútornej stene profilovaných šálok neobsahuje detailnú chronologickú informáciu. V niekoľkých prípadoch je pás spojený s výzdobou dna vertikálnym pásom jemných rýh (hroby 28, 45 a 66). Šálka z hrobu 66 má vnútornú stenu zdobenú dvomi girlandami, ktoré sa na tento pás pripínajú. Zložitejšia výzdoba profilovaných šálok sa všeobecne považuje za znak neskorej doby bronzovej. Výbava hrobu 66 však zaraďuje šálku do záveru stupňa HA2 (tab. XXXI; XXXII).

Len výnimočne sa vyskytuje šálka zdobená z vnútornej strany viaccípou girlandou neohraničenou horizontálnym pásom rýh. Takto zdobená je už spomínaná šálka z hrobu 57, ale najmä tri profilované šálky z hrobu 20 (tab. X: 1, 5; XI: 6). Rovnako výzdoba nepravou girlandou na šálke z hrobu 4 nie je ohraničená pásom rýh, ale pri tejto výzdobe je to zrejme pravidlo. Ani na šálkach zdobených nepravou girlandou z iných lužických lokalít na Slovensku (Diviaky nad Nitricou, Háj,

Opatovce nad Nitrou, Partizánske, Pobedim a ďalšie) nie je obvodový pás takýchto rýh. Zaujímavá je najmä situácia na pohrebisku v Diviakoch nad Nitricou, kde nie je obvodový pás rýh na vnútornej stene ani na jednej šálke, ale absentuje tiež vonkajšia výzdoba. Spolu s občasným spoločným výskytom rôznych prvkov výzdoby alebo keramických tvarov nám to pripomína opatrnosť pri posudzovaní, ktorý z prvkov tektoniky alebo výzdoby obsahuje detailnú chronologickú informáciu a ktorý je prejavom regionálnej osobitosti alebo len invencie výrobcu.

Iba pri dvoch profilovaných obojstranne zdobených šálkach nebol vo vnútornej výzdobe použitý motív girlandy (hroby 32 a 53). V šálke z hrobu 32 výrobca klasickú výzdobu dna (okružný pás rýh doplnený kruhom vrypov) a hornej časti vnútornej steny (obvodový pás horizontálnych rýh) nespojil girlandou, ale naopak oddelil tretím obvodovým pásom rýh. V prípade šálky z hrobu 53 plochu vnútornej steny vyplňali horizontálne obvodové žliabky. Obidve šálky prikrývali kosti v urnách. Ďalšie vybavenie hrobov, ale aj profilácia a vonkajšia výzdoba šálok umožňuje datovanie do obdobia HA2/HB1.

Vytiahnutý okraj šálok je v dvoch prípadoch (hroby 21 a 28) zdobený skupinkami priečných rýh. Obidva hroby, ako už bolo uvedené, je možné datovať do počiatku stupňa HB1. Tento spôsob výzdoby okraja šálok poznáme z viacerých lokalít lužickej kultúry na Slovensku. Napríklad na pohrebisku v Jasenici (*Žilincová 2010*, tab. VI: 4), v Sedmerovci (*Žilincová 2010*, tab. XII: 1), vo viacerých hroboch v Ilave (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016*, tab. XLII: 4, 5) alebo na sídlisku v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. XXVII: 12). Vo všetkých prípadoch sú zaraďované do stupňa HB1, čo podporuje aj datovanie hrobov zo Žitavan-Kňazíc. Naznačuje to možnosť, že tento spôsob výzdoby okraja profilovaných obojstranne zdobených lužických šálok je možné spájať s nástupom neskorej doby bronzovej.

Vázy

Vázy alebo ich torzá sa vyskytli v hroboch 5 (tab. II: 20), 8 (tab. IV: 10), 11 (tab. VI: 5), 14 (tab. VIII: 4, 7), 24 (tab. XII: 11), 26 (tab. XIII: 2), 29 (tab. XV: 4), 47 (tab. XXI: 4), 50 I (tab. XXIII: 1, 4; XXIV: 15), 52 (tab. XXVI: 11), 65 (tab. XXX: 13), 66 (tab. XXXI: 10) a 68 (tab. XXXIII: 9).

Veľké vázy s vysokým hrdlom sú typickým keramickým tvarom lužickej kultúry na Slovensku v jej starších vývojových fázach. V období HA ich výskyt už doznieva (*Hrubec/Kujovský 1994*, 15, 16). Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňaziciach sa veľké vázy lužickej kultúry nevyskytli, ale zaznamenali

sme výskyt menších vázovitých nádob. Profiláciu majú rovnakú ako súdobé amfory. Obvykle sú súčasťou sprievodnej keramiky. Môžu byť nezdobené (hroby 47 a 52) alebo sú na ich výzdobu použité rovnaké výzdobné prvky a motívy ako na amforách (hroby 5, 14, 26 a 50 I). Význam týchto nádob podčiarkuje ich občasné použitie vo funkcii urny (hroby 5, 50 I a 52). Ich datovanie do obdobia HA2/HB1 vychádza z ďalšieho vybavenia hrobov.

V oblasti stredodunajských popolnicových polí sa veľké vázy vyskytujú už v najstarších nálezových celkoch. V závere mladšej doby bronzovej v prechodnom veleticko-podolskom období vývoja sa na veľkých vázach presadzuje plynulá profilácia, kuželovité hrdlo a von vytiahnutý okraj. Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňažiciach sme takúto veľkú vázu našli v mohyle 3 (tab. IV: 10). Bola to najväčšia, centrálna umiestnená nádoba v mohyle a neobsahovala zvyšky kostí. To naznačuje jej funkciu v rámci pohrebných obradov. Inventár hrobov 7 a 8 v mohyle 3 datuje vázu do stupňa HA2. V závere mladšej a v počiatku neskorej doby bronzovej sú takéto vázy súčasťou hrobov takmer na všetkých pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí (Chotín, Tököl, Neszmély, Budapešť-Békásmegyer a ďalšie).

V hroboch 29 (tab. XV: 4) a 68 (tab. XXXIII: 9) sa vyskytli veľké vázy na pleciach zdobené súvislým pásom vertikálnych žliabkov – kanelúr. V oboch prípadoch ide o kultúrne zmiešané hroby. Vybavenie hrobov datuje vázy do stupňa HB1, ale ich výskyt na pohrebiskách stredodunajských popolnicových polí pokračuje aj v mladšom období neskorej doby bronzovej (Szombathely-Zanat – Ilon *et al.* 2011, tab. 39: 1; 47: 6).

Ojedinelé keramické tvary

V hrobe 24 bola urna (C) prikrytá plochým hlineným kotúčom (tab. XII: 15). Nielen takéto ploché hlinené kotúče, ale vôbec pokrievky sú na lužických pohrebiskách zriedkavé (Kujovský 2015, 208). Vybavenie datuje hrob 24 do stupňa HA2. Analogický nález menšieho hlineného kotúča prikrýval urnu v hrobe 100 na pohrebisku Zvolen-Balkán (Balaša 1964). V závere mladšej doby bronzovej sa podobné hlinené kotúče vyskytli aj na sídliskách lužickej kultúry (Wiedermann 2013).

V hrobe 53 bola nájdená nádobka (tab. XXVI: 13), ktorá má profiláciu a výzdobu blízko k amforám alebo zdobeným malým vázám z ďalších hrobov na pohrebisku. V hornej tretine hrdla má však dve dvojice dierok, ktoré umožňujú jej zavesenie. Závesné nádobky sa sporadicky vyskytujú na lokalitách popolnicových polí. Majú rôzne tvary, ich spoločným znakom je možnosť zavesenia. Naj-

výraznejším nálezom závesnej nádoby v oblasti lužickej kultúry na Slovensku je nádobka z Beluše zdobená bronzovými pukličkami, datovaná do stupňa BD–HA1 (Furmánek 1970, 445, 446). Zrejme v súvislosti s používaním závesných nádobiek v dnešných náboženstvách sa všeobecne aj praveké nálezy spájajú predovšetkým s oblasťou kultu (Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016, 236, 237; tam aj ďalšia literatúra). Závesnú nádobku zo Žitavan-Kňažíc datuje tvar, výzdoba a ďalšie vybavenie hrobu 53 do obdobia HA2/HB1.

V hrobe 57 bolo v urne aj malé koliesko s nábojom (tab. XXVII: 9), prikryté malou kónickou šálkou. V urnových hroboch z neskorej doby bronzovej sa ojedinele vyskytnú drobné predmety z hliny. Môžu to byť prelamované kolieska, ako napríklad na pohrebisku Chotín II v hrobe 8/54 (Dušek 1957, tab. II: 4, 6) alebo rôzne hviezdice, naberačky s vykrajovaným okrajom a podobne, ktoré sú obvykle spájané s oblasťou kultu. Extrémny prípad takejto výbavy hrobu poznáme napríklad z pohrebiska v Békásmegyere (Kalicz-Schreiber 2010, tab. 7–10). V prípade kolieska z hrobu 57 v Žitavonoch-Kňažiciach však ide skôr o praktický predmet. V hrobe bol pochovaný starší jedinec (*maturus–senilis*), ktorého pohlavie sa nepodarilo určiť. Pri predpoklade, že ide o staršiu ženu môže byť koliesko odkazom pozostalých na jej charakteristickú činnosť. Takéto kolieska slúžili ako zotrvačníky vretena pri výrobe nití. Preto sú ich nálezy známe najmä zo sídlisk Pobedim (Studeníková/Paulík 1983, tab. LII) alebo Neszmély-Felsősziget (Patek 1961, tab. XXXIV).

Ojedinelým nálezom na pohrebisku je dvojkónická nádoba z hrobu 66 (tab. XXXI: 11). Má oblú vydutinu a pod ňou štyri drážadlá. Tvar nepochybne vychádza z ostro profilovaných dvojkónických nádob s drážadlami na lome, ktoré poznáme z viacerých hrobov na lužickom mohylníku v Krásnej Vsi, kde sú datované do stupňa BD (Budinský-Krička/Veličák 1986). Analogický tvar dvojkónickej nádoby ako v hrobe 66, bol použitý ako urna v hrobe 11 v Diviakoch nad Nitricou, datovaný do stupňa HA1 (Veličák 1991, tab. 9: 10). Nádoba z hrobu 66 z Žitavan-Kňažíc je ďalšou výbavou hrobu datovaná do stupňa HA2. Prežívanie takýchto plynule profilovaných dvojkónických nádob s drážadlami pod vydutinou do stupňa HB dokladá inventár hrobu 35 z lužického pohrebiska Zvolen-Balkán (Balaša 1964).

V rámci spomínaného hrobu 66 bol jednou z urien aj malý plynule profilovaný džbánok (tab. XXXII: 6). V závere mladšej a v neskorej dobe bronzovej sa džbány v lužickej kultúre na Slovensku už nepoužívali. Ide o tvar v tejto dobe typický pre prostredie stredodunajských popolnicových polí a analógie s menšími obmenami nájdeme na väčšine pohrebísk.

Bronzové predmety

Význam bronzových predmetov v hroboch z doby bronzovej ako symbolu postavenia jednotlivca v spoločnosti je zrejmý. V závere mladšej a v neskorej dobe bronzovej sa ich dostupnosť zrejme zvýšila a drobné bronzové predmety (šperky) sa stali súčasťou kroja (Makarová 2008). Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach sa v hrobch ako príloha nevyskytol žiadny nástroj, náradie alebo zbraň. Pokiaľ sa v hrobe vyskytol bronzový predmet išlo vždy o ihlicu alebo jej zlomok, rôzne špirálky, zlomky drôťkov, prstene (alebo ozdoby, ktoré za ne považujeme) a podobne. To samozrejme znamená, že chronologická informácia bronzových nálezov je minimálna. Zistený stav nie je špecifikom pohrebiska v Žitavonoch-Kňaziciach, ale naopak, je takmer všeobecným pravidlom na všetkých súčasných (HA2/HB1) pohrebiskách lužickej kultúry na Slovensku.

Určitý spoločenský význam pochovaných však výskyt bronzových šperkov nepochybne signalizuje. Na pohrebisku boli nálezy bronzových predmetov zistené v 24 urnových hrobch (v 31 urnách, v 41 urnových hrobch bronzové predmety neboli), ale boli aj vo výbave štyroch jamkových hrobov (hroby 22, 44, 50 II a 56) a dokonca aj v symbolickom hrobe (hrob 10). V urnových hrobch bola existencia nálezov z bronzu viazaná na urnu, len v hrobe 24 a 72 bol zlomok bronzového šperku aj v jednej zo sprievodných nádob.

Bronzové predmety boli aj vo viacurnových hrobch spravidla v jednej urne. Iba v niekoľkých prípadoch boli v dvoch urnách v jednom hrobe (hroby 5, 20, 28, 50 I a 51), výnimočne v hrobe 66 boli bronzové prílohy v troch urnách. Vzhľadom na použité keramické tvary vo funkcii urny sa najčastejšie vyskytovali v amforách. Bronzové šperky boli v urnách približne v rovnakom pomere zamiešané medzi zvyšky kostí (v 17 urnách) alebo položené na povrchu kostí (v 14 urnách). V niekoľkých prípadoch boli bronzové predmety na kostiach prikruté črepmi šálok a misiek s vtiahnutým okrajom. Tieto varianty uloženia bronzových šperkov sa však vo viacurnových hrobch vyskytli aj v rámci jedného hrobu (hroby 5, 20 a 51). Je teda možné, že pietne uloženie bronzových predmetov na kosti a ich prípadné prikrútenie črepmi nemalo súvis iba s pohrebnými zvykmi, ale bolo aj prejavom pozornosti pozostalých.

Z relatívne početných zlomkov bronzových šperkov v hrobch sú najvýraznejšie zastúpené zlomky ihlíc. V hrobe 16 bol v urne medzi kosťami fragment ihlice s cibulovitou hlavičkou (tab. VIII: 2). Ku chronologickému postaveniu rôznych typov ihlíc je dnes aj vďaka edícii *Prähistorische Bronzefunde*

a mnohým novým nálezom dostatok informácií. Ihlice s cibulovitou hlavičkou sú datované od HA2 (Říhovský 1979, 182–188) po stupeň HB1 (Novotná 1980, 149; Stegmann-Rajtár 1994, 322). Lužická amfora v hrobe 16 podporuje datovanie do stupňa HA2. Ihlica s cibulovitou hlavičkou sa vyskytuje v stupni HB1 tak na lokalitách lužických, ako aj stredodunajských popolnicových polí. V hrobe 20 bola v amfore (E) spolu s bronzovými krúžkami na kostiach ihlička s hlavičkou stočenou v očko (tab. XI: 9). Tento typ ihlíc neobsahuje presnejšiu chronologickú informáciu. Hrob 20 datuje do stupňa HB1 jeho keramické vybavenie. V hrobe 28 na kostiach v urne (C) ležal fragment ihličky s veľkou vázičkovitou hlavičkou. Hlavička je zdobená pásmi šikmých rýh (tab. XIV: 8). Ihlice s veľkou vázičkovitou hlavičkou poznáme z viacerých lokalít lužických aj stredodunajských popolnicových polí. Sú datované od záveru stupňa HA2 (Říhovský 1979, 188–206) po HB1, s tým, že v druhej polovici stupňa HB ich vystriedali ihlice s malou vázičkovitou hlavičkou (Stegmann-Rajtár 199, 322–324). Keramické vybavenie hrobu 28 v Žitavonoch-Kňaziciach umožňuje zaradenie ihlíc už do obdobia HA2/HB1. Predstavu o priamej chronologickej následnosti ihlíc s veľkou a s malou vázičkovitou hlavičkou trochu narúša hrob 212 na pohrebisku v Budapešti-Békásmegyeri, kde sa vyskytli obidva varianty (Kalicz-Schreiber 2010, tab. 95: 1–8). V hrobe 72 v urne (B) ležal na kostiach fragment poškodenej ihličky s guľovitou hlavicou (tab. XXXIV: 15). Orientačne dotovala tento typ ihlíc ešte M. Novotná (1980, 123) do stupňa HA a HB. Hrob 72 zaraďuje keramické vybavenie do stupňa HB1. Relatívne početnejšie sa na pohrebisku vyskytli ihlice s dvojkónickou hlavičkou (hrob 24 – tab. XII: 13; hrob 29 – tab. XV: 5; hrob 44 – tab. XIX: 8 a hrob 66 – tab. XXXII: 4). Tento typ malých väčšinou nezdobených ihlíc sa na lužických lokalitách nachádza relatívne často (posledný väčší počet bol publikovaný z pohrebiska v Ilave (Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016, 140) a v menšej miere sa vyskytuje aj na lokalitách stredodunajských popolnicových polí (Kalicz-Schreiber 2010, 265). Datovaný je od stupňa HA až po HB1 (Novotná 1980; Říhovský 1979). Na pohrebisku v Žitavonoch-Kňaziciach pre datovanie ihličky nič nepovie hrob 44 (jamkový, s minimálnym vybavením), ale hroby 24 a 66 ich keramická výbava datuje do záveru stupňa HA2. Ihlička z už viackrát spomínaného hrobu 29 je jeho keramikou datovaná až do záveru stupňa HB1. Je teda zrejmé, že ihličky s dvojkónickou hlavičkou nemôžu byť chronologickým ani kultúrnym kritériom.

To isté je treba povedať aj o všetkých bronzových krúžkoch, drôťkoch, špirálkach a zlomkoch z tela ihlíc a podobne z už spomínaných hrobov

na pohrebisku. Vyskytujú sa v mladšej a neskorej dobe bronzovej v lužických aj stredodunajských popolnicových poliach. Pokusy o vysvetlenie ich používania sú pri žiarových hroboch v podstate v oblasti špekulácie. Ich chronologická a kultúrna informácia je minimálna. Zaradenie je vždy viazané na ďalší obsah hrobu. Je teda naozaj pravdepodobné, že sú súčasťou dobového kroja, prípadne úpravy osobného vzhľadu („vlasové“ krúžky, špirály a pod.). Na druhej strane ich výskyt naznačuje určité spoločenské postavenie pochovaného/pochovanej (aj materiálne možnosti pozostalých), vo viacurnových hroboch zvýraznenie ich významu (alebo vzťahu k nim) v porovnaní s ďalšími zomrelými.

SÚHRN INFORMÁCIÍ ZÍSKANÝCH VÝSKUMOM

Žiarové pohrebisko preskúmané v katastri dnešnej obce Žitavany okres Zlaté Moravce patrí rozsahom a počtom hrobov k menším pohrebiskám lužickej kultúry na Slovensku. Jeho v počiatku záchranný výskum sa v sezónach 1979–1983 zmenil prakticky na plošný odkryv priestoru pochovávaní, pričom jeho rozsah overovalo viacero sond do okrajových častí. Región Zlatých Moraviec je zo západnej strany ohraničený pohorím Tribeč, z východnej strany pohorím Pohronský Inovec. Pohrebisko bolo umiestnené na juhozápadný svah Čertovho vrchu, ktorý je súčasťou Pohronského Inovca. Zomrelých na polohe pochovávali od záveru mladšej doby bronzovej po prvú polovicu neskorej doby bronzovej (HA2–HB1). Po skončení pochovávaní poloha nebola osídlená.

Použitý bol výlučne žiarový pohrebný rítus. Najčastejšie bolo uloženie zvyškov kremácie v keramických urnách (tabela 1). V siedmich hroboch boli kosti uložené v jamke (hroby 9, 22, 44, 50 II, 56, 61 a 63). V jednom prípade (hrob 3) je možné hovoriť o kombinácii obidvoch spôsobov, lebo okrem kostí uložených v urne bola časť kostí aj voľne v jamke prikrýť črepmi. Iba v šiestich hroboch sme nezistili zvyšky spálených kostí (1, 10, 74 až 77) a považujeme ich za symbolické. Vo všetkých prípadoch (okrem hrobu 10) ide o menšie kamenné mohyly. Poukazujú na skutočnosť, že aj keď telo zomrelého nebolo možné spáliť na pohrebnej hranici, pohrebné rituály boli pre jeho posmrtný život veľmi dôležité.

Pokiaľ boli zvyšky kremácie uložené v nádobe, najčastejšie bola použitá jedna urna. V siedmich hroboch (4, 25, 28, 29, 45, 47 a 49) boli zvyšky kostí uložené v dvoch urnách, v piatich hroboch (5, 8, 24, 51 a 60) boli použité tri urny. Zriedkavejšie boli hroby so štyrmi urnami (20 a 36) alebo šiestimi urnami (14 a 50 I). Z tohto hľadiska bol výnimočný

na pohrebisku hrob 66, v ktorom bolo vo funkcii urny použitých sedem nádob. Vzhľadom na už uvedené okolnosti bol antropologický rozbor kostrových pozostatkov urobený len v časti hrobov (Vondráková 2018). Už táto neúplná vzorka (34 hrobov) však prináša viacero poznatkov. Počet urien v hroboch neznamena vždy počet jedincov. Vo viacerých prípadoch boli v jednej urne pochované pozostatky dvoch jedincov (Vondráková 2018, tabela 2), najčastejšie v kombinácii dospelý – dieťa. Počet pochovaných detí dosahuje na pohrebisku takmer polovicu (Vondráková 2018, tabela 1) aj keď je nepochybné, že v praveku bol človek považovaný za dospelého v inom veku než v súčasnosti.

Vo funkcii urny bola v hroboch najčastejšie požitá amfora (65 prípadov) a hrniec (15 prípadov), ďalšie keramické tvary (misy, šálky, vazy a ďalšie) sa vo funkcii popolnice vyskytli zriedkavejšie (tabela 1). Urny obsahovali najčastejšie iba spálené zvyšky kostí (55 prípadov). V menšej miere (21 prípadov) boli v urne na kostiach črepy alebo menšie tvary nádob (tabela 2). Obvykle išlo o črepy šálok, mís alebo miniatúrne amforky. Iba v hrobe 62 boli kosti v urne prikrýť črepom z hrnca, ale tu aj vo funkcii popolnice bol použitý hrniec. Aj vo viacurnových hroboch sa keramika prikrývajúca kosti našla iba v jednej popolnici. Len v troch prípadoch sa našli črepy v dvoch urnách v rámci jedného hrobu (hroby 20, 51 a 60). V hrobe 60 v urne-amfore (B) bola na kostiach dospelého jedinca hore dnom obrátená šálka, ktorá prikrývala kosti dieťaťa spolu s bronzovou špirálkou. To umožnilo špecifikáciu už pri odkryve. Zároveň to vyvoláva ďalšie otázky. Dvojhroby dospelého jedinca s dieťaťom sa vyskytli aj v ďalších urnách (Vondráková 2018, tabela 2), ale keďže kosti boli zmiešané, existenciu dieťaťa zistil až antropologický rozbor. V takýchto prípadoch sa predpokladá, že obidvaja zomrelí boli spálení na spoločnej hranici. Kosti dieťaťa osobitne uložené v šálke v urne (B) hrobu 60 naznačujú, že v tomto prípade mohla byť pre každého jedinca postavená osobitná hranica, čo by zvýrazňovalo spoločenský význam dieťaťa. Alebo dieťa zomrelo neskôr a po spopolnení boli jeho pozostatky uložené do urny predtým zomrelého dospelého člena skupiny (rodiny?).

Okrem zvyškov kostí a zlomkov keramiky sa v 31 prípadoch (24 číslovaných hrobov) našli v urnách aj zlomky bronzových predmetov (tabela 2). Vždy išlo o drobné šperky. Bronzové nástroje, zbrane a podobne sme v žiadnej urne nezistili. Je teda naozaj pravdepodobné, že sa do urien bronzové šperky dostali ako súčasť dobového kroja alebo úpravy osobného vzhľadu. Tomu neodporuje ani ich výskyt v niektorých jamkových hroboch (22, 44, 50 I a 56 – tabela 3). V urnových hroboch sa

bronzové predmety vyskytli takmer vždy v popolnici. Len výnimočne sa našli zlomky bronzových šperkov v sprievodnej nádobe (24 a 72). V urnách boli zlomky bronzových šperkov zamiešané medzi kosťami alebo položené na kostiach, pričom v niektorých viacurnových hroboch boli použité obidva spôsoby (20, 50 I, 51 a 66). V menšej miere boli bronzové predmety položené na kostiach ešte prikryté črepmi (hroby 5 – urna D, 20 – urna E, 51 – urna F). Z uvedeného vyplýva, že umiestnenie bronzových predmetov v hroboch v tejto dobe (HA2–HB1) nezáviselo natoľko od kultových predpisov ako od pozornosti pozostalých. Napriek relatívnej početnosti bronzových zlomkov ich chronologické a kultúrne využitie je minimálne. Len orientačne niektoré z nich (ihlice) podporujú zaradenie pohrebiska do obdobia HA2–HB1.

Z celkového počtu 102 urien iba 64 bolo preukázateľne prikrytých (tabela 2). Obvykle bola ako pokrývka urny použitá keramika alebo jej zlomky (najčastejšie misy). Ojedinelé je prikrytie urny plochým hlineným kruhom (hrob 24), alebo čiastočne kameňom (36). Rovnako ojedinele sme zistili postavenie urny na plochý kameň (hroby 17, 18 a 36), čo je zvyk pomerne častý na väčšine pohrebísk lužickej kultúry na Slovensku. Ako sme už uviedli relatívne veľká časť popolníc nebola prikrytá a vo viacerých viacurnových hroboch bola prikrytá len časť popolníc (tabela 2). Je teda zrejme, že pohrebne zvyky prikrytie urny jednoznačne nevyžadovali.

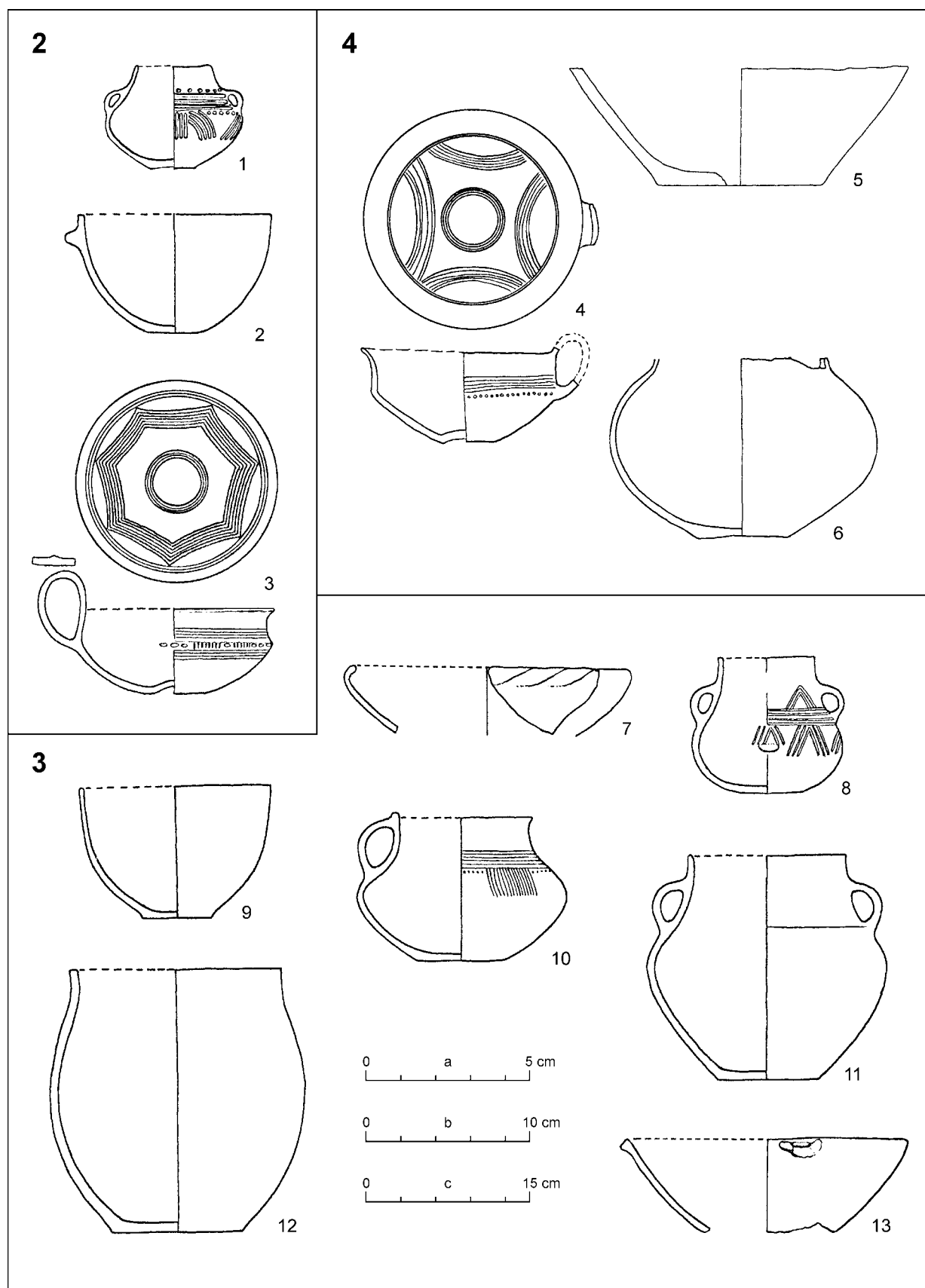
Okrem urien a predmetov, ktoré s ňou bezprostredne súviseli bol v hroboch aj ďalší inventár určený na spĺňanie potrieb zomrelého. Spravidla ide o keramiku alebo jej zlomky. Iba v menšom počte jednournových hrobov nie je sprievodný inventár (tabela 3). Dôležitosť takéhoto vybavenia z hľadiska kultu zdôrazňuje výskyt sprievodnej keramiky nielen v urnových, ale aj v jamkových (9, 44, 50 I, 56 a 63) a symbolických (10 a 77) hroboch. Počet a umiestnenie sprievodnej keramiky v urnových hroboch nevykazuje na pohrebisku žiadnu zákonitosť a príslušnosť jednotlivých tvarov ku konkrétnej urne je vo viacurnových hroboch problematická. Najčastejšie sú nádoby v bezprostrednej blízkosti urien, výnimočne vytvárajú skupinku v blízkom okolí. Časť sprievodných nádob bola prikrytá, čo umožňuje predpokladať, že obsahovali nápoje alebo potraviny.

Na pohrebisku sme preskúmali jedenásť menších mohýl – príkrovov z kameňov. Postavenie mohyly nad hrobom jednoznačne ukazuje miesto hrobu. Na pohrebiskách však početne výrazne prevládajú tzv. ploché hroby (sú aj výnimky, napr. Krásna Ves – Bu-

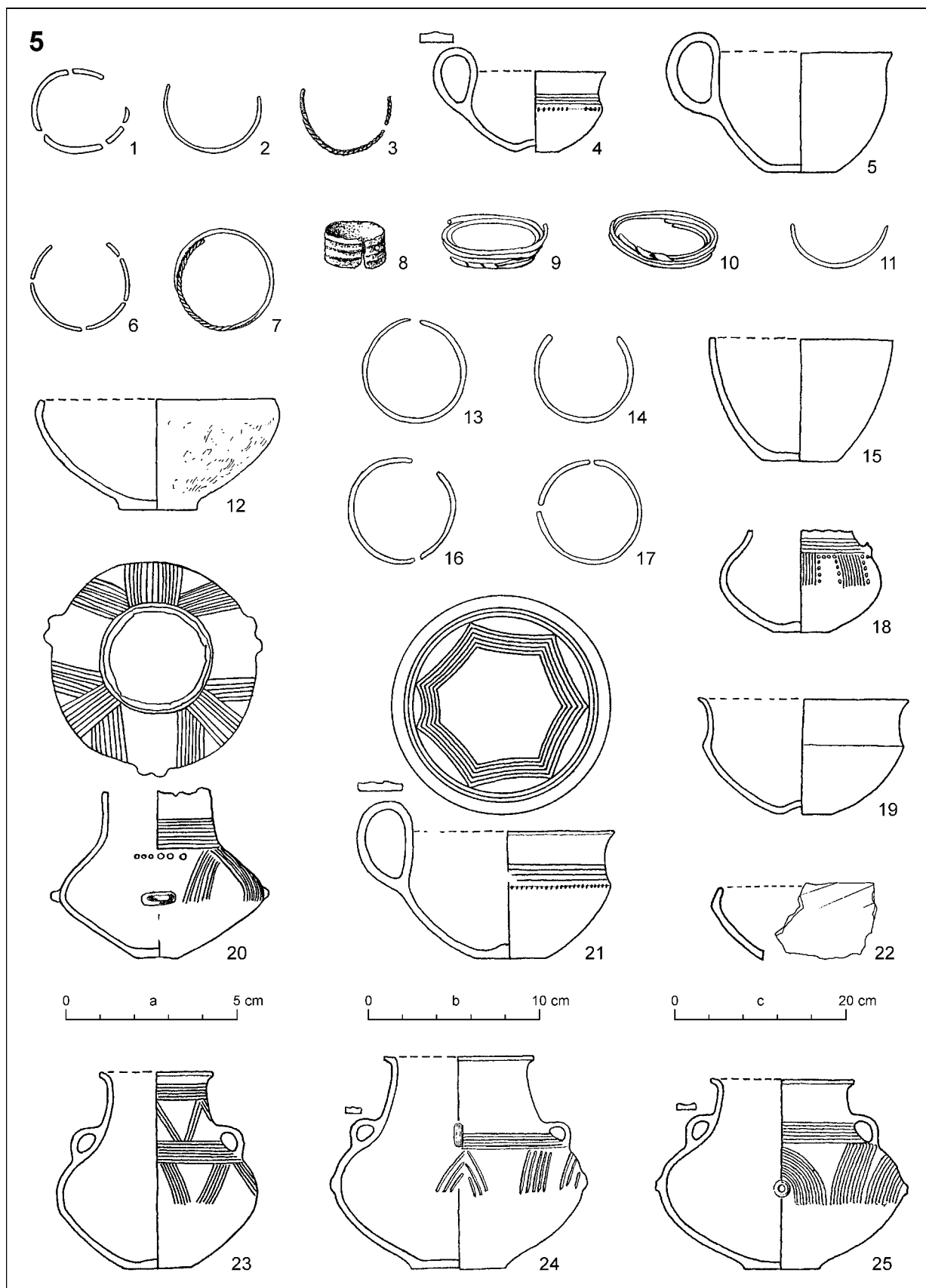
dinský-Krička/Veliačik 1986). Vzájomné porušovanie hrobov je na lužických pohrebiskách výnimočné, preto sa všeobecne predpokladá, že hroby boli označené. Výsledky výskumu v Žitavanoch-Kňažiciach tento predpoklad potvrdzujú. Pokiaľ hrob nebol priamo prekrytý kamenným príkrovom zistili sme pri väčšine hrobov skupinky kameňov, ktoré považujeme za zvyšky pôvodného označenia (tabela 1). Z celkového počtu iba 28 hrobov nebolo takto označených. Pokiaľ ide o geografickú orientáciu umiestnenie týchto pomníčkov vo vzťahu k označenému hrobu nevykazuje zákonitosť.

Pre datovanie a kultúrne určenie hrobov je základným prameňom keramika a jej zlomky. Kultúrne patria nádoby z pohrebiska predovšetkým kultúre lužickej, menšia časť kultúram stredodunajských popolnicových polí (velatickej, podolskej). Spoločný výskyt v hroboch umožnil synchronizáciu jednotlivých tvarov a pokus o postihnutie chronologickej informácie obsiahnutú v tvare a výzdobe. Kultúrne zmiešané osídlenie regiónu dokazuje viacero amfor, mís, šálok, veľkých váz s typickou výzdobou. Výraznejší výskyt umožnil podrobnejší rozbor výzdoby najmä amfor a profilovaných šálok. Ojedinelé nálezy amfor kyjatickej kultúry (hroby 29 a 71) považujeme za prejav kontaktov založených na existencii obchodnej trasy obchádzajúcej v neskoršej dobe bronzovej oblasť Podunajskej nížiny.

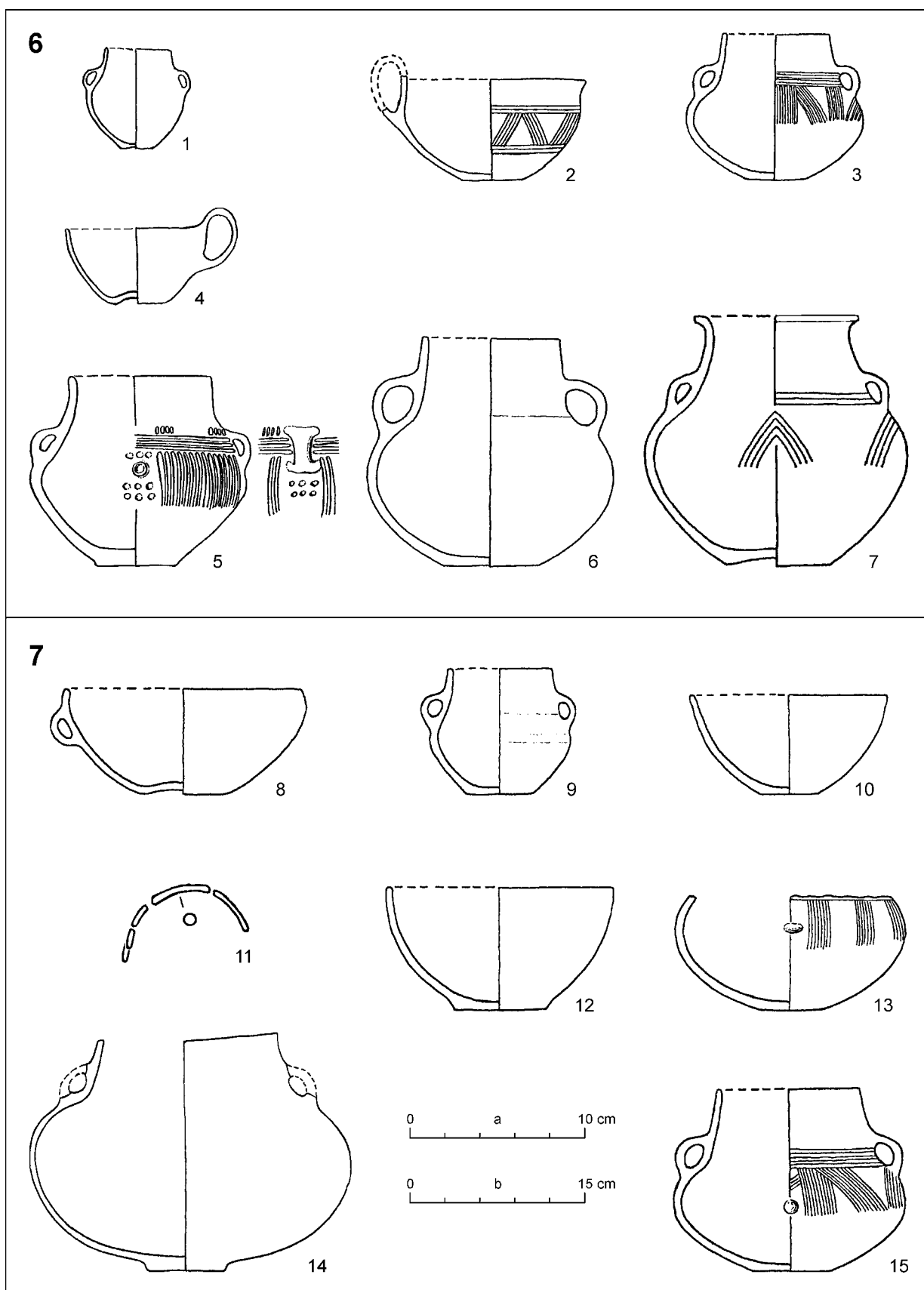
V regióne Zlatých Moraviec v dobe pochovávaní na pohrebisku v Žitavanoch-Kňažiciach žili ľudia patriaci do dvoch rôznych kultúrnych prostredí. Región bol v mladšej dobe bronzovej nepochybne súčasťou sídelnej oblasti stredodunajských popolnicových polí. V mladšom chronologickom stupni mladšej doby bronzovej (HA) však dochádza najmä na juhozápadnom Slovensku k posunu osídlenia lužickej kultúry smerom na juh. Tam, kde sa stretli s predchádzajúcim osídlením zaznamenávame prejavy obidvoch kultúr. Na pohrebisku v Žitavanoch-Kňažiciach v doteraz nezaznamenanom rozsahu. Hroby lužickej, velatickej, podolskej kultúry, ich vzájomná pozícia v priestore pohrebiska a počet hrobov z kultúrne zmiešaným inventárom potvrdzujú zmiešané obyvateľstvo regiónu relatívne dlhú dobu. V hroboch postrehnuteľnú kultúrnu rovnocennosť pochovaných možno vnímať aj tak, že novo príchodzí osadníci nevytlačili ľudí, ktorých v regióne našli. Naopak ako ukazujú tvary keramiky použitej v hroboch, v ďalších rokoch žili spolu. Spolužitie týchto ľudí bolo zrejme založené na porovnateľnej hospodárskej úrovni, blízkosti kultových tradícií, existencii hraničného pásma a obchodu.

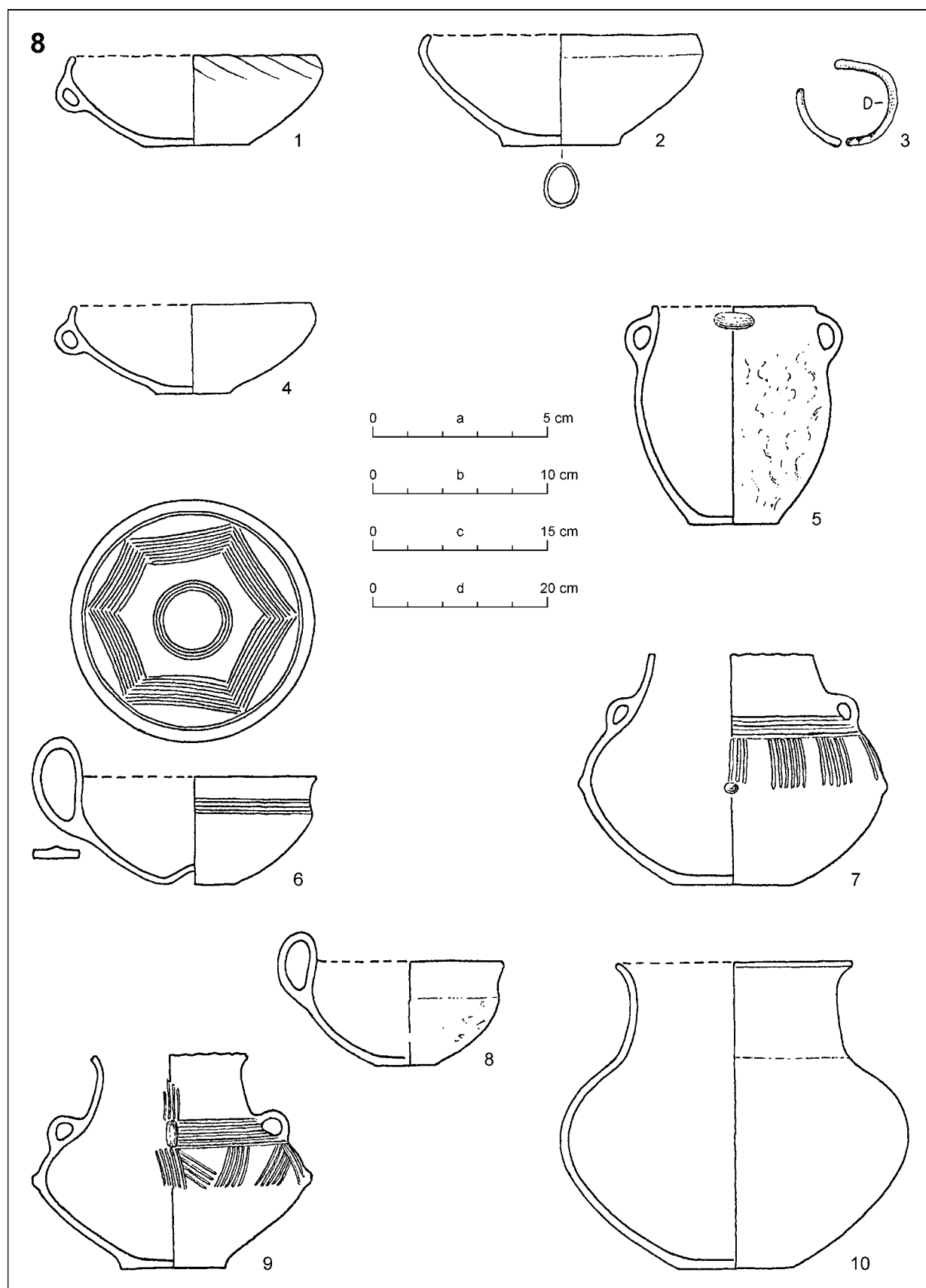
Tab. I. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1-3 – hrob 2; 4-6 – hrob 4; 7-13 – hrob 3. Mierka: a – 10; b – 1-9, 11, 12; c – 13.

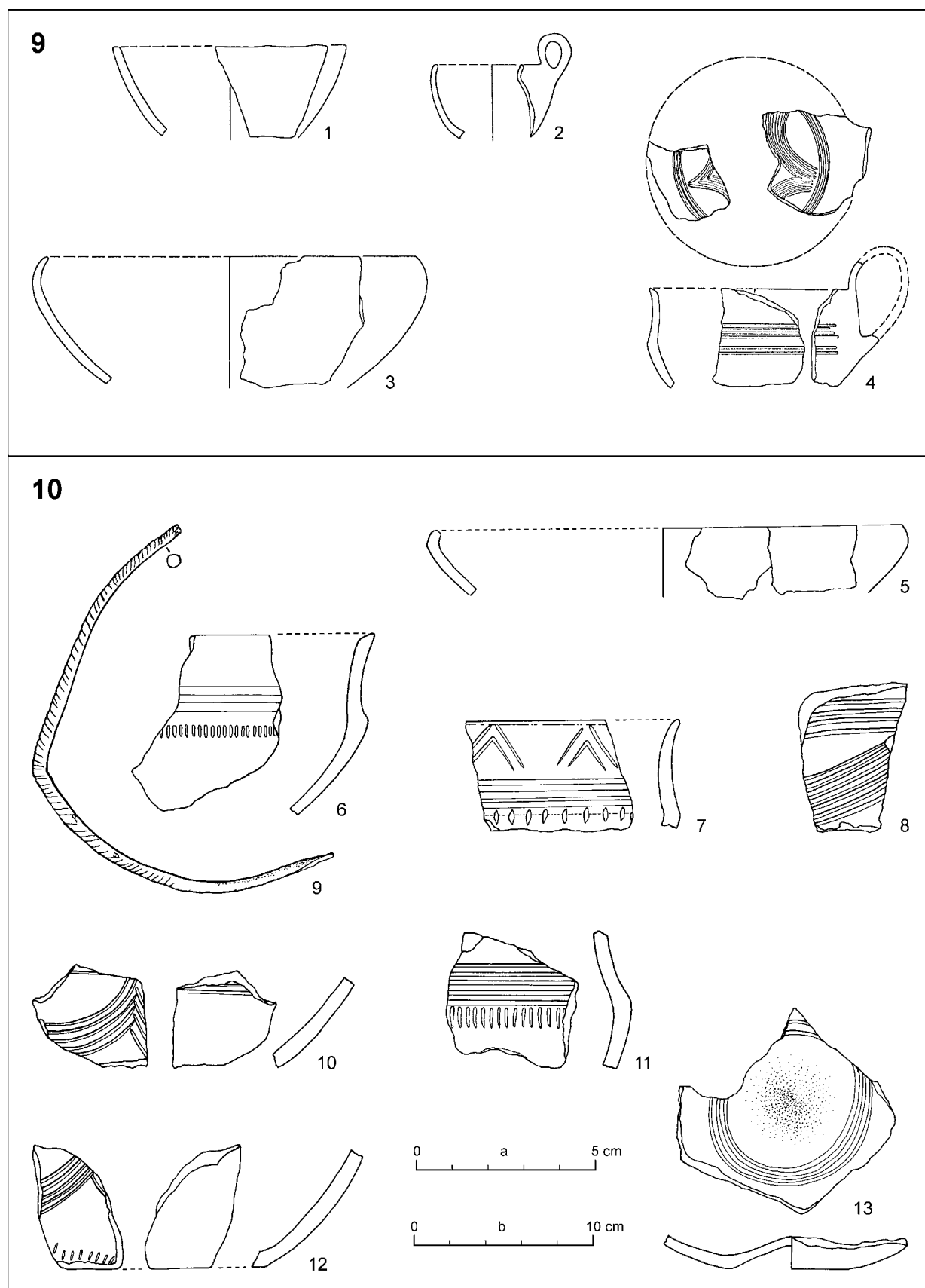
Tab. II. Žitavany-Křažice, nálezy. Hrob 5. Mierka: a – 1–3, 6–11, 13, 14, 16, 17; b – 4, 5, 12, 15, 18–22; c – 23–25.

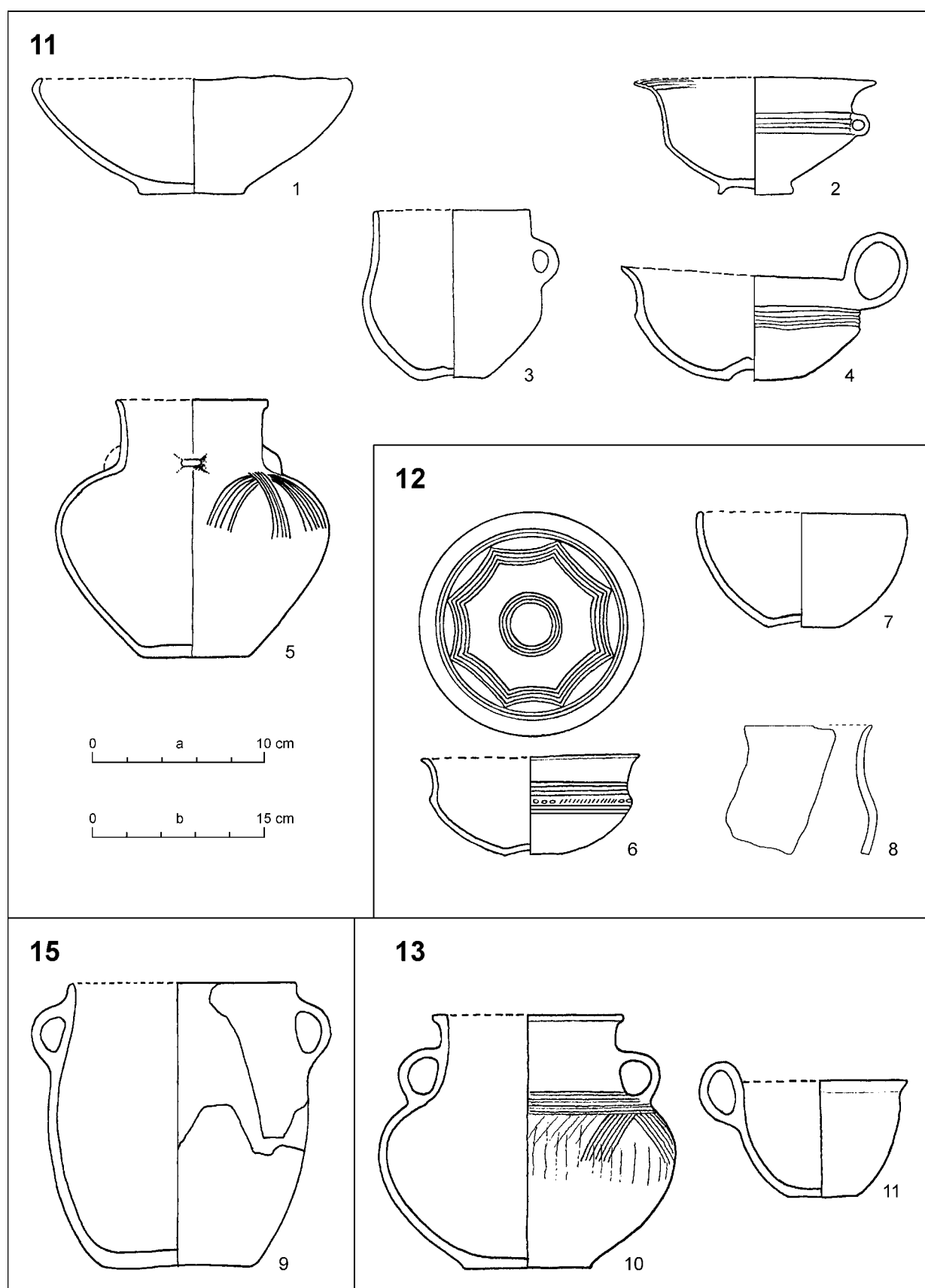
Tab. III. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1–6 – hrob 6; 7 – žiarovisko mohyly 2; 8–15 – hrob 7. Mierka: a – 11; b – 1–6, 9, 10, 12, 13, 15; c – 8, 14; d – 7.

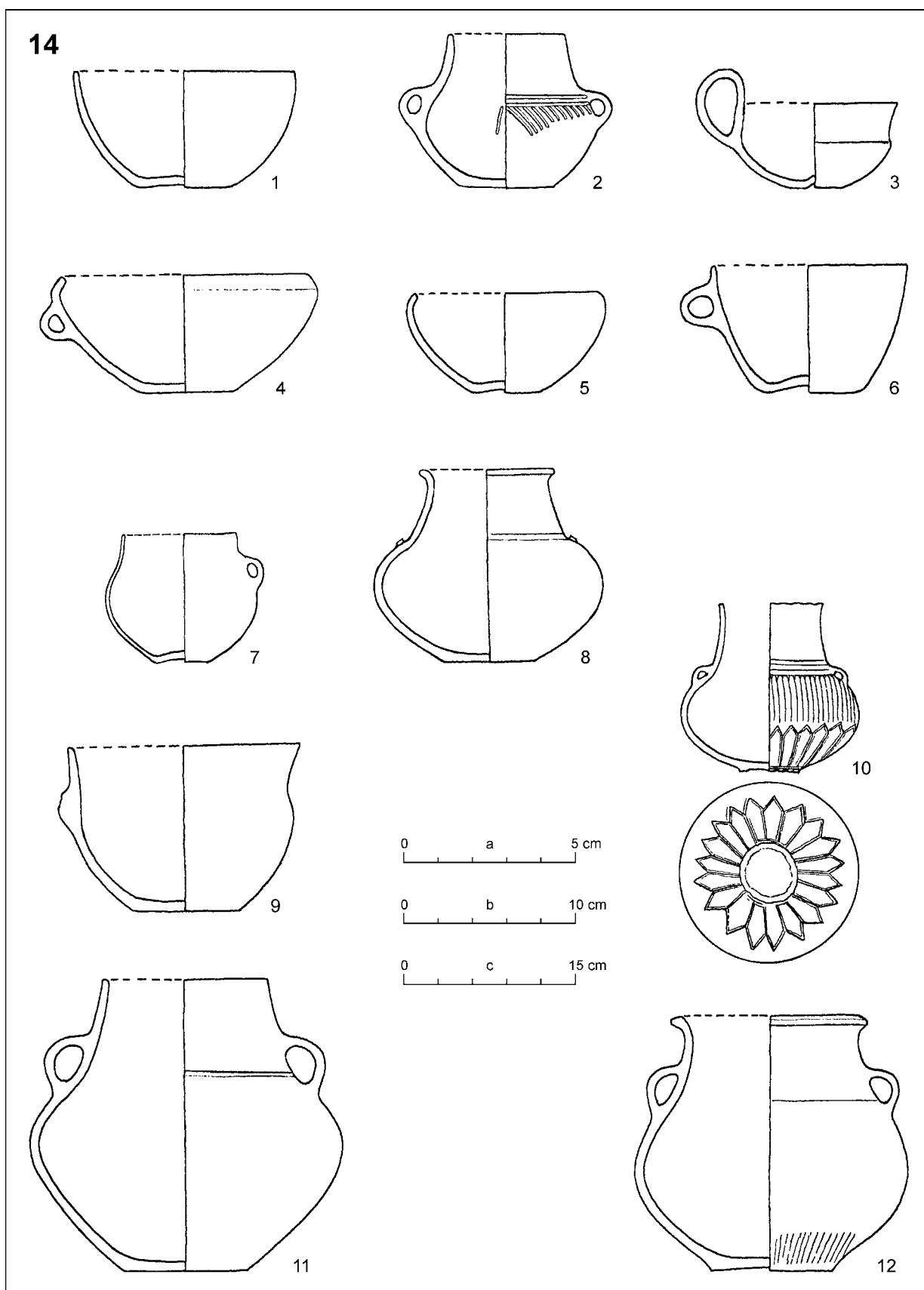
Tab. IV. Žitavany-Kňazhice, nálezy. Hrob 8. Mierka: a – 3; b – 8; c – 1, 2, 5, 7, 9; d – 4, 6, 10.

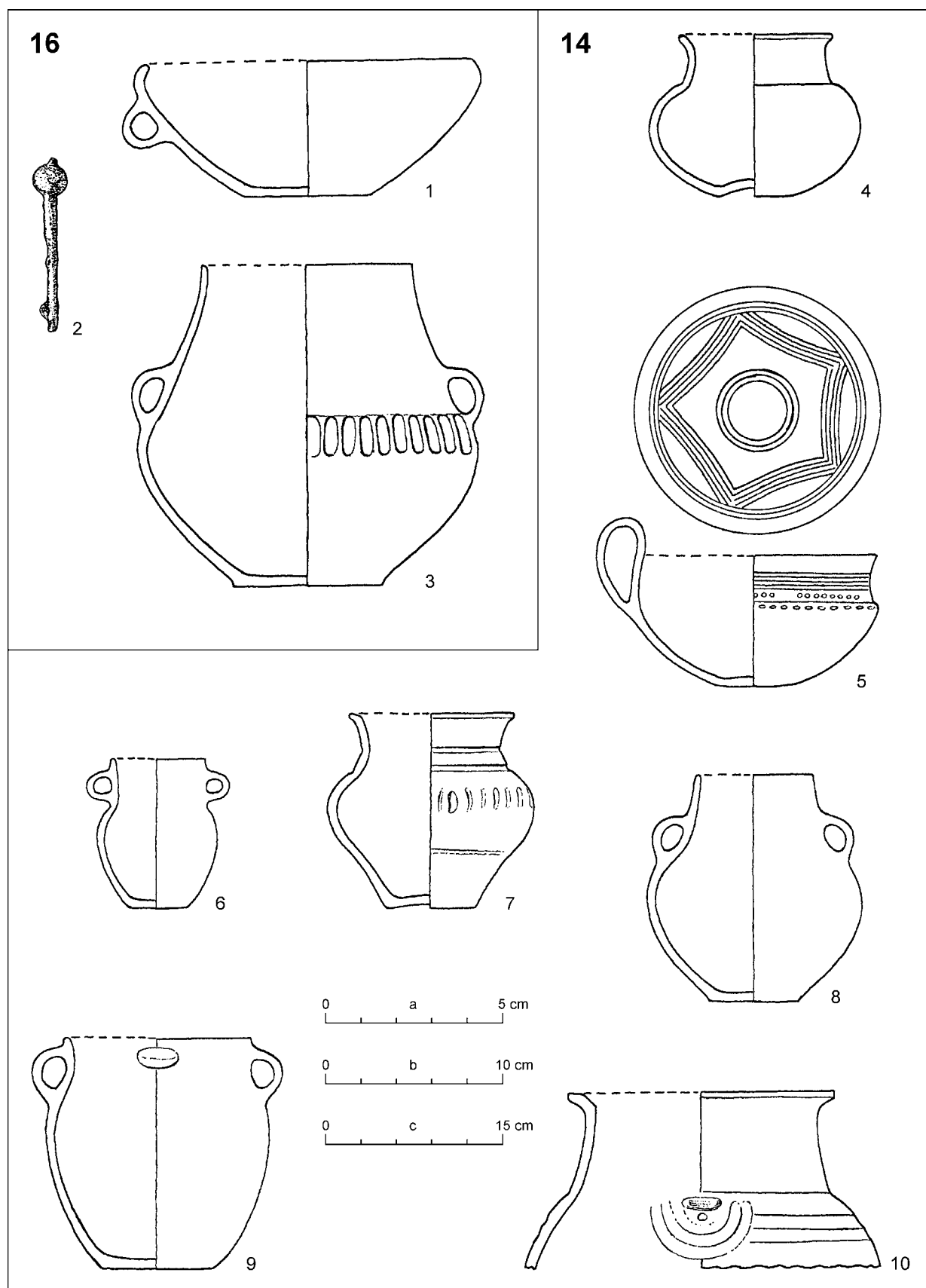
Tab. V. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1–4 – hrob 9; 5–13 – hrob 10. Mierka: a – 5, 7–13; b – 1–4, 6.

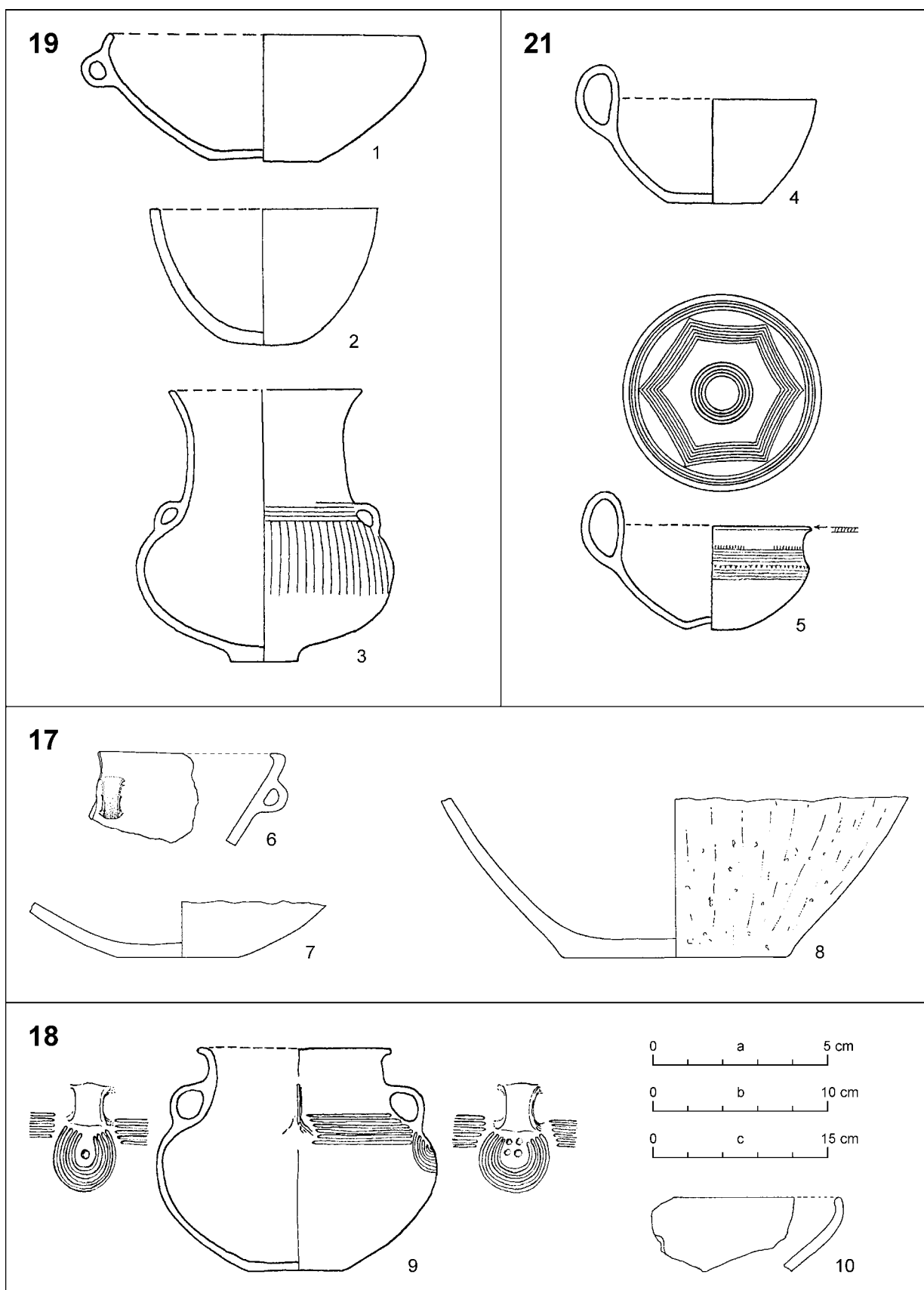
Tab. VI. Žitavany-Křažice, nálezy. 1–5 – hrob 11; 6–8 – hrob 12; 9 – hrob 15; 10, 11 hrob 13. Mierka: a – 2, 4, 6–11; b – 1, 3, 5.

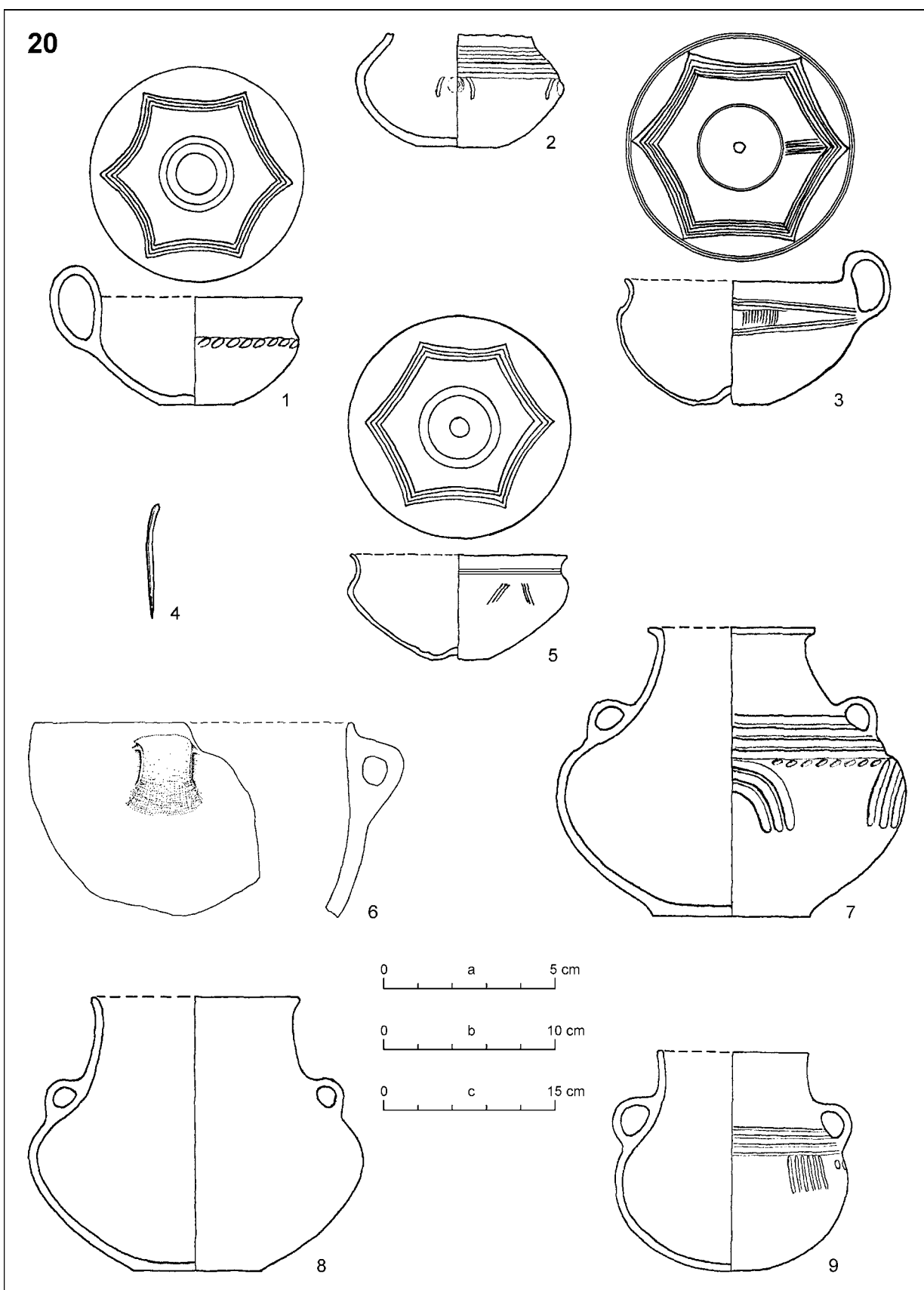
Tab. VII. Žitavany-Kňazice, nálezy. Hrob 14. Mierka: a – 2, 9; b – 1, 3, 6, 7, 11; c – 4, 5, 8, 10, 12.

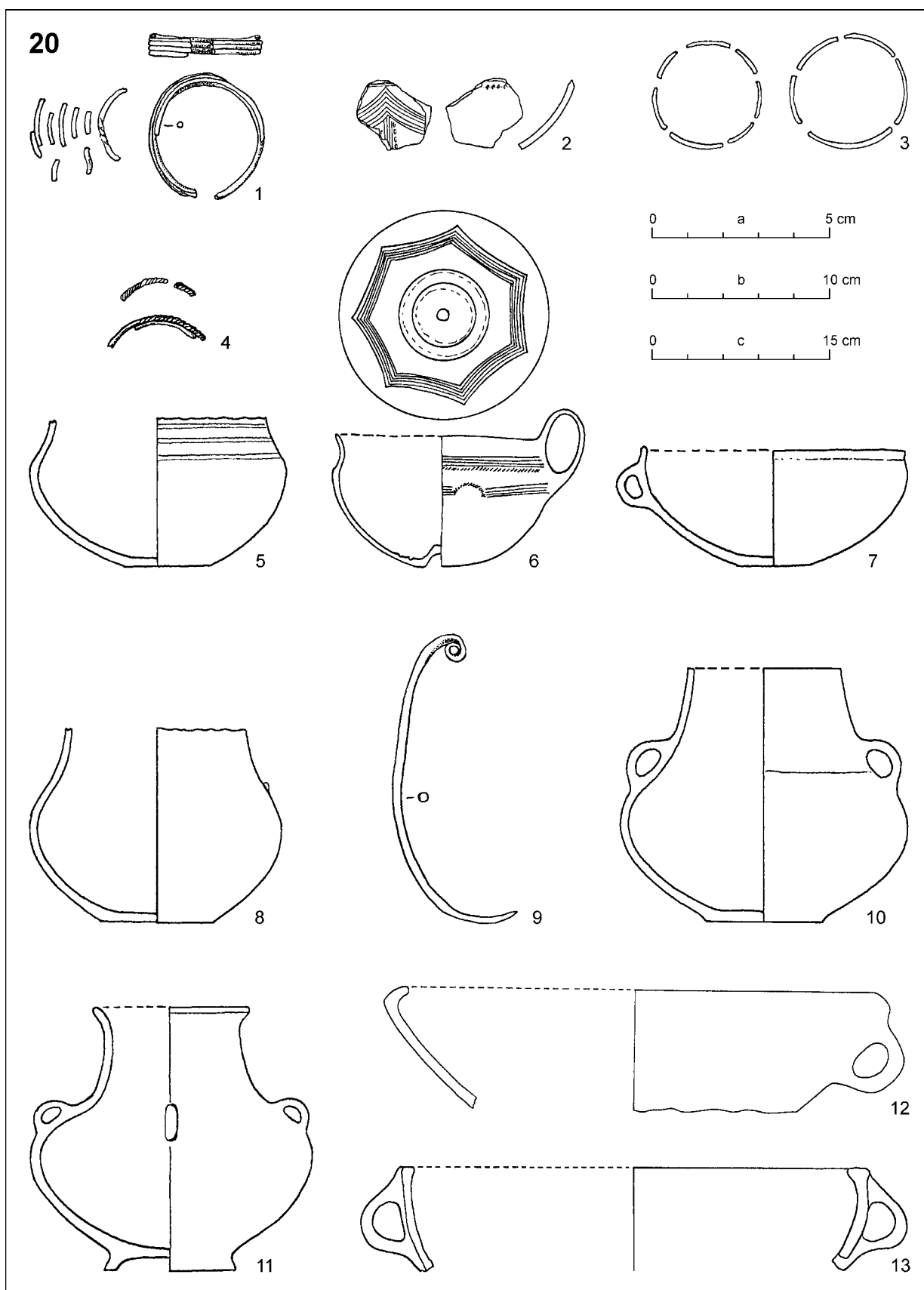
Tab. VIII. Žitavany-Kňáže, nálezy. 1-3 – hrob 16; 4-10 – hrob 14. Mierka: a – 2; b – 1, 3-7, 9; c – 8, 10.

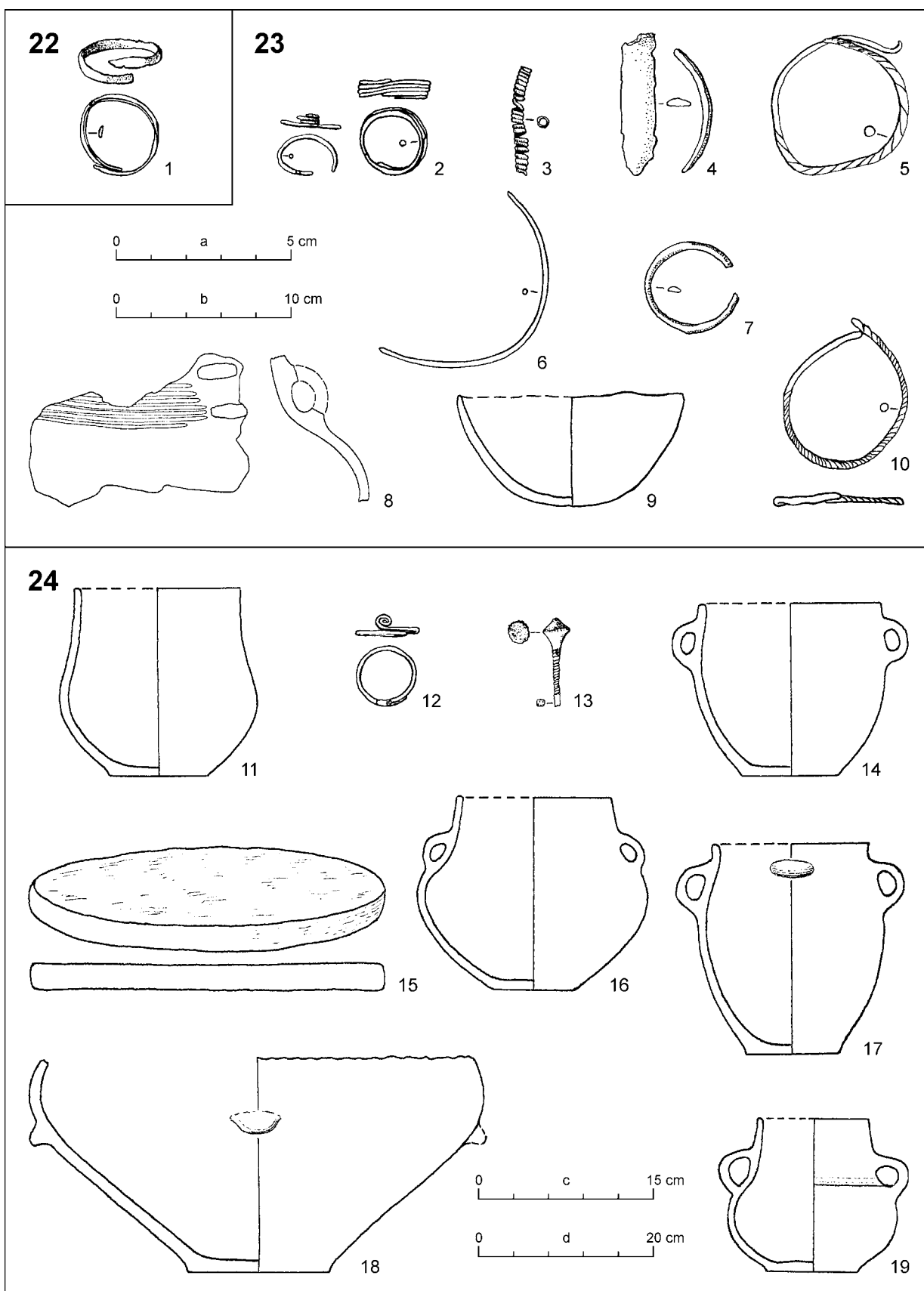
Tab. IX. Žitavany-Kňažice. 1–3 – hrob 19; 4, 5 – hrob 21; 6–8 – hrob 17; 9, 10 – hrob 18. Mierka: a – 2; b – 3–8, 10; c – 1, 9.

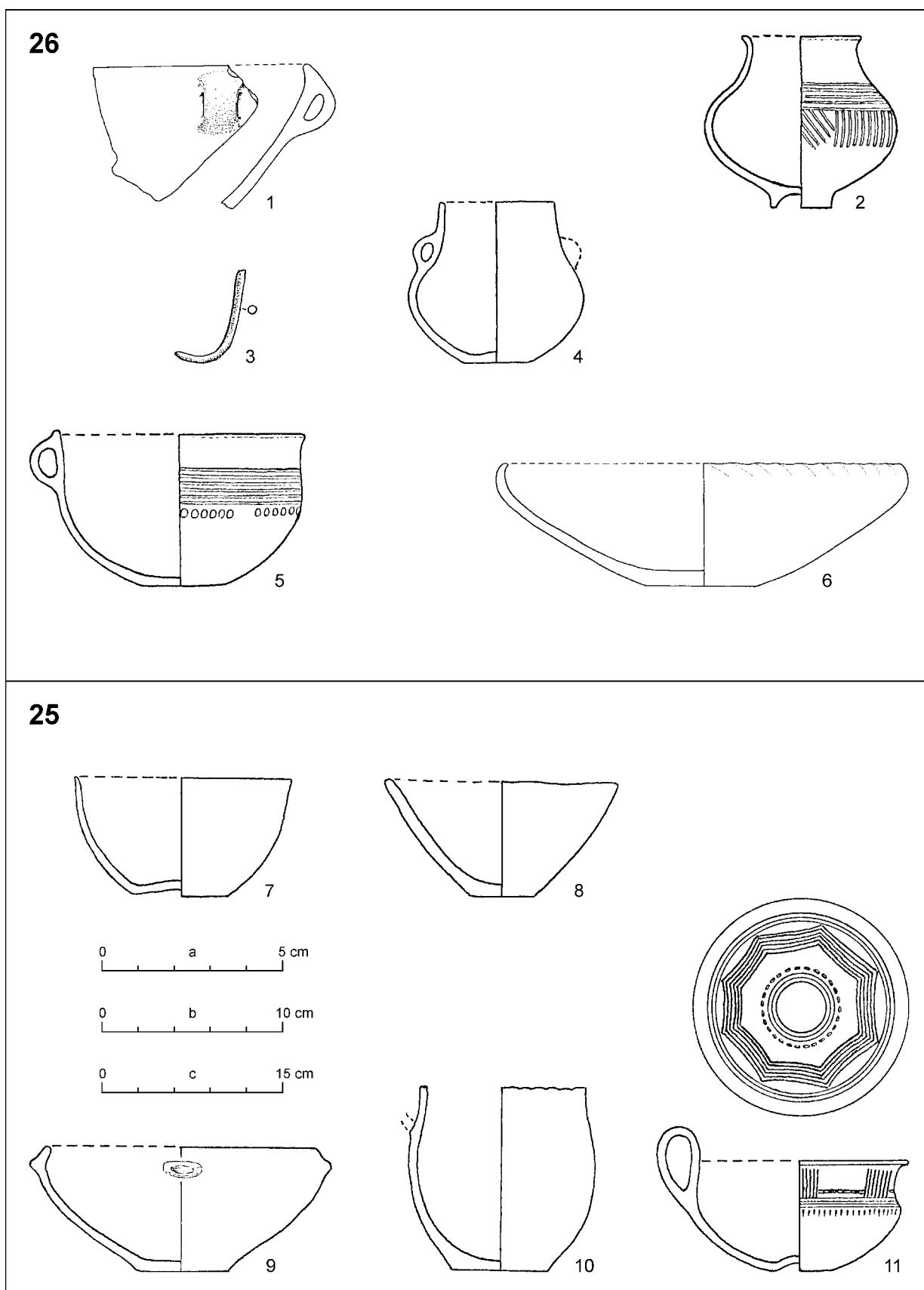
Tab. X. Žitavany-Kňazžice, nálezy. Hrob 20. Mierka: a – 4; b – 1–3, 6, 9; c – 5, 7, 8.

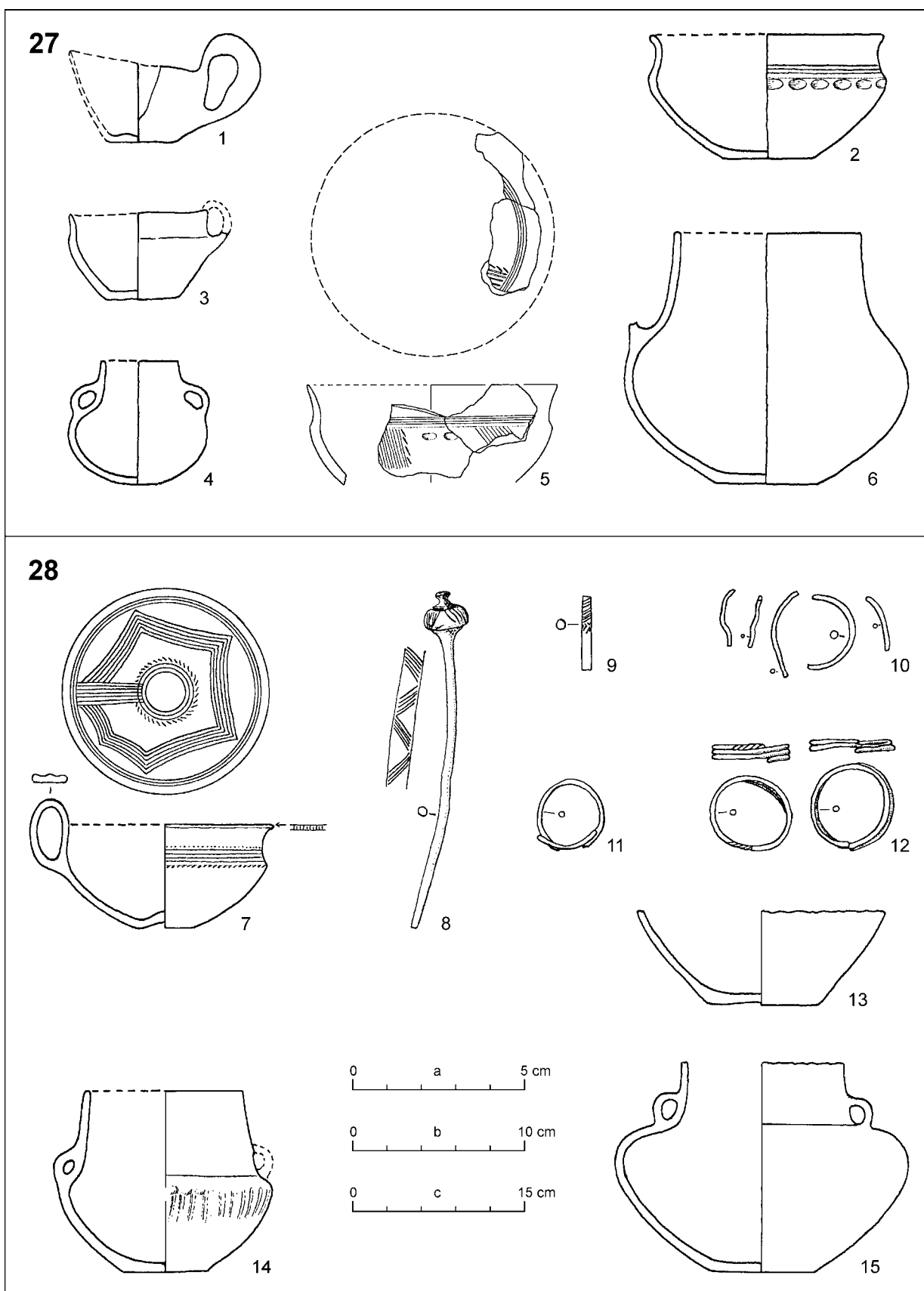
Tab. XI. Žitavany-Kňažice, nálezy. Hrob 20. Mierka: a – 1–3, 9; b – 4–6, 9, 12, 13; c – 7, 8, 10, 11.

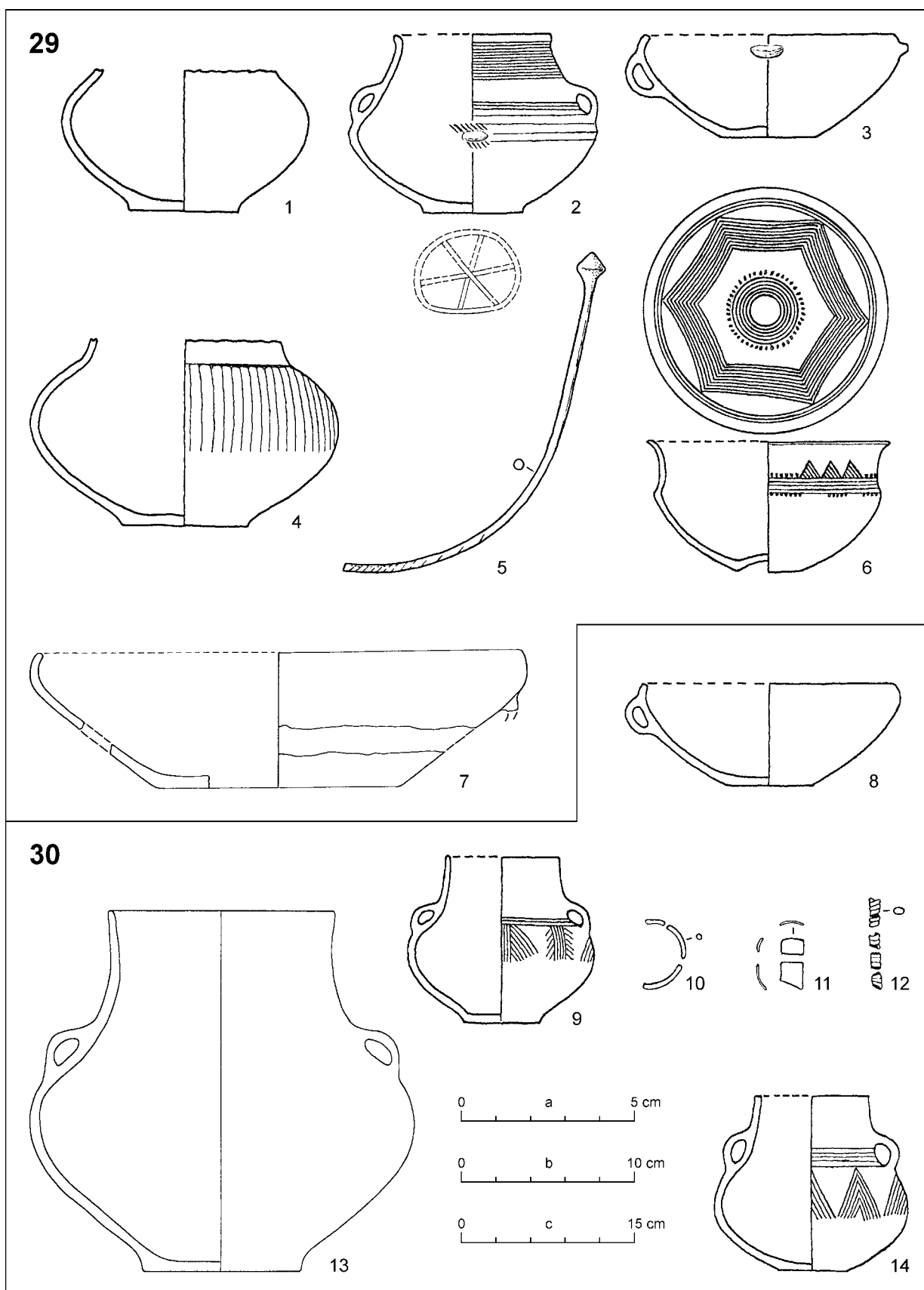
Tab. XII. Žitavany-Kňazice, nálezy. 1 – hrob 22; 2–10 – hrob 23; 11–19 – hrob 24. Mierka: a – 1–7, 10, 12, 13; b – 8, 9, 15, 19; c – 11, 14, 16, 17; d – 18.

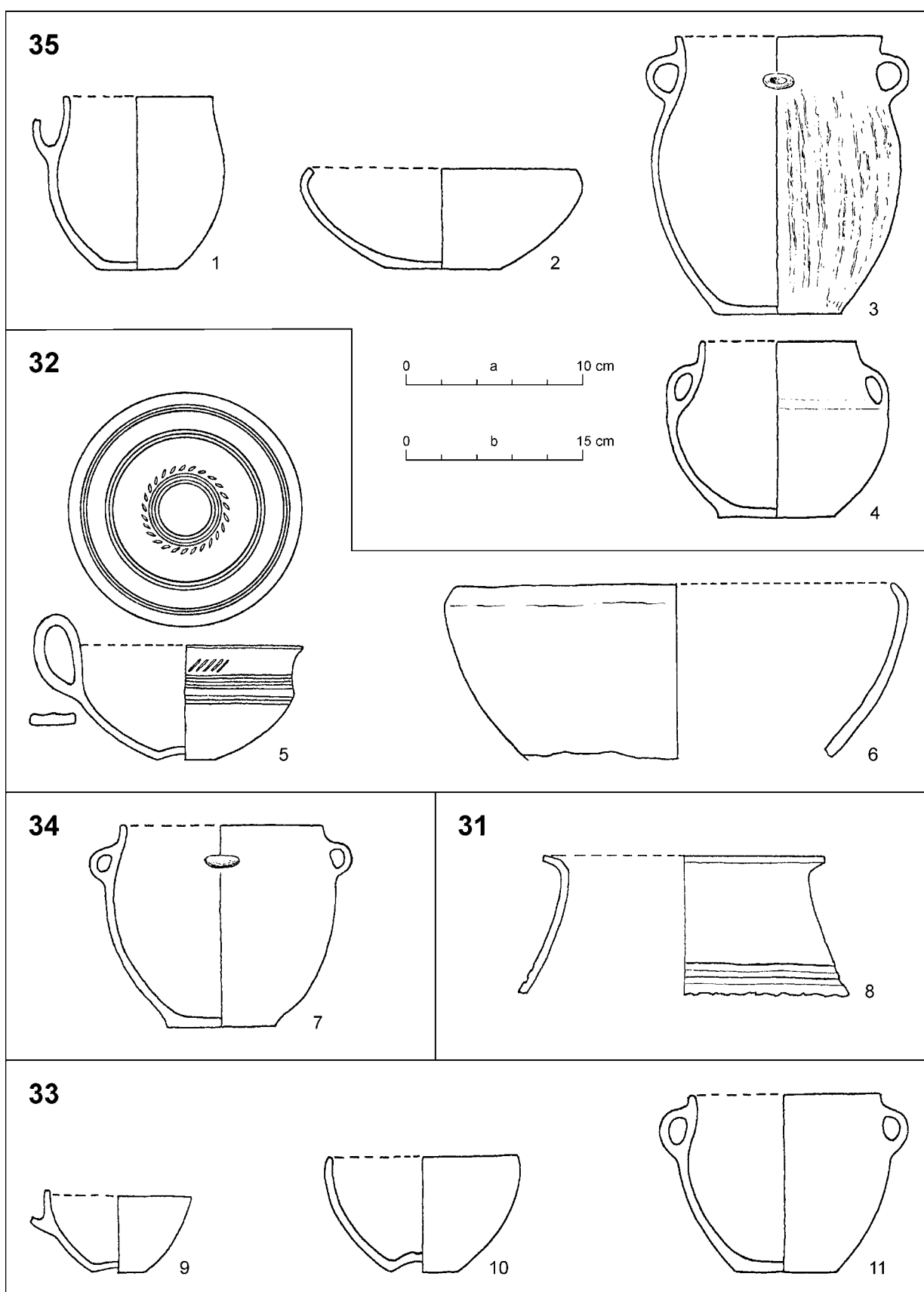
Tab. XIII. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1–6 – hrob 26; 7–11 – hrob 25. Mierka: a – 3; b – 1, 2, 4–8, 11; c – 9, 10.

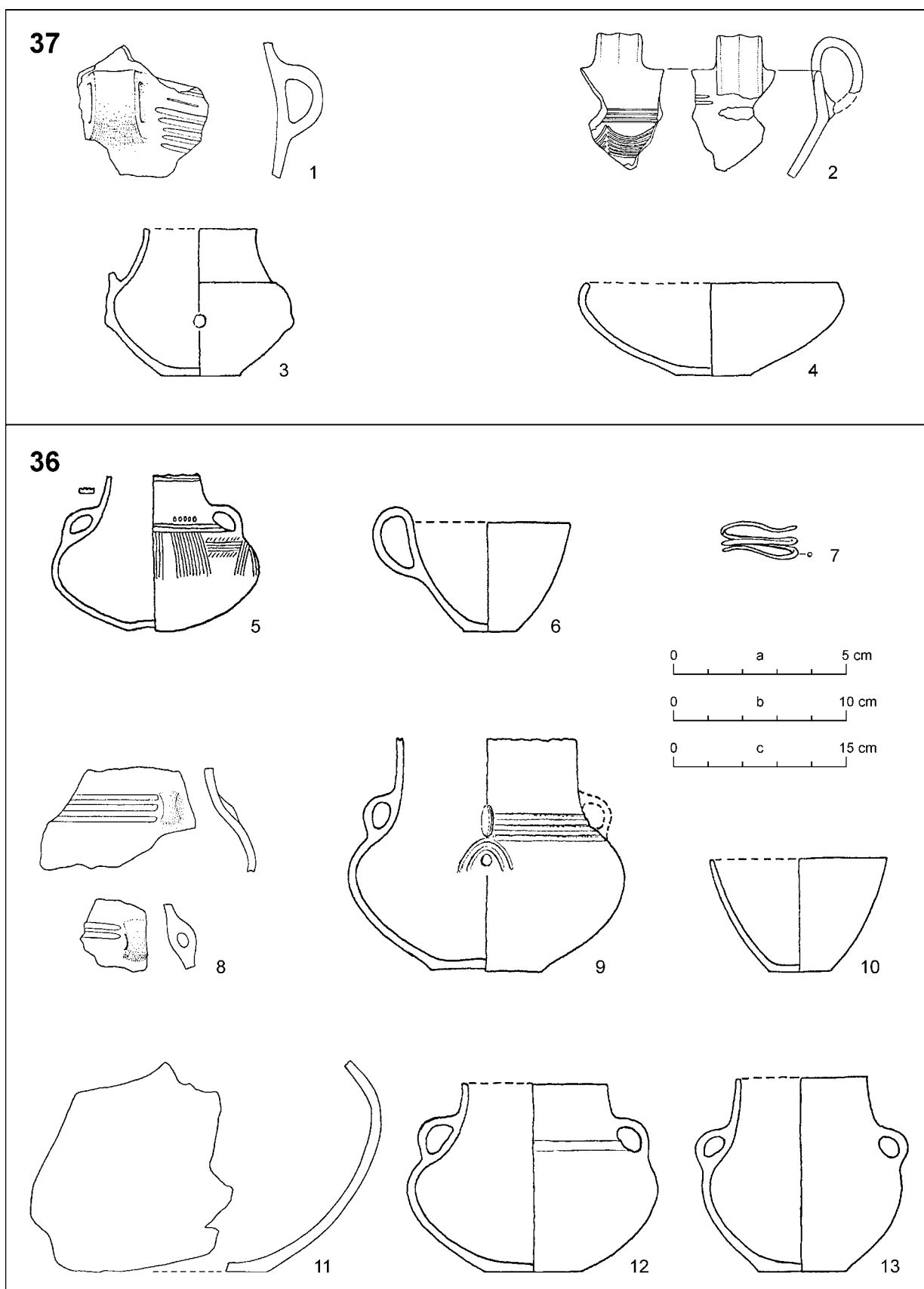
Tab. XIV. Žitavany-Kňážice, nálezy. 1–6 – hrob 27; 7–15 – hrob 28. Mierka: a – 8–12, 14; b – 1–5, 7; c – 6, 13, 15.

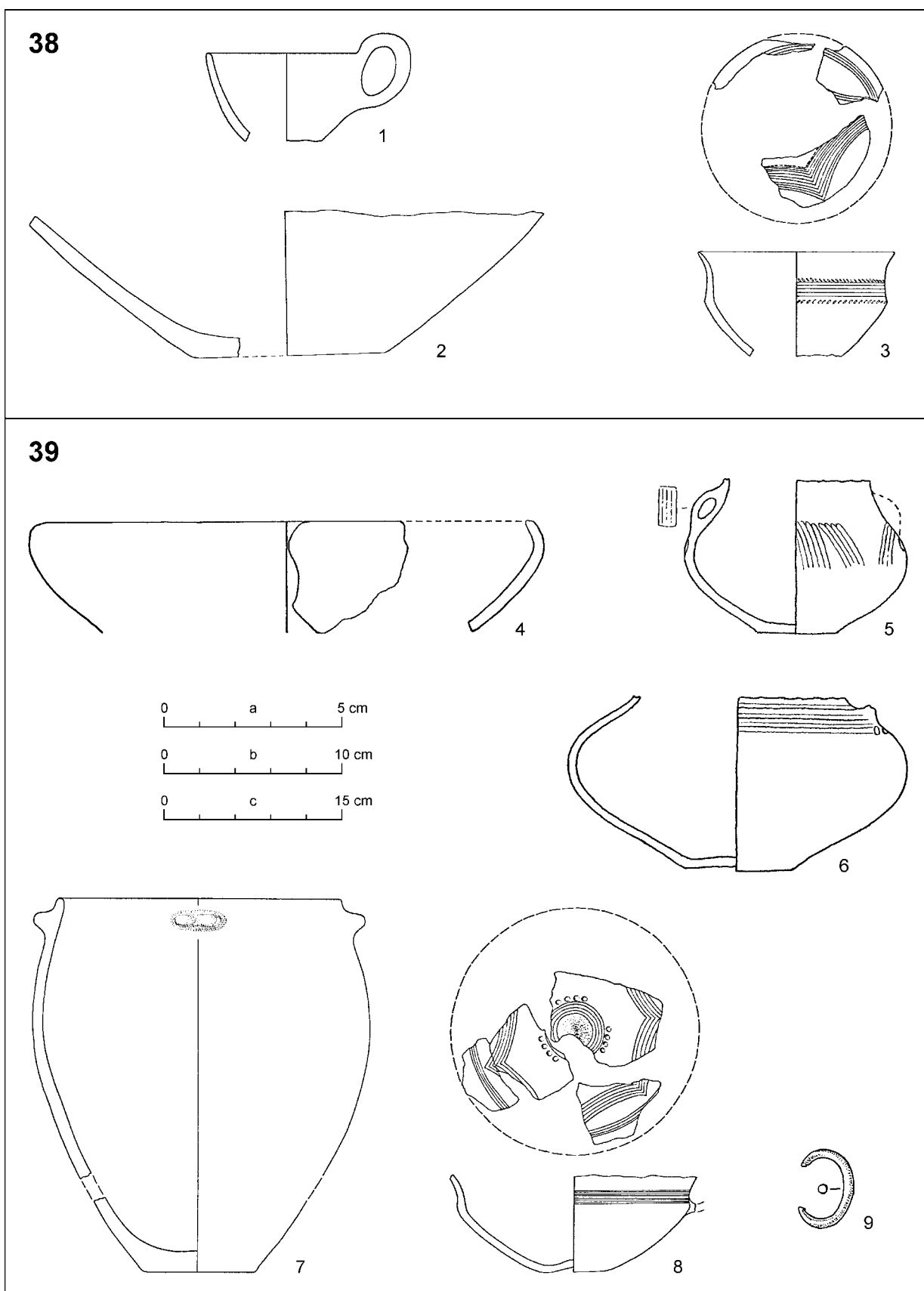
Tab. XV. Žitavany-Kňazice, nálezy. 1-8 – hrob 29; 9-15 – hrob 30. Mierka: a – 6, 13-15; b – 1, 3, 7, 8, 10-12; c – 2, 4, 5, 9.

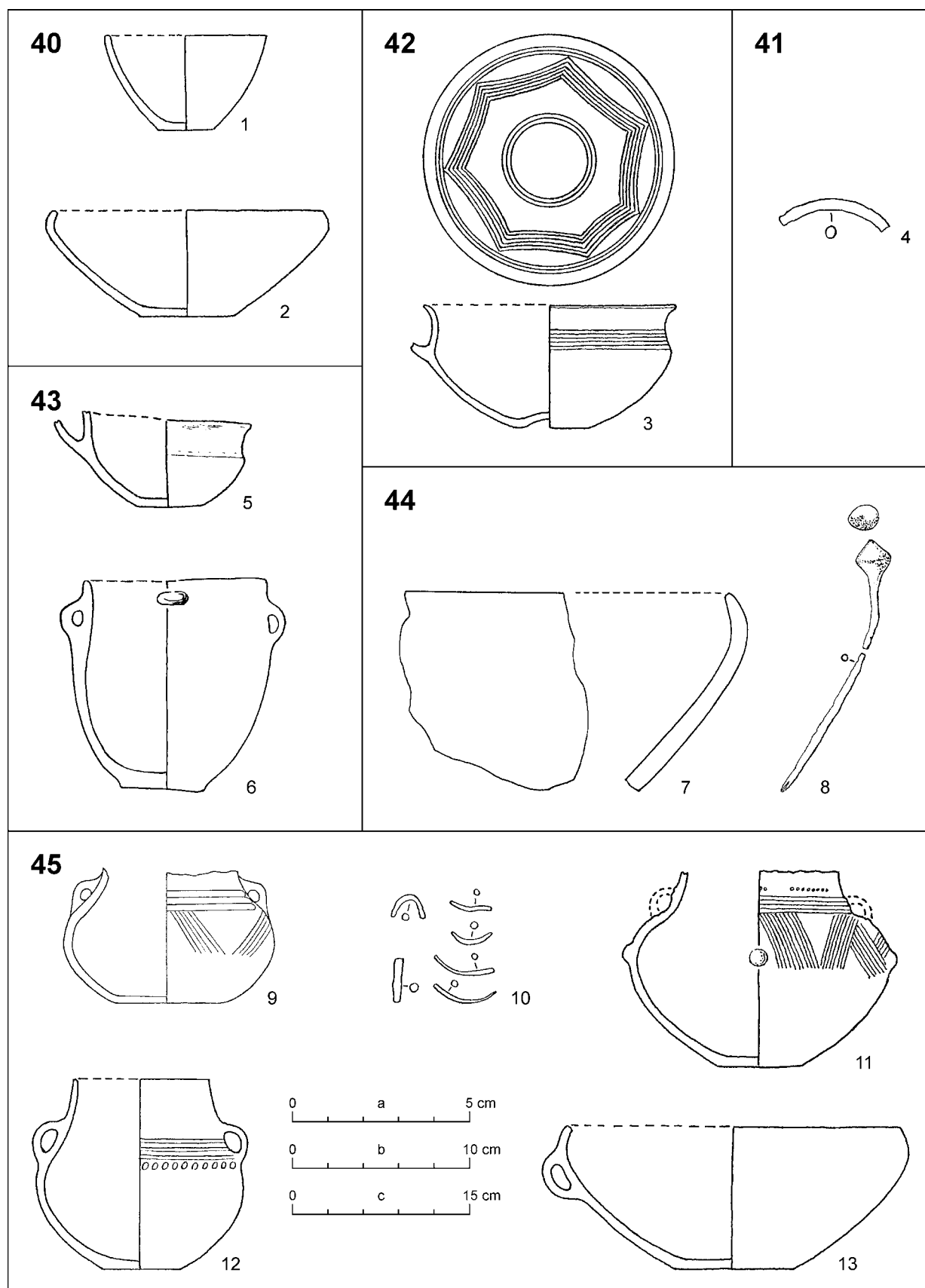
Tab. XVI. Žitavany-Kňážice, nálezy. 1–4 – hrob 35; 5, 6 – hrob 32; 7 – hrob 34; 8 – hrob 31; 9–11 – hrob 33. Mierka: a – 1, 5, 9–11; b – 2–4, 6–8.

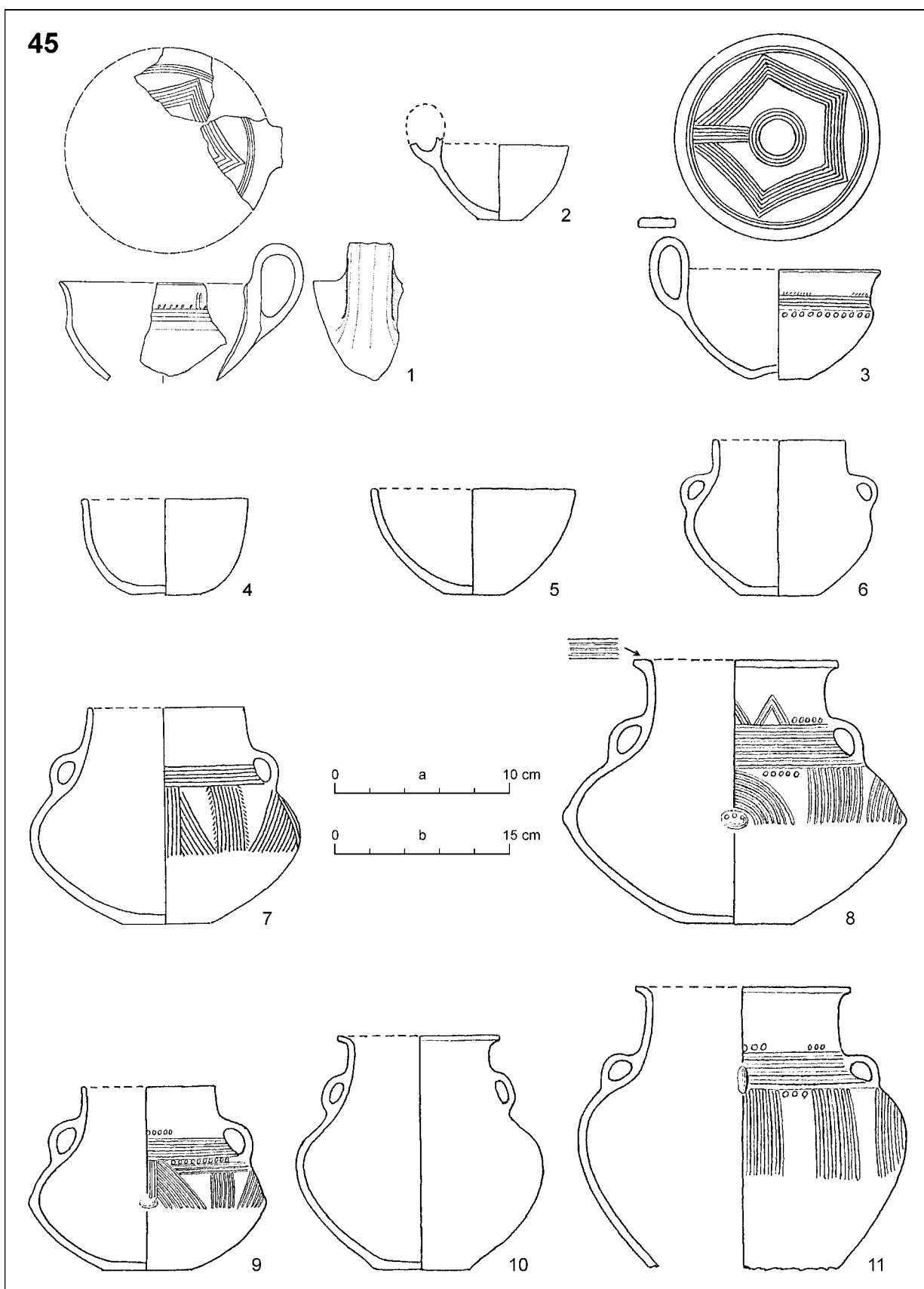
Tab. XVII. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1–4 – hrob 37; 5–13 – hrob 36. Mierka: a – 7; b – 1–3, 6, 8, 9, 11, 13; c – 4, 5, 10, 12.

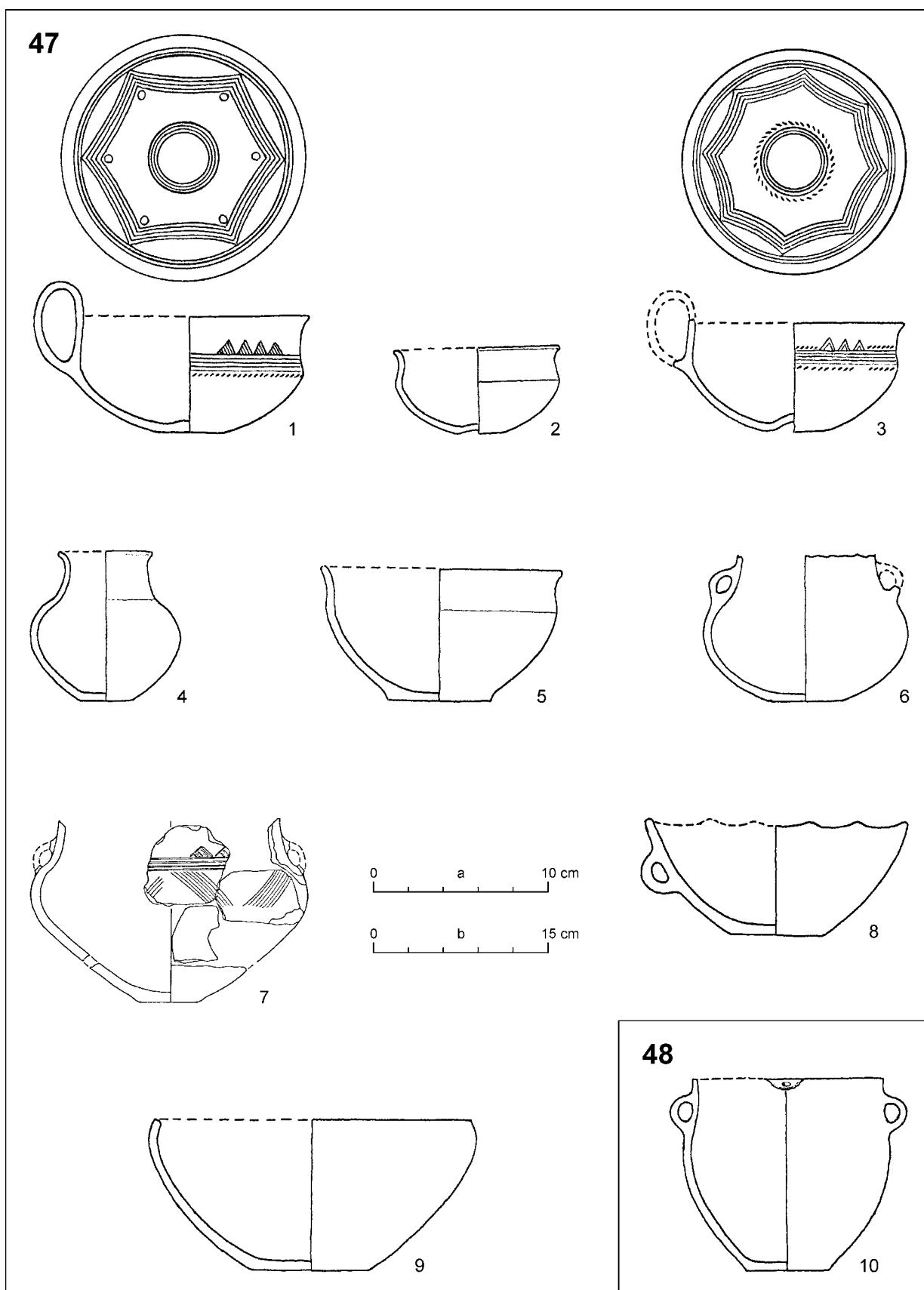
Tab. XVIII. Žitavany-Kňážice, nálezy. 1–3 – hrob 38; 4–9 – hrob 39. Mierka: a – 9; b – 1–5, 7, 8; c – 6.

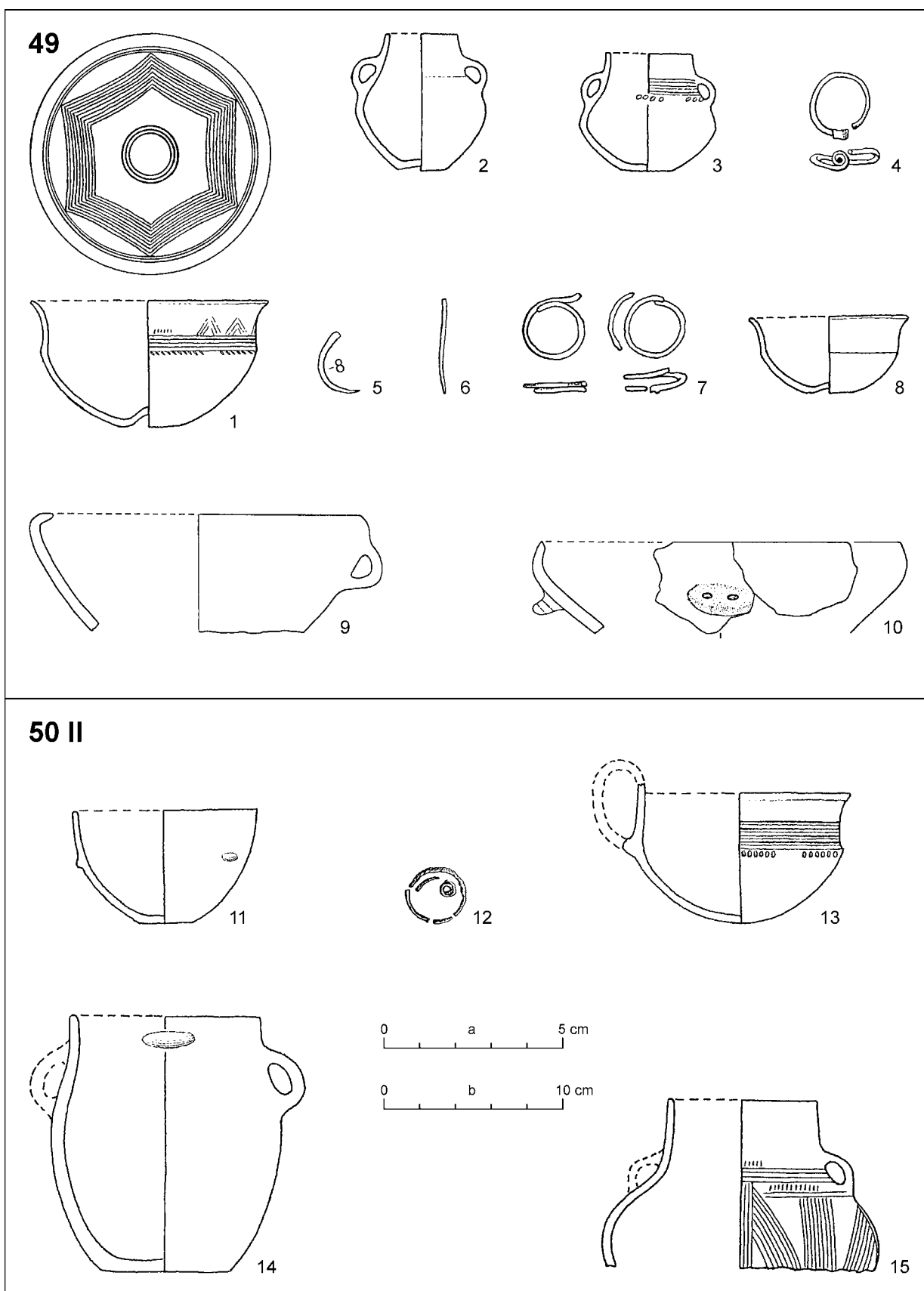
Tab. XIX. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1, 2 – hrob 40; 3 – hrob 42; 4 – hrob 41; 5, 6 – hrob 43; 7, 8 – hrob 44; 9–13 – hrob 45.
Mierka: a – 4, 8, 10; b – 1, 3, 5–7, 9, 11, 12; c – 2, 13.

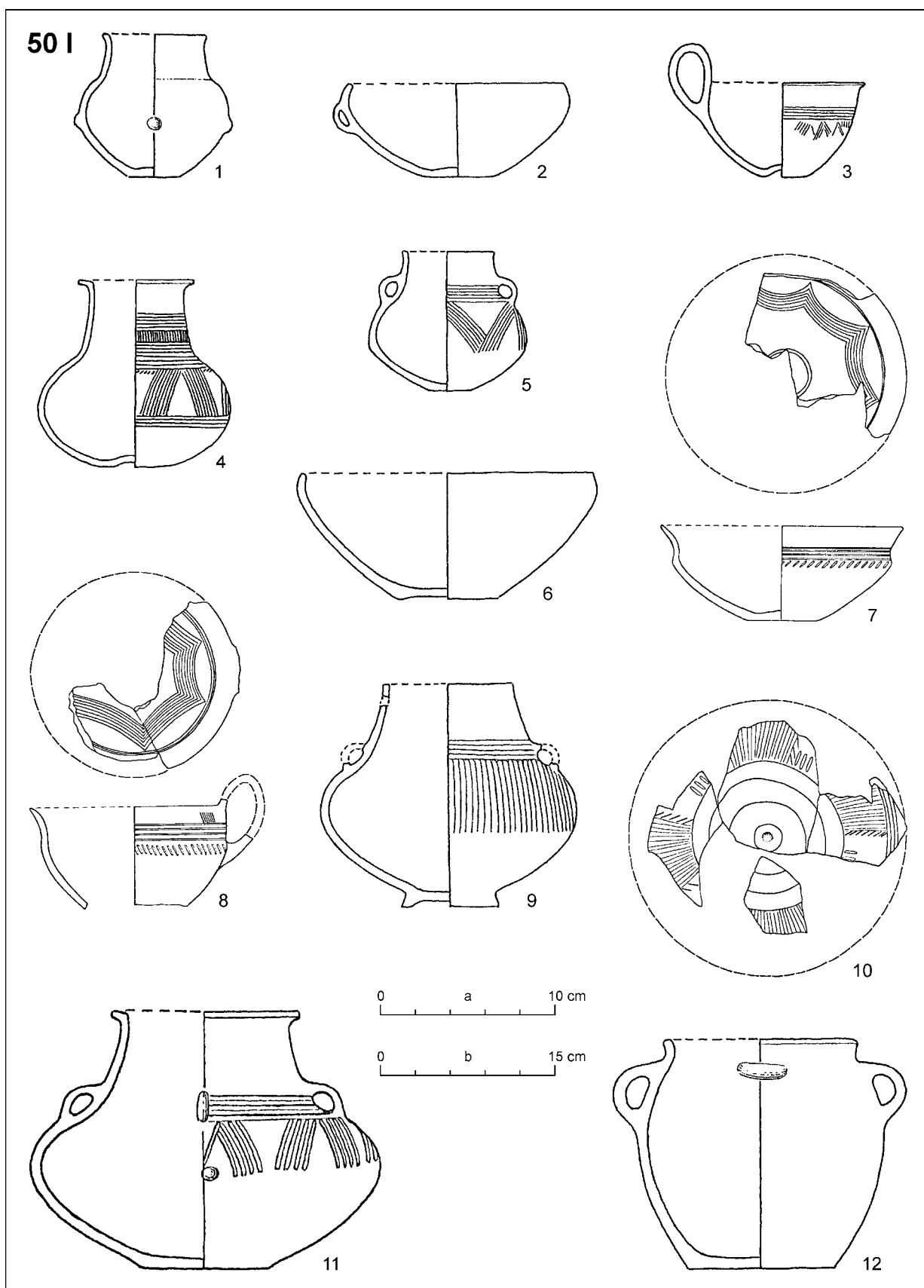
Tab. XX. Žitavany-Kňazhice, nálezy. Hrob 45. Mierka: a – 1–7; b – 8–11.

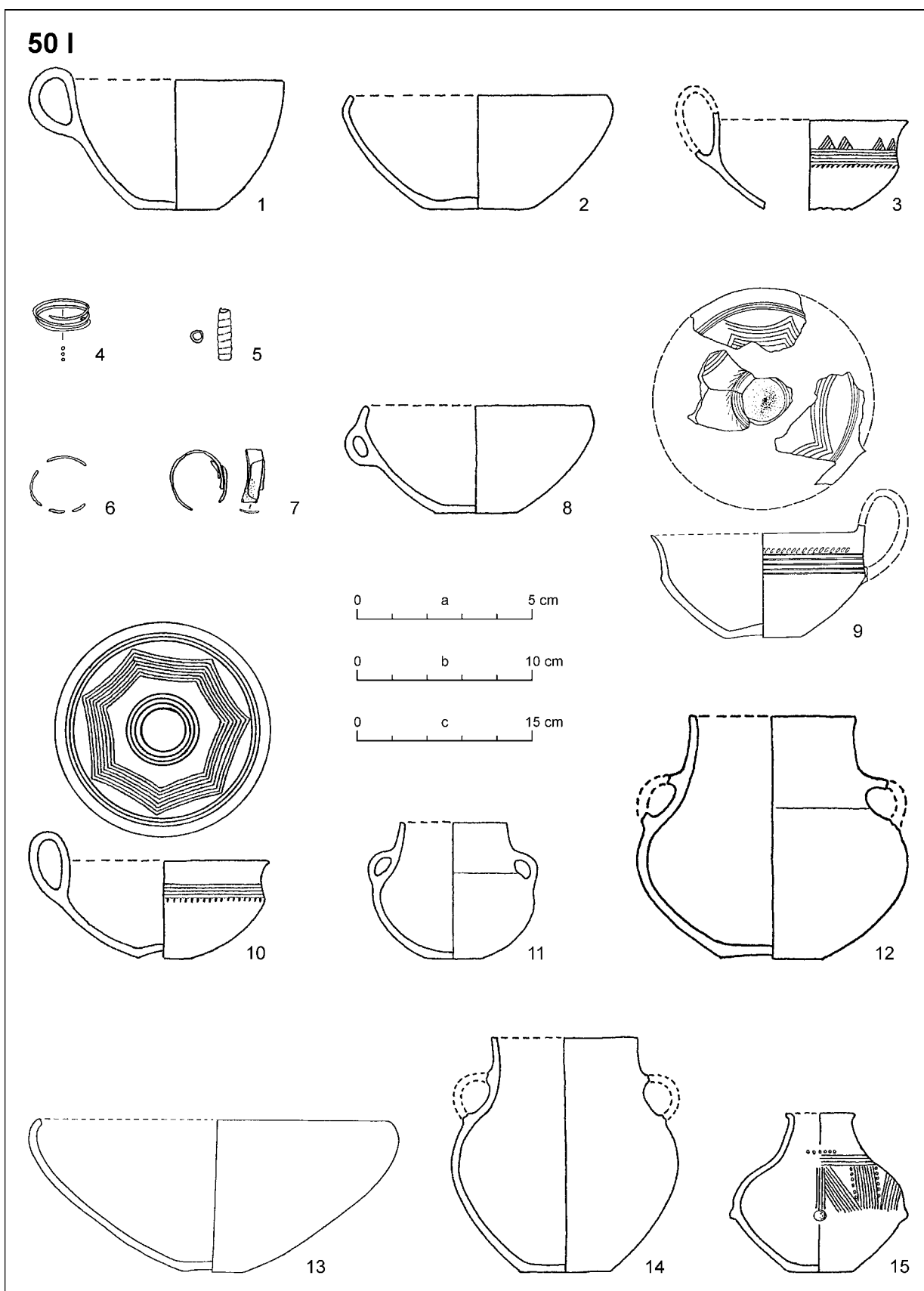
Tab. XXI. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1 – hrob 48; 2–10 – hrob 47. Mierka: a – 2–10; b – 1.

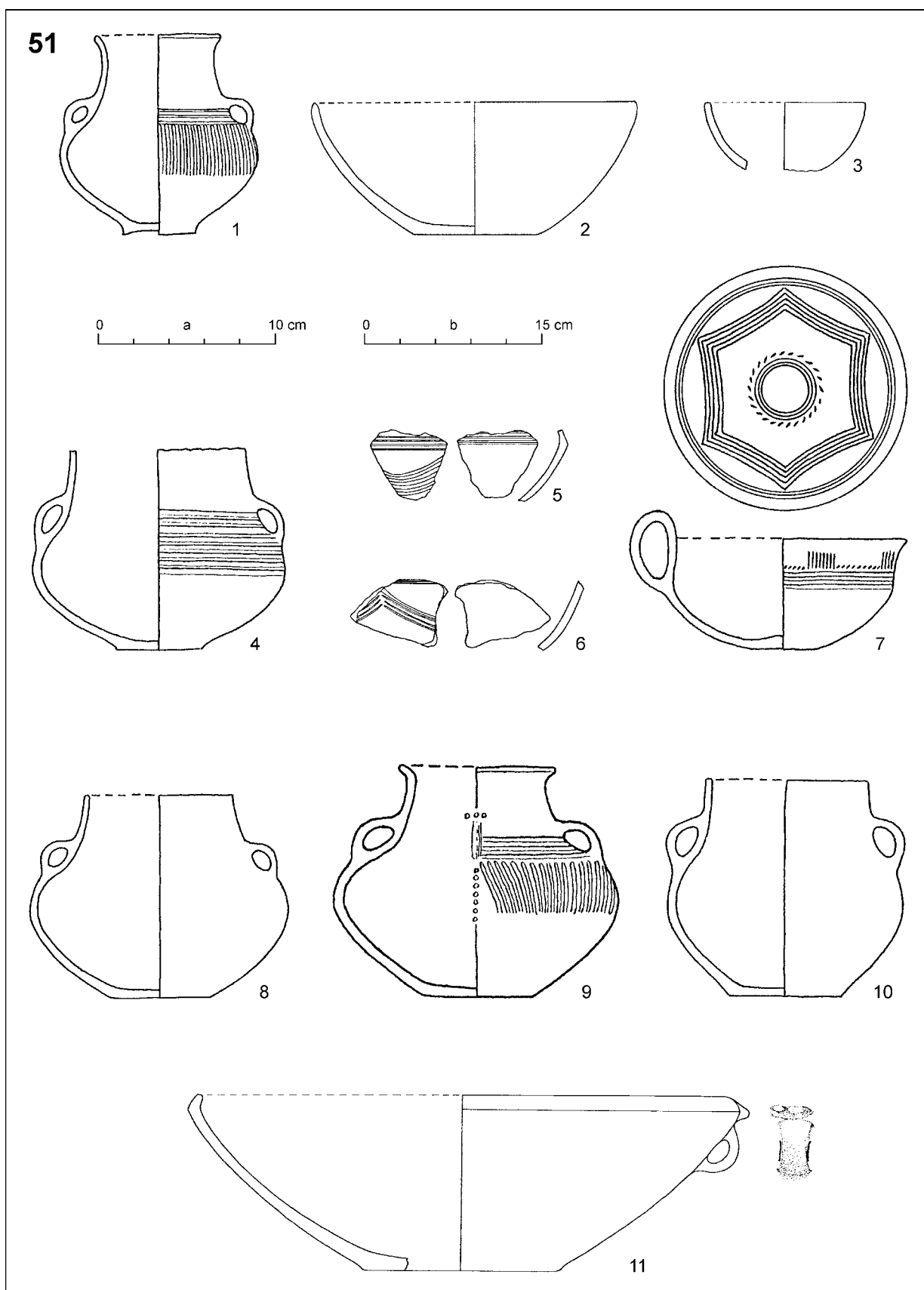
Tab. XXII. Žitavany-Křažice, nálezy. 1–10 – hrob 49; 11–15 – hrob 50 II. Mierka: a– 4–7, 12; b – 1–3, 8–11, 13–15.

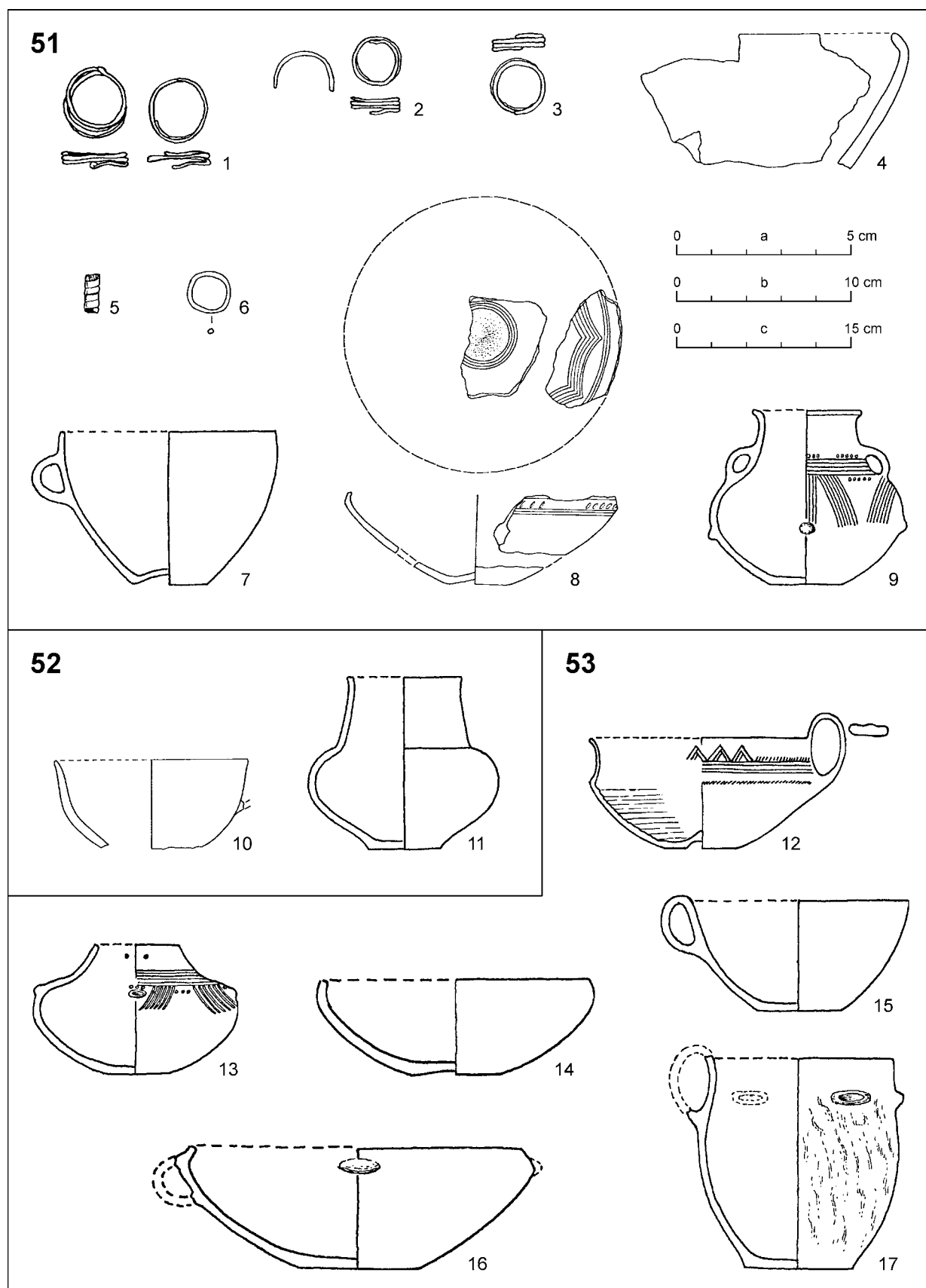
Tab. XXIII. Žitavany-Kňazice, nálezy. Hrob 50 I. Mierka: a – 1, 3, 4, 6–8, 10, 12; b – 2, 5, 9, 11.

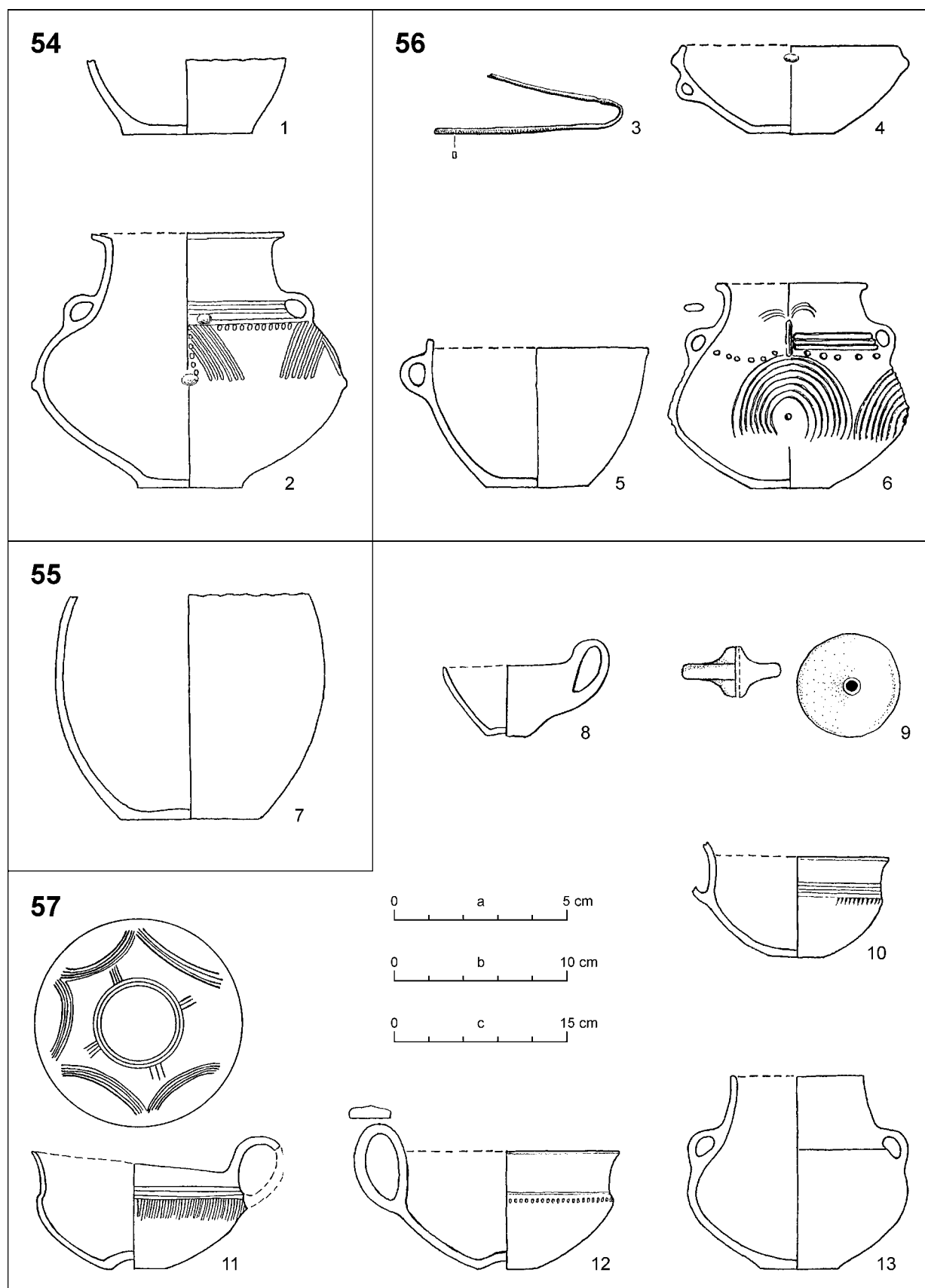
Tab. XXIV. Žitavany-Kňažice, nálezy. Hrob 50 I. Mierka: a – 4–7; b – 1, 3, 9–11, 13, 15; c – 2, 8, 12, 14.

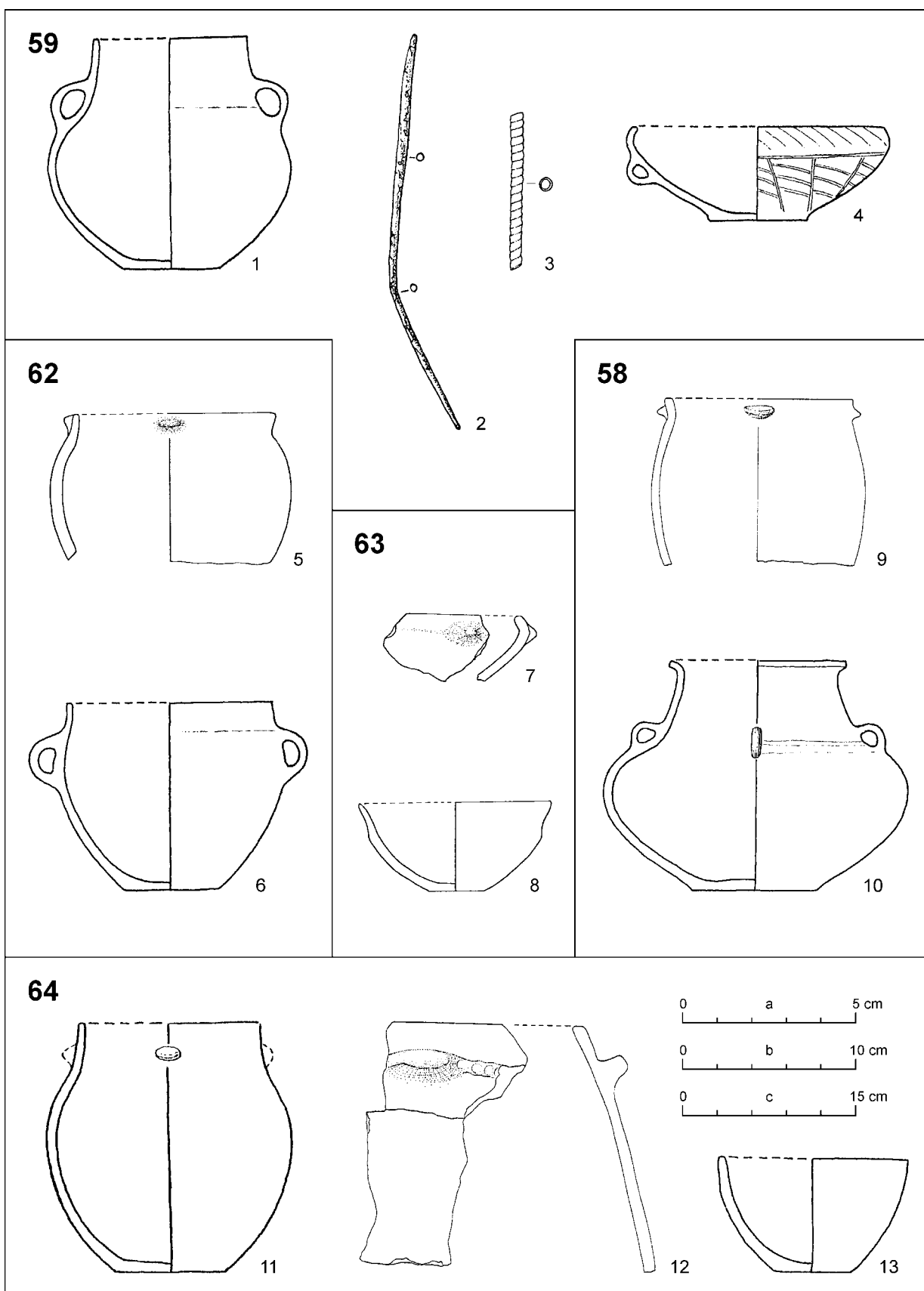
Tab. XXV. Žitavany-Kňažice, nálezy. Hrob 51. Mierka: a – 2–7, 10, 11; b – 1, 8, 9.

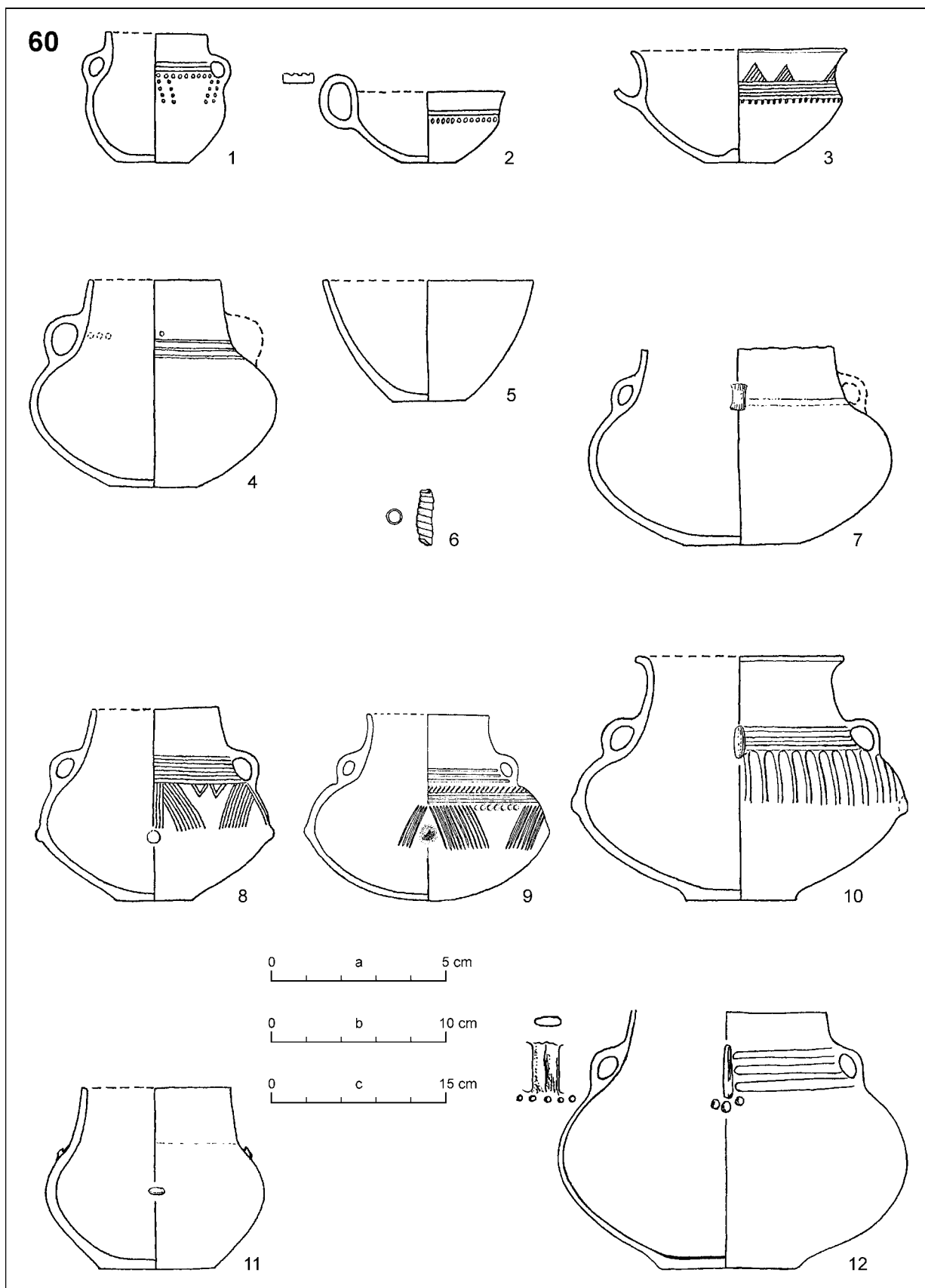
Tab. XXVI. Žitavany-Kňazice, nálezy. 1-9 – hrob 51; 10, 11 – hrob 52; 12-17 – hrob 53. Mierka: a – 1-3, 5, 6; b – 4, 8, 10, 12, 13, 15; c – 7, 9, 11, 14, 16, 17.

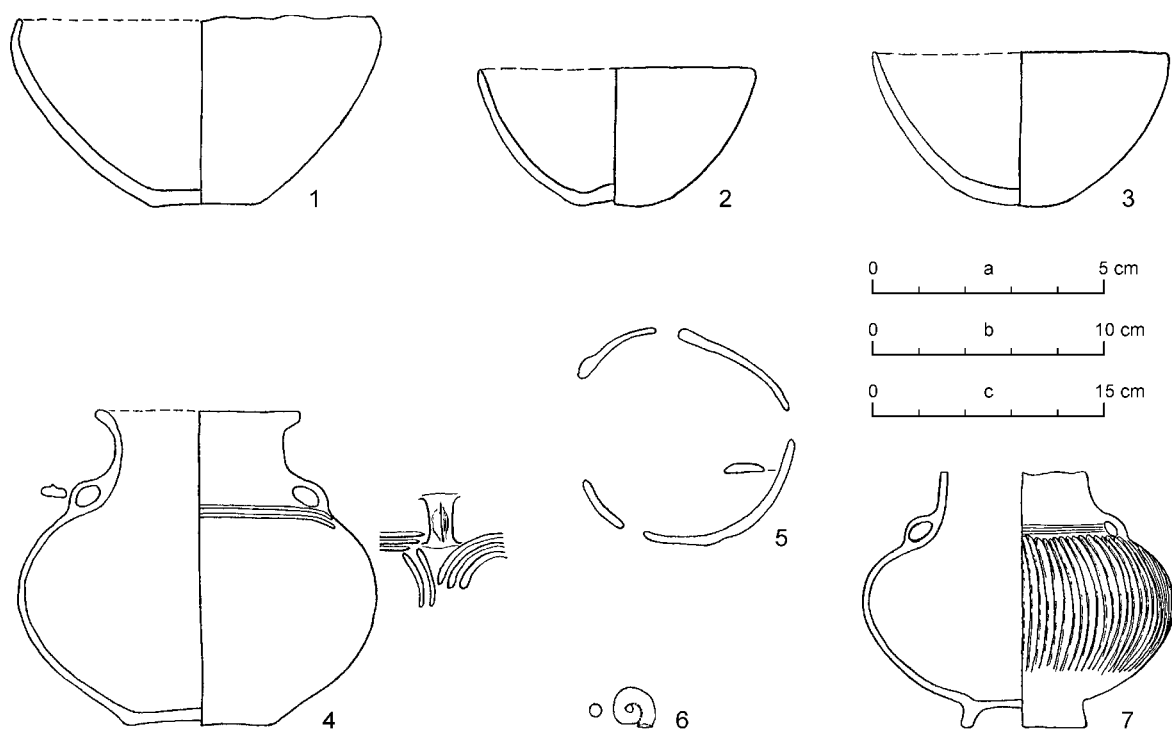
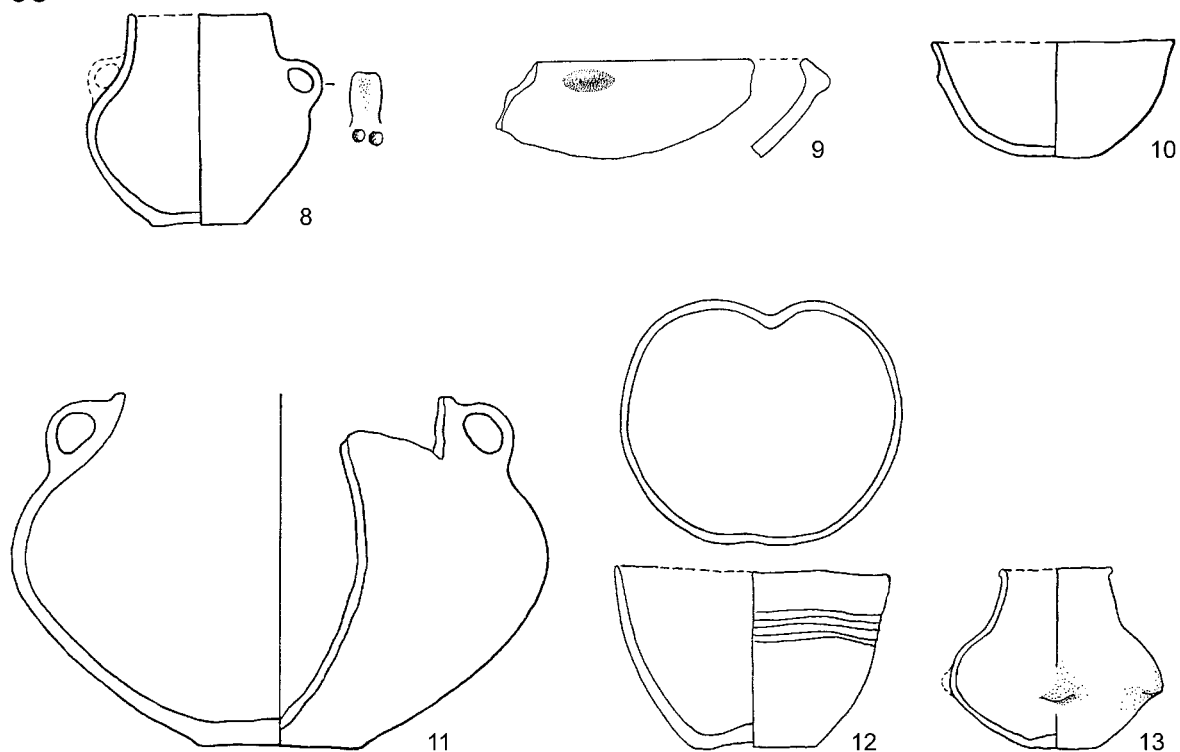
Tab. XXVII. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1, 2 – hrob 54; 3 – hrob 55; 4–7 – hrob 56; 8–13 – hrob 57. Mierka: a – 4; b – 3, 8–13; c – 1, 2, 5–7.

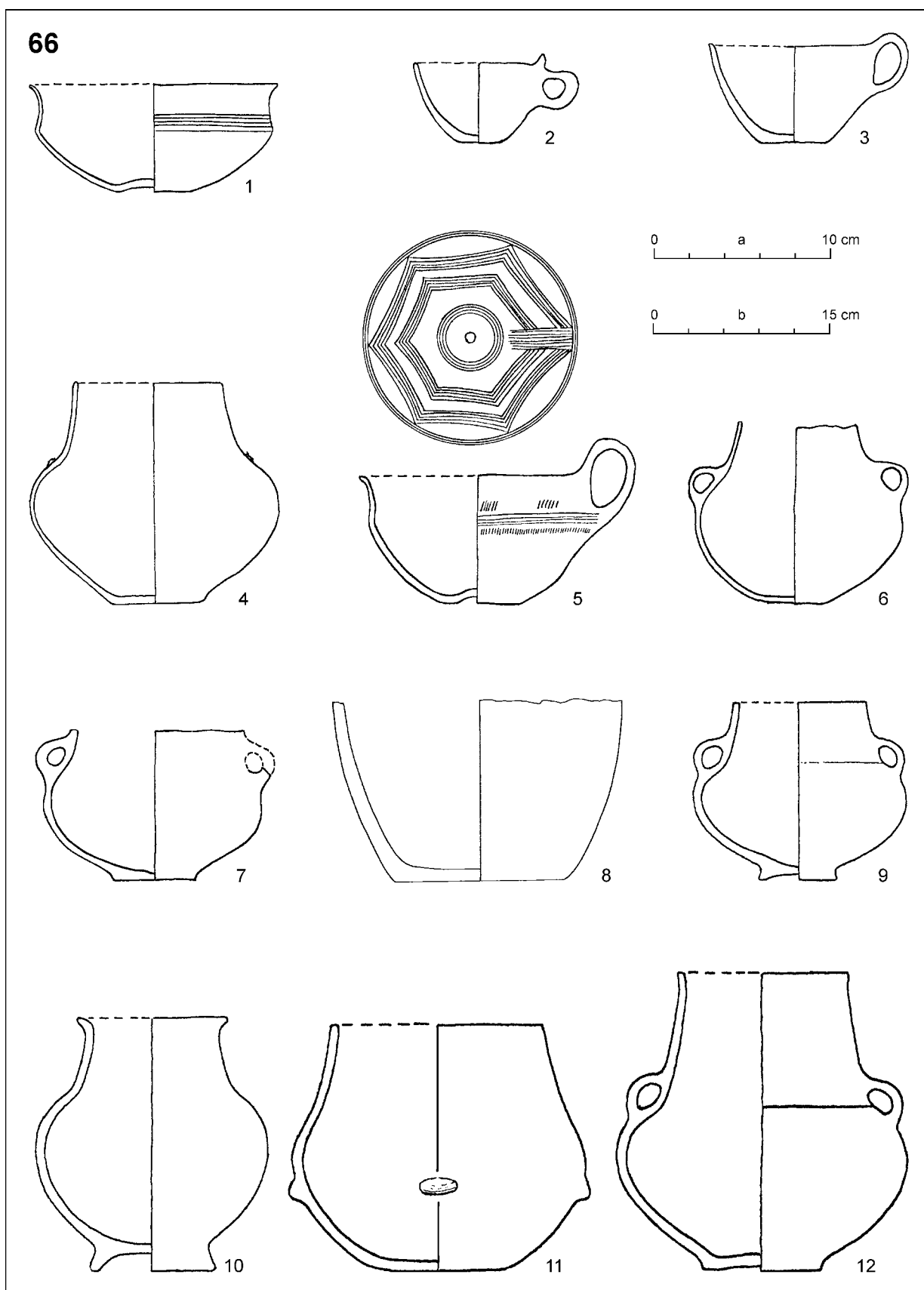
Tab. XXVIII. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1-4 – hrob 59; 5, 6 – hrob 62; 7, 8 – hrob 63; 9, 10 – hrob 58; 11-13 – hrob 64. Mierka: a – 2, 3, 13; b – 5-9; c – 1, 4, 10-12.

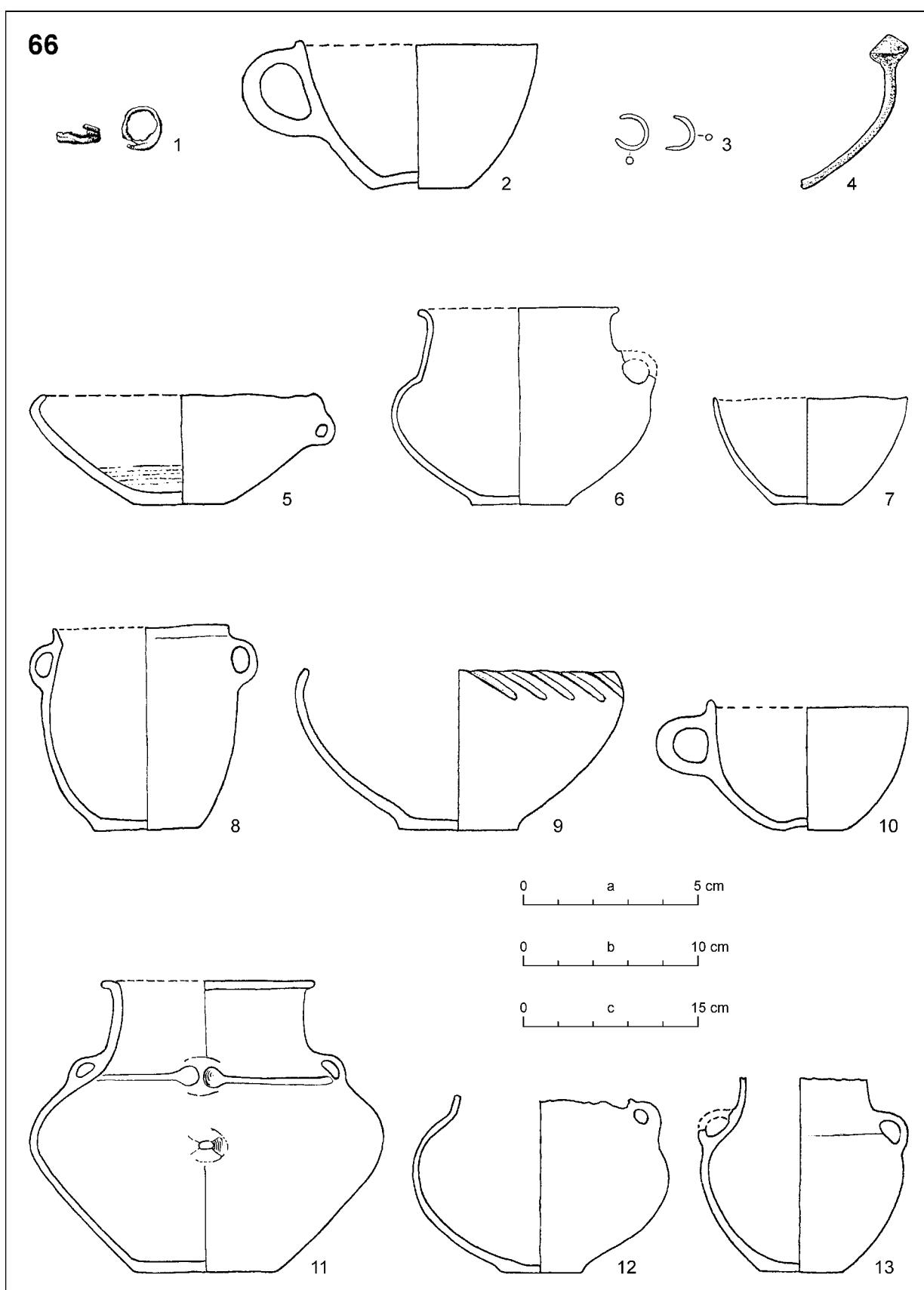
Tab. XXIX. Žitavany-Kňažice, nálezy. Hrob 60. Mierka: a – 6, 11; b – 1–3, 8, 9; c – 4, 5, 7, 10, 12.

67**65**

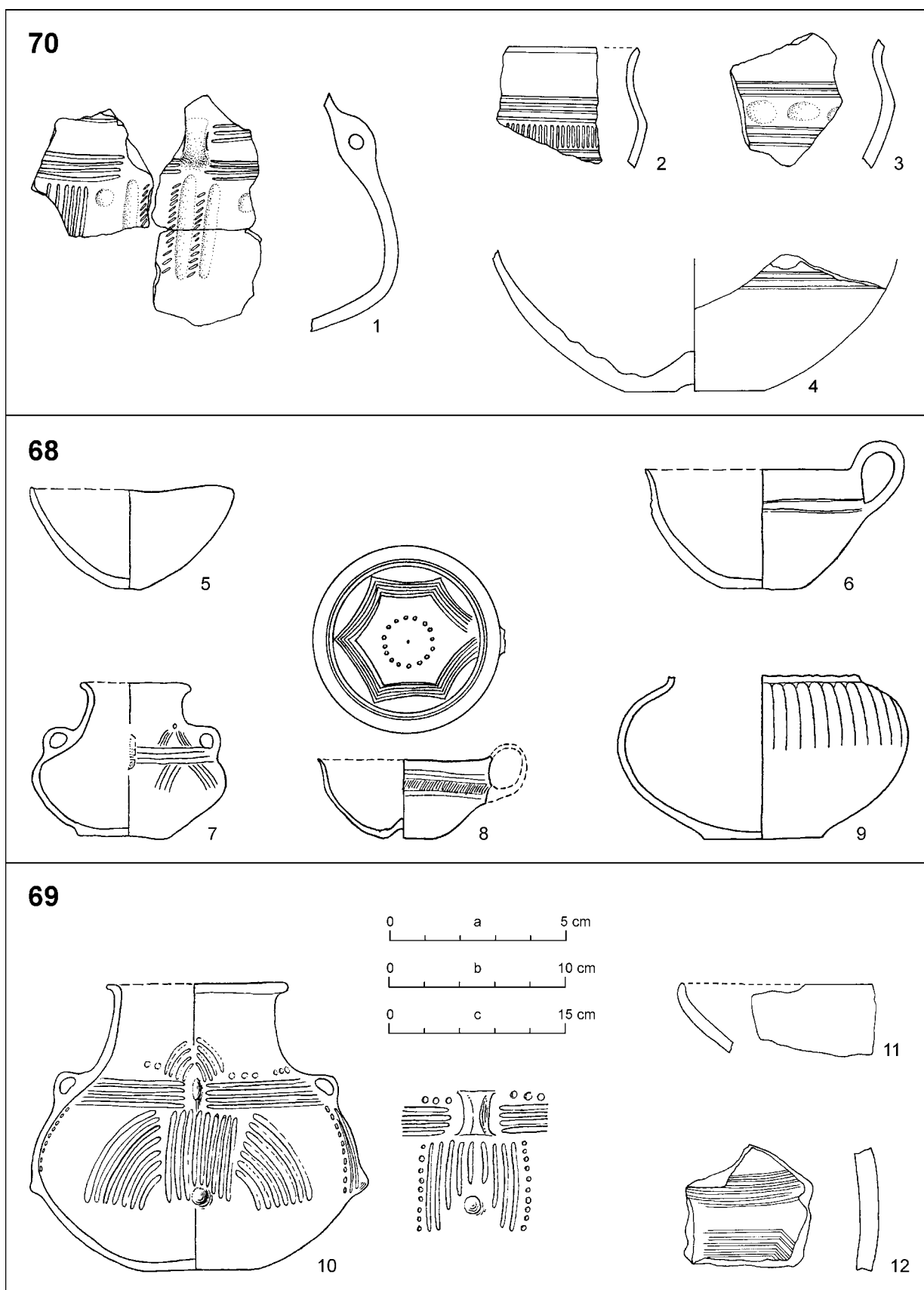
Tab. XXX. Žitavany-Kňážice, nálezy. 1-7 – hrob 67; 8-13 – hrob 65. Mierka: a – 5, 6; b – 1-3, 8-13; c – 4, 7.

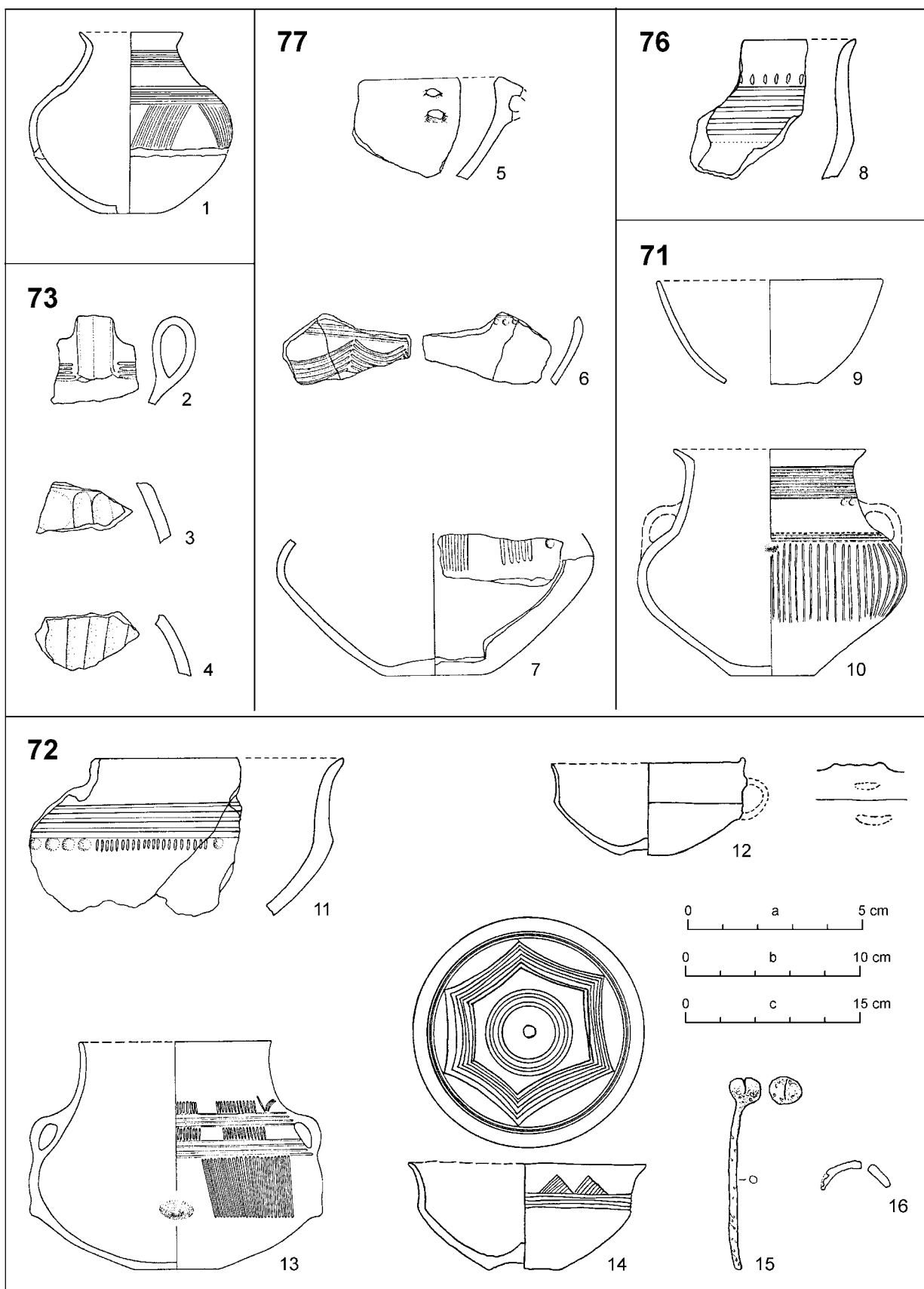
Tab. XXXI. Žitavany-Kňažice, nálezy. Hrob 66. Mierka: a – 1–3, 5, 7–9, 12; b – 4, 6, 10, 11.

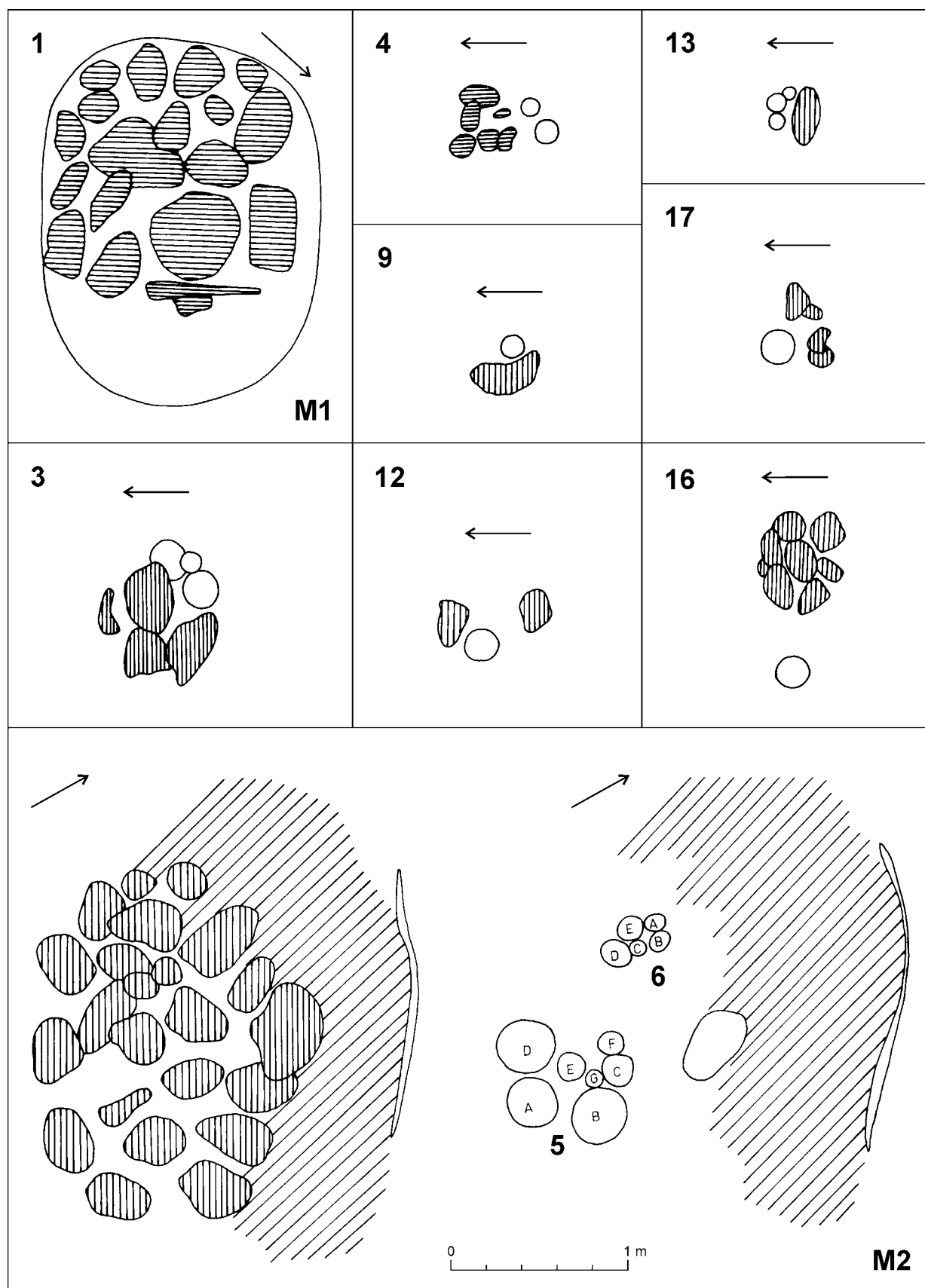
Tab. XXXII. Žitavany-Kňazice, nálezy. Hrob 66. Mierka: a – 1–4, 10; b – 6, 7, 9, 12, 13; c – 5, 8, 11.

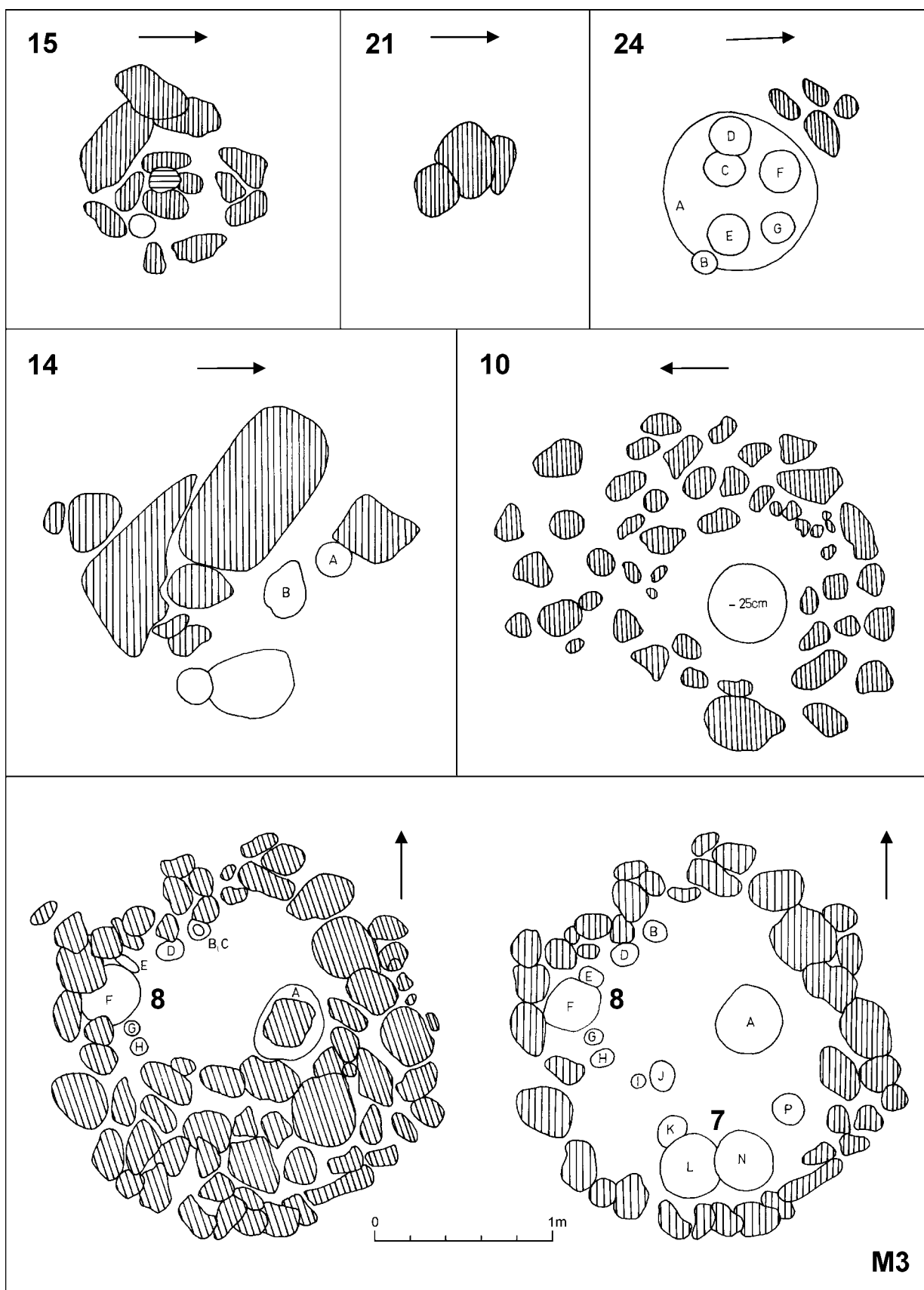
Tab. XXXIII. Žitavany-Kňažice, nálezy. 1–4 – hrob 70; 5–9 – hrob 68; 10–12 – hrob 69. Mierka: a – 1–4, 12; b – 5–8, 11; c – 9, 10.

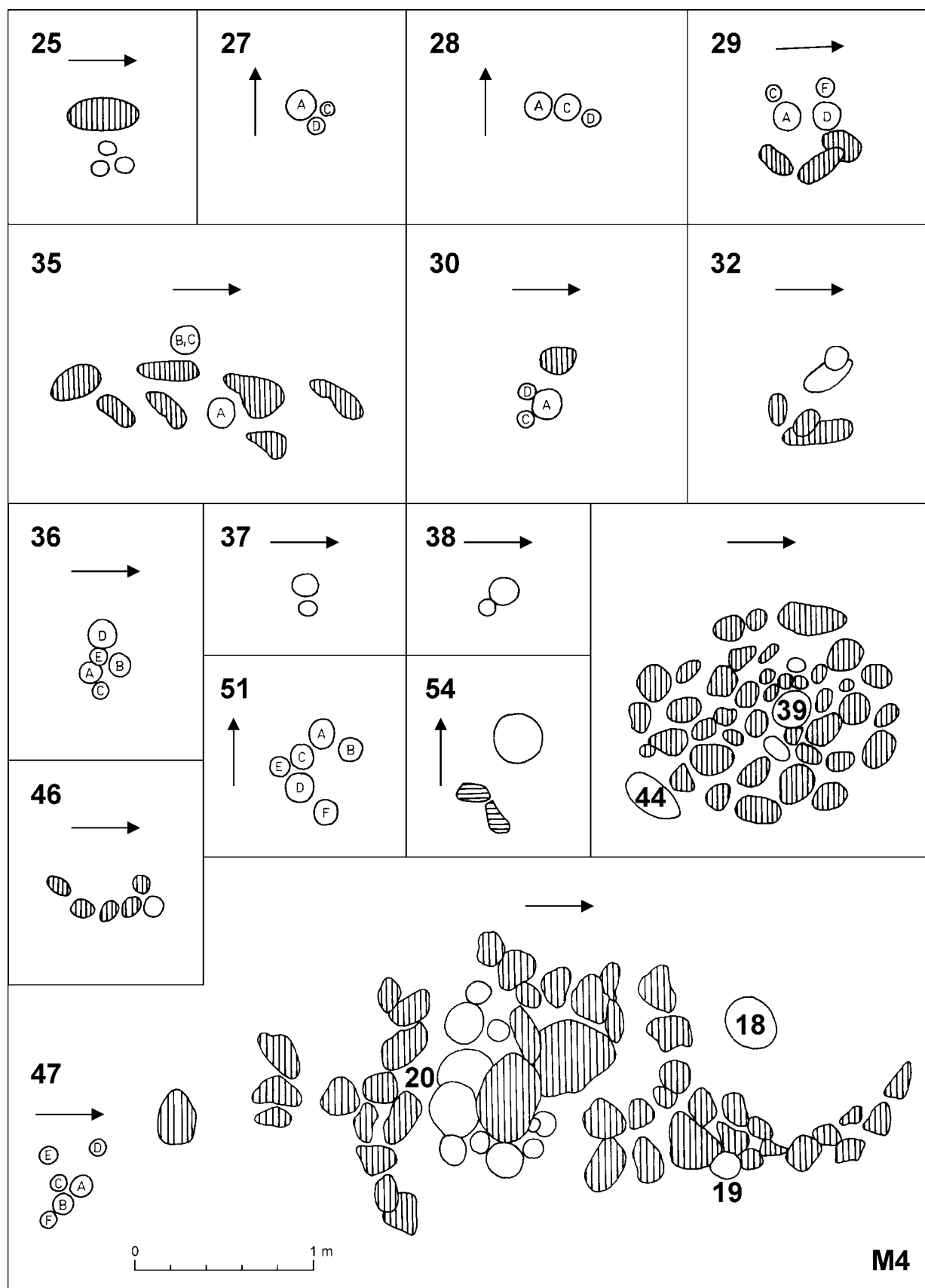
Tab. XXXIV. Žitavany-Kňazice, nálezy. 1 – ojedinelý nález; 2–4 – hrob 73; 5–7 – hrob 77; 8 – hrob 76; 9, 10 – hrob 71; 11–16 – hrob 72. Mierka: a – 8, 11, 15, 16; b – 1–7, 9, 10, 13, 14; c – 12.

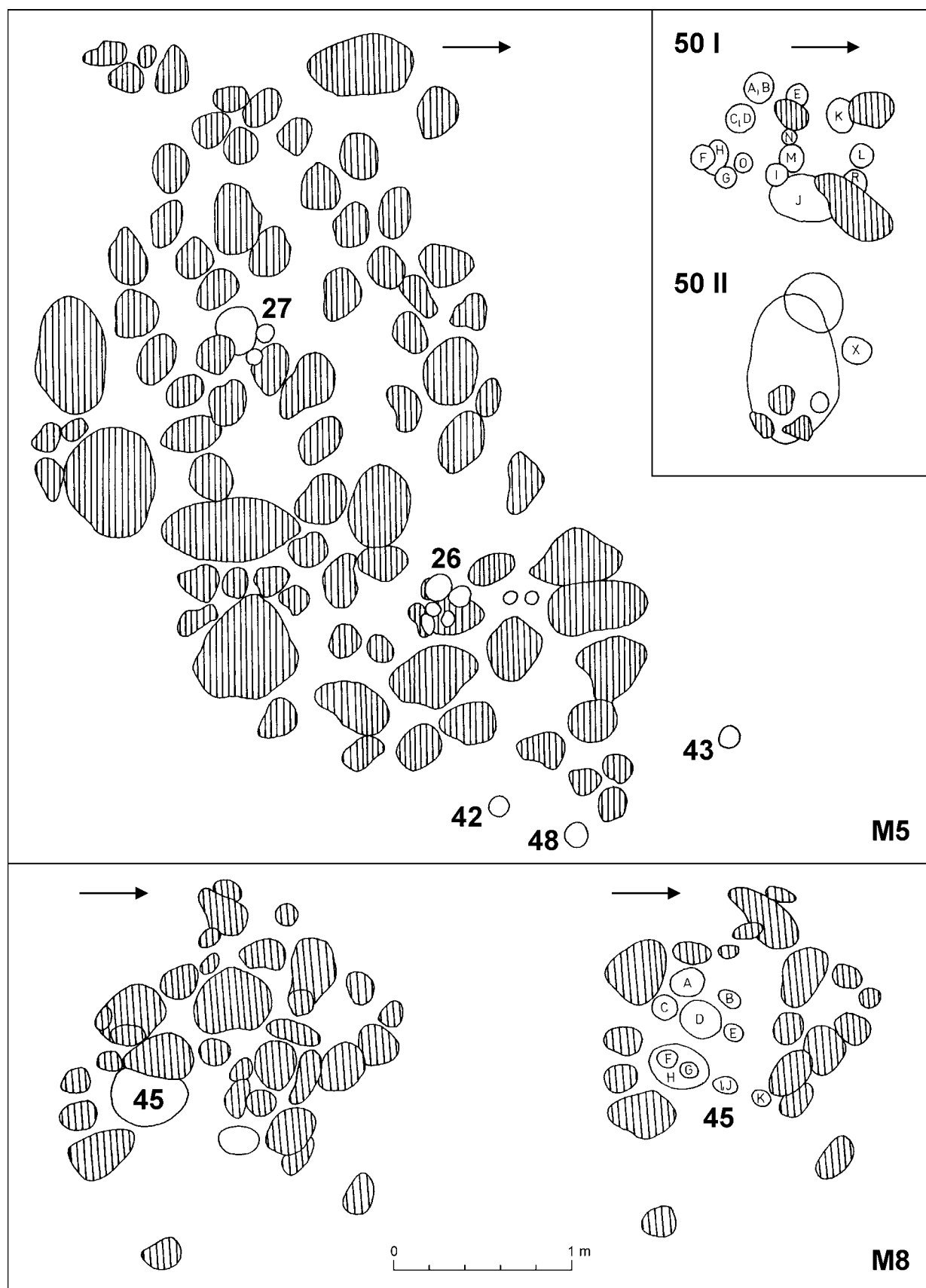
Tab. XXXV. Žitavany-Kňažice, pôdorysy funerálnych objektov.

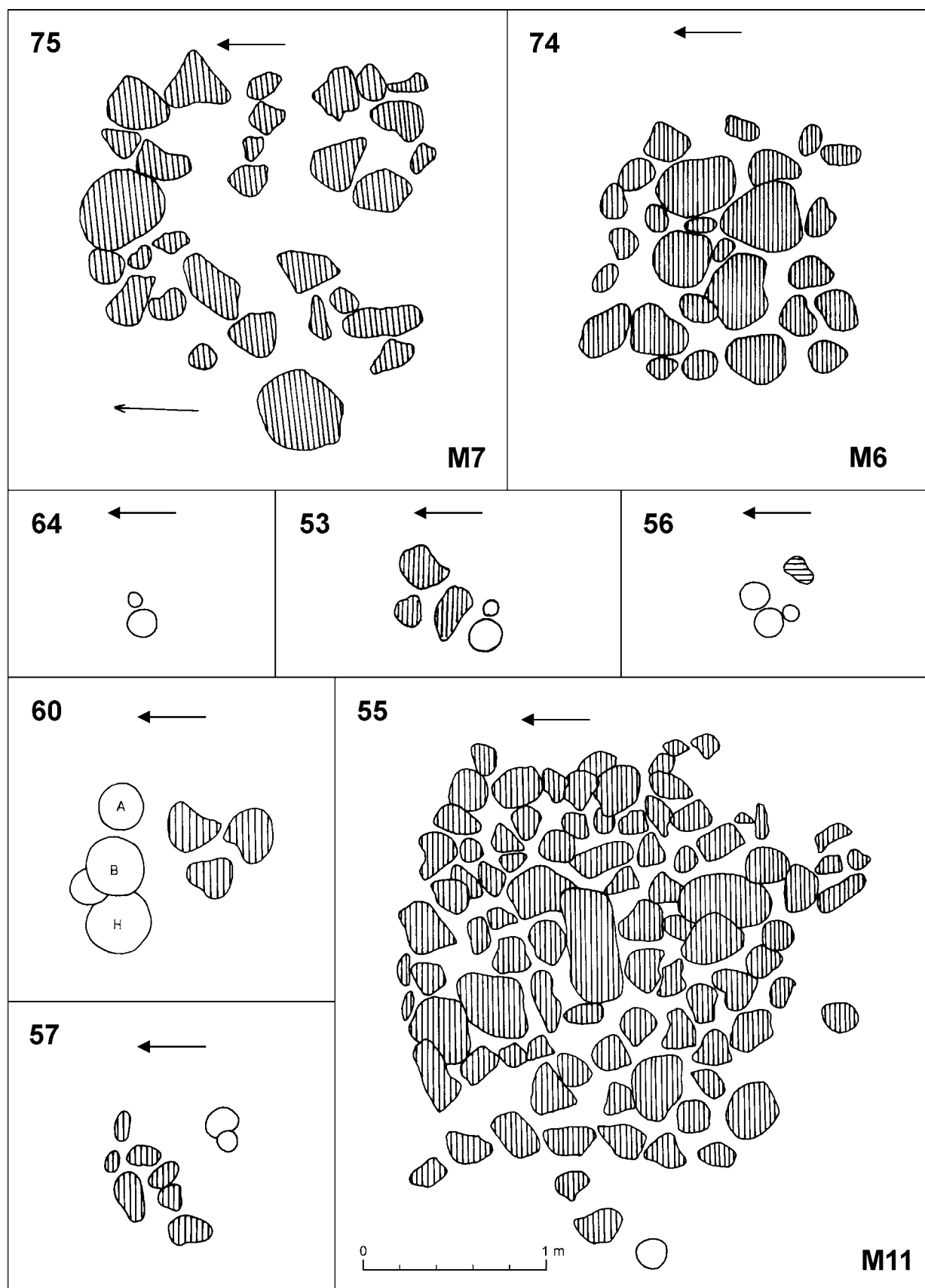
Tab. XXXVI. Žitavany-Kňazice, pôdorysy funerálnych objektov.

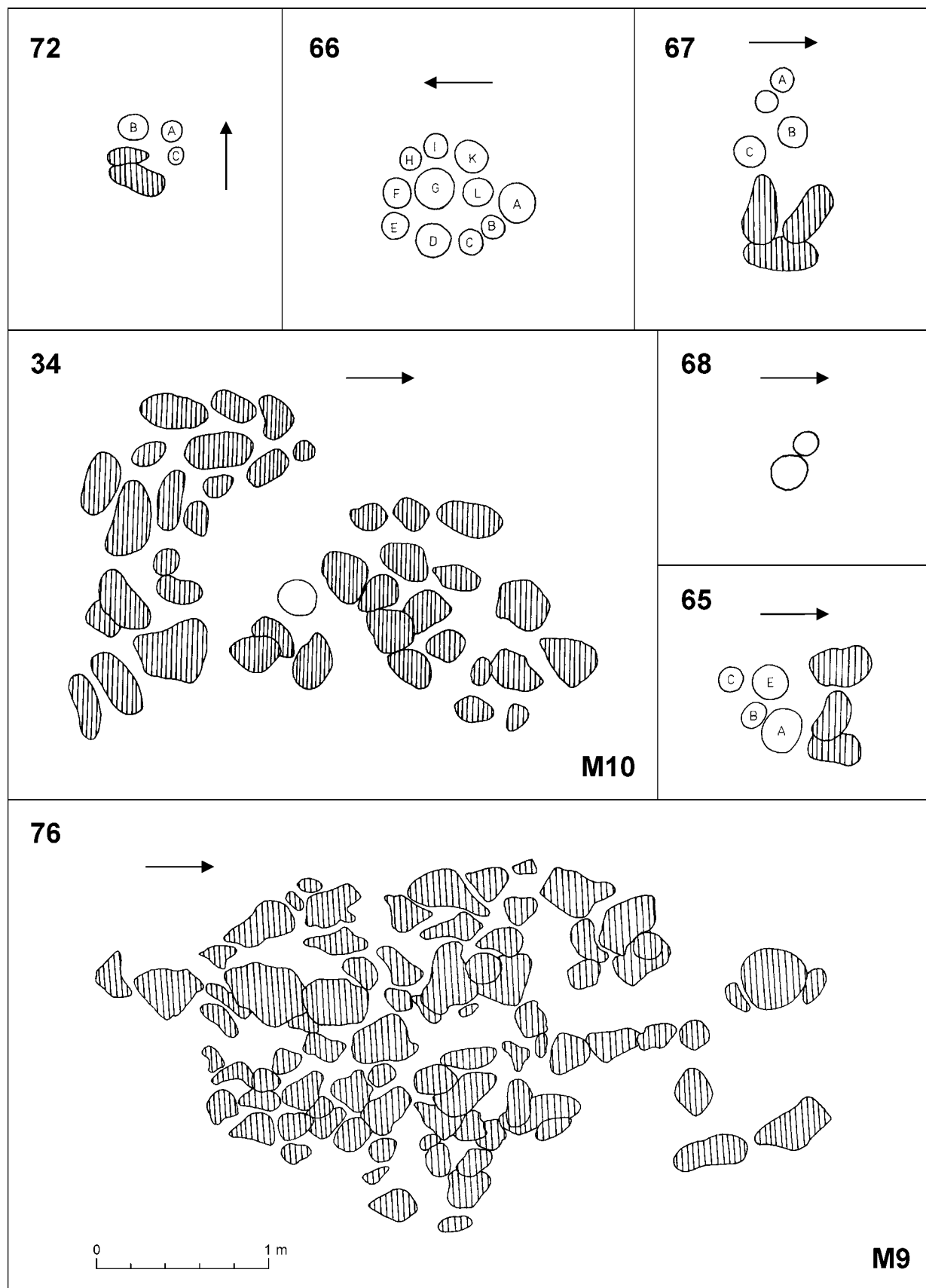
Tab. XXXVII. Žitavany-Kňažice, pôdorysy funerálnych objektov.

Tab. XXXVIII. Žitavany-Kňážice, pôdorysy funerálnych objektov.

Tab. XXXIX. Žitavany-Kňažice, pôdorysy funerálnych objektov.

Tab. XL. Žitavany-Kňážice, pôdorysy funerálnych objektov.

LITERATÚRA

- Balaša 1964 – G. Balaša: *Zvolen v období lužickej kultúry*. Banská Bystrica 1964.
- Bátora 1979 – J. Bátora: Žiarové pohrebiská lužickej kultúry v oblasti Zvolena. *Slovenská archeológia* 27, 1979, 57–86.
- Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016 – L. Benediková/J. Katkinová/V. Budinský-Krička: *Ilava, poloha Porubská dolina. Pohrebisko lužickej kultúry na strednom Považí*. Bratislava – Nitra 2016.
- Benkovská-Pivovarová 1975 – Z. Benkovská-Pivovarová: Výskum pohrebiska lužickej kultúry v Partizánskom v roku 1958. *Slovenská archeológia* 23, 1975, 35–52.
- Budinský-Krička/Veliačik 1986 – V. Budinský-Krička/L. Veliačik: *Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur*. Nitra 1986.
- Čaplovič 1971 – P. Čaplovič: Žiarové hroby lužickej kultúry v Jasenovej. *Slovenská archeológia* 19, 1971, 13–26.
- Čaplovič 1987 – P. Čaplovič: *Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku*. Martin 1987.
- Dušek 1957 – M. Dušek: Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku. *Slovenská archeológia* 5, 1957, 73–173.
- Furmánek 1970 – V. Furmánek: Lužické žarové pohrebište v Beluši. *Slovenská archeológia* 17, 1970, 432–450.
- Furmánek 1990 – V. Furmánek: *Radzovce, osada ľudu popolnicových polí*. Bratislava 1990.
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava 1991.
- Furmánek/Mitáš/Budaváry 2016 – V. Furmánek/V. Mitáš/V. Budaváry: *Radzovce in der Zeit der Urnenfelderkultur (Katalog des Gräberfeldes)*. Nitra 2016.
- Ilon et al. 2011 – G. Ilon/P. Sümegi/G. Tóth/K. Náfradi/G. Persaits/D. G. Páll/T. Töröcsik/E. Nyerges/J. Sándor-Kovács/A. Radics/B. Udvardi: *Szombathely-Zanat késő urnenezős korú temetője és a lelőhely más ős-és középkori emlékei. The Late Urnfield period cemetery from Szombathely-Zanat supplemented by an assessment of prehistoric and Medieval settlement features*. Budapest 2011.
- Gedl 2002 – M. Gedl: Wielkie cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Kietrzu, pow. Głubczyce na Górnym Śląsku. In: M. Gedl (red.): *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Warszawa 2002, 75–116.
- Cheben/Chebenová/Cheben 2016 – I. Cheben/P. Chebenová/M. Cheben: Sídliskové objekty z neskorej doby bronzovej a počiatku doby halštatskej v Čiernych Kľačanoch. *Slovenská archeológia* 64, 2016, 65–94.
- Hornák 2008 – M. Hornák: Pohrebisko lužickej kultúry v Sklabinskom Podzámku. *Slovenská archeológia* 53, 2005, 203–218.
- Hrubec/Kujovský 1994 – I. Hrubec/R. Kujovský: Pohrebisko lužickej kultúry v Háji (okres Martin). *Slovenská archeológia* 42, 1994, 5–36.
- Kalicz-Schreiber 2010 – R. Kalicz-Schreiber: *Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer*. Budapest 2010.
- Kemenczei 1984 – T. Kemenczei: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. Budapest 1984.
- Kujovský 1980 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach. *AVANS* 1979, 1980, 118.
- Kujovský 1981 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach. *AVANS* 1980, 1981, 150, 151.
- Kujovský 1982 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach-Kňaziciach. *AVANS* 1981, 1982, 169–171.
- Kujovský 1983 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach. *AVANS* 1982, 1983, 142.
- Kujovský 1984 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko a lengyelské sídlisko v Zlatých Moravciach-Kňaziciach. *AVANS* 1983, 1984, 129.
- Kujovský 1994 – R. Kujovský: Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku. *Slovenská archeológia* 42, 1994, 261–317.
- Kujovský/Mitáš 2007 – R. Kujovský/V. Mitáš: Pohrebisko kyjatickej kultúry v Cinobani. *AVANS* 2007, 2009, 122–124.
- Kujovský 2015 – R. Kujovský: Keramika lužickej kultúry. In: V. Furmánek (zost.): *Staré Slovensko 4. Doba bronzová*. Nitra 2015, 201–210.
- Labuda 1981 – J. Labuda: Výsledky doterajšieho archeologického výskumu na Sitne. *Študijné zvesti AÚ SAV* 19, 1981, 113–124.
- Lis 2001 – V. Lis: Ceramika kultury lużyckiej jako przejaw sztuki użytkowej. In: B. Gediga/A. Mierzwinski/W. Piotrowski (red.): *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w europie środkowej*. Wrocław – Biskupin 2001, 201–212.
- Makarová 2008 – E. Makarová: Ženský kroj lužickej kultúry na Slovensku. Pokus o rekonštrukciu na základe hrobových nálezov a depotov. *Študijné zvesti AÚ SAV* 44, 2008, 65–192.
- Makarová 2011 – E. Makarová: Detské hroby lužickej kultúry. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica* 27, 2011, 223–234.
- Mitáš 2007 – V. Mitáš: *Pohrebný rítus západnej enklávy juhovýchodných popolnicových polí vo svetle pohrebiska v Radzovciach*. Archeologický ústav SAV Nitra. Dizertačná práca. Nitra 2007. Nepublikované.
- Nekvasil 1970 – J. Nekvasil: Konečný vývojový stupeň stredného (slezského) obdobia lužickej kultúry na Morave. *Památky archeologické* 61, 1970, 15–99.
- Nekvasil 1982 – Mohyly s kamennými konstrukciami na pohrebišti v Moravičanech. In: *Południowa strefa kultury lużyckiej i powiązania tej kultury z południem*. Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11. do 14. IV. 1978 r. Kraków – Przemyśl 1982, 153–178.
- Novotná 1980 – M. Novotná: *Die Nadeln in der Slowakei*. München 1980.
- Patek 1958 – E. Patek: A Tököli koravaskori urnatemető. *Budapest Régiségei* 18, 1958, 385–424.
- Patek 1961 – E. Patek: Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica* 13, 1961, 33–82.
- Patek 1968 – E. Patek: *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. Budapest 1968.
- Pivovarová 1965 – Z. Pivovarová: K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. *Slovenská archeológia* 17, 1965, 107–162.

- Podborský 1970 – V. Podborský: *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*. Brno 1970.
- Porubský 1955 – J. Porubský: Výskum na žiarovom pohrebisku zo starej doby železnej vo Veľkých Hostiach. *Slovenská archeológia* 3, 1955, 122–134.
- Porubský 1958 – J. Porubský: Lužické popolnicové pole v Partizánskom. *Slovenská archeológia* 6, 1958, 82–98.
- Porubský 1959 – J. Porubský: Lužické popolnicové pole a laténske sídlisko v Malých Kršteňanoch. *Študijné zvesti AÚ SAV* 3, 1959, 55–69.
- Remiašová 1976 – M. Remiašová: Lužické pohrebisko v Opatovciach nad Nitrou. *Horná Nitra* 7, 1976, 147–203.
- Říhovský 1965 – J. Říhovský: *Das Urnengräberfeld von Klentnice*. Praha 1965.
- Říhovský 1966 – J. Říhovský: Počátky mladší (podolské) fáze středodunajského okruhu kultury popelnicevých polí. *Památky archeologické* 57, 1966, 459–534.
- Říhovský 1979 – J. Říhovský: *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*. München 1979.
- Říhovský 1982 – J. Říhovský: *Das Urnengräberfeld von Podolí*. Brno 1982.
- Stegmann-Rajtár 1992 – S. Stegmann-Rajtár: Spätbronze- und früheisenzeitliche Fundgruppen des mittleren Donaugebietes. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 73, 1992, 29–179.
- Stegmann-Rajtár 1994 – Z. Stegmann-Rajtár: Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry. *Slovenská archeológia* 42, 1994, 319–333.
- Strohschneider 1976 – M. Strohschneider: Das späturnenfelderzeitliche Gräberfeld von Stillfried. In: F. Felgenhauer (Hrsg.): *Forschungen in Stillfried* 2. Wien 1976, 31–70.
- Studeníková/Paulík 1983 – E. Studeníková/J. Paulík: *Osada z doby bronzovej v Pobedime*. Bratislava 1983.
- Šalkovský 1994 – P. Šalkovský: *Hradisko v Detve*. Nitra 1994.
- Šalkovský 2001 – P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve – osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. *Slovenská archeológia* 49, 2001, 39–58.
- Šuhajíková-Pivovarová 1961 – Z. Šuhajíková-Pivovarová: Halštatské hroby z Malých Kršteňan. *Archeologické rozhledy* 13, 1961, 796–807.
- Vávra/Bača 2016 – R. Vávra/M. Bača: Osídlenie z neskorej doby bronzovej v Senici, poloha Sedlička. *Musaica archaeologica* 1/2, 2016, 55–126.
- Veliačik 1975 – L. Veliačik: Pohrebisko lužickej kultúry v Liptovskom Mikuláši-Ondrašovej. *Slovenská archeológia* 23, 1975, 11–34.
- Veliačik 1982 – L. Veliačik: Príspevok k otázke vzniku a vnútorného členenia lužickej kultúry na Slovensku. In: *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*. Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11. do 14. IV. 1978 r. Kraków-Przemyśl 1982, 73–95.
- Veliačik 1983 – L. Veliačik: *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*. Nitra 1983.
- Veliačik 1991 – L. Veliačik: Beitrag des Gräberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmäler der Lausitzer Kultur in der Slowakei. *Slovenská archeológia* 39, 1991, 143–214.
- Veliačik/Romsauer 1998 – L. Veliačik/P. Romsauer: Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí (Predbežná správa). *Slovenská archeológia* 46, 1998, 225–251.
- Vondráková 2018 – M. Vondráková: Antropologický rozbor žiarového pohrebiska z doby bronzovej v Žitavanoch-Kňaziciach okr. Zlaté Moravce. *Slovenská archeológia* 67, 2018, 337–341.
- Wiedermann 2013 – E. Wiedermann: *The Prehistoric Multicultural Settlement of Hajná Nová Ves (Slovakia). Cultural-historical, settlement-archaeological and archaeological-environmental contexts in Western Carpathia at the end of the early prehistoric and in the late prehistoric periods*. Oxford 2013.
- Zajacová 2007 – Mladobronzové pohrebisko lužickej kultúry v Kotešovej (okr. Bytča). Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Diplomová práca. Nitra 2007. Nепublikované.
- Žilincová 2010 – L. Žilincová: Pohrebiská lužickej kultúry v Jasenici a Sedmerovci. *Študijné zvesti AÚ SAV* 48, 2010, 141–214.
- Žebrák 1987 – P. Žebrák: Die urzeitliche Burganlage von Sitno. In: J. Hrala/E. Plesl (Hrsg.): *Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas*. Symposium Liblice 21.–25. 10. 1985. Praha 1987, 331–333.

Rukopis prijatý 14. 5. 2018

Abstrakt and key words translated by Lucia Nezvalová
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Rudolf Kujovský, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
rudolf.kujovsky@savba.sk

Gräberfeld aus der Urnenfelderzeit in Žitavany-Kňazice

Rudolf Kujovský

ZUSAMMENFASSUNG

Das Gräberfeld in Žitavany-Kňazice erstreckte sich auf südwestlichem mäßigem Abhang von Čertov vrch (Berg) am Fuß von Pohronský Inovec in Horné Požitavie, auf dem rechten Ufer des heute schon versiegten Baches (Abb. 1). Kulturell gehört das Gräberfeld in den Umkreis der Lausitzer Urnenfelder, jedoch mit markanten Äußerungen, die sich zu den mitteldanubischen Urnenfeldern melden. Eine neue Erkenntnis in diesem Raum sind die Äußerungen der südöstlichen Urnenfelder – der Kyjatice Kultur, die vereinzelt auch vorgekommen sind. Chronologisch reiht sie sich in die Zeit des Abschlusses der jüngeren und in die späte Bronzezeit, in die Stufen HA2 und HB1, ein.

Das untersuchte Gräberfeld gehört mit der Fläche und der Zahl der Gräber unter die kleineren Urnengräberfelder. Hier kamen vor allem die Gräber der Lausitzer Kultur vor, man untersuchte aber auch die Gräber der mitteldanubischen Urnenfelder (Gräber 11, 19 und 66). Mehrere Lausitzer Gräber beinhalteten in keramischem Inventar auch aus dem mitteldanubischen Milieu (Gräber 14, 50 I, 51 und weitere), ausnahmsweise aus der Kyjatice-Kultur (Gräber 29 und 71) hervorgehende Formen. Diese Gräber bilden jedoch keine markantere Gruppe, sie sind locker auf der Fläche des Gräberfeldes verteilt. Anthropologisch konnten, leider, nur 34 Gräber analysiert werden (Vondráková 2018).

Auf dem Gräberfeld wurde ausschließlich Brandgrabritus festgestellt. Deutlich überwiegen die Urnengräber (Tab. 1). In sieben Gräbern waren die Knochen in ein Grübchen niedergelegt (9, 22, 44, 50 II, 56, 61 und 63). In einem Fall (Grab 3) kann über einer Kombination von beiden Arten gesprochen werden, da außer den in einer Urne deponierten Knochen befand sich ein Teil von ihnen auch frei in einem Grübchen, bedeckt mit Scherben. Zwei Gräber halten wir für symbolisch (1 und 10); bei weiteren vier ist diese Klassifikation wahrscheinlich (74–77). Schließlich hat im Fall von zwei Gräbern der festgestellte Terrainzustand eine eindeutige Äußerung (2 und 46) nicht ermöglicht.

Aus der gesamten untersuchten Zahl der Urnengräber überwiegen vor allem die Gräber, in denen sich die Überreste der Knochen nur in einer Urne befanden (45 Gräber). In fünfundvierzig Ein-Urnengräbern wurden als Urne zusammen fünf Typen von Gefäßen benutzt – die Amphoren (24 Gräber), die Töpfe (12 Gräber), die Schüssel (5 Gräber), die Vasen (2 Gräber), die Tassen (2 Gräber).

Es wurden sieben Doppelurnengräber untersucht (4, 25, 28, 29, 45, 47 und 49). Je zwei Amphoren waren in

drei Gräbern (28, 45 und 49), in weiteren drei Gräbern war eine der Urnen die Amphore.

Von den Gräbern, in den Überreste der Knochen in drei Urnen gefunden wurden, hat man fünf ausgewertet (5, 8, 24, 51 und 60). In den angeführten fünf Gräbern verwendete man als Urnen vor allem die Amphoren. Davon in den Gräbern 51 und 60 ausschließlich die Amphoren, im Grab 5 schloss sich zu den zwei Amphoren eine kleine Vase an und im Grab 8 waren außer zwei Amphoren auch einige kleine Knöchelchen in einer großen Schüssel. Eine wenig unterschiedliche Struktur in dieser Gruppe hat das Grab 24. Als Urnen wurden hier eine Amphore, eine Vase und ein Topf verwendet. Die Kombination einer Amphore und eines Topfes als Urnen in einem Grab ist auf dem Gräberfeld selten und dies ist einer der zwei Beispiele.

Man hat zwei Gräber mit vier Urnen untersucht (20 und 36). In beiden waren als Urnen ausschließlich die Amphoren benutzt. In zwei Gräbern kamen sechs Urnen vor (14 und 50 I).

Das Grab 50 I war nicht nur wegen der Zahl der Urnen außergewöhnlich. Dies war der einzige Fall auf dem Gräberfeld, wenn ein weiteres Grab überdeckt war (50 II, Grubengrab). Von sechs Urnen des Grabes 50 I waren vier Amphoren, eine Schüssel und eine Vase. Das Grab war von der nördlichen Seite mit einem Grüppchen von Steinen markiert. Interessant ist die Alterszusammensetzung der Bestatteten. Überreste wahrscheinlich eines Mannes (um 60 Jahre alt) fand man in einer Amphore (R), die der Podoler Kultur gehört. Knochenüberreste einer Frau (?), ebenfalls um die 60 Jahre alt, zusammen mit Überresten eines Kindes (bis 6 Monate alt) wurden in einer Amphore (M) der Lausitzer Kultur gefunden. Alle weiteren Gefäße des Grabes – die Urnen und auch die Begleitkeramik – gehören der Lausitzer Kultur. In der Amphore (J) und in der Schüssel (K) waren Überreste erwachsener Individuen ohne Festlegung des Geschlechtes. Außer des angegebenen waren Bestandteil des Grabes auch eine Amphore (A) und eine Vase (E), die Überreste von Kinderknochen (bis 6 Jahre alt) beinhaltet haben. Zusammen waren also in dem Grab sieben Individuen bestattet. Man kann sie in drei Generationsstufen einteilen. Interessant ist auch die angedeutete Beziehung zwischen den Angehörigen der Podoler und der Lausitzer Kultur im Rahmen einer Gruppe (Familie?).

Im Grab 66 befanden sich sieben Urnen. Die Überreste der Knochen waren in fünf Amphoren, einem Krug und einem doppelkonischen Gefäß aufbewahren. Bis auf das

doppelkonische Gefäß, in dem Überreste von Knochen wahrscheinlich eines Mannes waren (50–60 Jahre alt), in den restlichen sechs Urnen waren Überreste der Kinder, oder sehr jungen mündigen Individuen bestattet. Die Keramik des Grabes 66 gehört in den Umkreis der mitteldanubischen Urnenfelder, außer zwei profilierten Tassen, die sich durch die Form und Verzierung zu der Lausitzer Kultur melden.

Aus den keramischen Formen, benutzt als Urne, kam markant am häufigsten auf dem Gräberfeld die Amphore (65 Fälle) vor. Als Urne kamen jedoch alle Formen, festgestellt auf dem Gräberfeld, vor.

Von der Gesamtzahl von 102 Gefäßen, verwendet in den Gräbern als Urne, wurden in 55 Fällen in der Urne nur Überreste der Knochen, ohne Beigaben (Tab. 2), gefunden.

Die Scherben oder kleine Formen der Gefäße wurden zusammen mit den Knochen in 21 Urnen gefunden; davon in nur drei Fällen (20, 51 und 60) kamen die Scherben in zwei Urnen im Rahmen eines Grabes vor. Am häufigsten sind die Scherben auf den Knochenüberresten gelegen oder die Miniaturgefäße standen in der Urne auf den Knochen.

Außer der Keramik fand man in den Urnen als Beigaben die bronzenen Gegenstände. Insgesamt wurden sie in 31 Urnen gefunden. Immer handelte es sich um kleinen Schmuck, kleine Nadel, Ringe oder verschiedene Spiralen.

Die Urnen waren mit mehreren Typen der Keramik oder ihren Teilen (Tab. 2) bedeckt. Solange die Amphore als Urne verwendet wurde, war sie am häufigsten mit einer Schüssel bedeckt (in 26 Fällen). Die Tasse als Deckel einer Amphore – einer Urne hat man in 8 Gräbern festgestellt. Davon wurden in zwei Fällen zwei Tassen verwendet und zwei Mal waren die Tassen in einer Kombination mit den Scherben einer Schüssel benutzt. In sieben Fällen wurde die Urne – die Amphore, mit Scherben eines Topfes bedeckt. Außergewöhnlich auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice, aber auch im Rahmen der Urnenfelderkulturen, wurde die Urne – die Amphore im Grab 24 mit einer flachen keramischen Scheibe bedeckt.

Ein Topf in Position einer Urne ist in 15 Fällen vorgekommen, davon war er acht Mal bedeckt. Als Deckel der Urne – des Topfes waren Scherben einer Schüssel (dreimal), einer Amphore (einmal), eines weiteren Topfes (zweimal), einer Tasse (einmal) und eines großen Gefäßes (einmal) verwendet. Von acht Urnen – Schüsseln waren vier bedeckt (mit Scherben eines Topfes einmal, einer Amphore einmal, einer weiteren Schüssel einmal, einer Tasse einmal). Von sieben Urnen – Vasen waren fünf bedeckt (mit Scherben einer Schüssel dreimal, einer Tasse zweimal). Eine Urne – Tasse ist auf dem Gräberfeld dreimal vorgekommen und war immer bedeckt (von einer weiteren Tasse zweimal, mit einer Scherbe eines Topfes einmal).

Die Bedeckung der Urne mit einem Stein, die auf mehreren Lausitzer Gräberfeldern vorkommt, wurde auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice nicht festgestellt (außer der Kombination mit der Keramik im Grab 36).

In mehreren Fällen auch im Rahmen eines Grabes mit mehreren Urnen war nur ein Teil von ihnen bedeckt. Es

scheint, dass die Bestattungsbräuche die Bedeckung der Urne nicht eindeutig erfordert hatten und beide Varianten wurden mehr oder weniger gleichwertig verwendet.

Außer den Gegenständen, die unmittelbar eine Urne beinhaltete, finden wir in den Urnengräbern auch weiteres Inventar, das zur Erfüllung des Bedarfes des Bestatteten in seiner Jenseitsexistenz bestimmt war. Am häufigsten handelt es sich um keramische Beigaben (Tab. 3). Die Niederlegung der Urne und Platzierung der Begleitkeramik in den Gräbern auf dem Gräberfeld weist in einer gegenseitigen Beziehung keine eindeutige Gesetzmäßigkeit vor. Ein Teil der Begleitgefäße war bedeckt und wenigstens in diesen Fällen kann vorausgesetzt werden, dass sie organische Überreste (Getränke, Lebensmittel?) beinhaltet haben. Ein Fragment eines bronzenen Gegenstandes beinhaltete die Begleitkeramik nur in zwei Fällen (24 und 72).

Die markanteste Art der Kennzeichnung der Lage des Grabes auf dem Gräberfeld ist die Erbauung einer kleineren steinernen Hülle – eines Hügels. Kleinere Hügel aus Steinen auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice gehören schon in die Zeit des Ausklingens dieses Phänomens auf den Gräberfeldern der Lausitzer Kultur in der Slowakei. Insgesamt wurden elf steinerne Hüllen verzeichnet. Auch wenn ein Teil durch das Pflügen beschädigt wurde, im Durchschnitt war ihre Größe circa 200 x 250 cm – mit Abweichungen. Unter einigen Hügeln wurden keine Überreste der Knochen gefunden, deshalb wird vorausgesetzt, dass es sich um Kenotaphen (Hügel 1, 6, 7, 9 und 11) handelt. Was die Konstruktion betrifft, so sind mehrere Varianten vorgekommen.

Eine seltene Art der Nutzung des Steins wurde im Grab 39 verzeichnet. Dieses Grab befand sich in einer flachen ovalen Vertiefung, die mit kleineren Steinen ausgelegt war. Die Gefäße des Grabes standen auf Steinen.

In einigen Fällen (17, 18 und 36) wurde der flache Stein als Unterlage, auf der die Urne stand, benutzt. In allen Fällen handelt es sich anhand der Keramik um Gräber der Lausitzer Kultur, situiert in der Umgebung der Hügel.

Eine der Besonderheiten des Gräberfeldes in Žitavany-Kňazice ist die hohe Anzahl der Gräber, bei denen Gruppen von Steinen als Rest der ursprünglichen Markierung gefunden wurden. Von der Gesamtzahl der Gräber waren nur 28 nicht auf dieser Weise bezeichnet. Die Platzierung solch einer Markierung hatte wahrscheinlich keine genauere Regeln.

Die Keramik bildet auf dem Gräberfeld die zahlreichste Kollektion der Funde. Kulturell reihen sich die Gefäße zu der Lausitzer-, Velatice-Podoler- und im kleineren Ausmaß der Kyjatice-Kultur ein.

Auf dem Gräberfeld gehören zu den ausdrucksstärksten Funden die Amphoren. Am zahlreichsten sind die Amphoren der Lausitzer Kultur vertreten.

Ein deutlicher Anteil der Besiedlung der Region durch die mitteldanubischen Urnenfelder zeigt sich in Žitavany-Kňazice seit den Anfängen der Bestattung auf dem Gräberfeld. Ihn belegen auch die Amphoren der Velatice-Kultur aus dem Grab 66 oder Amphoren der Podoler-Kultur aus mehreren Gräbern (14, 19, 50 I, 51 und 67).

Außergewöhnlich auf dem Gräberfeld in Zlaté Moravce war das Vorkommen der Amphoren der Kyjatice-Kultur (Grab 29 und 71).

Die Töpfe in erster Reihe als Gebrauchsgegenstand kommen vor allem auf den Siedlungen vor. Aber schon seit BD/HA1 sind sie immer öfters Bestandteil der Ausstattung der Gräber der Lausitzer Kultur. Auch auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice sind die Töpfe als Urne die zweitzahlreichste Form. Die Töpfe ohne Henkel sind in Žitavany-Kňazice erweisbar nur in drei Gräbern vorgekommen (39, 58 und 62). Keiner von ihnen beinhaltete Knochenüberreste. Die Töpfe mit zwei Henkeln kamen auf dem Gräberfeld nur andeutungsweise profiliert, einer ovoiden bis fassförmigen Form.

Durch eine Rauhung der Oberfläche des Topfes gliedern sich teilweise die Töpfe aus den Gräbern 8 und 35 aus. Solch eine Bearbeitung der Oberfläche der Töpfe wird mit dem Einfluss der mitteldanubischen Urnenfelder verbunden. Die Situation auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice schließt diese Schlussfolgerung nicht aus.

Die Schüssel als keramische Form ist ein Bestandteil der Lausitzer Keramik in allen Phasen der Entwicklung der Lausitzer Kultur, aber seit der Stufe HA die Häufigkeit der Schüsseln auf den Lausitzer Lokalitäten steigt nicht mehr an. Gleichzeitig ändert sich die überwiegende Form. Während für die älteren Phasen der Entwicklung als typisch die Varianten der profilierten Schüsseln waren und in den nördlicheren Gebieten der Lausitzer Kultur in der Slowakei sie auch in den jüngeren Phasen eine markantere Vertretung behalten, seit der Stufe HA sind vor allem für die südlicheren Gebiete der westlichen Slowakei als typische Form die halbkugelige und konische Schüsseln, oft eine Variante mit einem eingezogenen Rand. Die Funde der Schüsseln aus dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice belegen hinsichtlich seiner Datierung (HA2/HB) diesen Trend.

Auffallend auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice ist das Vorkommen von konischen Schüsseln mit eingezogenem Rand. Auch wenn sich diese Schüsseln berechtigt in der Periode HA1 im Lausitzer Milieu mit dem Einfluss der mitteldanubischen Urnenfelder verbinden, in der Zeit der Existenz des Gräberfeldes in Žitavany-Kňazice (HA2/HB) sind sie schon organischer Bestandteil der Keramik in allen Gebieten der Urnenfelder in Mitteleuropa. Beachtenswert ist das Vorkommen der Variante der Schüssel mit eingezogenem Rand und glatter Biegung, auf der vier oder drei kurze plastische horizontale Vorsprünge quer untergebracht, beziehungsweise mit einem vertikalen Henkel (Grab 25, 53 und 56) kombiniert sind. Die Schüsseln mit solchen Vorsprüngen kamen auf den Lokalitäten der Lausitzer Kultur wirklich nur selten, häufiger sind sie im Milieu der Kultur Vál in Ungarn. Die Datierung in die Stufe HB1 korrespondiert mit ihrer Datierung auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice, wo wir solche Schüsseln auf dem Gräberfeld für eine Äußerung der Besiedlung durch mitteldanubische Urnenfelder halten.

Typische profilierte Schüsseln, bekannt aus den Lokalitäten der Lausitzer Kultur in der Slowakei, sind auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice überhaupt nicht

vorgekommen. Die einzigemarkant profilierte Schüssel auf dem Gräberfeld ist das Gefäß aus dem Grab 11. Es handelt sich um eine Form, die typisch für das Milieu der mitteldanubischen Urnenfelder ist.

Unterschiedliche Varianten der Tassen sind fast in zwei Drittel der Gräber vorgekommen. Sie waren Bestandteil der Begleitkeramik (Grab 5, 6, 8, 14, 29, 45 und weitere), sie überdeckten Knochenüberreste in den Urnen (Grab 5, 27, 33, 53, 66 und weitere) bzw. Bruchstücke des Bronzeschmucks in der Urne auf den Knochen (Grab 5 Gefäß D, 20 Gefäß E, 51 Gefäß F). Sie nahmen Teil auf der Überdeckung der Urne (Grab 14, 36, 43, 49, 68 und weitere) oder Überdeckung der Knochen in selteneren Grubengräbern (Grab 9 und 63). Vereinzelt waren die Tassen als Urne (Grab 21, 42 und 47) benutzt, oder in der Urne auf den Knochen eines erwachsenen Individuums haben sie die Überreste der Knochen vom Kind (Grab 60) bedeckt.

Ein Teil der profilierten Tassen trägt nur auf der Außenseite geritzte Verzierung. Das Grundelement bildet eine milde geritzte Linie (gewöhnlich ein Bund von geritzten Linien) und ein eingedrücktes Grübchen (gewöhnlich eine Reihe). Auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice ist keine profilierte Tasse, verziert nur auf der Innenseite, erschienen.

Die profilierten Tassen mit der Außen- und Innenverzierung waren Bestandteil der Ausstattung in 34 Gräbern. Gewöhnlich sind auch in den Gräbern mit mehreren Urnen eine oder zwei solche Tassen vorgekommen, dies ist jedoch keine Regel. Soweit es möglich war eine direkte Bindung auf konkrete Urne zu belegen, so hat sich auch in den Gräbern mit mehreren Urnen das Vorkommen von beiderseitig verzierter profilierter Tasse oder ihrer Scherben auf eine der Urnen gebunden; bzw. waren weitere solche Tassen unter der Begleitkeramik. Eine Ausnahme bildet das schon erwähnte Grab 20 und 51. Nur in zwei Fällen waren die profilierten beiderseitig verzierten Tassen als Urne benutzt (Grab 42 und 47).

Die Verzierung der profilierten beiderseitig verzierten Tassen ist das typische und ausdrucksvollste Merkmal dieser Keramik. Das Aufsetzen des Halses kann durch einen horizontalen Band von umlaufenden Rillen im oberen Teil des Körpers betont werden. Ein häufiges Zierelement auf der Außenseite ist der horizontale umlaufende Band von feinen Rillen im unteren Teil des Halses. Im Verlauf der späten Bronzezeit ist es um eine Reihe von weiteren Zierelementen bereichert. In HA2/HB1 können es eingedrückte Grübchen auf der Knickung der Profilierung (schon erwähnte Gräber 4, 14 und 45) sein. Auf einigen Formen sind sie von einem Band vertikaler Ritze (Grab 5, 28, 47, 50 I und weitere), bzw. durch vertikale Rillen ersetzt (Grab 57 und 68).

Ein ausdrucksvolles Zierelement der äußeren Verzierung der profilierten Tassen auf dem Gräberfeld in der Stufe HB1 sind geritzte kleine Dreiecke auf dem Hals über dem Umfassungsband der Rillen. Sie können einfach (Grab 47, 49 und 53) oder schraffiert (Grab 29, 47 und 72) sein. Sie sind auch auf den Tassen vorgekommen, die nur die Außenverzierung haben (Grab 50 I und 60). Auf keiner Tasse sind die beiden Varianten der kleinen Dreiecke vorgekommen.

Der zentrale Punkt der Innenverzierung der profilierten beiderseitig verzierten Tassen ist der Boden. Er wird immer von einer Ausbauchung gebildet, und das auch in den einigen Fällen, wenn der Boden von der Außenseite gerade ist. Ausnahmsweise ist auf dem Gräberfeld die Ausbauchung des Bodens durch Umfassungsrillen (Grab 20) hervorgehoben, jedoch typisch für solche Tassen ist die Begrenzung des Bodens durch einen Band von milden Rillen. In einigen Fällen ist dieser Band der Rillen um den Boden durch einen Ring von kurzen Ritzen (Grab 25, 28, 29, 32, 47 Gefäß F und 51) oder von kurzen Rillen (Grab 50 I Gefäß D) ergänzt.

Ein markantes Ziermotiv der profilierten beiderseitig verzierten Tassen ist die Girlande aus einem Band gleichlaufender Rillen auf der Innenseite der Gefäße. In einer unterschiedlichen Ausfertigung ist sie fast auf allen Tassen auf dem Gräberfeld vorgekommen (außer der Tasse aus den Gräbern 32 und 53) und ist immer mit einem weiteren Element der Innenverzierung ergänzt. Zur Basis der Entwicklung dieses Motivs wird die Verzierung der Innenseite der Tassen von vier Bögen aus einem Band gleichlaufender Rillen (unechte Girlande). Solche Innenverzierung der profilierten Tassen ist aus mehreren Lokalitäten der Lausitzer Kultur in der Slowakei aus den in die Stufe HA1 datierten Gräbern bekannt. Trotz einer relativen Häufigkeit der Tassen ist auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňažice die Verzierung mit einer unechten Girlande nur in einem Fall registriert (Grab 4). Dies lässt die Voraussetzung zu, dass die Innenverzierung durch unechte Girlande der profilierten Tassen der Lausitzer Kultur in der Slowakei vor allem an die Stufe HA chronologisch gebunden ist und in HA2/HB1 ausklingt.

Auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňažice ist die Verzierung der Tasse mit einer fünfzackigen Girlande nur in drei Gräbern (Grab 14, 45 und 57), datiert in HA2/HB1, vorgekommen. In der Mehrheit der Tassen mit beiderseitiger Verzierung wurde für die Verzierung der Innenwand eine mehrzackige Girlande, im oberen Teil des Körpers von einem umlaufenden Band horizontaler gleichlaufender Rillen begrenzt, verwendet.

Große Vasen mit hohem Hals sind die typische keramische Form der Lausitzer Kultur in der Slowakei in ihren älteren Entwicklungsphasen. In HA verklingt schon ihr Vorkommen. In Žitavany-Kňažice hat man keine großen Vasen der Lausitzer Kultur gefunden, jedoch wird die Existenz von großen Vasen, die der Keramik der mitteldanubischen Urnenfelder gehören, konstatiert. Solch eine große Vase wurde z. B. im Hügel 3 (Taf. IV: 10) gefunden. Es war das größte (zentral platzierte) Gefäß in einem Hügel und hat keine Knochenüberreste beinhaltet. Dies deutet seine Funktion im Rahmen der Bestattungsrituale an. Das Inventar der Gräber 7 und 8 im Hügel 3 datiert diese Vase in die Stufe HA2. Im Abschluss der jüngeren und am Anfang der späten Bronzezeit sind solche Vasen Bestandteil der Gräber fast auf allen Gräberfeldern der mitteldanubischen Urnenfelder (Chotín, Tököl, Neszmély, Budapest-Békásmegyér und weitere).

In Gräbern 29 (Taf. XV: 4) und 68 (Taf. XXXIII: 9) sind große Vasen der Podoler Kultur vorgekommen, auf den Schultern waren sie mit einem ununterbrochenen Band

vertikaler Rillen-Kanneluren verziert. In beiden Fällen handelt es sich um kulturell gemischte Gräber. Die Ausstattung der Gräber datiert die Vasen in die Stufe HB1.

Die Bedeutung der Bronzegegenstände in den Gräbern aus der Bronzezeit als ein Symbol der Stellung des Individuums in der Gesellschaft ist offensichtlich. Im Abschluss der jüngeren und in der späten Bronzezeit hat sich ihre Zugänglichkeit offenbar erhöht und so wurden kleine bronzene Gegenstände/Schmuck zum Bestandteil der Tracht, bzw. der Gestaltung des persönlichen Aussehens („Haar“-Ringe, Spiralen und so weiter). Auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňažice ist in den Gräbern als Beigabe kein Werkzeug, Gerät oder Waffe vorgekommen. Soweit im Grab ein Bronzegegenstand vorkam, handelte es sich immer um eine Nadel oder ihr Bruchstück, verschiedene kleine Spiralen, Drahtbruchstücke, Ringe (oder Schmuck, den wir dafür halten) und so weiter.

Doch das Vorkommen von Bronzeschmuck signalisiert ohne Zweifel eine gewisse gesellschaftliche Bedeutung der Bestatteten. Auf dem Gräberfeld hat man Funde von bronzenen Gegenständen in 24 Urnengräbern festgestellt, sie waren aber auch in der Ausstattung der vier Grubengräbern (Gräber 22, 44, 50 II und 56) und ja sogar auch in dem symbolischen Grab (Grab 10). In den Urnengräbern war die Existenz der Funde aus dem Bronze auf die Urne gebunden, nur im Grab 24 und 72 war ein Bruchstück eines Bronzeschmucks auch in einem der Begleitgefäße. Die bronzene Gegenstände waren auch in den Gräbern mit mehreren Urnen in der Regel in einer Urne. Nur in einigen Fällen waren sie in zwei Urnen in einem Grab (Grab 5, 20, 28, 50 I und 51), ausnahmsweise waren die bronzenen Beigaben in drei Urnen (Grab 66).

Relativ zahlreiche Bruchstücke des bronzenen Schmucks können nicht Basis einer detaillierten chronologischen, ja nicht mal der kulturellen Einreihung der Gräber auf dem Gräberfeld sein. Sie kommen in der jüngeren und der späten Bronzezeit auf den Lokalitäten der Lausitzer und der mitteldanubischen Urnenfelder vor. Auf der anderen Seite deutet ihr Vorkommen eine gewisse gesellschaftliche Stellung der Bestatteten (auch die materiellen Möglichkeiten der Hinterbliebenen) an. In den Gräbern mit mehreren Urnen ist es das Hervorheben ihrer Bedeutung (oder einer Beziehung zu ihnen) im Vergleich mit weiteren Bestatteten im Grab.

Auf dem Gebiet der Slowakei verlief in der jüngeren und in der späten Bronzezeit eine Grenzzone der Besiedlung von drei großen kulturellen Kreisen – der Lausitzer Urnenfelder im Norden, der mitteldanubischen Urnenfelder im Süden und Südwesten und der südöstlichen Urnenfelder im Süden und im Südosten. Gerade in der südwestlichen Slowakei sind ihre gegenseitigen Beziehungen am markantesten. Die Äußerungen dieser Kontakte haben einen Friedenscharakter. Dies belegt das kulturell vermischte Inventar nicht nur auf den Gräberfeldern wie Žitavany-Kňažice, sondern auch auf den Burgwällen wie Pobedim oder z. B. der Burgwall Sitno, wo auch neben der Lausitzer auch die Podoler und Kyjatice-Kultur vertreten sind.

Von den Resultaten der Ausgrabung des Gräberfeldes in Žitavany-Kňažice kann ein Beschluss gemacht werden: in der Mikroregion Zlaté Moravce in der obe-

ren Flusslandschaft von Žitava lebte in HA2/HB1 die Bevölkerung von beiden Kulturen, der Lausitzer und auch der Velatice-Podoler-Kultur. Wir wissen nicht ob in gemeinsamen oder selbständigen Gemeinden, bisher ist es uns nicht gelungen Siedlungen zu untersuchen. Die Gräberfelder hatten sie jedoch gemeinsam. Sogar anhand einiger Gräber kann über kulturell vermischten Familien (?) gesprochen werden.

Vielleicht anders sollen die der Kyjatice-Kultur gehörende Funde verstanden werden. Man kann sie nicht nur mit der Existenz der Grenzzone im östlichen Teil der südwestlichen Slowakei verbinden, sondern auch mit der Existenz einer Handelstrasse, die in der späten Bronzezeit vom Norden das Gebiet der Donauebene (Podunajská nížina) umging. Wahrscheinlich dies ist der

Grund des Vorkommens der Kyjatice-Amphoren auch auf dem Gräberfeld in Žitavany-Kňazice.

Das Zusammenleben dieser Menschen war offenbar auf der wirtschaftlichen Basis, der Nähe von Kulttraditionen, der Existenz des Grenzgebietes und des Handels, errichtet. Dies ermöglichte unter anderem auch in der späten Bronzezeit (HB) das offensichtlich schon ungefähr dasselbe wirtschaftlich-gesellschaftliche Niveau der Lausitzer, Podoler und der Kyjatice-Kultur im Gebiet der südwestlichen Slowakei. Bei eindeutiger Priorität des Lausitzer-Bestandteiles der Besiedlung hat dieses kulturell gemischte Milieu ein Substrat gebildet, das im Abschluss der späten Bronzezeit und am Anfang der Hallstattzeit von der eintretenden Kultur der Hallstattzeit transformiert wurde.

Abb. 1. Žitavany-Kňazice. Platzierung der Lokalität im Kataster der Gemeinde Žitavany, Bez. Zlaté Moravce.
Abb. 2. Žitavany-Kňazice. Plan des Gräberfeldes.

Tab. 1. Žitavany-Kňazice. Grundangaben über Gräber und Urnen.

Tab. 2. Žitavany-Kňazice. Angaben über Urneninhalt und ihren Deckeln.

Tab. 3. Žitavany-Kňazice. Angaben über die Begleitkeramik und die bronzene Gegenstände, die Bestandteil des Grabes außerhalb der Urneninhalte waren.

Taf. I. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–3 – Grab 2; 4–6 – Grab 4; 7–13 – Grab 3. Maßstab: a – 10; b – 1–9, 11, 12; c – 13.

Taf. II. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 5. Maßstab: a – 1–3, 6–11, 13, 14, 16, 17; b – 4, 5, 12, 15, 18–22; c – 23–25.

Taf. III. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–6 – Grab 6; 7 – Brandplatz des Hügels 2; 8–15 – Grab 7. Maßstab: a – 11; b – 1–6, 9, 10, 12, 13, 15; c – 8, 14; d – 7.

Taf. IV. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 8. Maßstab: a – 3; b – 8; c – 1, 2, 5, 7, 9; d – 4, 6, 10.

Taf. V. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–4 – Grab 9; 5–13 – Grab 10. Maßstab: a – 5, 7–13; b – 1–4, 6.

Taf. VI. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–5 – Grab 11; 6–8 – Grab 12; 9 – Grab 15; 10, 11 – Grab 13. Maßstab: a – 2, 4, 6–11; b – 1, 3, 5.

Taf. VII. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 14. Maßstab: a – 2, 9; b – 1, 3, 6, 7, 11; c – 4, 5, 8, 10, 12.

Taf. VIII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–3 – Grab 16; 4–10 – Grab 14. Maßstab: a – 2; b – 1, 3–7, 9; c – 8, 10.

Taf. IX. Žitavany-Kňazice. 1–3 – Grab 19; 4, 5 – Grab 21; 6–8 – Grab 17; 9, 10 – Grab 18. Maßstab: a – 2; b – 3–8, 10; c – 1, 9.

Taf. X. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 20. Maßstab: a – 4; b – 1–3, 6, 9; c – 5, 7, 8.

Taf. XI. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 20. Maßstab: a – 1–3, 9; b – 4–6, 9, 12, 13; c – 7, 8, 10, 11.

Taf. XII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1 – Grab 22; 2–10 – Grab 23; 11–19 – Grab 24. Maßstab: a – 1–7, 10, 12, 13; b – 8, 9, 15, 19; c – 11, 14, 16, 17; d – 18.

Taf. XIII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–6 – Grab 26; 7–11 – Grab 25. Maßstab: a – 3; b – 1, 2, 4–8, 11; c – 9, 10.

Taf. XIV. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–6 – Grab 27; 7–15 – Grab 28. Maßstab: a – 8–12, 14; b – 1–5, 7; c – 6, 13, 15.

Taf. XV. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–8 – Grab 29; 9–15 – Grab 30. Maßstab: a – 6, 13–15; b – 1, 3, 7, 8, 10–12; c – 2, 4, 5, 9.

Taf. XVI. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–4 – Grab 35; 5, 6 – Grab 32; 7 – Grab 34; 8 – Grab 31; 9–11 – Grab 33. Maßstab a – 1, 5, 9–11; b – 2–4, 6–8.

Taf. XVII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–4 – Grab 37; 5–13 – Grab 36. Maßstab: a – 7; b – 1–3, 6, 8, 9, 11, 13; c – 4, 5, 10, 12.

Taf. XVIII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–3 – Grab 38; 4–9 – Grab 39. Maßstab: a – 9; b – 1–5, 7, 8; c – 6.

Taf. XIX. Žitavany-Kňazice, Funde. 1, 2 – Grab 40; 3 – Grab 42; 4 – Grab 41; 5, 6 – Grab 43; 7, 8 – Grab 44; 9–13 – Grab 45. Maßstab: a – 4, 8, 10; b – 1, 3, 5–7, 9, 11, 12; c – 2, 13.

Taf. XX. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 45. Maßstab: a – 1–7; b – 8–11.

Taf. XXI. Žitavany-Kňazice, Funde. 1 – Grab 48; 2–10 – Grab 47. Maßstab: a – 2–10; b – 1.

Taf. XXII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–10 – Grab 49; 11–15 – Grab 50 II. Maßstab: a – 4–7, 12; b – 1–3, 8–11, 13–15.

Taf. XXIII. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 50 I. Maßstab: a – 1, 3, 4, 6–8, 10, 12; b – 2, 5, 9, 11.

Taf. XXIV. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 50 I. Maßstab a – 4–7; b – 1, 3, 9–11, 13, 15; c – 2, 8, 12, 14.

Taf. XXV. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–11 – Grab 51. Maßstab: a – 2–7, 10, 11; b – 1, 8, 9.

Taf. XXVI. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–9 – Grab 51; 10, 11 – Grab 52; 12–17 – Grab 53. Maßstab: a – 1–3, 5, 6; b – 4, 8, 10, 12, 13, 15; c – 7, 9, 11, 14, 16, 17.

Taf. XXVII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1, 2 – Grab 54; 3 – Grab 55; 4–7 – Grab 56; 8–13 – Grab 57. Maßstab: a – 4; b – 3, 8–13; c – 1, 2, 5–7.

Taf. XXVIII. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–4 – Grab 59; 5, 6 – Grab 62; 7, 8 – Grab 63; 9, 10 – Grab 58; 11–13 – Grab 64. Maßstab: a – 2, 3, 13; b – 5–9; c – 1, 4, 10–12.

Taf. XXIX. Žitavany-Kňazice, Funde. Grab 60. Maßstab: a – 6, 11; b – 1–3, 8, 9; c – 4, 5, 7, 10, 12.

Taf. XXX. Žitavany-Kňazice, Funde. 1–7 – Grab 67; 8–13 – Grab 65. Maßstab: a – 5, 6; b – 1–3, 8–13; c – 4, 7.

Taf. XXXI. Žitavany-Kňážice, Funde. Grab 66. Maßstab: a – 1–3, 5, 7–9, 12; b – 4, 6, 10, 11.

Taf. XXXII. Žitavany-Kňážice, Funde. Grab 66. Maßstab: a – 1–4, 10; b – 6, 7, 9, 12, 13; c – 5, 8, 11.

Taf. XXXIII. Žitavany-Kňážice, Funde. 1–4 – Grab 70; 5–9 – Grab 68; 10–12 – Grab 69. Maßstab: a – 1–4, 12; b – 5–8, 11; c – 9, 10.

Taf. XXXIV. Žitavany-Kňážice, Funde. 1 – Einzelfund; 2–4 – Grab 73; 5–7 – Grab 77; 8 – Grab 76; 9, 10 – Grab 71; 11–16 – Grab 72. Maßstab: a – 8, 11, 15, 16; b – 1–7, 9, 10, 13, 14; c – 12.

Taf. XXXV. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

Taf. XXXVI. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

Taf. XXXVII. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

Taf. XXXVIII. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

Taf. XXXIX. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

Taf. XL. Žitavany-Kňážice, Grundrisse funeraler Objekte.

ANTROPOLOGICKÝ ROZBOR ŽIAROVÉHO POHREBISKA Z DOBY BRONZOVEJ V ŽITAVANOCH-KŇAŽICIACH, OKRES ZLATÉ MORAVCE

M Á R I A V O N D R Á K O V Á

The Anthropological Analysis of the Bronze Age Cremation Burial Ground from Žitavany-Kňazice, District Zlaté Moravce. In the cadastre of Žitavany, distr. Zlaté Moravce, was in 1979–1983 excavated by archaeological research urnfield burial ground from the late and final Bronze Age. 77 graves were examined (six of them were symbolic, without bone remains). We were able to analyse burnt remains of bones just from 34 graves (30 were in urns, four in pits). 66 individuals were buried in 23 simple graves (two of them were double burials) and 11 in multiple graves (including seven double burials). Studied part of population consisted of 31 non-adult individuals, 13 individuals with estimated age as juvenile to adult and 22 adult individuals.

Key words: Slovakia, late and final Bronze Age, anthropological analysis, cremation graves.

Rekonštruovať biologické danosti populácie na základe údajov získaných analýzou jej spoločných kostí nie je možné. Rozbor takéhoto materiálu môže byť prínosom iba ak k paleodemografickému obrazu o nej. Napriek tomu je potrebné venovať pozornosť i tomuto úseku antropologickej praxe. Výsledky získané štúdiom zvyškov kostí zo žiarových hrobov môžu byť nápomocné pri interpretácii výsledkov archeologického rozboru predovšetkým takých populácií, ktoré pochovali výlučne žiarovým spôsobom.

Spracovaním tohto druhu antropologického materiálu sa zaoberali mnohí bádatelia. Priekopníkom v antropologickom rozbere žiarových pohrebísk bol N. G. Gejval, v Poľsku bola celá antropologická škola, ktorá vyprodukovala množstvo publikácií o výskume zvyškov kostí jedincov pochovaných žiarovým rítom. Tejto problematike sa venoval rad antropológov v Anglicku, Rumunsku a v Nemecku, kde medzi významné práce daného charakteru patrí publikácia B. Heussnerovej (1987), zaoberajúca sa aj mikroskopickým, resp. histomorfometrickým výskumom zvyškov prepálených kostí a jeho využitím pri druhových určeníach. V bývalom Československu sa tejto otázke venovali predovšetkým J. Chochol a M. Stloukal, ale tiež M. Dokládál, K. Hajniš, A. Lorencová, H. Hanáková (Palečková), J. A. Valšík, M. Černý, M. F. Pospíšil, E. Vlček a ďalší.

M. Stloukal (1968) vo svojej štúdii o problematike antropologického rozboru žiarových hrobov výstižne rozobral podstatu takéhoto výskumu a zhrnul dovtedajšie poznatky a názory na hodnotenie množstva zachovaného popola, veľkosť zlomkov, ich farby a stupňa prepálenia. Hľadá

tiež odpoveď na otázku, prečo je zvyškov kostí v urnách menej ako by sa očakávalo. Zaoberá sa i otázkou rozlíšenia počtu osôb pri viacnásobných hroboch a problémami stanovenia veku a pohlavia zomrelého. V súvislosti so stanovením pohlavia (aj keď robusticitu kostí považuje iba za podpornú pri stanovení pohlavia) rozoberá otázku pôsobenia intenzity žiaru na zmenšenie rozmerov kostí.

Predložená práca sa zaoberá rozborom zvyškov prepálených ľudských kostí z pohrebiska odkrytého archeologickým výskumom v rokoch 1979–1983. Výskumom bolo odkrytých 77 hrobov (z toho šesť symbolických). Vedúci archeologického výskumu označil nádoby v hroboch veľkými písmenami latinskej abecedy v prípadoch, keď ich bolo v hrobe viac (Kujovský 2018).

Pre antropologickú analýzu sa vzhľadom na rôzne nepriaznivé okolnosti zachovali iba zvyšky prepálených ľudských kostí z 34 hrobov. Z toho 30 hrobov bolo urnových a štyri jamkové. Kostrové zvyšky boli uložené v jednej urne v 19 hroboch, v ďalších boli zvyšky kostí uložené vo viacerých urnách rôzneho typu. Voľne v jamke boli zvyšky kostí uložené v štyroch hroboch. Dovedna teda bolo antropologicky skúmaných päťdesiatšesť celkov.

Na vyjadrenie množstva zachovaných zlomkov kostí je použitá metóda zisťovania hmotnosti (Chochol 1961), ktorá je rovnako ako metóda zisťovania objemu (Stloukal 1968) len orientačná. Množstvo zachovaných zlomkov závisí nie len od veľkosti pochovaného jedinca, ale aj od stupňa prepálenia kostí a od dôslednosti či snahy vyzbierať a pochovať všetky zvyšky z hranice. V skúmanej sérii

Tabela 1. Prehľad údajov o spôsobe uloženia, hmotnosti a veľkosti zlomkov, o pohlaví a veku pochovaných jedincov.

Číslo hrobu	Nádoba	Hmotnosť (g)	Veľkosť zlomkov	Pohlavie	Vek
4	amfora hrniec	13	m	neurčené	infans II–III
		225	s–m	neurčené	dospelý
7	F	203	v–s	žena?	juvenis–maturus I
8	L	190	m–s	žena?	dospelý
	–	–	m	neurčené	infans II (3–6 r.)
	N	367	s–m	neurčené	infans II–III
24	C	645	v–s	žena	adultus
	E	486	s	žena?	juvenis (18 r.)
	F	146	s–m	neurčené	infans II (4–6 r.)
25	C	506	m–s	žena	adultus–maturus
27	A	329	m	neurčené	infans II (3 r.)
28	A	439	s	muž	adultus–maturus
	–	–	s	žena	dospelá
	C	644	s	muž?	dospelý
	–	–	m	neurčené	infans II (3 r.)
29	A	631	s	žena?	juvenis–dospelá
	D	61	m	neurčené	infans II (5–6 r.)
30	A	734	s	žena?	adultus
35	A	560	s	muž?	adultus II–maturus
36	A	294	s	žena?	juvenis
	–	–	m	neurčené	infans I
	B	339	s	neurčené	infans II
	–	–	m	neurčené	infans I
44	jamka	39	m	neurčené	infans III–juvenis
45	A	493	s	neurčené	juvenis–adultus
	B	577	s	žena?	juvenis–adultus
49	+	29	m	neurčené	infans I
50	A	183	m	neurčené	infans II
	E	132	s	neurčené	infans II–III
	J	524	s	neurčené	dospelý
	K	66	s	neurčené	infans III–dospelý
	M	635	v–s	žena?	maturus II–senilis
	–	–	m	neurčené	infans I
	R	495	s	muž?	maturus II–senilis
51	D	191	s	neurčené	infans II–III (5–7 r.)
	F	57	m	neurčené	infans I
52	+	442	s–m	žena?	adultus II–maturus
53	+	880	v–s	žena?	adultus
54	+	23	m	neurčené	juvenis–dospelý
56	jamka	39	m	neurčené	infans III–dospelý
	–	–	m	neurčené	infans I
57	+	472	s	neurčené	maturus–senilis
58	A	613	s	žena?	juvenis–adultus
59	+	361	s–m	žena?	maturus–senilis
60	A	15	s	muž?	nedospelý
	–	–	m	neurčené	infans III
	B	568	s	neurčené	dospelý
	E	33	m	neurčené	infans II
	H	529	m	neurčené	adultus–maturus

Tabela 1. Pokračovanie.

Číslo hrobu	Nádoba	Hmotnosť (g)	Veľkosť zlomkov	Pohlavie	Vek
61	jamka	26	m	neurčené	infans I–II
62	+	57	m	neurčené	infans III–juvenis
63	jamka	37	m	neurčené	infans I–II
64	+	3	m	neurčené	infans I
65	A	398	s–m	neurčené	juvenis–dospelý
66	A	637	s	neurčené	juvenis–dospelý
	C	47	m	neurčené	infans I
	D	536	s	muž?	maturus–senilis
	E	319	s–m	neurčené	infans II (5 r.)
	G	47	s–m	neurčené	infans III–dospelý
	K	202	s–m	neurčené	infans III–juvenis
	L	277	s	neurčené	infans II (4–5 r.)
67	+	224	m	neurčené	infans II
68	+	77	s	žena?	juvenis–nedospelá
	–	–	m	neurčené	infans I
69	+	830	s–m	muž?	adultus II–maturus
72	B	315	s	neurčené	dospelý

sa množstvo zvyškov kostí pohybovalo v rozpätí 3 g až 880 g. Spravidla veľmi malé množstvá materiálu boli prítomné v hrobách malých detí, ale veľmi málo zvyškov kostí sa zachovalo aj v hrobách niektorých dospelých jedincov (napríklad v hrobách 50 I nád. K; 54; 60 nád. A; 68).

Veľkosť väčšiny zachovaných zlomkov sa hodnotila podľa trojstupňovej škály (Chochol 1961): malé zlomky (m – do 1 cm) boli prítomné v 25 prípadoch, malé až stredné v 12 prípadoch, stredné (s – do 5 cm) v 25 a stredné až veľké v 4 prípadoch. V tabele 1 v stĺpci „veľkosť zlomkov“ sa používa označenie m–s alebo s–m, prípadne v–s podľa toho, aké zlomky prevažovali.

Pohlavie a vek boli stanovované podľa zaužívaných antropologických metodík (Acsádi/Nemeskéri 1970; Ferembach/Schwidetzki/Stloukal 1979; Knussmann 1988; Martin/Saller 1957 a ďalší). Vek detí bol hodnotený v troch kategóriách: *infans I* 0 až 6 mesiacov (od narodenia do prerezania prvého dočasného zuba), *infans II* 0,5 až 7 rokov, *infans III* 7–14 rokov. Označenie veku *juvenis* a *adultus* v antropológii znamenajú v prvom prípade vek 14–20 rokov a v druhom prípade 20–40 rokov (zatiaľ čo v anglickom jazyku *juvenil* znamená nedospelý a *adult* znamená dospelý), označenie veku *maturus* a *senilis* platí pre starších dospelých jedincov (v prvom prípade 40–60 rokov a v druhom nad 60 rokov). V niektorých prípadoch (hrob 50, nádoba M; hrob 50, nádoba R; hroby 57 a 59; hrob

66 nádoba D) bolo možné odhad veku podporiť nálezom degeneratívno-produktívnych zmien na stavcoch a kĺboch.

Zo zistených údajov, uvedených v tabele 1 vyplýva, že antropologický rozbor sa zaoberal spopolnenými kostrovými zvyškami minimálne 66 individuí. Z toho v 21 prípadoch boli uložené v hrobe po jednom, a to v urne (osemnásťkrát) alebo v jamke (trikrát). V jednom jamkovom hrobe (hrob 56) boli pochovaní dvaja jedinci. Z 11 viachrobov v šiestich hrobách malo vlastnú urnu 18 jedincov, v ďalších piatich hrobách bolo pochovaných deväť jedincov vo vlastných urnách a 14 jedincov po dvoch v urne (v siedmich urnách).

V deviatich prípadoch teda možno hovoriť o dvojhrobe. Najväčšiu časť z nich tvoria dvojhroby dospelých alebo dospievajúcich žien alebo pravdepodobne žien (v troch prípadoch) a jedného jedinca vo veku *infans III* až dospelý neurčeného pohlavia s malými deťmi vo veku *infans I*. S veľkou pravdepodobnosťou išlo o tehotné ženy, ktoré zomreli pred pôrodom alebo v jeho priebehu, či v krátkej dobe po ňom. V ďalších troch prípadoch boli pochovaní jedinci dvakrát určený ako pravdepodobne muž a raz ako pravdepodobne žena s deťmi, a to dvakrát vo veku *infans II* a raz vo veku *infans III*. Iba v jednom prípade išlo o dvojhrob muža a ženy a raz boli spolu pochované deti vo veku *infans I* a *infans II*.

Tabela 2. Zastúpenie jedincov podľa veku a pohlavia.

Vek	Pohlavie						%
	Muž	Muž?	Žena	Žena?	?	Spolu	
	n	n	n	n	n	n	
infans I (do 0,5 r.)	–	–	–	–	9	9	13,6
infans I–II	–	–	–	–	3	3	4,5
infans II (do 6 r.)	–	–	–	–	10	10	15,5
infans II–III	–	–	–	–	3	3	4,5
infans III	–	–	–	–	2	2	3,0
infans III–juvenis	–	–	–	–	3	3	4,5
juvenis	–	–	–	1	–	1	1,5
nedospelí	–	–	–	1	30	31	47,0
infans III–dospelý	–	–	–	–	3	3	4,5
juvenis–adultus	–	–	–	4	1	5	7,6
juvenis–dospelý	–	–	–	2	3	5	7,6
prechodný vek	–	–	–	6	7	13	19,7
adultus	–	–	1	2	–	3	4,5
adultus–maturus	1	2	1	1	1	6	9,1
maturus–senilis	–	2	–	2	1	5	7,6
dospelý	–	2	1	1	4	8	12,1
dospelí	1	6	3	6	6	22	33,3
Spolu n	1	6	3	13	43	66	–
%	1,5	9,1	4,5	19,7	65,2		100

Preskúmaný výber tvorí 31 nedospelých, 13 jedincov vo veku určenom ako dospievajúci až dospelí a 22 dospelých jedincov.

Prehľadnú informáciu o zastúpení jedincov, ktorých kostrové zvyšky boli podrobené antropologickému výskumu, o vekových kategóriách a ich rozdelení podľa pohlavia uvádza tabela 2. Nemožno ju ale považovať za platnú pre celú populáciu pochovanú na danom pohrebisku, pretože preskúmaná časť zvyškov kostier netvorí ani jej

polovicu. 66 jedincov je však postačujúci náhodný výber na to, aby priniesol orientačnú informáciu o populácii.

Priemerný vek dožitia žien v tejto časti súboru bol podstatne nižší ako u mužov. Medzi dospelými i v kategórii dospievajúci až dospelí prevažujú ženy.

Podobný stav na pravekých žiarových pohrebiskách konštatujú aj iní autori (Chochol 1962; 1963; Müller 1958; Stloukal 1968 a ďalší).

LITERATÚRA

- Acsádi/Nemeskéri 1970 – Gy. Acsádi/J. Nemeskéri: *History of human. Life span and mortality*. Budapest 1970.
- Ferembach/Schwidetzki/Stloukal 1979 – D. Ferembach/I. Schwidetzki/M. Stloukal: *Empfehlungen für die Alters- und Geschlechtsdiagnose am Skelet. Homo* 30, 1979, 1–32.
- Heussner 1987 – B. Heussner: *Neue Aussagemöglichkeiten anthropologischer Leichenbranduntersuchungen unter Einbeziehung histomorphometrischer Methoden. Mate-*

- rialhefte zur Ur- und Frögeschichte Mecklenburgs* 2. Schwerin 1987.
- Chochol 1961 – J. Chochol: *Antropologický rozbor lidských žarových pozůstatků z lužických pohřebišť v Ústí nad Labem-Střekově II a v Žirovicích, okres Cheb*. In: E. Plesl (ed.): *Lužická kultura v severozápadních Čechách*. Praha 1961, 195–232.
- Chochol 1962 – J. Chochol: *Předběžný antropologický rozbor žarových pozůstatků z lužického a slezsko-*

- platěnického pohřebiště v Opatovicích n. L. *Památky archeologické* 53, 1962, 67–76.
- Chochol 1963 – J. Chochol: Antropologický rozbor žárových pozůstatků z pohřebiště římského období v Tišicích. *Památky archeologické* 54, 1963, 438–466.
- Knussmann 1988 – R. Knussmann: *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. Bd. 1/1. Stuttgart 1988.
- Kujovský 2018 – R. Kujovský: Pohřebisko z doby popelnicových polí v Žitavanech-Kňaziciach. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 235–336.
- Martin/Saller 1957 – R. Martin/K. Saller: *Lehrbuch der Anthropologie*. Bd. 1. Stuttgart 1957.
- Müller 1958 – Ch. Müller: Schätzung der Körperhöhe bei Funden von Leichenbränden. *Ausgrabungen und Funde* 3, 1958, 52–58.
- Stloukal 1968 – M. Stloukal: Problematika antropologického rozboru žárových pohřbů. *Archeologické rozhledy* 20, 1968, 330–347.

Rukopis prijatý 19. 9. 2017

Abstract translated by Lucia Nezvalová

Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

prof. RNDr. Mária Vondráková, CSc.
Fakulta prírodných vied UKF v Nitre
Katedra zoológie a antropológie
Nábřežie mládeže 91
SK – 949 74 Nitra
mvondrakova@ukf.sk

Anthropologische Analyse des Brandgräberfeldes aus der Bronzezeit in Žitavany-Kňazice, Bezirk Zlaté Moravce

Mária Vondráková

ZUSAMMENFASSUNG

Im Kataster der Gemeinde Žitavany (Bez. Zlaté Moravce) wurde in den Jahren 1979–1983 durch eine archäologische Ausgrabung ein Brandgräberfeld aus der jüngeren und späten Bronzezeit freigelegt. Es wurden 77 Gräber untersucht, davon waren sechs symbolische ohne Knochenüberreste.

Die verbrannten Knochenüberreste konnten nur aus 34 Gräbern anthropologisch ausgewertet werden. 30 davon beinhalteten ein bis sieben Gefäße, die restlichen vier waren Grubengräber. In den Gräbern waren zusammen 66 Individuen bestattet (Tab. 1). 21 von ihnen waren in einfachen Gräbern bestattet, d. h. in einem Gefäß oder einem Grübchen (zwei waren Doppelgräber). 11 Gräber beinhalteten mehr Gefäße (2 bis 7) mit Knochenüberresten eines oder zwei Individuen im Gefäß. Zum Ausdrücken der Menge des er-

haltenen Materials wurde die Chochol-Dreistufenskala verwendet (Chochol 1961).

Den untersuchten Teil der Population bildeten 31 halbwüchsige Individuen, 13 Individuen im Alter festgestellt als Heranwachsender bis Erwachsener und 22 erwachsene Individuen. Das Durchschnittsalter des Erlebensfalls war bei den Frauen wesentlich niedriger als bei den Männern. Unter den Erwachsenen sowie in der Kategorie Heranwachsender bis Erwachsener überwogen die Frauen (Tab. 2).

Trotz der Tatsache, dass der untersuchte Teil der Population nur eine Auswahl aus der Kollektion archäologisch untersuchten Gräber ist, es scheint, dass er eine repräsentative Probe darstellt und in die Verhältnisse, festgestellt auf weiteren zeitgenössischen Gräberfeldern, ineinander fällt.

Tab. 1. Übersicht der Angaben über Art der Niederlegung, des Gewichtes und der Größe der Bruchstücke, über Geschlecht und Alter der bestatteten Individuen.

Tab. 2. Vertreten der Individuen anhand des Alters und des Geschlechtes.

DIE PFERDEGESCHIRRE DER JÜNGEREN RÖMISCHEN KAISERZEIT AUS OPFERUNGEN VON HEERESAUSRÜSTUNGEN UND IHRE VERBINDUNGEN IN DEN DONAURAUM

N I N A L A U

Horse Harnesses from Roman Iron Age from Offerings of Military Equipment in Northern Europe and their Connections to the Danubian Area. The war booty offering 'Thorsberger Moor' in Süderbrarup, Schleswig-Flensburg district, is one of the great offerings with deposits of military equipment from roman iron age in middle and northern Europe. The analyses of the horse harnesses from 'Thorsberger Moor' produced new results for typology and development of germanic harnesses. Different types of harnesses based on this research were defined in addition to previous research. The development of germanic horse harnesses in general is based on different influences from different cultural areas for example the roman culture which can be shown on many single elements of the harnesses from 'Thorsberger Moor'. This article focuses on the connections and influences from the North Danubian area on elements of harnesses from 'Thorsberger Moor' from the 3rd century A. D.

Keywords: North Danubian Area, Thorsberger Moor, Roman Iron Age, Horse Harnesses, Military Equipment, War Booty Offerings.

Zaumzeuge sind komplexe Gebilde aus unterschiedlichen einzelnen Bestandteilen, die erst in ihrer Zusammenschau umfassend betrachtet werden können. Typologische Einteilungen von Zaumzeugen gehen bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts zurück, als G. Ekholm (1919) das germanische Pferdegeschirr aus dänischen und schwedischen Fundplätzen entsprechend der Form der Zwischenglieder der Zügelketten in zwei Typen einteilte, die er nach den Heeresausrüstungsofferplätzen Vimose und Thorsberg benannte. Auch Baranowski (1973) unterteilte die germanischen Zaumzeuge in unterschiedliche „Abarten“: diese sind „Klein Wangen“, „Powarowka“ (ehemals Kirpehnen) mit der Variante „Czekanów“, „Polesje“, „Vimose“ mit einer prussischen und einer skandinavischen Variante sowie „Thorsberg“. M. Ørsnes (1993) konnte durch Kombinationsanalysen mit von ihm definierten Typen von Einzelementen belegen, dass sich drei unterschiedliche Typen von Zaumzeugen definieren lassen: Typ „OA“ („Kirpehnen“), „OB“ („Vimose“) und „OC“ („Thorsberg“). S. Wilbers-Rost (1994) hat in ihrer Bearbeitung der Zaumzeuge mit Zügelketten zwar eine detailliertere Typologie der einzelnen Bestandteile als Ørsnes (1993) erstellt, diese jedoch nicht in letzter Konsequenz zu Zaumzeugtypen kombiniert.

Diese – in erster Linie auf der Form der jeweiligen zugehörigen Zwischenglieder basierenden –

Definitionen der Zaumzeugtypen sind in der Forschung fest etabliert, ohne dass sie jedoch einer erneuten, genaueren Analyse unterzogen wurden. Vor allem die weiteren Bestandteile von Zaumzeugen wie Nasenbergen, Kehlbergen, Knebel sowie Riemenhalter etc. müssen hinsichtlich typischer Kombinationen mit Zügelketten untersucht werden und zu Zaumzeugtypen zusammengefasst werden. Die diesem Artikel zugrunde liegenden Untersuchungen zur Typologie der Zaumzeuge erweitern das bekannte Bild durch eine Definition von Zaumzeugen auf Basis einer Kombinationsanalyse gemeinsam vorkommender Bestandteile. Die typologische Ansprache der Einzelemente wurde dabei im Vergleich zu den bisherigen Typologien in Teilen modifiziert¹. Insgesamt können nun neun Untertypen von Zaumzeugen herausgestellt werden, die sich aber den vier übergeordneten Zaumzeugtypen „Kirpehnen“, „Vimose“, „Illerup“ und „Thorsberg“ zuordnen lassen. Im vorliegenden Beitrag soll hauptsächlich auf die Typen „Vimose I“ und „Vimose IV“ eingegangen werden, da nur sie für die Fragestellung nach Bezügen in den norddanubischen Raum relevant sind.

Weder die Verbreitungskarten der Zaumzeuge noch die chronologischen Einordnungen sind unproblematisch, da es sich beim Pferdegeschirr um eine Fundgruppe handelt, die sehr stark

¹ Im folgenden Text werden typologische Ansprachen nach Wilbers-Rost (1994) mit WR abgekürzt, diejenigen nach Ørsnes (1993) mit ØRS.

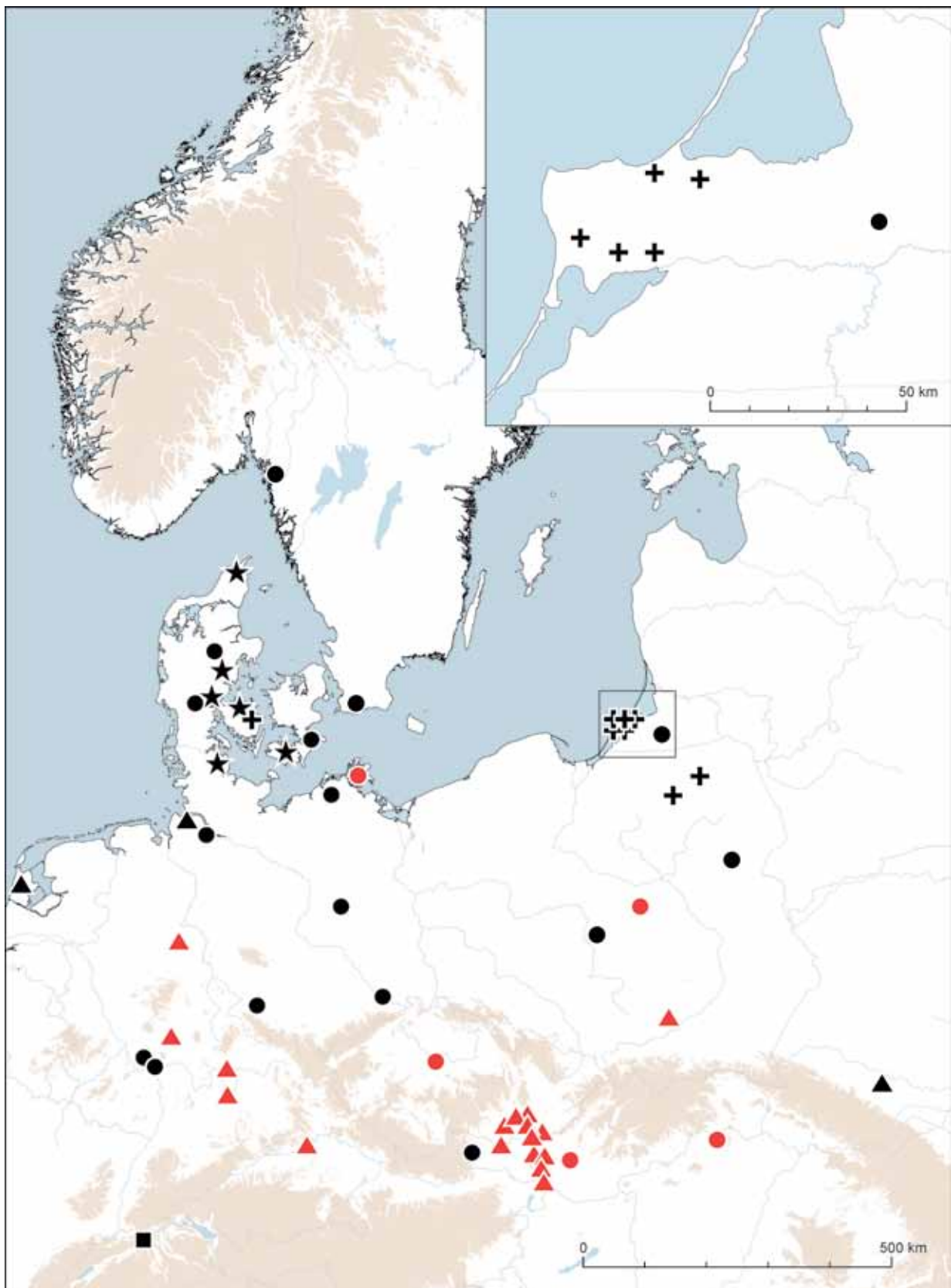

Abb. 1. Verbreitung der Bestandteile von Zaumzeugen vom Typ „Vimose“. Kreis – Einzelfund; Dreieck – Siedlungsfund; Quadrat – römische Anlagen; Kreuz – Grabfund; Stern – Opferplatz mit Heeresausrüstungen. Rot markiert sind die Ergänzungen zu den Kartierungen von Ørsnes (1993) und Wilbers-Rost (1994). Grafik Lau 2014, Abb. 29 mit Fundortverzeichnis.

quellengebunden ist. Maßgeblich ist dabei die Sitte der Beigabe von (gezüumten) Pferden in Gräbern zu nennen, wie sie für die ältere römische Kaiserzeit in Jütland (Stufe B1b–B2) und für die Dollkeim-Kovrovo-Kultur im Samland (Stufe B2b–C1a) üblich ist und dadurch die Verbreitung und Datierung von bestimmten Zaumzeugtypen in diesen Gebieten bestimmt. Auch die enormen Fundmengen aus den nordeuropäischen Opferplätzen mit Niederlegungen von Heeresausrüstungen ab der Stufe C1a, vor allem aber C1b, tragen zu einer quellengebundenen Verwischung der tatsächlichen Verbreitungsgebiete dieser Pferdegeschirre bei. Insgesamt kommen Bestandteile von Zaumzeugen vom Typ Vimose an 60 Fundorten vor (Abb. 1) und lassen sich etwa 86 unterschiedlichen Zaumzeugen zuordnen. Konzentrationen zeigen sich einerseits in Nordeuropa, bedingt durch die geopferten Pferdegeschirre im Kontext mit Heeresausrüstungen ab der Stufe C1a, im Samland und Masuren, bedingt durch die in der Stufe C1a auslaufenden Grabsitte der Dollkeim-Kovrovo-Kultur, und im Donaauraum sowie in West- und Mitteldeutschland als zumeist undatierte Einzel funde von Siedlungen. Hier können die Fundmengen durch eine intensive Prospektion dieser Fundstellen, häufig mittels Metalldetektor, erklärt werden. Dieses Quellenproblem zeigt sich besonders deutlich an einem Vergleich der Zaumzeuge der Untergruppen „Vimose I“ und „Vimose IV“.

Zaumzeuge der Untergruppe „Vimose I“ (Abb. 2; siehe zuletzt Lau 2014, 39–48) wurden bereits von Baranowski (1973) als prussische Variante seiner Abart „Vimose“ ausgesondert, eine Bezeichnung, die wiederum bedingt ist durch die höchsten Fundkonzentrationen im Bereich der Dollkeim-Kovrovo-Kultur (Abb. 3). Es handelt sich um Zaumzeuge, die neben den charakteristischen Einzelbestandteilen von Zaumzeugen Typ „Vimose“ (Zügelketten mit eichelförmigen Zwischengliedern Typ WR Z4a, b, WR Z4d, aber auch WR Z4e, f, Zwischenringen Typ WR R2 und Riemenhaltern Typ RHBI (ebd. 22), Gebissenden mit Ösen in Form derjenigen der zugehörigen Zwischenglieder, Knebeln Typ WR K3a und WR K3b bzw. ØRS 3B, Nasenbergen Typ NBIV (ebd. 13, 14; entsprechend Typ WR SB4a) auch noch Elemente aufweisen, die eigentlich für Zaumzeuge der Untergruppe „Kirpehnen II“ typisch sind. In diesem Zusammenhang sind Riemenhalter RHAI (ebd. 22) und Kehlbergen WR KB1 zu nennen. Die Zaumzeuge der Untergruppe „Vimose I“ zeigen ein ähnliches Verbreitungsbild wie die Zaumzeuge

der ausschließlich älterkaiserzeitlichen Untergruppe „Kirpehnen II“. Neben verbindenden Merkmalen bezüglich der verwendeten Einzelbestandteile könnte auch dieser Umstand ein Hinweis auf eine engere Verwandtschaft beider Zaumzeugformen sein. Dies wird besonders dadurch deutlich, dass in Grab III von Povarovka im Samland (ehemals Kirpehnen) (Stufe B2b) sowohl ein Zaumzeug „Kirpehnen II“ als auch ein Zaumzeug „Vimose I“ aufgefunden wurde². Prinzipiell kommen Zaumzeuge „Vimose I“ im Bereich der Dollkeim-Kovrovo-Kultur noch bis in die Übergangsstufe B2/C1–C1a vor, dann endet die spezielle Grabsitte und damit auch allgemein das Vorkommen von Zaumzeugen in diesen Gebieten. Ein Zaumzeug „Vimose I“ (Abb. 2: 1) aus der Hauptniederlegung aus dem Thorsberger Moor (Raddatz 1987, Kat. Nr. 592; Taf. 42: 1; Lau 2014, 127, 128; 320, 321 Kat. Nr. PG 62; Taf. 14) belegt jedoch, dass dieser zumindest in Nordeuropa auch noch während der Stufe C1b in Verwendung war. Da die Grabsitte der Pferdebestattungen in der Dollkeim-Kovrovo-Kultur in der Stufe C1a endet, ist eine spätere Verwendung dieser Pferdegeschirre in diesem Gebiet nicht belegbar, das Fehlen von großen Fundmengen von Heeresausrüstungen vor der Stufe C1a in Nordeuropa wiederum macht ein Auffinden in diesen Fundplätzen unmöglich.

Zaumzeuge der Untergruppe „Vimose IV“ (Lau 2014, 51–53) sind gekennzeichnet durch Nasenbergen Typ NBVII sowie Typ NBIX (ebd. 17, 18, 20) und Kehlbergen Typ WR KB3a und WR KB3b sowie Trensenringen Typ WR Tr1 (Abb. 4). Die Zügelketten bestehen aus eichelförmigen Zwischengliedern Typ WR Z4c und WR Z4i und Zwischenringen WR R2. Die Riemenhalter gehören dem Typ RHBI (ebd. 22) an, die Kinn- und Gebissstangen besitzen Endösen in Form der betreffenden Zwischenglieder. Die Verbreitung der Zaumzeuge, die in Fundplätzen zwischen der Stufe C1a und C2 vertreten sind, zeigt erhebliche, quellengebundene Unterschiede. Während die Zaumzeuge im Gebiet der Dollkeim-Kovrovo-Kultur durch das chronologisch bedingte Fehlen Grabsitte mit der Beigabe von Pferden nunmehr fehlen, ist die Konzentration in Nordeuropa durch das Vorkommen der großen Opferungen von Heeresausrüstungen stark gestiegen. Das älteste Zaumzeug Typ „Vimose IV“ stammt aus Grab 327 von Bogaczewo Kula in Polen, das mit einer eisernen hufeisenförmigen Fibel und zwei eisernen Schnallen mit halbrundem Bügel Typ D1 nach Madyda-Legutko (1986, Nr. 401) ausgestattet war. Okulicz (1958, 103) datiert

² Baranowski 1973, 409 Nr. 3; La Baume 1944, 4, 5 Nr. 11; 14; Abb. 7a, b; 8a; Nowakowski 1996, Taf. 81; Wilbers-Rost 1994, Kat. Nr. 121, 2a, b.

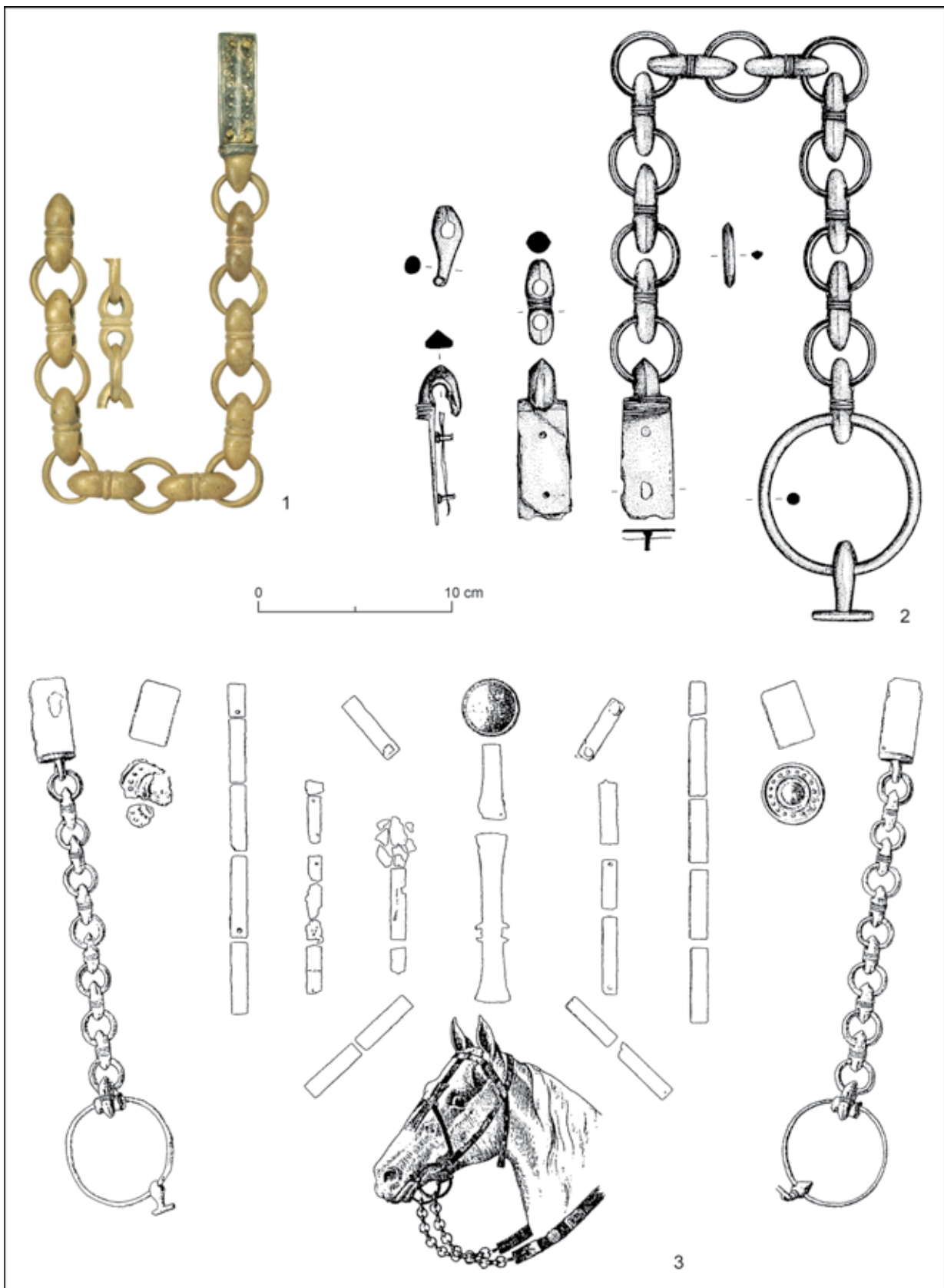

Abb. 2. Zaumzeuge Typ „Vimose I“. 1 – Thorsberger Moor Kat. Nr. PG 62 Lau 2014, Taf. 14); 2 – Čelákovice, Tschechische Republik (nach Droberjar/Špaček 2003, Abb. 19); 3 – Chrystal'noe, Russland (ehemals Wiekau, Ostpreußen; ohne Maßstab; nach Nowakowski 1996, Taf. 51).

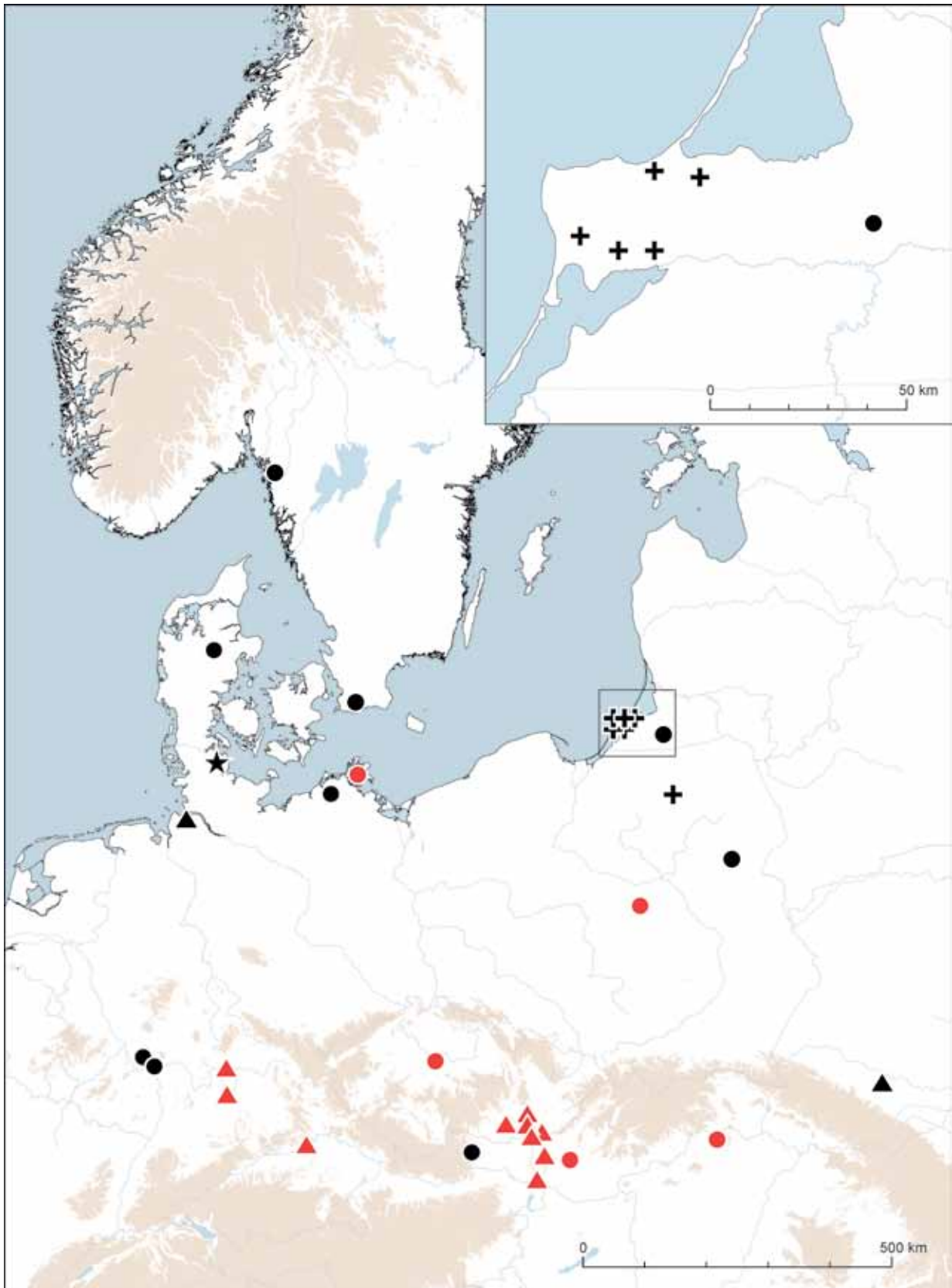

Abb. 3. Verbreitung der Bestandteile von Zaumzeugen „Vimose I“. Kreis – Einzelfund; Dreieck – Siedlungsfund; Quadrat – römische Anlagen; Kreuz – Grabfund; Stern – Opferplatz mit Heeresausrüstungen. Rot markiert sind die Ergänzungen zu den Kartierungen von Ørsnes (1993) und Wilbers-Rost (1994). Grafik Lau 2014, Abb. 32 mit Fundortverzeichnis.

das Grab aufgrund der Fibel in die Stufe C1a. In Sanderumgård, östlich von Odense auf Fünen, Grab 2, fand sich ein einzelnes Zwischenglied als Anhänger einer Kette. Diese Körperbestattung einer Frau enthielt weitere Grabbeigaben wie u. a. einen Hemmoorer Eimer Eggers 58, eine eiserne Kelle Eggers 165, eine goldene Fibel Almgren VI, 184 vom sog. Typ Sackrau, sowie zwei silberne Fibeln Almgren VII, Ser. 3, 206, und eine silberne Hakenkreuzfibel Almgren 235 (*Albrechtsen* 1968, Taf. 36–38; *Lund Hansen* 1987, 420). Das Zwischenglied ist somit in sekundärer Verwendung in einem Grab der Stufe C2 niedergelegt worden. Die Zaumzeuge aus den Heeresausstattungen in Thorsberger Moor und Vimose auf Fünen sind vermutlich der jeweiligen Niederlegung der Stufe C1b zuzuweisen.

Die Konzentration von Einzelfunden dieser beiden Zaumzeugtypen von Siedlungen im norddanubischen Raum, in Niederösterreich, Südmähren und der westlichen Slowakei, dagegen ist von einer Änderung der Quellen nicht betroffen (siehe Abb. 1; 3; 5; 6). Bemerkenswert ist, dass sich hier aber die einzigen Hinweise auf eine Produktion von Zügelketten Typ „Vimose“ identifizieren lassen (Abb. 6). So fand sich in Drösing auf der Flur „Unteres Inneres Feld“ die zweischalige Metallgussform eines eichelförmigen Zwischengliedes vom Typ WR Z4h2 (*Karl/Karl* 1997; *Friesinger et al.* 2000–2001, Abb. 14). Weitere Gussformen zur Herstellung von Zwischengliedern, Knebeln und Zwischenringen von Zaumzeugen „Vimose IV“ stammen aus Dyjákovice (*Čížmář* 2010, 128, Abb. 2: 1–8) und Pohořelice (ebd. 129, Abb. 3: 1, 2). Die Stücke aus Dyjákovice stammen als Metalledetektorfunde von einem sehr begrenzten Raum von 10 x 10 m auf einer germanischen Flachsiedlung (*Čížmář* 2010, 133), in der augenscheinlich Zügelketten von Zaumzeugen Typ „Vimose IV“ produziert worden sind.

Da die Siedlungen meist eine lange Belegungsdauer zeigen, sind die Streufunde von Zügelkettenbestandteilen zeitlich nicht weiter einzugrenzen. Im Bereich dieser Siedlungen finden sich jedoch auch Niederschläge des Kriegsgeschehens um die Markomannenkriege in der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts n. Chr. in Form von römischen Bauspuren, dem Abbruch germanischer Siedlungen oder Brandspuren an Fundgegenständen (*Stuppner* 1994, 285; *Tejral* 1983, 99 Abb. 13, bes. 102).

Die Zaumzeugfragmente von den norddanubischen Fundstellen, an denen sich während des

Zeitraumes der Markomannenkriege germanische Siedlungen und römische militärische Befestigungen abwechseln, belegen eine grobe zeitliche Einordnung in den Übergangshorizont zwischen der älteren und jüngeren römischen Kaiserzeit. Für solch eine Siedlung mit Abbruch gegen Ende der Stufe B2, den späteren Anzeichen einer römischen Befestigung und einem erneuten Siedlungsbeginn in der späten Stufe C1 ist Bernhardsthal in Niederösterreich, ein charakteristisches Beispiel (Abb. 6: 3; *Tejral* 1992, 463). Hier wurde eine ältere germanische Siedlung vom Anfang des 2. Jahrhunderts n. Chr. durch ein römisches Feldlager überbaut, das zu einer ganzen Reihe römischer Militäranlagen in der Umgebung des römischen Stützpunktes am Burgstall gehört, welche die Funktion des Gebietes als Aufmarschgelände für die römische Armee in Zusammenhang mit den Markomannenkriegen belegt (*Adler* 1975; *Friesinger/Vacha* 1987, 24–35; *Tejral* 1992, 381–408; 1994b). Die Zaumzeugbestandteile aus den germanischen Siedlungen fanden sich häufig zusammen mit zahlreichen Ausrüstungsbestandteilen der römischen Armee, die nach oder während der Markomannenkriege als Beute- oder Importgut dorthin gelangten (siehe hierzu *Tejral* 1994a, 47–58; 1999, 192).

Durch die anhand der Gussformen belegte Produktion von Zügelketten von Zaumzeugen Typ Vimose in Niederösterreich und Südmähren, die ebenfalls konzentriert auf dem Siedlungsgebiet der Dollkeim-Kovrovo-Kultur und in Nordeuropa verbreitet sind, scheinen sich hier auch durch andere Fundgruppen bekannte, großräumige Verbindungen zur Zeit der Markomannenkriege und etwas später anzudeuten³. So vermutet *Tejral* (2006, 159–164, Abb. 12; 13), dass sich in der Verteilung der Riemenzungen J II 6, 7 (nach *Raddatz* 1957) im Donaauraum wie auch in den Siedlungsgebieten der Wielbark- und Przeworsk-Kultur und in einigen der nordeuropäischen Heeresausstattungsopferplätze wie Illerup Ådal (*v. Carnap-Bornheim/Ilkjær* 1996, Taf. 210: ABQW; Geschirr SARE) und dem Thorsberger Moor (Abb. 7; 8; *Raddatz* 1957, Taf. 14: 9, 10; *Lau* 2014, 394, 395, Kat. Nr. PG 905–910; Taf. 57) die Anwesenheit von Gruppen aus dem freien Germanien bereits während der Markomannenkriege in Zusammenhang mit den römischen Hilfstruppen ausdrücke. Alternativ diskutiert er die Möglichkeit einer Zwangsansiedlung von Teilen dieser Gruppen im Schutz militärischer Zonen oder entlang der Hauptverbindungsstraßen während der Kriegseignisse (*Tejral* 2006, 159).

³ Siehe hierzu auch *Böhme* 1991, 289, 290, Abb. 2; *v. Carnap-Bornheim* 2000, 61; 2002, 245–247; *Tejral* 1992, 448, 460, 461; *Vofß* 2005, 48; 2008.

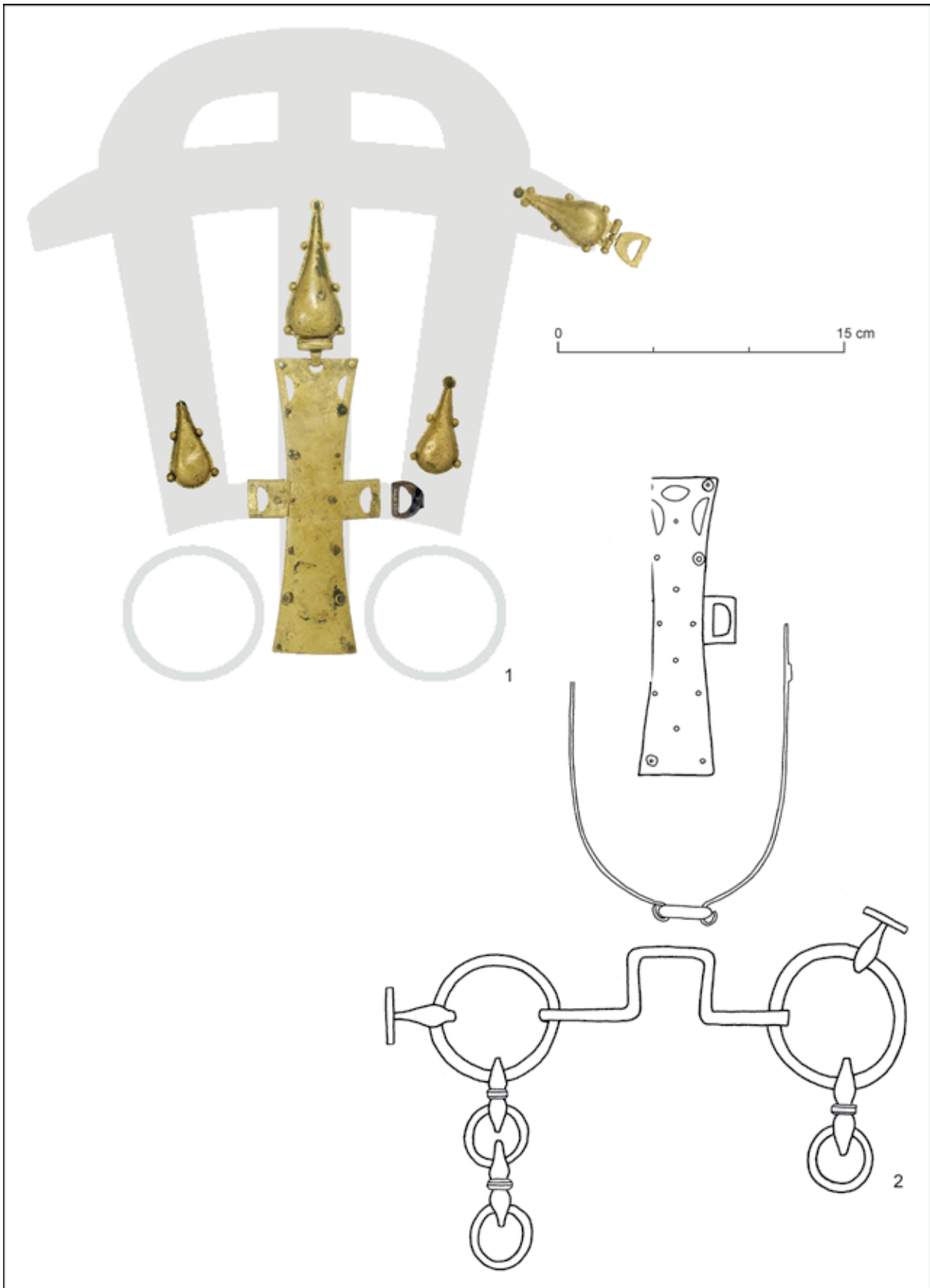

Abb. 4. Zaumzeug Typ „Vimose IV“. 1 – Thorsberger Moor (*Lau 2014, Abb. 121*); 2 – Sackrow-Paretzer-Kanal, Deutschland (ohne Maßstab; neu angeordnet nach *Wilbers-Rost 1994, Taf. 3B*).

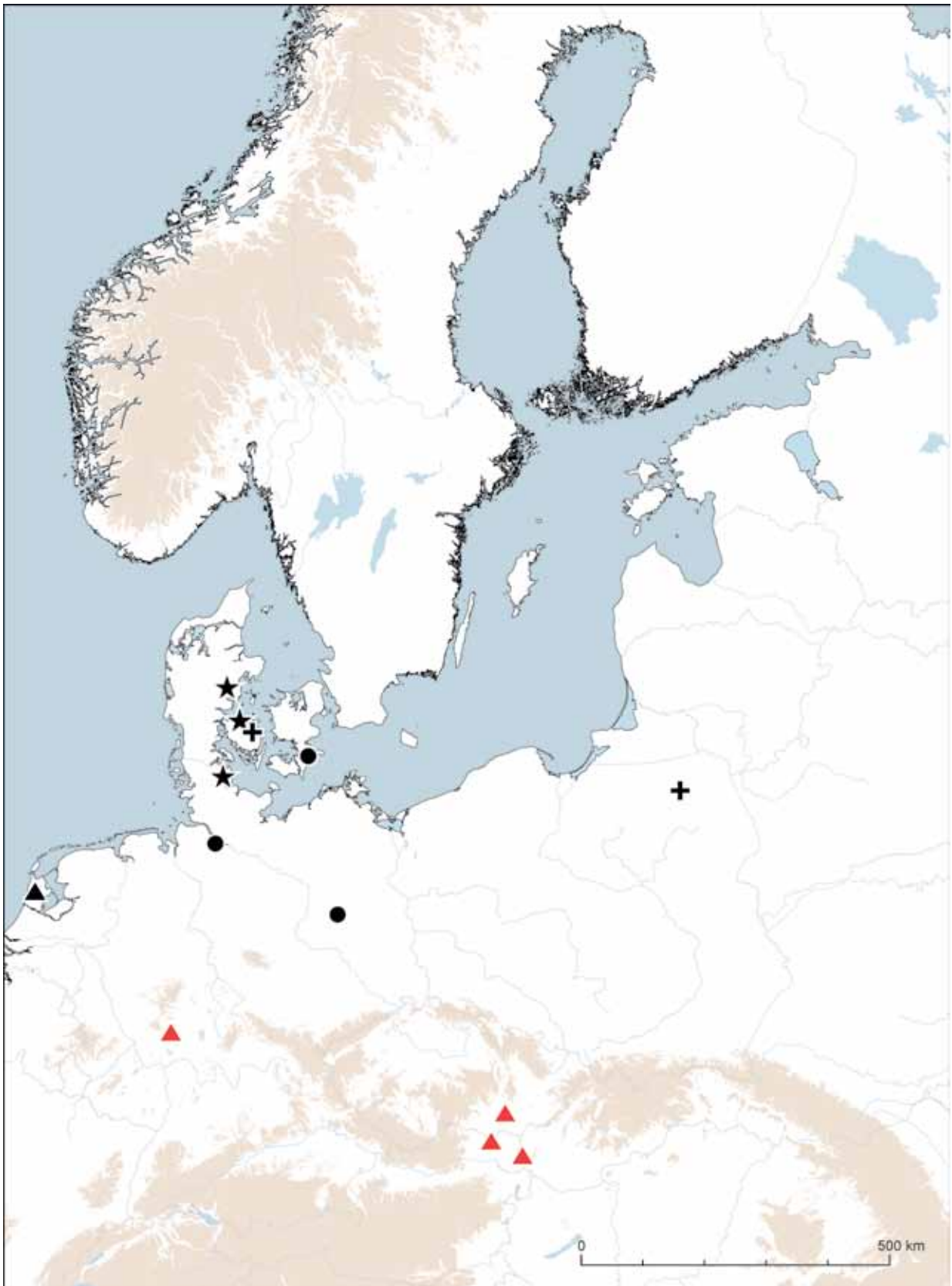

Abb. 5. Verbreitung der Bestandteile von Zaumzeugen „Vimose IV“. Kreis – Einzelfund; Dreieck – Siedlungsfund; Quadrat – römische Anlagen; Kreuz – Grabfund; Stern – Opferplatz mit Heeresausrüstungen. Rot markiert sind die Ergänzungen zu den Kartierungen von Ørsnes (1993) und Wilbers-Rost (1994). Grafik Lau 2014, Abb. 40.

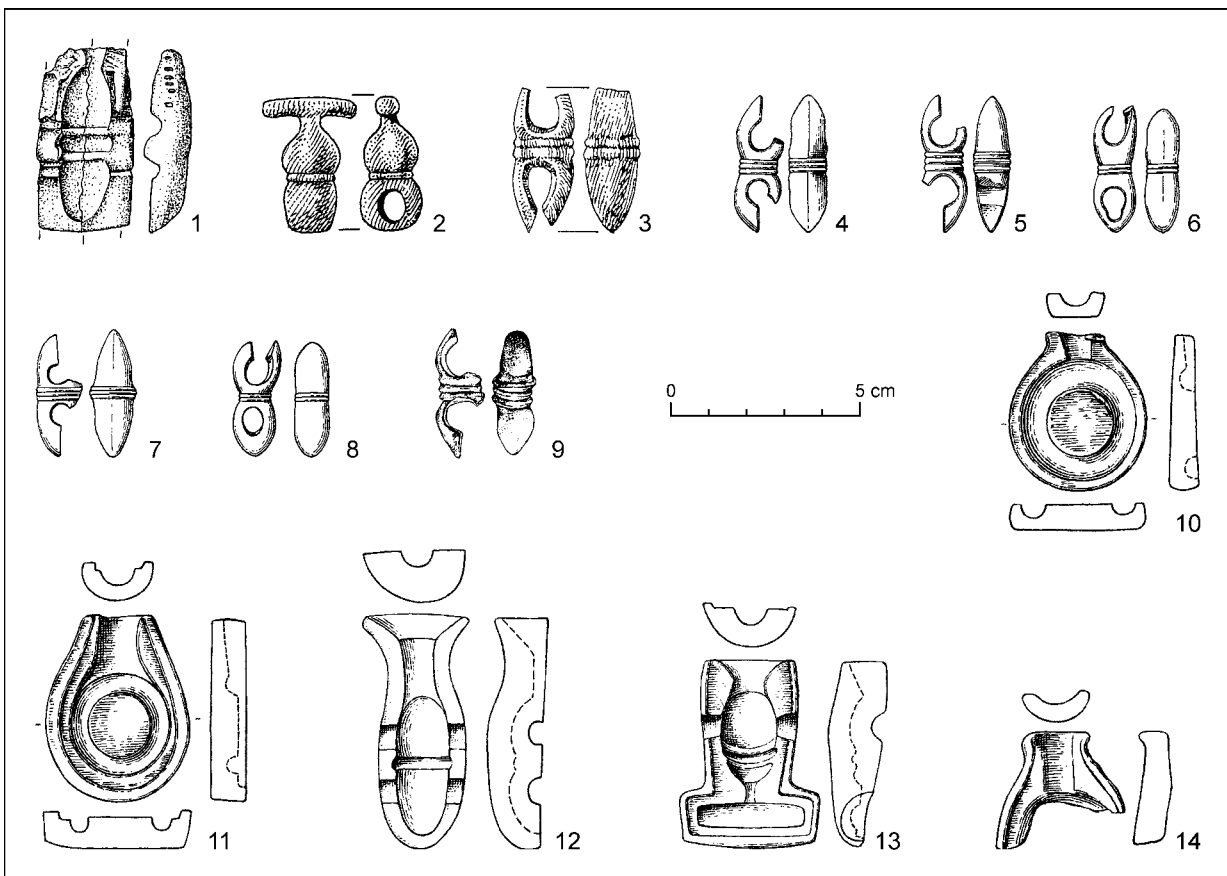

Abb. 6. Fragmente von Zügelketten vom Typ „Vimose“ und ihre Gussformen aus Niederösterreich und der Tschechischen Republik. 1 – Drösing: Gussform für Zwischenglieder (nach *Tejral* 2006, Abb. 15: 2); 2 – Bernhardsthal: Knebel (*Allerbauer/Jedlička* 2000, Abb. 617); 3 – Ringelsdorf: Zwischenglied (*Stuppner* 1993, Abb. 897); 4 – Lanžhot: Zwischenglied; 5 – Rakvice: Zwischenglied; 6, 8 – Pohořelice: Zwischenglieder; 7 – Přísnotice: Zwischenglied; 9 – Prosiměřice: Zwischenglied; 10–14 – Dyjákovice: Gussformen für Zwischenglieder, Zwischenringe und einen Knebel (4–9 – *Čížmář* 2010, Abb. 2; 3; 10–14).

Belegt ist eine Herstellung der Riemenzungen typen J II (nach *Raddatz* 1957) in der Werkstatt von Pasohlávky in Südmähren, die möglicherweise Abnehmer im nördlichen Barbaricum auf Basis von Kontakten versorgte, die während der Markomannenkriege entstanden sind (Abb. 8: links; *Tejral* 2006, 164).

Das gleiche gedankliche Konzept wäre für die Herstellung der Zügelketten Typ „Vimose“ im Donaauraum vorstellbar, so könnten auch diese Stücke durch westbaltische und/oder przeworsker Krieger in den norddanubischen Raum gebracht und hier in Werkstätten produziert worden sein. Die Zaumzeuge wurden hier weiterentwickelt und modifiziert und in etwas anderer Form als die Zaumzeuge „Vimose I“ in Absatzmärkte im nord- und mitteleuropäischen Barbaricum verhandelt, wo sie in Form der Zaumzeuge „Vimose II–IV“ verwendet und später in den militärischen Auseinandersetzungen in Südsandinavien verwendet worden waren. Allerdings ist dies nur vorstellbar

bei der Annahme, dass Zügelketten und die weiteren Elemente von Zaumzeugen wie Nasen- und Kehlbergen, Zierbeschläge, Riemenverteiler, etc. getrennt voneinander produziert worden sind. Letztere sind in Verzierung, Form und Größe aufeinander abgestimmt und – dies zeigen die stark unterschiedlichen Größen z. B. der Nasenbergen – waren von vornherein für bestimmte Pferde vorgesehen. Es ist also kaum anzunehmen, dass derartig mit reichen und aufeinander abgestimmten Beschlägen und Verzierungen versehene Zaumzeuge keine Auftragsarbeiten darstellen, sondern zuerst produziert und anschließend verhandelt worden waren. Die sehr einheitliche Form und Größe der Zügelketten jedoch sowie die ausschließlichen Funde von Bestandteilen von Zügelketten in den metallverarbeitenden Siedlungen im norddanubischen Raum, in denen jegliche andere Elemente vom Zaumzeug fehlen, könnte allerdings tatsächlich für eine separate Herstellung sprechen.

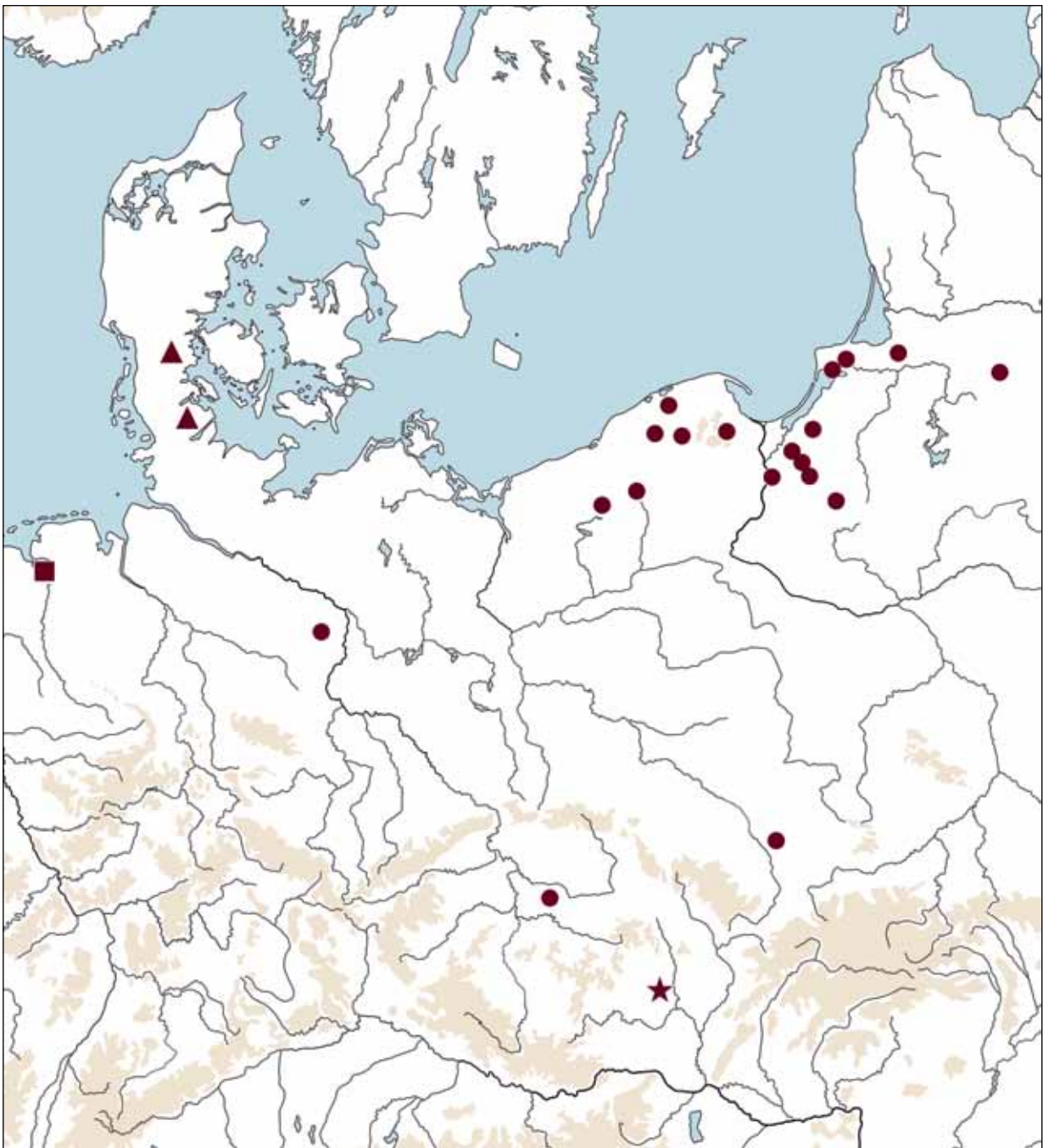

Abb. 7. Verbreitung der flachen Riemenzungen mit doppeltem Ringende Raddatz J II 6, 7 nach *Tejral* (2006, Abb. 13) und *Blankenfeldt* (2015, 157, Abb. 87). Stern – Pasohlávky; Dreiecke – Opferplätze Thorsberger Moor und Illerup Ådal; Quadrat – Jemgumkloster.

Aufgrund der genannten stark quellengebundenen Verbreitungsbilder können allein aufgrund der Zaumzeuge allerdings kaum Aussagen zu Mobilität von Reitern bzw. Kriegern und großräumigen Handelsbeziehungen gemacht werden. Es ist vielmehr anzunehmen, dass Zaumzeuge der genannten Typen viel weiträumiger verbreitet waren, sich aber nicht in archäologischen Quellen nie-

dergeschlagen haben. Trotzdem können inhaltliche Verbindungen nicht kategorisch ausgeschlossen werden, sondern müssen in der archäologischen Forschung diskutiert werden, wie im Folgenden kurz angerissen werden soll:

Möglicherweise hat die ab der Stufe B2 nach Süden in die Theiß-Region expandierende Przeworsk-Kultur neben weiteren Fundtypen auch

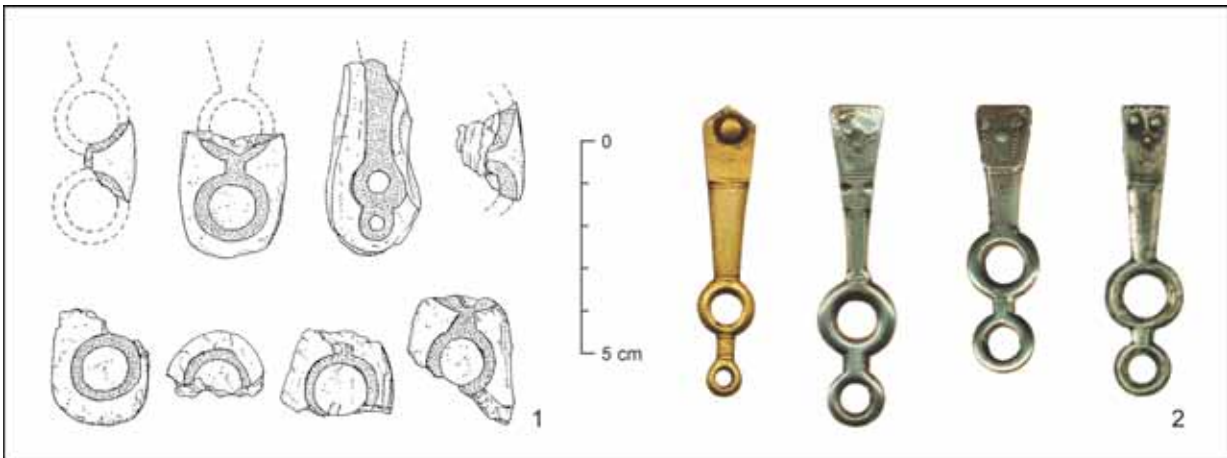

Abb. 8. 1 – Gussformen von Riemenzungen mit doppeltem Ringende aus Pasohlávky (nach Tejral 2006, Abb. 12); 2 – Riemenzungen mit Ringende aus dem Thorsberger Moor PA 147–150 (Blankenfeldt 2015, Taf. 18).

bestimmte Formen von Zaumzeugen vermittelt (Kull 1996, 432; siehe auch Tejral 1983, 100, 101; 1999; 2003). Ganz deutlich sind im norddanubischen Gebiet auch weitere przeworsker Einflüsse zu verzeichnen. So sind in der späten Stufe B2 im quadisch-markomannischen Gebiet der Westslowakei, in Mähren, im nördlichen Niederösterreich sowie in Böhmen Kulturelemente aus dem Siedlungsgebiet der Przeworsk-Kultur erkennbar, die vermutlich mit der sich aufgrund der Wanderungsbewegungen der Wielbark-Kultur südlich verlagernden Przeworsk-Kultur zusammenhängen, wie z. B. die Verbreitungsbilder typischer przeworsker Fundmaterialien wie eiserner Fibeln Almgren V, Ser. 8, eiserner Gürtelbestandteile, einiger Typen von Eisensporen sowie bestimmter Formen von Tongefäßen (Tejral 1983, 100, 101; 1999, 137–182; 2006, 145–150). Diese charakteristischen przeworsker Fundgegenstände finden sich im norddanubischen Raum allerdings bevorzugt in Fundzusammenhängen aus der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts n. Chr. (Tejral 1999, 138). Fraglich jedoch ist, ob durch diese Fundobjekte auf eine Besiedlung von Bevölkerungsteilen aus der Przeworsk-Kultur im mittleren Donaugebiet geschlossen werden kann (Tejral 1999, 138) oder es sich vielmehr um kleine, nicht organisierte Gruppen von Trägern der Przeworsk-Kultur handelt, die sich in der Mitte des 2. Jahrhunderts n. Chr. im norddanubischen Raum aufhielten (Olędzki 1997, 74; Tejral 1999, 139).

Przeworsker aber auch wielbarker Elemente im suebisch-norddanubischen Fundstoff könnten darüber hinaus auch mit intensiven Kontakten zwischen den behandelnden Kulturbereichen erklärt werden, die zur Entstehung der überregionalen, weite Gebiete umfassenden Erscheinungsformen

wie unter anderem bronzenen Kopfkammfibeln Almgren V, Ser. 8, Typ 129, bronzenen Rollenkappenfibeln Almgren II, Ser. 3, Typ 41 und Ser. 4, Typ 43, bronzene Dreisprossenfibeln Almgren V, Ser. 1, Typ 95/96 und bronzene Knopfsporen der Untergruppe E nach Ginalski (1991) geführt haben dürften (Godłowski 1984, 334; Tejral 1999, Abb. 14–23).

Denkbar wäre auch eine Weitergabe der Pferdegeschirre über Fernhandelsstraßen, die Waren in Richtung Römisches Reich lieferten, aber auch germanische Siedlungsgebiete miteinander verbanden. So könnte die von Carnuntum ausgehende Bernsteinstraße als Vermittlungsweg zwischen den Absatzgebieten im Norden und dem Handel mit dem römischen Reich zur Verbreitung der genannten Fundtypen im norddanubischen Raum geführt haben (Tejral 1999, 178, 179; Wilbers-Rost 1994, 107, 108, 121–132).

Die Konzentrationen im norddanubischen Gebiet müssen jedoch nicht zwingend mit Geschehnissen vor, während oder nach den Markomannenkriegen zusammenhängen. Sicherlich ist denkbar, dass die intensiven Prospektionen auf Siedlungen in dieser Region, die mit den Forschungen zu den im Kontext mit den Markomannenkriegen stehenden Befunden in den letzten Jahrzehnten stark zugenommen haben, für die Konzentration verantwortlich sind. Auch ist möglich, dass hier – so nah an der Grenze zum römischen Reich – durch römisch beeinflusste Herstellungstechniken, vielleicht vermehrt in Metallgussformen, Spuren der Metallverarbeitung besser nachweisbar sind als in den entfernter liegenden Regionen des Barbaricums. Problematisch ist insgesamt, dass die Zaumzeuge im norddanubischen Raum nicht genau datiert werden können, so dass auch nicht

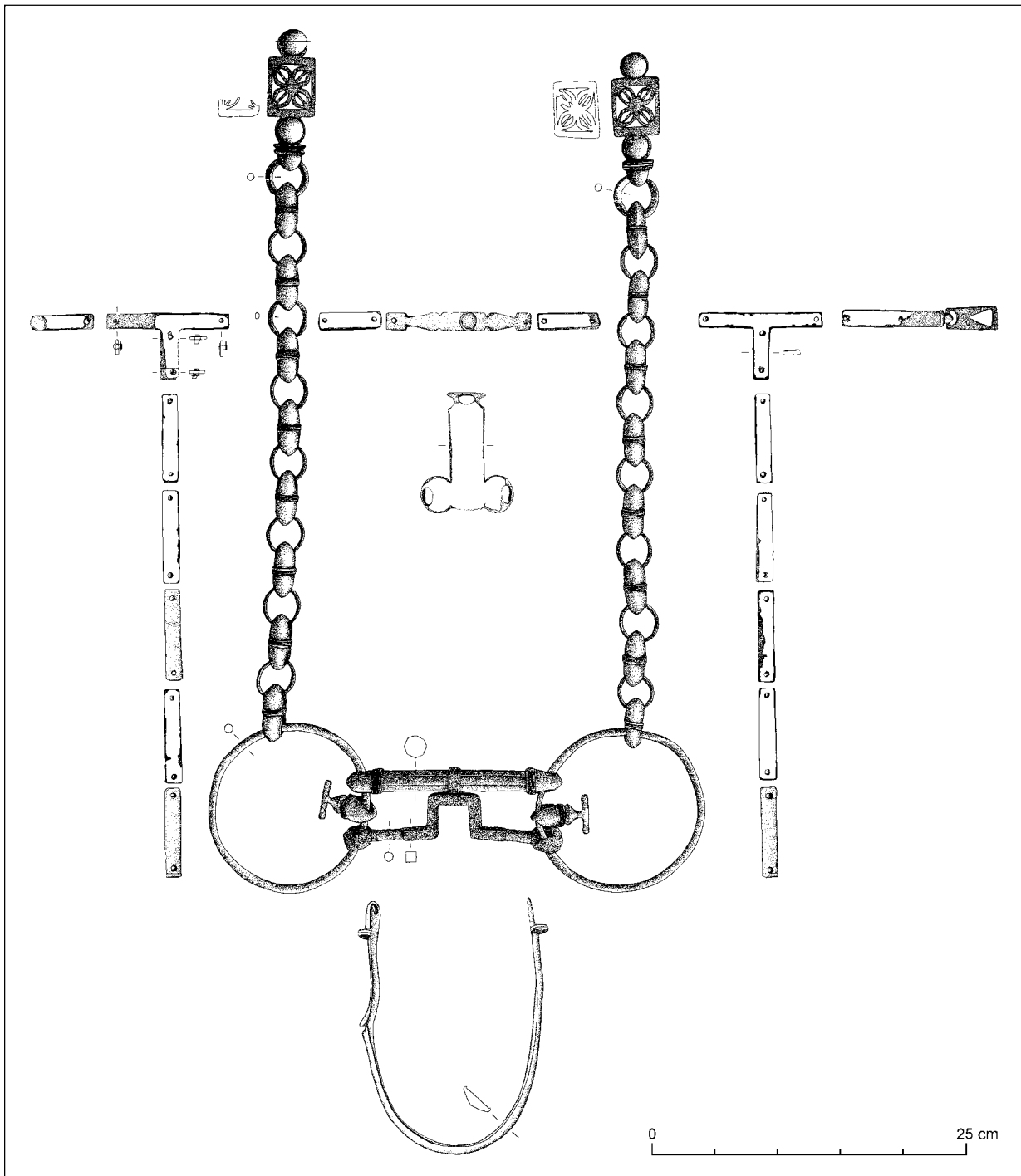

Abb. 9. Zaumzeug aus Mödling in Österreich (Friesinger/Vacha 1987; neuer Vorschlag der Anordnung der Bestandteile nach Lau 2014, Abb. 34).

auszuschließen ist, dass sie erst nach dem Ende der Markomannenkriege dorthin gelangten bzw. dort hergestellt und verwendet wurden. So zeigen sich im Fundgut der Regionen nördlich der Donau seit dem Ende der Kriege deutliche Einflüsse aus dem elbgermanischen Kulturkreis (Keller 1974, 249; Tejral 1983, 114, 115; 1999, 199–204).

Neben den zu Zügelketten gehörenden Bestandteilen von Zaumzeugen Typ „Vimose“ finden sich auch weitere, weiträumige Verbindungen zwischen Pferdegeschirren des norddanubischen Raumes und weiter entfernt liegenden Regionen des Barbaricums. Das vollständige Zaumzeug aus Mödling in Niederösterreich (Friesinger/Vacha

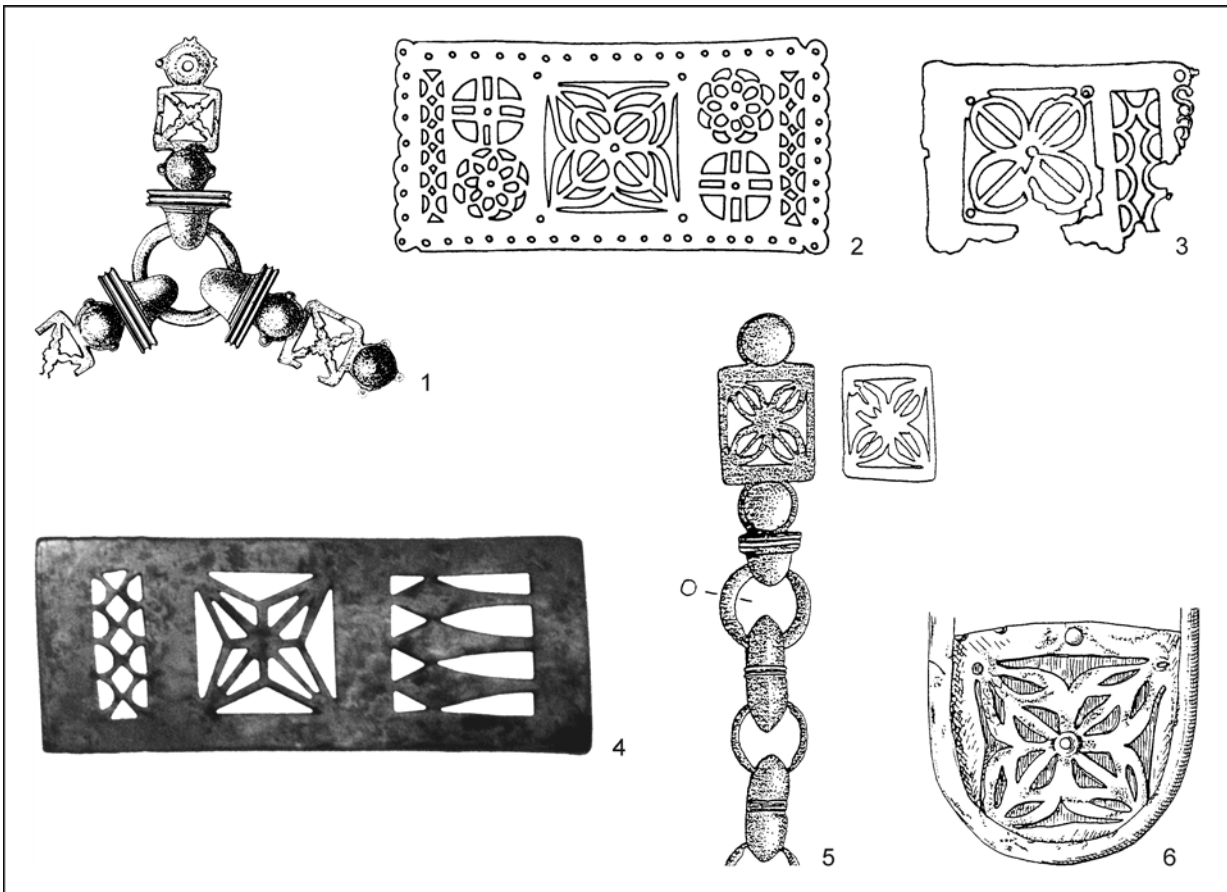

Abb. 10. Beschlüge mit Durchbruchmuster. 1 – Linköping, Schweden (*Oxenstierna* 1958, 167, Abb. 99); 2 – Illerup Ådal, Garnitur Sark (v. *Carnap-Bornheim/Ilkjær* 1996, 230 Abb. 175); 3 – Witaszewice, Polen (*Tejral* 2006, 143; 147 Abb. 16: 5); 4 – Trinnemose, Dänemark (*Ilkjær* 2003b, Abb. 42); 5 – Mödring, Österreich (*Friesinger et al.* 2000–2001, 278, Taf. 5: 5); 6 – Thorsberger Moor (*Matešić* 2015, Kat. Nr. M 120; Taf. 17; *Raddatz* 1987, Kat. Nr. 65; Taf. 8: 8). Nicht maßstäblich.

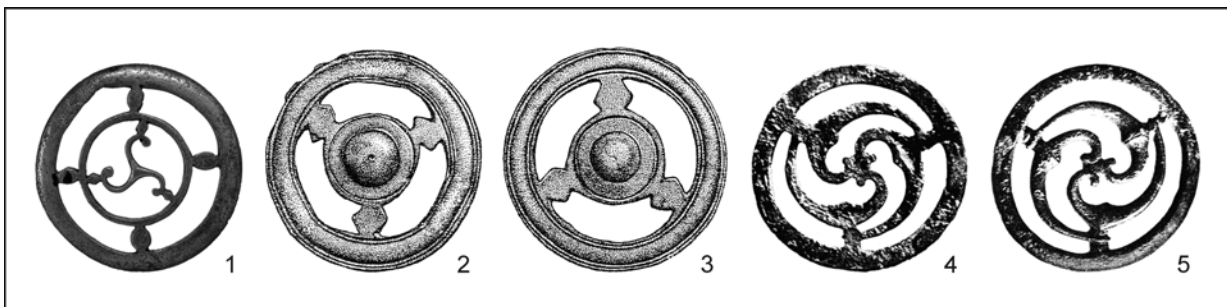

Abb. 11. Durchbrochen gearbeitete Phalerae. 1 – Thorsberger Moor (*Lau* 2014, Kat. Nr. PG 837; Taf. 51); 2, 3 – Tihany, Ungarn (*Palágyi* 1990, Abb. 4); 4 – Brigetio, Ungarn: Gussprobe; 5 – Sárszentmiklos, Ungarn (4, 5 – *Gaul* 1890). Nicht maßstäblich.

1987) belegt mögliche Einflüsse auf die frühen Zaumzeuge Typ „Vimose“ im norddanubischen Raum, da es Elemente westbaltischer und przeworsker Zaumzeuge vom Typ „Kirpehnen“ aus der Übergangsstufe B2/C1 mit denen des Typs „Vimose III“ aus der Stufe C1b verbindet (Abb. 9). Darüber hinaus zeigen sich Verbindungen zwi-

schen dem Zaumzeug und dem Fundmaterial aus den C1b – Niederlegungen der Heeresausrüstungsofferplätze von Illerup Ådal und Trinnemose in Dänemark sowie dem Thorsberger Moor, aber auch dem Bereich der Przeworsk-Kultur und nach Schweden zeigen sich auch anhand der durchbrochenen floralen Vierpassverzierung

Abb. 12. Tropfenförmige, plastische Beschläge. 1–8 – Oberteile von Nasenbergen, Backenbeschläge und Anhängerbeschläge von Zaumzeugen aus dem Thorsberger Moor (1 – Lau 2014, Kat. Nr. PG 106; Taf. 23; 2 – ebd. Kat. Nr. PG 105; Taf. 22; 3 – ebd. Kat. Nr. PG 133; Taf. 35; 4 – ebd. Kat. Nr. PG 127; Taf. 35; 5 – ebd. Kat. Nr. PG 132; Taf. 35; 6 – ebd. Kat. Nr. PG 129; Taf. 35; 7 – ebd. Kat. Nr. PG 126; Taf. 35; 8 – ebd. Kat. Nr. PG 125; Taf. 35); 9 – Straubing, Deutschland (Oldenstein 1976, Taf. 35: 281); 10 – Albertfalva, Ungarn (Szirmai 1995, Abb. 4); 11 – Leithaprodersdorf, Österreich (Grill/Nowak 1993, Abb. 520); 12 – Abusina/Eining, Deutschland (Gschwind 1998, Taf. 56: C615). Nicht maßstäblich.

der Zügelriemenhalter (Abb. 10; *Friesinger et al.* 2000–2001, 260, Abb. 2; 10; 11; Taf. 5; *Tejral* 2006, Abb. 16; 17).

Auch weitere Elemente des Pferdegeschirres aus dem Thorsberger Moor weisen eindeutig in den norddanubischen Raum. So fand sich hier eine durchbrochen gearbeitete Phalera (*Lau* 2014, 180–184; 245; 380 Kat. Nr. PG 837; Taf. 51; *Raddatz* 1987, Kat. Nr. 174; Taf. 16: 4), die in ihrer Mitte eine Triquetrumverzierung aufweist (Abb. 11: 1). Analogien finden sich als Verteiler von Brust- und Umgangsriemen vom Sattelgeschirr, aber auch am Zaumzeug, vor allem in pannonischen Grabfunden mit Mitbestattung von Zug- oder Reitpferden (Wagengräber) aus dem 1.–3., vor allem aber dem 2. Jahrhundert n. Chr. (*Lakos-Sellye* 1940, 244, Taf. XXIX–XXXVIII; *Palágyi* 1990) sowie in römischen Militäranlagen im Donauraum⁴ (Abb. 11: 2–5). Eine Herstellung in diesem Gebiet belegt der Fund einer bleiernen Gussprobe aus Brigetio, Ungarn (Abb. 11: 4; *Lakos-Sellye* 1940, 244, Taf. XXXI: 3), die auf eine Produktion von durchbrochen gearbeiteten Phalerae in diesem Gebiet hinweist.

Charakteristisch für die Zaumzeuggarnituren aus dem Thorsberger Moor sind tropfenförmige Beschläge, die entweder als Backenbeschläge, als Oberteile von Nasenbergen oder als Anhänger am Zaumzeug auftreten (Abb. 4: 1; 12: 1–8). Dabei sind plastisch ausgeformte, mandel- oder

tropfenförmige Anhänger und Beschläge, oft mit dreizipfliger Spitze, ein wesentlicher Bestandteil römischer Pferdegeschirre (Abb. 12: 9–12). Sie finden sich zahlreich in römischen Kastellen Dakiens, wo sie als häufig verwendete Bestandteile provinzialrömischer Pferdegeschirre des 2. und 3. Jahrhunderts n. Chr. gelten (*Gschwind* 2004, 174, 175; *Oldenstein* 1976, 139; 142; 248, 249). Auch aus den bereits genannten pannonischen Gräbern mit der Beigabe von Reit- oder Zugpferden sind solche Stücke bekannt⁵.

Bei den Zaumzeugen von Typ „Vimose“ zeigen sich Ähnlichkeiten bezüglich Form und Verzierungen über weite geographische Entfernungen von der Ostsee bis in den Donauraum und nach Südsandinavien. Konzentrationen in der Verbreitung und damit verbunden die Datierungen der Zaumzeugtypen sind in erster Linie quellenabhängig und dürfen nicht überinterpretiert werden. Insgesamt kann ein ganz allgemeiner kultureller Austausch über Formen, entweder über Handelskontakte, Kontakte zwischen Eliten oder auch Mobilität von Bevölkerungsgruppen und/oder Krieger, als Grund für diese weit verbreiteten Formen im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr. verantwortlich gemacht werden. Trotzdem muss darauf hingewiesen werden, dass bislang die einzige Produktion von Zügelketten in Südmähren und Niederösterreich nachgewiesen ist.

⁴ Siehe z. B. Carnuntum, Österreich (*Schober* 1953, Taf. 68: 138); Vindobona, Österreich (*Lakos-Sellye* 1940, 244); Butzbach, Deutschland (*Oldenstein* 1976, Taf. 89, Kat. Nr. 1149); Feldberg, Deutschland (*Schleiermacher* 2000, 178, Nr. SSW54, 10; 183, Taf. 5: 2); Heddernheim, Deutschland (*Lakos-Sellye* 1940, 244); Niederbieber, Deutschland (*Oldenstein* 1976, Taf. 87, Kat. Nr. 1129); Siscia, Ungarn (*Lakos-Sellye* 1941, Taf. XII: 3); Fehér, Ungarn (ebd. Taf. XX: 8); Környe, Ungarn (ebd. Taf. XIV: 1); 245); Brigetio, Ungarn (*Lakos-Sellye* 1940, 244, 245 Taf. XXIX: 3; XXXI: 2; XXXV: 2, 3; 1941, Taf. XIV: 6; *Barkóczi* 1946–1948, 170, Abb. 2–5; Taf. XXIX: 1, 3, 11, 13; *Palágyi* 1990, 31); Tihany, Ungarn (*Palágyi* 1990, 28, Abb. 17, Kat. Nr. 79.11.2; 79.11.16.1–2; 79.11.62); Vajta, Ungarn (*Fülep* 1949, Tab. 28: 5, 7; 29: 1; *Palágyi/Nagy* 2002, 186, Taf. XX: 6, 7).

⁵ Siehe z. B. die Stücke aus Tihany, Ungarn (*Palágyi* 1990, 24, Abb. 13, Kat. Nr. 79.11.55, 25; 14 Kat. Nr. 79.11.47, 27; 16 Kat. Nr. 79.11.1; 79.11.24; 79.11.38); Balácsa, Ungarn (*Palágyi* 1995, Abb. 3: 1–7; 4; 5); Hügelgrab 2 von Inota, Ungarn (*Palágyi* 1981, 12; 25, 26, Taf. III: 1–4, 7–8; IV: 4, 5, 9; XVI: 41, 42 Kat. Nr. 2.2.3.2; 2.3.3.10; 2.3.4.2; 2.3.4.7; 76; Taf. XVII: 15, 22; 77 Taf. XVIII: 9, 12; 83 Taf. XXIV: 2; 1986, 389, 390, Abb. 2; 7: 2, 3; 9; 20; *Palágyi/Nagy* 2002, 143, Abb. 10).

LITERATUR

- Adler 1975 – H. Adler: Eine germanische Siedlung der Römischen Kaiserzeit in Bernhardsthal. *Fundberichte aus Österreich* 14, 1975, 7–14.
- Albrechtsen 1968 – E. Albrechtsen: *Fynske jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder*. Fynske Studier 7. København 1968.
- Allerbauer/Jedlička 2000 – S. Allerbauer/F. Jedlička: KG Bernhardsthal, MG Bernhardsthal, VB Mistelbach. *Fundberichte aus Österreich* 39, 2000, 641–643.
- Baranowski 1973 – T. Baranowski: Rząd koński z wodzami łańcuchowymi na terenie Europy Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Das Zaumzeug mit Zügelketten im Gebiet Mitteleuropas in der Zeit der römischen Einflüsse. *Archeologia Polska* 18, 1973, 391–477.
- Barkóczi 1946–1948 – L. Barkóczi: Két lósrí brigetióbol. *Archaeologiai Értésítő* 8–9, 1946–1948, 169–182.
- Blankenfeldt 2015 – R. Blankenfeldt: *Die persönlichen Ausrüstungen*. Das Thorsberger Moor 2. Schleswig 2015.
- Böhme 1991 – H. W. Böhme: Ausgewählte Funde aus dem germanischen Königsgrab von Mušov (Südmähren, CSFR) anlässlich der Restaurierung. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 21, 1991, 291–304.
- v. Carnap-Bornheim 2000 – C. von Carnap-Bornheim: Freund oder Feind? Überlegungen und Thesen zum König von Mušov. In: J. Bouzek/H. Friesinger/K. Pieta/B. Komoróczy (Hrsg.): *Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung*. Brno 2000, 59–65.
- v. Carnap-Bornheim 2002 – C. von Carnap-Bornheim: Der Trachtschmuck, die Gürtel und das Gürtelzubehör. In: J. Peška/J. Tejral: *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1. Römisch-Germanisches Zentralmuseum*. Monographien 55, 1. Mainz 2002, 189–305.
- v. Carnap-Bornheim/Ilkjær 1996 – C. von Carnap-Bornheim/J. Ilkjær: Illerup Ådal 5–7. Die Prachtausrüstungen. *Jutland Archaeological Society Publications* 25/5. Århus 1996.
- Čižmář 2010 – M. Čižmář: Nálezy bronzových odlévacích forem z doby laténské a římské na Moravě. *Archeologické rozhledy* 62, 2010, 126–136.
- Droberjar/Špaček 2003 – E. Droberjar/J. Špaček: Žárové hroby a ostrovní nález z mladší doby římské v Čelákovcích. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 2003, 319–347.
- Ekholm 1919 – G. Ekholm: Betselkedian från Örsunda. Ett uppländskt fynd från alder järnåldern. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 34, 1919, 147–169.
- Friesinger et al. 2000–2001 – H. Friesinger/J. M. Tuzar/M. Pollack: Neue Überlegungen zu einem alten Depotfund der Jüngeren Römischen Kaiserzeit aus der KG Mödring, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca* 84–85, 2000–2001, 259–278.
- Friesinger/Vacha 1987 – H. Friesinger/B. Vacha: *Die vielen Väter Österreichs. Römer – Germanen – Slawen. Eine Spurensuche*. Wien 1987.
- Fülep 1949 – F. Fülep: Római kori kocsitemetkezés Vajtán. *Archaeologiai Értésítő* 76, 1949, 40, 41.
- Gaul 1890 – K. Gaul: Ókori kocsi helyreállítása. *Archaeologiai Értésítő* 10, 1890, 193–205.
- Ginalski 1991 – J. Ginalski: Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna. *Przegląd Archeologiczny* 38, 1991, 53–84.
- Godłowski 1984 – K. Godłowski: „Superiores Barbari” und die Markomannenkriege im Lichte archäologischer Quellen. *Slovenská archeológia* 42, 1984, 327–346.
- Gschwind 1998 – M. Gschwind: Pferdegeschirrbeschläge der zweiten Hälfte des 3. Jahrhunderts aus Abusina/Eining. *Saalburg Jahrbuch* 49, 1998, 112–138.
- Gschwind 2004 – M. Gschwind: *Abusina. Das römische Auxiliarkastell Eining an der Donau vom 1. bis 5. Jahrhundert n. Chr.* München 2004.
- Grill/Nowak 1993 – E. Grill/H. Nowak: KG Leithaprodersdorf, OG Leithaprodersdorf, VB Eisenstadt-Umgebung. *Fundberichte aus Österreich* 32, 1993, 722, 723.
- Ilkjær 2003b – J. Ilkjær: *Mosens Skatkammer. Mellem mennesker og guder i jernalderen*. Moesgård 2003.
- Karl/Karl 1997 – A. Karl/V. Karl: KG Drösing, MG Drösing, VB Gänserndorf. *Fundberichte aus Österreich* 35, 1997, 496.
- Keller 1974 – E. Keller: Zur Chronologie der jünger-kaiserzeitlichen Grabfunde aus Südwestdeutschland und Nordbayern. In: G. Kossack/G. Ulbert (Hrsg.): *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie*. Münchner Beiträge Vor- und Frühgeschichte Ergänzungsband. 1/1. München 1974, 247–291.
- Kull 1996 – B. Kull: Ein kaiserzeitliches „Zaumzeug mit Zügelketten“ aus Vizoly, Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén (Ungarn). *Germania* 74, 1996, 415–432.
- La Baume 1944 – W. La Baume: Altpreußisches Zaumzeug. *Alt-Preussen* 9, 1944, 2–19.
- Lakos-Sellye 1940 – I. Lakos-Sellye: A pannoniai áttört fémmunkák áttekintése 1. *Archaeologiai Értésítő* 1, 1940, 236–245.
- Lakos-Sellye 1941 – I. Lakos-Sellye: A pannoniai áttört bronzok áttekintése 2. *Archaeologiai Értésítő* 2, 1941, 62–97.
- Lau 2014 – N. Lau: *Die Pferdegeschirre – Germanische Zaumzeuge und Sattelgeschirre als Zeugnisse kriegerischer Reiterei im mittel- und nordeuropäischen Barbaricum*. Das Thorsberger Moor 1. Schleswig 2014.
- Lund Hansen 1987 – U. Lund Hansen: *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien*. Nordiske Fortidsminder Serie B, 10. København 1987.
- Madyda-Legutko 1986 – R. Madyda-Legutko: *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. BAR International series 360. Oxford 1986.
- Matešić 2015 – S. Matešić: *Die militärischen Ausrüstungen. Vergleichende Untersuchungen zur römischen und germanischen Bewaffnung*. Das Thorsberger Moor 3. Schleswig 2015.
- Nowakowski 1996 – W. Nowakowski: *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*. Marburg – Warszawa 1996.
- Okulicz 1958 – J. Okulicz: Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowości bogaczewo, na przysiółku kula, pow. Giżycko. A Cemetery of the Roman Period at Bogaczewo-Kula, the Giżycko District. *Rocznik Olsztyński* 1, 1958, 47–116.
- Oldenstein 1976 – J. Oldenstein: Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlägen und Zierat an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanisch-raetischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 57, 1976, 51–284.

- Olędzki 1997 – M. Olędzki: The role of the Amber Route in the Infiltration of the Przeworsk Culture into the Middle Danube Area. *Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales* 82, 1997, 63–77.
- Oxenstierna 1958 – E. Graf Oxenstierna: *Die ältere Eisenzeit in Östergötland*. Lidingö 1958.
- Ørsnes 1993 – M. Ørsnes: Zaumzeugfunde des 1.–8. Jahrhunderts nach Chr. in Mittel- und Nordeuropa. *Acta Archaeologica* 64, 1993, 183–292.
- Palágyi 1981 – S. K. Palágyi: Die römischen Hügelgräber von Inota. *Alba Regia* 19, 1981, 7–94.
- Palágyi 1986 – S. K. Palágyi: Über Pferdegeschirr- und Jochrekonstruktionen von Inota. In: Ch. Unz (Hrsg.): *Studien zu den Militärgrenzen Roms III*. 13. Internationaler Limeskongreß. Aalen 1983. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 20. Stuttgart 1986, 389–397.
- Palágyi 1990 – S. K. Palágyi: Römerzeitliches Pferdegrab in Tihany. *Alba Regia* 24, 1990, 17–45.
- Palágyi 1995 – S. K. Palágyi: Ein neuer Pferdegeschirrfund aus Pannonien und Möglichkeiten seiner Rekonstruktion. In: *Mols* 1995, 401–408.
- Palágyi/Nagy 2002 – S. K. Palágyi/L. Nagy: *Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn)*. Budapest 2002.
- Raddatz 1957 – K. Raddatz: *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*. Offa-Bücher 13. Neumünster 1957.
- Raddatz 1987 – K. Raddatz: *Der Thorsberger Moorfund. Katalog. Teile von Waffen und Pferdegeschirr, sonstige Fundstücke aus Metall und Glas, Ton- und Holzgefäße, Steingeräte*. Offa-Bücher 65. Neumünster 1987.
- Schleiermacher 2000 – M. Schleiermacher: Römisches Pferdegeschirr aus den Kastellen Saalburg, Zugmantel und Feldberg. *Saalburg Jahrbuch* 50, 2000, 167–193.
- Schober 1953 – A. Schober: *Die Römerzeit in Österreich und in den angrenzenden Gebieten von Slowenien*. Wien 1953.
- Stuppner 1993 – A. Stuppner: KG Ringelsdorf, OG Ringelsdorf-Niederabsdorf, VB Gänserndorf. *Fundberichte aus Österreich* 31, 1992, 1993, 503–505.
- Stuppner 1994 – A. Stuppner: Zu den Auswirkungen der Markomannenkriege im niederösterreichischen Limesvorland. In: H. Friesinger/J. Tejral/A. Stuppner (Hrsg.): *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*. VI. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet“. Brno 1994, 285–298.
- Szirmai 1995 – K. Szirmai: Small Bronze and Iron Finds from the Vicus of the Military Fort Budapest-Albertfalva. In: *Mols* 1995, 427–433.
- Tejral 1983 – J. Tejral: Mähren und die Markomannenkriege. *Slovenská archeológia* 31, 1983, 85–219.
- Tejral 1992 – J. Tejral: Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreichisch-südmährischen Thayaflußgebiet. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 73, 1992, 377–468.
- Tejral 1994a – J. Tejral: Römische und germanische Militärausrüstungen der antoninischen Periode im Licht norddanubischer Funde. In: C. von Carnap-Bornheim (Hrsg.): *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg an der Lahn, 20. bis 24. Februar 1994. Lublin – Marburg 1994, 29–60.
- Tejral 1994b – J. Tejral: Die archäologischen Zeugnisse der Markomannenkriege in Mähren – Probleme der Chronologie und historischen Interpretation. In: H. Friesinger/J. Tejral/A. Stuppner (Hrsg.): *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*. VI. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet“. Brno 1994, 299–324.
- Tejral 1999 – J. Tejral: Die Völkerwanderung des 2. und 3. Jahrhunderts und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauegebietes. In: J. Tejral (Hrsg.): *Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert*. Materialien des IX. Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet“. Kravsko 3.–4. Dezember 1996. Brno 1999, 137–213.
- Tejral 2003 – J. Tejral: Zur Frage der germanisch-sarmatischen kulturellen Beziehungen an der Wende von der älteren zur jüngeren Kaiserzeit. In: C. von Carnap-Bornheim (Hrsg.): *Kontakt – Kooperation – Konflikt. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und 4. Jahrhundert nach Christus*. Internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.–16. Februar 1998. Schriften des Archäologischen Landesmus 1. Neumünster 2003, 239–274.
- Tejral 2006 – J. Tejral: Die germanische Gießereiwerkstatt in Pasohlávky (Bez. Břeclav). Ein Beitrag zur Frage der Fernhandels- und Kulturbeziehungen nach den Markomannenkriegen. *Památky archeologické* 97, 2006, 133–170.
- Voß 2005 – H.-U. Voß: Hagenow in Mecklenburg – ein frühkaiserzeitlicher Bestattungsplatz und Aspekte der römisch-germanischen Beziehungen. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 78, 2005, 19–59.
- Voß 2008 – H.-U. Voß: Zwischen Vannius-Reich und Vimose – Die elitären Krieger von Hagenow. In: A. Abegg-Wigg/A. Rau (Hrsg.): *Aktuelle Forschungen zu Kriegsbeuteopfern und Fürstengräbern im Barbaricum*. Internationales Kolloquium vom 15. bis 18. Juni 2006 in Schloß Gottorf, Schleswig. Neumünster 2008, 253–277.
- Wilbers-Rost 1994 – S. Wilbers-Rost: *Pferdegeschirr der römischen Kaiserzeit in der Germania libera. Zur Entstehung, Entwicklung und Ausbreitung des „Zaumzeugs mit Zügelketten“*. Oldenburg 1994.

Manuskript angenommen am 16. 5. 2018

Abstract and key words translated by author
Súhrn preložil Eubor Novotný

Dr. Nina Lau
Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie
Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen
Schloß Gottorf
D – 24-837 Schleswig
nina.lau@zbsa.eu

Konské postroje mladšej doby rímskej z obetísk s vojenským výstrojom a ich väzby k Podunajsku

N i n a L a u

SÚHRN

Predmetom záujmu predloženého príspevku sú uzdy typov Vimose I a IV z mladšej doby rímskej, ktoré ukazujú na výrazné väzby medzi nálezmi zo severoeurópskych a juhoškandinávskych obetísk s vojenskou korisťou s jednotlivými uzdami a ich fragmentmi z Podunajska. Analýza úzd z doby rímskej si vyžiadala vytvorenie novej typologickej definície opierajúcej sa o kombináciu analýzu, ktorá prepája jednotlivé typy kovaní s ďalšími prvkami (pozri *Lau 2014*, 8–23, 25, obr. 18; 39–48; 51–54). Táto nová definícia vychádza z dávnejšie vytvorených typológií (*Ekholm 1919*; *Baranowski 1973*; *Ørsnes 1993*; *Wilbers-Rost 1994*), ktoré však museli byť čiastočne modifikované a korigované.

Všeobecne sú bez problémov tak mapy rozšírenia úzd z doby rímskej, ako aj ich chronologické zaradenie, nakoľko pri konskom postroji ide o skupinu náleзов, ktorá je veľmi silne spätá s ďalšími prameňmi. Rozhodujúci je pritom zvyk ukladania koní s postrojom do hrobov, ako je tomu v staršej dobe rímskej v Jutsku (stupne B1b–B2) a v kultúre Dollkeim-Kovrovo na Sambijskom polostrove (stupne B2b–C1a), kde sa dá určiť rozšírenie a datovanie určitých typov úzd. Taktiež enormné množstvo náleзов zo severoeurópskych obetísk s uloženým vojenským výstrojom od stupňa C1a, najmä však od C1b, prispieva k stieraniu obrazu skutočného územného rozšírenia konských postrojov. Mapa rozšírenia (obr. 1) zreteľne zobrazuje rôzne koncentrácie prameňov. Okrem toho, práve v otázke významu, sú dôležité koncentrácie náleзов v Podunajsku, ako aj v západnom a strednom Nemecku, väčšinou ide o nedatované ojedinelé nálezy zo sídlisk. Tu možno objasniť množstvá náleзов intenzívnejšou prospekciou nálezísk, často pomocou detektorov kovov. Tento problém je zvlášť výrazný pri porovnaní úzd podskupín Vimose I a Vimose IV.

Uzdy podskupiny Vimose I (obr. 2; pozri naposledy *Lau 2014*, 39–48) sú zhodne rozšírené ako uzdy podskupiny Kirpehnen II, patriace výlučne do staršej doby rímskej. Popri spájajúcich znakoch týkajúcich sa použitých jednotlivých súčastí, môže aj táto okolnosť poukazovať na užšiu príbuznosť oboch foriem úzd, čo dokladajú jednotlivé náleзовé súbory, ako napríklad v hrobe III zo stupňa B2b v Povarovke (bývalý Kirpehnen) na Sambijskom polostrove (pozri naposledy *Nowakowski 1996*, tab. 81). V zásade sa uzdy Vimose I objavujú v okruhu kultúry Dollkeim-Kovrovo až do prechodného stupňa B2/C1–C1a, potom sa končí osobitý pohrebný rítus, a tým aj výskyt úzd v týchto oblastiach. Jedna uzda typu Vimose I z hlavného obetiska v thorsberskom rašelinisku (obr. 2: 1) však dokladá, že tento typ sa prinajmenšom v severnej Európe používal aj počas stupňa C1b. Nakoľko zvyk pochovávaní koní v kultúre

Dollkeim-Kovrovo končí v stupni C1a, nie je možné na jej území doložiť neskoršie používanie ich postrojov. Zároveň sa v severnej Európe pred stupňom C1a nenachádzajú väčšie množstvá náleзов bojovníckeho výstroja, a tak chýbajú aj nálezy konského postroja.

Uzdy podskupiny Vimose IV (*Lau 2014*, 51–53), zastúpené na náleziskách z obdobia medzi stupňami C1a a C2, vykazujú takisto výrazné rozdiely podmienené ostatnými náleзовými prameňmi. Zatiaľ čo uzdy v oblasti kultúry Dollkeim-Kovrovo vzhľadom na chronologicky podmienenú absenciu kladení koní do hrobov chýbajú, koncentrácia vďaka ich výskytu na veľkých obetiskách vojenského výstroja v severnej Európe prudko stúpla. Najstaršia uzda typu Vimose IV pochádza z hrobu 327 z Bogaczewo Kula v Poľsku, ktorú podľa *Okulicza (1958, 103)* možno datovať do stupňa C1a. V hrobe 2 v Sanderumgård na dánskom ostrove Fyn sa našiel jediný medzičlánok závesku retiazky ešte zo stupňa C2 (*Albrechtsen 1968*, tab. 36–38; *Lund Hansen 1987*, 420). Medzičlánok bol sekundárne použitý a uložený do hrobu zo stupňa C2. Uzdy z vojenského výstroja z thorsberského rašeliniska a z Vimose na Fyne možno pravdepodobne priradiť do stupňa C1b.

Naproti tomu, koncentrácia ojedinelých náleзов oboch typov úzd zo sídlisk v severodunajskom priestore, čiže v Dolnom Rakúsku, na južnej Morave a na západnom Slovensku nie je dotknutá zmenou prameňov (obr. 1; 3; 5). Je však pozoruhodné, že ako jediné doklady produkcie sa tu dajú identifikovať len reťazové uzdy typu Vimose (obr. 6). Nakoľko sídliská zvyčajne vykazujú dlhodobé osídlenie, ojedinelé nálezy týchto súčastí reťazovej uzdy sa nedajú časovo bližšie ohraničiť. V priestore týchto sídlisk sa objavujú aj doklady o vojenských udalostiach z obdobia okolo markomanských vojen v druhej polovici 2. stor. n. l., v podobe stôp po rímskej stavebnej činnosti, prerušenia germánskeho osídlenia alebo stôp ohňa na nálezoch (*Tejral 1983*, 99, 102, obr. 13; *Stuppner 1994*, 285).

Fragmenty úzd zo severodunajských nálezísk, na ktorých sa počas markomanských vojen vystriedali germánske sídliská a rímske vojenské opevnenia, dokladujú rámcové časové zaradenie do prechodného horizontu medzi staršou a mladšou dobou rímskou. Nálezy odlievacích foriem dokladajú výrobu reťazových úzd typu Vimose v Dolnom Rakúsku a na južnej Morave. Takéto uzdy sa taktiež koncentrujú v sídliskovej oblasti kultúry Dollkeim-Kovrovo a sú rozšírené aj v severnej Európe. Zdá sa, že to naznačuje široké priestorové väzby v dobe markomanských vojen a v o niečo neskoršom období, známe aj z rozšírenia iných náleзовých skupín. *J. Tejral (2006, 159–164, obr. 12; 13)* uvažuje o prítomnosti skupín zo „slobodnej Germánie“ už počas markomanských vo-

jen v súvislosti s rímskymi pomocnými oddielmi, alebo usídlením častí týchto skupín pod ochranou vojenských zón, prípadne pozdĺž hlavných cestných spojnic počas vojnových udalostí.

Tá istá myšlienková koncepcia by bola predstaviteľná aj pre zhotovovanie refází oprát typu Vimose v Podunajsku. Tieto kusy mohli do severodunajského priestoru priniesť západobaltickí a/alebo przeworskí bojovníci a tu mohli byť potom vyrábané v miestnych dielňach. Uzdy tu boli ďalej vyvíjané a modifikované a v trochu inej forme ako uzdy Vimose I obchodované na odbytových trhoch v severo- a stredoeurópskom Barbariku. Tu boli používané vo forme Vimose II–IV a neskôr užívané aj vo vojenských sporoch v južnej Škandinávii.

Na základe uvedeného obrazu rozšírenia silne naviazaného na pramennú bázu však sotva možno len na základe úzd hovoriť o mobilite jazdcov, resp. bojovníkov a o veľkopriestorových obchodných stykoch. Je oveľa pravdepodobnejšie, že uzdy menovaných typov boli rozšírené na väčšom priestore, ale v archeologických prameňoch sa neprejavili.

Koncentrácia na severodunajskom území nemusí nutne súvisieť s udalosťami počas alebo po markomanských vojnách. Iste je mysliteľné, že obzvlášť v posledných rokoch intenzívna prospekcia na sídliskách s nálezmi z markomanských vojen, je zodpovedná za ich koncentráciu v tomto regióne. Je tiež možné, že blízko hranice s rímskou ríšou boli ovplyvnené výrobné techniky. Preto sú azda stopy spracovania kovov s množiacimi sa nálezmi odlievacích foriem lepšie doložiteľné tu než vo vzdialenejšie ležiacich regiónoch v Barbariku. Problematické je, že uzdy v severodunajskom priestore nemožno presne datovať, a tak nemožno vylúčiť, že sa tam dostali, resp. tam boli vyrábané a používané až po konci markomanských vojen.

Aj ďalšie súčasti konského postroja z thorsberského rašeliniska jednoznačne poukazujú na severodunajský

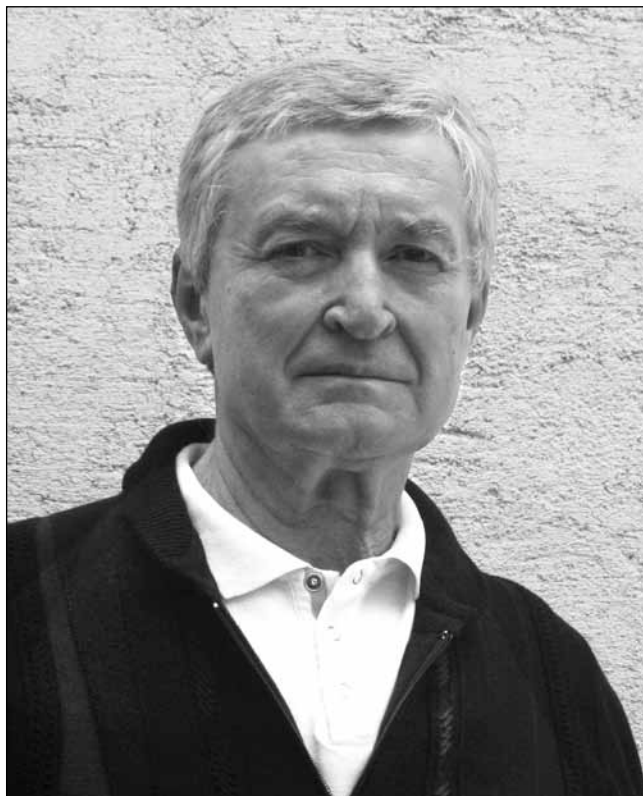
priestor. Našla sa tam aj prelamovaná faléra (Lau 2014, 380, kat. č. PG 837, tab. 51), v strede zdobená trikvetrom (obr. 11: 1). Analógie v podobe časti rozdeľovača z prsného a obvodových remeňov zo sedla, ale aj na uzde, sa nachádzajú predovšetkým v panónskych hrobových nálezoch so spolupočhovanými ťažnými alebo jazdeckými koňmi (hroby s vozom) z 1. až 3., najmä však z 2. stor. n. l. (Lakos-Sellye 1940, 244 tab. XXIX–XXXVIII; Palágyi 1990), ako aj z rímskych vojenských objektov v Podunajsku (obr. 11: 2–5). Výrobu na tomto území dokladá nález skúšobného oloveného odliatku z Brigetia (obr. 11: 4; Lakos-Sellye 1940, 244, tab. XXXI: 3), ktorý poukazuje na miestnu produkciu prelamovaných falér.

Charakteristické pre garnitúry úzd z thorsberského rašeliniska sú kvapkovité kovania, ktoré na uzde vystupujú alebo ako kovania lícnic, hornej časti nánosníka, prípadne ako závesky (obr. 4: 1; 12: 1–8). Plasticky vyformované mandľovité alebo kvapkovité závesky resp. kovania, často s trojčipým hrotom, sú podstatnou súčasťou rímskeho konského postroja (obr. 12: 9–12). Hojne sa nachádzajú v rímskych kasteloch v Dácii, kde sa uplatňujú ako často používané súčasti rímsko-provinciálneho konského postroja z 2. a 3. stor. n. l. Známe sú aj z už menovaných panónskych hrobov s jazdeckými alebo ťažnými koňmi.

Pri uzdoch typu Vimose sa ukazuje podobnosť v tvare a výzdobe, a to aj cez veľké geografické vzdialenosti od Severného mora po Podunajsko a do južnej Škandinávie. Koncentrácie v rozšírení a s tým spojené datovanie typov úzd sú v prvom rade závislé od prameňov a ich interpretáciu nemožno preceňovať. Celkovo možno zdôvodniť také rozsiahle rozšírenie týchto foriem v 2. a v 3. stor. n. l. úplne všeobecne kultúrnou výmenou buď obchodnými kontaktmi, kontaktmi medzi elitami, alebo aj mobilitou skupín obyvateľstva a/alebo bojovníkov. Napriek tomu treba poukázať na to, že dosiaľ je výroba refazových úzd doložená jedine na južnej Morave a v Dolnom Rakúsku.

JUBILEUM

Životné jubileum antropológa RNDr. Júliusa Jakaba, CSc.

Nedávno sme si pripomenuli významné životné jubileum antropológa RNDr. Júliusa Jakaba, CSc., ktorý pôsobí v Archeologickom ústave SAV v Nitre od ukončenia vysokoškolského štúdia v roku 1971.

Narodil sa 19. júla 1948 v Galante a jeho rod má korene v Sedmohradsku. Po ukončení základnej a strednej školy v Galante študoval na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave (biológia so špecializáciou na antropológiu). Štúdium ukončil v roku 1971 obhajobou diplomovej práce s názvom „Obsah kyseliny citrónovej a výber metódy pre jej stanovenie v ľudských kostiach“. Od príchodu do Archeologického ústavu SAV až dosiaľ odborne pôsobil, ako o tom svedčí jeho bibliografia, v historickej antropológii. Patrí k popredným predstaviteľom tejto vednej oblasti s nesporným medzinárodným uznaním. Na svojom pracovisku v roku 1986 absolvoval ašpirantské štúdium, ktorého výsledkom bola dizertačná práca nazvaná „Diferenciácia populácií na území Slovenska vo včasnom stredoveku“.

Ako výskumný a neskôr vedecký pracovník detailne rekonštruoval, dokumentoval a analyzoval antropológický materiál z lokalít, ktoré skúmal Archeologický ústav SAV na území Slovenska. Pravdaže, ťažisko jeho vedeckých aktivít spočíva predovšetkým v saturovaní záujmov svojho pracoviska v intenciách interdisciplinárnej spolupráce. Zameriaval sa výlučne na jednoznačne datované antropológické nálezové fondy. Dokumentujú to desiatky antropológických posudkov, ale predovšetkým odborných analýz i štúdií v odborných časopisoch. Sú originálne – viaceré i pionierske; charakterizuje ich akcent na zvládnutie metodiky tzv. objektívneho určovania individuálneho veku a pohlavia jedincov.

Rád by som zdôraznil, že výpočtovú techniku J. Jakab aplikoval v spoluautorstve na vyhotovenie textu antropológických posudkov kostrových nálezov (vrátane určenia pohlavia, ako aj výpočtu štatistických parametrov).

Július Jakab sa systematicky venoval aj výpočtovej hodnote antropológického materiálu. Osobitne zdôrazňujem skutočnosť, že súčasťou každej

antropologickej analýzy bol aj prehľad evidencie kostných anomálií a (i keď nebol paleopatológ) diagnóza patologických zmien. Poznatky archeológov o interpopulačných rozdieloch včasnostredovekého obyvateľstva na území Slovenska potvrdil štatistickou analýzou frekvencie 74 epigenetických znakov, výpočtom mier divergencie medzi kostrovými súborami a konštrukciou dendrogramov.

Pri analýzach včasnostredovekých kostrových súborov (Hurbanovo-Bohatá, Komárno-Lodenica, Levice-Géňa, Nitra-Zobor, Nové Zámky, Pobedim-Hradištia, Tesárske Mlyňany-Gočol, Závada-Chriby, Zemné-Gúg a iné) dokumentoval a riešil otázku prítomnosti jedincov s mongoloidnými črtami, umelými deformáciami lebiek a tzv. symbolickými trepanáciami. Analýzy nálezov z rozsiahlych pravekých kostrových pohrebísk (napr. Jelšovce-JRD, Ludanice-Mýtna Nová Ves, Mlynárce, Nitra, Nižná Myšľa-Várhegy, Palárikovo-Dolný Keresztúr, Svodín-Busahegy) doplnil vyhodnotením a interpretáciou málopočetného, ale špecifického antropologického materiálu z kultových objektov (Nitra-Dolné Krškany, Nitra-Selenec, Nižná Myšľa, Spišský Štvrtok), ale aj z pravekých kultúrnych vrstiev a objektov (Nižná Myšľa, Šurany-Nitriansky Hrádok). Dokumentoval a analyzoval tretí nález neandertálcu (Šaľa II) na Slovensku. Výsledky analýz niektorých rozsiahlych pravekých sérií, žiaľ, neboli publikované (napr. Jelšovce-JRD – 666 jedincov, Ludanice-Mýtna Nová Ves – vyše 550 jedincov, Svodín-Busahegy – asi 200 jedincov) pre nemožnosť kreovania kostrových súborov z jednoznačne datovaných hrobov.

Z výpočtu vedeckých aktivít i bibliografie jubilanta vidno, že sa programovo venoval štúdiu antropologického kostrového materiálu od praveku až po novovek. Ťažisko jeho vedeckých záujmov spočíva predovšetkým vo výskume kostrových súborov z obdobia včasného stredoveku (Komárno-Lodenica, Nitra-Zobor, Nové Zámky, Závada-Chriby, Zemné a i.). Neskôr sa systematicky zamerával aj na výskum kostrových súborov z pohrebísk zo staršej doby bronzovej a najmä z kultových objektov opevnených sídlisk doby bronzovej (Nižná Myšľa, Spišský Štvrtok a i.).

Július Jakab si vždy uvedomoval, že okrem toho, že plní požiadavky svojho pracoviska, čo je nevyhnutná podmienka práce každého antropológa pôsobiaceho na archeologickom pracovisku, je potrebné zvyšovať svoju vedeckú úroveň aj realizáciou neplánovaných úloh. Svedčia o tom aj jeho príspevky či štúdie, zaoberajúce sa napríklad podmienkami vzniku a chemického zloženia tuhých povlakov na ľudských kostiach, rozdielmi medzi trepanáciami a otvormi v lebkách po bojových poraneniach, zlomeninami ľudských kostí z postmortálneho

a perimortálneho obdobia, či podmienkami vzniku a lokalizáciou *mutilácií foramen magnum*.

Prvky interdisciplinárneho výskumu majú najmä jeho práce zaoberajúce sa dokladmi kultových predstáv v období praveku. Presviedčajú nás o tom predovšetkým štúdie „Nutritívny kanibalizmus v opevnenom sídlisku maďarovskej kultúry v Šuranoch – Nitrianskom Hrádku“ a „Fenomén – pohreby v nádobách“, ale aj iné. (viď Bibliografia).

Július Jakab sa významne angažoval aj v realizácii viacerých vedecko-výskumných projektov, kde bol vedúcom, resp. členom grantových úloh (VEGA). Bol školiteľom doktorandského štúdia v študijnom odbore antropológia na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity (v rokoch 2006 až 2013). Výsledky svojej vedecko-výskumnej činnosti prezentuje pravidelne na domácich i zahraničných podujatiach a najvýznamnejšie v odbornej spisbe. Od roku 1991 pedagogicky pôsobil na Filozofickej fakulte UKF v Nitre a podieľal sa na príprave študentov archeológie na zásadách správnej manipulácie s ľudskými kostrovými zvyškami v rozličných nálezových situáciách terénnej archeologickej praxe.

Je členom Slovenskej antropologickej spoločnosti pri SAV (od roku 1968) a členom Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV (od roku 1971). V rokoch 1991–1995 bol predsedom revíznej komisie Slovenskej antropologickej spoločnosti a v rokoch 1996–2001 aj členom jej Hlavného výboru pri SAV v Bratislave. Od roku 2000 až doteraz je predsedom Odbočky Slovenskej antropologickej spoločnosti pri SAV v Nitre.

Vedecko-výskumné aktivity Júliusa Jakaba sú nesporne pozoruhodné. Sú nielen svedectvom jeho kreativity, ale aj príkladom, že si vždy náležite uvedomoval možnosti pôsobenia na významnom, európsky uznávanom archeologickom pracovisku, ktoré nespočíva iba v analýze ľudských kostrových zvyškov z archeologických výskumov, teda určovania individuálneho veku a pohlavia, ale aj v hľadaní latentných znakov, majúcich schopnosť historickej výpovede o súvekých populáciách. Toto úsilie otvára aj nové horizonty poznania. V tejto súvislosti by som ešte chcel zdôrazniť fakt, že po objave kultového objektu – obetiska na opevnenom sídlisku ľudu otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku v roku 1974, sme spoločne s J. Jakabom odkrývali či skúmali objekt, aký dovtedy nebol objavený nielen na území Slovenska, ale ani v širšom súvekom stredoeurópskom kontexte. Aj preto sme spoločne publikovali štúdie o kultových objektoch z obdobia mladšieho praveku. Svedčí o tom aj naša štúdia o nutritívnom kanibalizme na opevnenom sídlisku ľudu maďarovskej kultúry v Šuranoch – Nitrianskom Hrádku.

Je nesporné, povedané slovami spisovateľa Vladimíra Mináča, že „*Náš kratučký pobyt je zmysluplný len ako pokračovanie v iných pohyboch a predurčovanie iných pohybov*“. Ak ide o hľadanie pravdy o dejinách dávnovekého ľudstva, potom je nevyhnutný najmä akcent na využitie všetkých možností, ktoré poskytuje interdisciplinárny výskum. J. Jakab významne prispel k tomu, aby interdisciplinárny prístup nebol iba verbálnym želaním, ale aby pre bádanie priniesol aj konkrétne definovateľné poznatky. Výrazne nás o tom presvedčajú aj publikácie z posledných decénií jeho vedeckých aktivít v Archeologickom ústave SAV. Áno! Pre hľadanie pravdy o dejinách treba využiť všetky možnosti, ktoré v súčasnosti ponúka interdisciplinárny prístup k mnohorozernej problematike – stručne povedané: ľudstvo a dejiny.

Napokon treba povedať, že Július Jakab celý svoj aktívny pracovný život dochádzal denne z Galanty na miesto svojho pôsobenia v Nitre. Nepochybné bez pochopenia manželky a celej

rodiny by to nebolo možné. Svojou prácou významne prispel k poznaniu problematiky, ktorá objasnila zložitý duchovný svet dávnych populácií, žijúcich na území Slovenska. Prispel tak k poznaniu historicky pravdivého obrazu našej dávnej – nielen národnej – minulosti, ale predovšetkým civilizačných vrstiev od počiatkov pravekého osídlenia územia Slovenska. Mal som možnosť stretávať sa s ním nielen pri riešení problémov, ktoré nemôže riešiť archeológ, ale predovšetkým antropológ, a výslednicou našich stretnutí boli aj naše spoločné práce.

S vďakou a so želaním všetkého len toho najlepšieho do ďalších rokov života želáme RNDr. Júliusovi Jakabovi, CSc. ďalšie úspechy v oblasti vedy, ktorej zasvätil roky svojho pôsobenia na pracovisku v Archeologickom ústave SAV v Nitre.

Ad multos annos!

Jozef Vladár

BIBLIOGRAFIA

1976

1. Antropologické zhodnotenie kostry zo slovanského hrobu v Smoleniciach. *AVANS* 1975, 1976, 121, 122.
2. Antropologický materiál z pohrebiska z 8. storočia v Cíferi-Páci. *AVANS* 1975, 1976, 117–119.
3. Antropologický materiál z pohrebiska z 10.–11. storočia v Zemnom. *AVANS* 1975, 1976, 125–127.
4. Charakteristika kostier z hrobov na slovanskom sídlisku v Nitre na Šindolke. *AVANS* 1975, 1976, 119–121.
5. Kostrové pozostatky ľudských obetí z kultového objektu otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku. *AVANS* 1975, 1976, 123–125.

1977

6. Antropologický materiál z archeologických výskumov v roku 1976. *AVANS* 1976, 1977, 137, 138.
7. Antropologický rozbor kostrových zvyškov z včasnostredovekého pohrebiska v Nových Zámkoch. *Slovenská archeológia* 25, 1977, 161–216.
8. Charakteristika antropologického materiálu z birituálneho laténskeho pohrebiska v Hurbanove-Bohatej. *Slovenská archeológia* 25, 1977, 69–76.

1978

9. Antropologická analýza pohrebiska z 9.–10. storočia v Nitre pod Zoborom. *Slovenská archeológia* 26, 1978, 127–148.
10. Antropologická charakteristika kostier ľudu nitrianskej kultúry z pohrebiska v Komjaticiach, okr. Nové Zámky. *Archeologické rozhledy* 30/4, 1978, 436–440.
11. Antropologické zhodnotenie kostier z Chotína. *AVANS* 1977, 1978, 97–99.
12. Intentional Interference on the Skeletons of the Otomani People Found at the Cultic Object in Spišský Štvrtok. *Anthropologie* 16/2, 1978, 139–141.
13. Prírastky antropologického materiálu z archeologických výskumov. *AVANS* 1977, 1978, 99–101.
14. Zhodnotenie kostrového nález z doby bronzovej z Nitry. *AVANS* 1977, 1978, 101–103.

1979

15. Aktuálne otázky rozvoja interdisciplinárnej spolupráce. In: C. Ambros (zost.): *Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Slovenska v 6.–13. storočí*. Zborník referátov zo sympózia v Nových Vozokanoch 19.–20. marca 1979. Nitra 1979, 3–9.
16. Demographische Grundanalyse slawischer Gräberfelder aus der südwestlichen Slowakei. *Anthropologie* 17/1, 1979, 25–33.

1980

17. Aktuálne otázky antropologického výskumu Slovanov na území Slovenska. In: B. Chropovský (red.): *IV. medzinárodný kongres slovanskej archeológie*. Sofia 15.–22. septembra 1980. Zborník referátov ČSSR. Bratislava 1980, 54–59.
18. Antropologická charakteristika kostier z Kamenína. *AVANS* 1978, 1980, 115–118.
19. Antropologická charakteristika kostrového materiálu z pohrebiska v Zemnom. *Slovenská archeológia* 28, 1980, 401–436.
20. Antropologické zhodnotenie kostry z Nitry-Veľkých Janíkoviec. *AVANS* 1978, 1980, 118–120.
21. Antropologický rozbor kostier zo Šamorína. *AVANS* 1979, 1980, 95–103.
22. Kostry z Mikovho dvora v Nitre. *AVANS* 1979, 1980, 103, 104.
23. Príspevok k antropológii pohrebiska z 10. storočia v Galante. *Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná* 149/3–4, 1980, 145–150.
24. Zhodnotenie ľudských kostier z Mikovho dvora v Nitre. *AVANS* 1978, 1980, 120–123.

1981

25. Ďalšie kostry z Mikovho dvora v Nitre. *AVANS* 1980, 1981, 104–106.
26. Nález ľudskej lebky pri Múrikovej jaskyni. *AVANS* 1980, 1981, 107.

1982

27. Antropologická charakteristika pohrebiska z konca 8. storočia v Žitavskej Tôni. *Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná* 151/3, 1982, 158–168.
28. Antropologický materiál z Nitry-Mikovho dvora. *AVANS* 1981, 1982, 103–109.
29. Kostrové zvyšky ľudu bukovohorskej kultúry zo Šarišských Michalian. *AVANS* 1981, 1982, 109, 110.

1983

30. Antropologický rozbor slovanského pohrebiska v Závade. *Slovenská archeológia* 31, 1983, 173–198.

1985

31. Antropológia Slovanov na Slovensku. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A* 39/3–4, 1985, 203–208.

1986

32. Anthropologie der Skelette der Träger der Lengyel-Kultur in Svodín. In: B. Chropovský/H. Friesinger (Hrsg.): *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur*. Nové Vozokany 5.–9. November 1984. Nitra – Wien 1986, 89–94.
33. Antropologická analýza žiarového hrobu z Trebatíc. *AVANS* 1985, 1986, 107, 108.
34. Grundlegende anthropologische Charakteristik von Skeletten der Träger der bukker Kultur aus Šarišské Michalany. *Slovenská archeológia* 34, 1986, 455–462.

1987

35. Antropologický nález na Sitne. *AVANS* 1986, 1987, 54.
36. Antropologický nález v Bošáci. *AVANS* 1986, 1987, 54, 55.
37. Kostry zo staršej doby bronzovej z Levoče. *Študijné zvesti AÚ SAV* 23, 1987, 39, 40.
38. Niektoré črty včasnostredovekého osídlenia územia Slovenska. In: *Zborník XVII. kongresu československých antropológov*. Kamenec – Širava 10.–13. septembra 1985. Bratislava 1987, 60–68.

1988

39. Analýza kostry z laténskeho hrobu v Nitre. *AVANS* 1987, 1988, 63, 64.
40. Antropologický rozbor kostry z neolitického hrobu v Šarišských Michalanoch. *AVANS* 1987, 1988, 64.
41. Doklady antropofágie z doby bronzovej vo Včelínciach. In: M. Dočkalová (ed.): *Anthropofagie a pohřební rítus doby bronzové*. Brno 1988, 109–119.

1989

42. The Anthropological Analysis of the Differences among the Early Medieval Sets of the Territory of Slovakia on the Basis of Non-metrical Skeletal Traits. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 105–150.

1990

43. Antropologická analýza kostier zo starobronzových hrobov vo Svodíne. *AVANS* 1988, 1990, 69, 70.
44. Antropologický rozbor kostier zo starobronzového pohrebiska v Šuranoch. *AVANS* 1988, 1990, 70–72.

45. The importance of Discontinuous Traits for the Determination of Differences between Skeletal Series. In: V. Blažek (ed.): *3rd Anthropological Congress of Aleš Hrdlička. Proceedings of Abstracts of 3rd Anthropological Congress dedicated to Dr. Ales Hrdlička held in Prague and Humpolec, September 3.–8. 1989.* Praha 1990, 34.

1991

46. Antropologická analýza žiarových hrobov z mladšej doby bronzovej v Radoli. *AVANS* 1989, 1991, 45, 46.
 47. Antropologické zhodnotenie dvoch kostier zo sídliskovej jamy v Prešove. *AVANS* 1989, 1991, 46, 47.
 48. Antropologický rozbor detskej kostry z doby bronzovej z Medzian. *AVANS* 1989, 1991, 47.
 49. Zhodnotenie ľudských kostrových zvyškov ľudu lengyelskej kultúry v Borovej. *AVANS* 1989, 1991, 48.

1992

50. Antropologická analýza staroslovanských kostier z Lefantoviec. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 279–292.
 51. Ďalšie antropologické nálezy z opevneného sídliska lengyelskej kultúry v Ružindole. *AVANS* 1991, 1992, 69, 70.
 52. Kostra lengyelskej kultúry so stopami intencionálnych zásahov z Ružindola. *AVANS* 1990, 1992, 52, 53.

1993

53. Analýza antropologického materiálu z dvoch žiarových hrobov z Kamenného mosta. *AVANS* 1992, 1993, 64.
 54. Anthropologische Analyse des Gräberfeldes in Komárno-Schiffswerft II (1987–1989). *Slovenská archeológia* 41, 1993, 306–335.
 55. Aufgaben der historischen Anthropologie in der Slowakei. In: J. Pavúk (red.): *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 1.* Bratislava, 1–7 Septembre 1991. Bratislava 1993, 201–204.
 56. Ľudské kostrové zvyšky z nehrobových objektov a sídlisk v rozličných obdobiach praveku. In: E. Krekovič (zost.): *Kultové a sociálne aspekty pohrebného rituálu od najstarších čias po súčasnosť.* Bratislava 1993, 117–127.
 57. Základná antropologická analýza kostier zo slovanského pohrebiska v Pobedime (Na laze II/71). *Študijné zvesti AÚ SAV* 29, 1993, 209–222.
 58. Zhodnotenie ďalších ľudských kostrových nálezov z Ružindola. *AVANS* 1992, 1993, 65, 66.

1994

59. Violence Marks on Human Bones from the Archaeological Sites and a Problem of Their Interpretation. In: *Les approches et les méthodes interdisciplinaires de recherche en sciences sociales* (qui a eu Bratislava du 28 au 30 octobre 1992). Bratislava 1994, 63–68.

1995

60. Anthropologische Grundanalyse des birituellen latènezeitlichen Gräberfeldes in Malé Kosihy. In: J. Bujna: *Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog.* Archaeologica Slovaca Monographiae 7. Nitra 1995, 183–210.
 61. Anthropologische Charakteristik der äneolithischen Skelte aus Jelšovce. In: J. Pavúk/J. Bátora: *Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce.* Nitra 1995, 151–178.
 62. Antropologická analýza žiarového hrobu z doby bronzovej z Malej nad Hronom. *AVANS* 1993, 1995, 72.
 63. Antropologický posudok kostry z 9. storočia z Nitry-Veľkých Janíkoviec. *AVANS* 1993, 1995, 73, 74.
 64. Charakteristik des anthropologischen Materials aus den Gräbern der Badener Kultur in Malá nad Hronom. *SASTUMA* 4/5, 1995/1996, 265, 266.

1996

65. Hrob mezöcsátskej kultúry zo Želiezoviec. *Slovenská archeológia* 44, 1996, 262, 263.
 66. Nový nález neandertálc na Slovensku. *Informátor SAS* 7, 1996, 6.

1997

67. Analyse der menschlichen Skelettreste aus der Kreisgrabenanlage in Ružindol-Borová. In: V. Němejcová-Pavúková: *Kreisgrabenanlage der Lengyel-Kultur in Ružindol-Borová.* Studia Archaeologica et Mediaevalia 3. Bratislava 1997, 190–215.
 68. Analýza ľudských kostrových zvyškov z eneolitických hrobov z Ivanka pri Nitre. *AVANS* 1995, 1997, 90, 91.
 69. Analýza starobronzových kostier z Bešeňova. *AVANS* 1995, 1997, 92, 94.
 70. Antropologický rozbor troch kostier z avarského pohrebiska v Mužli-Jurskom Chlme. *AVANS* 1995, 1997, 94–97.
 71. Kostra ženy z doby sťahovania národov z Iže. *AVANS* 1995, 1997, 97, 98.
 72. Zaujímavé antropologické nálezy zo 17. storočia z Nových Zámkov. *AVANS* 1995, 1997, 99, 100.

1998

73. Ľudské kosti z archeologického náleziska v Smižanoch. *AVANS* 1996, 1998, 84, 85.
 74. Poodhalené tajomstvo Váhu. *Magazín Slovensko* 3, 1998, 57–59.

1999

75. Anthropologische Analyse der Gräber von den Totenhäusern des frühbronzezeitlichen Gräberfeldes in Mýtina Nová Ves. *Præhistorische Zeitschrift* 74/1, 1999, 58–67.
76. Kostry dvoch žien zo základného žľabu na neolitickom sídlisku v Jelšovciach. In: I. Kuzma (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998*. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska, Dudince 22.–24. 9. 1998. Nitra 1999, 15–18.
77. Poznámky antropológa k eneolitickému objektu v liskovskej jaskyni-Kostnici. In: I. Kuzma (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998*. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska, Dudince 22.–24. 9. 1998. Nitra 1999, 217–221.
78. Zeugnisse von Anthropophagie in der Siedlung der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa. In: J. Gancarski (red.): *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka*. Materiały z konferencji archeologicznej (Dukla, 27.–28. 11. 1997). Krosno 1999, 201–224.

2000

79. Vek a pohlavie jedincov pochovaných na nálezisku zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach. In: *Zborník referátov a posterov z Antropologických dní s medzinárodnou účasťou*. 25.–26. 10. 1999. Bratislava 2000, 71–74.

2003

80. Antropologická analýza (1999–2000). In: G. Březinová a kolektív: *Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk SHELL a BAUMAX*. Nitra 2003, 89–98.

2004

81. Antropológia troch kostier z hrobov tzv. hurbanovského typu v Nových Zámkoch. *AVANS* 2003, 2004, 92–94.
82. Antropologická analýza neskorostredovekej kostry z Nitry. *AVANS* 2003, 2004, 91, 92.
83. Ludské obete z kultového objektu v Spišskom Štvrtku. In: J. Bátora/V. Furmánek/L. Veliačik (Hrsg.): *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen: Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag*. Nitra 2004, 285–308.

2005

84. Kostra muža s poúrazovými zmenami z doby rímskej z jaskyne pri Žehre. *Východoslovenský pravek* 7, 2005, 101–105.
85. Šaľa II: Documentation and Description of a Homo sapiens neanderthalensis find from Slovakia. *Anthropologie* 48/2–3, 2005, 325–330.

2006

86. Antropológia staromaďarských kostier z Levíc so „symbolickými trepanáciami“. *Slovenská archeológia* 54, 2006, 329–351.

2007

87. Antropológia. In: G. Březinová/M. Samuel a kolektív: *Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre*. Nitra 2007, 109–118.
88. Antropologická analýza staromaďarských kostrových hrobov z Levíc. *AVANS* 2005, 2007, 96–99.
89. Grundkennziffern der Paläodemographie der frühbronzezeitlicher Gräberfelder von Jelšovce. *Slovenská archeológia* 52, 2007, 277–283.
90. Meziodens v čeľusti mladej ženy zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli (Slovensko). *Slovenská antropológia* 11/2, 2007, 22–28.

2008

91. Kostra mladej ženy z Mosta pri Bratislave a antropológia starých Maďarov na Slovensku. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (zost.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, 313–319.
92. Kostra ženy indočínskeho pôvodu. In: J. Šidlo (ed.): *1. slovensko-český vedecký zjazd súdneho lekárstva s medzinárodnou účasťou. Zborník abstraktov a prednášok*. 18.–21. jún 2008 Gabčíkovo. Bratislava 2008, 38–42.
93. Patologický otvor v čeľusti muža zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach (okres Nitra). *Slovenská antropológia* 11/1, 2008, 40–45.

2009

94. Analýza kostrových zvyškov muža zo sídliska v Nových Zámkoch. *AVANS* 2007, 2009, 99, 100.
95. Analýza ľudských kostier ludanickej skupiny v Nitre. *AVANS* 2007, 2009, 97–99.

96. Antropológia dvoch kostier z objektu pilinskej kultúry v Stránskej. *AVANS* 2007, 2009, 100–102.
97. Mongoloidná lebka z „Tatárskej jaskyne“: antropológická analýza. *Slovenská antropológia* 12/1, 2009, 13–19.

2010

98. Intencionálne zásahy na kostrách z hromadného hrobu ludanickej skupiny zo Selenca pri Nitre. *Slovenská antropológia* 13/2, 2010, 24–30.

2011

99. Ludské kostry. In: G. Březinová/N. Pažinová: *Neolitická osada Hurbanovo-Bohatá*. Nitra 2011, 168–171.

2013

100. Antropológia. In: J. Bujna/V. Furmánek/E. Wiedermann (zost.): *Staré Slovensko 1. Archeológia ako historická veda*. Nitra 2013, 72–77.
101. Brüche an menschlichen Knochen aus urgeschichtlichen Siedlungsgruben der Südwestslowakei. N. Müller-Scheeßel (Hrsg.): *‘Irreguläre’ Bestattungen in der Urgeschichte: Norm Ritual, Strafe...? Akten der Internationalen Tagung in Frankfurt a. M. vom 3. bis 5. Februar 2012*. Bonn 2013, 75–86.

2014

102. Nová interpretácia umelých otvorov v čelovej kosti muža z laténskeho hrobu v Dvoroch nad Žitavou. *Slovenská antropológia* 17/1, 2014, 78–84.
103. Zlomeniny ľudských kostí v archeologických nálezoch na Slovensku. *Slovenská antropológia* 17/2, 2014, 50–55.

2015

104. Dve kostry zo staršej doby rímskej v Zohore. *AVANS* 2010, 2015, 119, 120.
105. Zvyšky kostry mladého muža z hrobky Poprade-Matejovciach. *AVANS* 2010, 2015, 118.

2016

106. Antropológická analýza birituálneho laténskeho pohrebiska v Palárikove. *Študijné zvesti AÚ SAV* 60, 2016, 97–148.

V spolupráci

107. C. Ambros/E. Hajnalová/J. Jakab/J. Tirpák: The Results of Work of the Department of Natural and Technical Sciences. In: J. Pavúk/S. Sistra (ed.): *The Neolithic and Eneolithic. Archaeological Research in Slovakia*. Xth International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences. Mexico 19.–24. October 1981. Nitra 1981, 191–198.
108. C. Ambros/J. Jakab: Osteologické nálezy. In: *Prírodné vedy v archeologickej terénnej praxi. Praktická príručka*. Nitra 1982, 5–20.
109. J. Batora/J. Jakab/M. Schultz: Collective pit grave from the Baden culture, found Jelšovce/SW Slovakia. *Homo* 45, 1994, 18.
110. L. Bánesz/J. Jakab: H. Suzuki – F. Takai: The Amud Man and his Cave Site. Tokyo 1970 (rec.). *Slovenská archeológia* 22, 1974, 193–195.
111. G. Březinová/J. Jakab/J. Vladár: Fenomén – pohreby v nádobách. Ludské kosti v zásobnici karpatskej mohylovej kultúry v Nitre. *Sborník národního muzea v Praze. Řada A – Historie* 66/3–4, 2012, 27–38.
112. M. Čurný/J. Jakab/B. Kovár/K. Marková/M. Samuel: Terčíky z ľudských lebiek z územia Slovenska (doba železná). *Študijné zvesti AÚ SAV* 39, 2006, 145–157.
113. V. Furmánek/J. Jakab: Menschliche Skelettreste aus bronzezeitlichen Siedlungen in der Slowakei. In: K.-F. Rittershofer (Hrsg.): *Sonderbestattungen in der Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. Kolloquium der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit in Pottenstein 1990*. Rahden/Westf. 1997, 14–23.
114. M. Gabulová/A. Bistáková/J. Jakab: Ludské skelety na sídlisku ludanickej skupiny v Nitre-Chrenovej. In: I. Cheben/M. Soják (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010*. Nitra 2012, 1–18.
115. P. Gomolčák/J. Jakab: Anthropologische Analyse des Gräberfeldes in Komárno-Schiffswerft. *Slovenská archeológia* 35, 1987, 345–364.
116. J. Jakab/Z. Bielichová: Leichenbrandreste von Čoma und Malá Kopaňa (Ukraine). *Karpatyka* 41, 2012, 20–29.
117. J. Jakab/M. Kolenčík: Tuhé povlaky na ľudských kostiach z neolitického pohrebiska vo Svodíne. *Slovenská antropológia* 17/2, 2014, 42–49.
118. J. Jakab/R. Kujovský: Nálezy ľudských kostí zo sídliska lužickej kultúry v Trenčíne. *AVANS* 1997, 1999, 79–81.
119. J. Jakab/L. Olexa/J. Vladár: Ein Kultobjekt der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa. *Slovenská archeológia* 47, 1999, 91–127.
120. J. Jakab/Š. Poláčik: Anthropological Informations System at the Archaeological Institute of the S. A. S. in Nitra. *Slovenská archeológia* 38, 1990, 193–208.

121. J. Jakab/Š. Poláčik: Charakteristik der anthropologischen Datenbank im Archäologischen Institut in Nitra. *Sborník Národního muzea. Řada B – Přírodní vědy* 46/ 3–4, 1992, 170–172.
122. J. Jakab/A. Ruttkay/M. Stloukal: Prikostolné pohrebisko veľkomoravského veľmožského dvorca v Ducovom. *Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná* 148/2, 1979, 119–140.
123. J. Jakab/M. Vondráková: Antropológia kostier z 8. storočia z pohrebísk v Komárne. *Slovenská archeológia* 30, 1982, 395–427.
124. J. Jakab/M. Vondráková: Ergebnisse der anthropologischen Analyse des latènezeitlichen Gräberfeldes in Dubník. *Slovenská archeológia* 37, 1989, 355–370.
125. I. Kuzma/J. Jakab/M. Kopčėková: Pohreby na sídlisku ludanickej skupiny v Nitre-Mlynárciach. In: R. Tichý (ed.): *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích*. Živá archeologie. Supplementum 3. Brno 2010, 65–76.
126. Z. Miklíková/J. Jakab: Analýza osteologických nálezov zo včasnolátenského hradiska v Horných Orešanoch. *AVANS* 2008, 2011, 189–192.
127. V. Struhár/R. Fodor/J. Jakab: Staromaďarský jazdecký hrob z Malej Mače. *AVANS* 2001, 2002, 205, 206.
128. M. Thurzo/A. Šefčáková/S. Katina/J. Jakab/R. Beňuš/S. Bodoriková: Dental Disease as an Indicator of Ecological Factors in Medieval Skeletal Populations from Slovakia. In: P. Bennike/É. B. Bodzsár/Ch. Susanne (eds.): *Ecological Aspects of Past Human Settlements in Europe*. Biennial Books of EAA. Budapest 2002, 233–248.

Podľa autorových podkladov zostavila Zuzana Staneková

SPRÁVY

Medzinárodná konferencia American Centre for Mongolian Studies – Cultural Heritage

Dňa 15. 6. 2018 sa v Nadsadorjovej mestskej knižnici v Ulánbátare (Mongolsko) konala konferencia s názvom Cultural Heritage, organizovaná Americkým centrom pre mongolské štúdiá (ACMS), ktorej som sa zúčastnil ako prednášajúci. ACMS je nezisková organizácia vzdelávacieho charakteru, ktorá zastrešuje samotných vedcov a vedecké inštitúcie aktívne v oblasti výskumu Mongolska a príslušných regiónov Ruska, Číny a centrálnej Ázie. Konferencia sa konala v rámci ukončenia a zhrnutia jednej etapy pôsobenia ACMS v regióne, s úmyslom sumarizovať najnovšie poznatky ohľadom širokého spektra disciplín, súvisiacich s kultúrnym dedičstvom. Konferencie sa aktívne zúčastnilo 25 vedcov s rozmanitým zameraním z rôznych krajín. Po úvodných slovách prezidenta ACMS sa úlohy hostiteľky ujala J. Clarková, archeologička z interdisciplinárneho medzinárodného výskumného tímu NOMAD science, ktorá sumarizovala najmä prospekčné archeologické aktivity vykonané za posledný rok. Nasledujúca prednášajúca, C. Brownová (Colorado State University) sa zamerala na diaľkové poznávanie zeme a GIS systémy v oblasti ekologickej predikcie. Nasledovala prednáška R. Elliota (Global Leadership University) upriamená na pozemkové a majetkové úpravy po páde komunistického režimu v Mongolsku a ich vplyv na súčasnú pastiersku spoločnosť. Prvý blok prednášok ukončil B. Reichardt (Max-Planck-Institute for the Science of Human History Jena) skúmajúci mliečne kultúry a ich vývin a vplyv na spoločnosť z pohľadu mikrobiológa. Druhý blok prednášok bol venovaný hlavne archeológii. J. Farquharová (University of Pittsburgh) prezentovala výsledky prospekčných a nedeštruktívnych výskumov v prírodnej rezervácii Ich Nart na juhovýchode Mongolska. Následne autor správy M. Holeščák (Archeologický ústav SAV Nitra) prezentoval doteraz známe pozostatky Mongolov a iných stepných nomádov z obdobia vrcholného stredoveku primárne na území dnešného Slovenska. R. Ciolek-Torrello (Statistical Research, Inc.) za svoj výskumný tím prezentoval archeologický a geofyzikálny prieskum opevneného stredovekého centra Baibalyk a nakoniec Z. Szmyt (Univerzita Adama Mickiewicza v Poznani) opísal vývoj vnímania

nomádskeho spôsobu života, s ním súvisiaceho kultúrneho dedičstva a rôznych sociologických faktorov v modernej dobe. Poobedná sekcia bola zameraná hlavne na literárnu vedu. Okrem prednášky A. Kotlarzovej (Varšavská univerzita), ktorá sa venovala téme poľských horolezeckých expedícií do Mongolska v šesťdesiatych rokoch 20. stor., odzneli príspevky o vývoji národnej knižnice v Ulánbátare od S. Byambadorjovej (Národná knižnica Ulánbátar), ďalšia v poradí bola prednáška „Analýza sociálneho postavenia mongolskej ženy v refleksii beletristickej prózy 20. stor.“ od T. Shagdarovej (Mongolská národná univerzita) a neskôr „Štýlová analýza básní v Tajnej kronike Mongolov“ v podaní O. Sukhbaatara a S. Soyoljinovej (Mongolská národná univerzita), nasledovala tiež počítačová lingvistická analýza toho istého diela od M. Delvaena (Global Leadership University) a na konci bloku odznela prednáška o moderných šamanistických textoch od K. Dorjovej (nezávislá vedkyňa).

Ďalšie prezentácie sa venovali najmä sociálnej problematike, zazneli príspevky o dôležitosti vzdelania na uvedenie si kultúrneho dedičstva od J. Pizenovej (nezávislá vedkyňa), a naopak, o vplyve kultúrneho dedičstva na rurálnu populáciu od kolektívu autorov z komunitnej spoločnosti Mercy Corps Mongolia. Nasledovali dva príspevky s religionistickou tematikou, o kresťanských spoločenstvách v Mongolsku od A. Dolegyovej (Varšavská univerzita) a o šamanizme v dnešnom čínskom regióne Vnútorého Mongolska od A. Tangovej (University of California Berkeley). Následne J. Caldieron (Florida Atlantic University) prezentoval možnosti využitia diaľkového prieskumu zeme pri snahe o zlepšenie podmienok najchudobnejších obyvateľov Ulánbátaru žijúcich v neustále sa meniacich, preskupujúcich a rozširujúcich sa jurtových štvrtiach na okraji mesta. Na to nadviazal A. Diener (University of Kansas) s obdobným prístupom pri skúmaní najvhodnejších cestných sietí vznikajúcej „Novej hodvábnnej cesty“. Predposledná prednáška konferencie bola venovaná symbolike mongolských svadobných obrúčok od T.-A. Munkhtsetsegovej (Univerzita Eötvösa Loránda). Celé sympóziu uzavrela J. Postová (University of Arizona School of Music)

s prednáškou o vplyve klimatických zmien na tradičnú hudobnú produkciu kazašskej menšiny v najzápadnejšom cípe Mongolska.

Celá konferencia bola zameraná nielen na jednotlivé prezentácie, ale aj na podnetné diskusie, ktoré v niektorých prípadoch trvali dlhšie, než samotná prednáška. Prínosom bolo taktiež spoznanie vedcov z rôznych disciplín, vzájomná

výmena skúseností, metodických prístupov a na neposlednom mieste aj nadviazanie kontaktov. ACMS hodlá vo svojich aktivitách nielen na poli archeológie pokračovať a ďalej prinášať nové poznatky o Mongolsku a okolitých regiónoch.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu agentúry VEGA 02/0075/16.

Michal Holeščák

Medzinárodná archeologická konferencia v Biskupine

V dňoch 11.–13. júla 2018 sa v priestoroch významnej poľskej archeologickej inštitúcie Muzeum archeologiczne w Biskupine konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom „Od archeologii przedmiotów do archeologii idei – From archaeology of objects to archaeology of ideas“. Záštitu nad týmto podujatím prevzalo Archeologické múzeum v Biskupine, Archeologická komisia Poľskej akadémie vied – pobočka Wrocław a Ústav pre archeológiu a etnológiu Poľskej akadémie vied. Hlavným vedeckým garantom bol prof. dr. hab. Bogusław Gediga.

Konferencie sa zúčastnilo takmer 50 bádateľov zo šiestich krajín (Česko, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Slovenská republika a Turecko). Z nich 28 vystúpilo s referátmi, ktoré odzneli v stredu 11. júla a vo štvrtok 12. júla. V piatok 13. júla sa uskutočnila exkurzia do Biskupinskej archeologickej rezervácie a výlet loďou po Biskupinskom jazere. V rozsiahlom archeologickom skanzene bolo možné si prezrieť stanovisko lovcov a zberačov zo staršej doby kamennej, osadu najstarších roľníkov, opevnenú osadu ľudu lužickej kultúry a dedinu z včasného stredoveku. Je pochopiteľné, že dominantou tohto archeologického múzea v prírode je hradisko tzv. biskupinského typu z počiatku doby železnej, ktorého systematický archeologický výskum a následné rekonštrukcie sa začali už v roku 1934.

Tematické archeologické konferencie v Biskupine majú už dvadsaťročnú tradíciu. Prvá z nich sa uskutočnila v júni roku 1998 (*Gediga 2000*). Bola venovaná problematike symbolickej kultúry v dobe populnicových polí a v staršej dobe železnej v strednej Európe (*Gediga/Piotrow-*

ska 2000). Od tej doby sa v Biskupine každé dva roky konajú zaujímavé vedecké podujatia venované problematike pravekého umenia, kultových prejavov a náboženstva, dávnovekej architektúre a urbanizmu, metodike a metodológii archeologickej vedy, otázkam vzťahov periférií a centier a iným teoretickým otázkam historických vedných disciplín. Z každého tohto podujatia vyšla samostatná publikácia.

Tohtoročná konferencia mala bohatý a tematicky pestrý program. V prvom bloku referátov sa riešili filozofické a teoretické otázky archeologickej vedy, otázky prezentácie výsledkov archeologického bádania a otázky prínosu archeologickej vedy pre religionistiku. Bolo to v referátoch: Postmodernity and Humanities (A. Palubicka, Poznań), On archaeology of ourselves (H. Mamzer, Poznań), How thought connects to things in the archaeological ways of presenting the prehistoric world (D. Minta-Tworzowska, Poznań), Strzygowski and Wilpert: from an idea to archaeology of objects (E. Jastrzębowska, Warszawa), Überrest und Überbleibsel, archäologische Zeugnisse in ihrer historischen Dimension (C. Eibner, Heidelberg), Excavational and cultural archaeology. Different perspectives to an interdisciplinary approach (A. P. Kowalski, Gdańsk), Material culture – ideas or cognitive schemas? (T. Gralak, Wrocław), In the trap of simulacrum? Some comments on new trends in archaeological exhibitions in Poland (M. Pawleta, Poznań), Artefacts and processes of interpretation of Bronze Age religion (J. Woźny, Bydgoszcz), Dancing with death. Reconstructing the choreography of late prehistoric funerals (L. Nebelsick, Warszawa), Der Tod macht uns im Grabe gleich –

Diesseitiges und Jenseitiges zum Analogieproblem bei der Interpretation frühbronzezeitlicher Prunkgräber (T. Zimmermann, Ankara), Spatial reconstruction of a Halstatt settlement from Stary Śleszów – a new method of presenting the past (M. Markiewicz, Wrocław).

V druhom bloku referátov boli prezentované rýdzo archeologické entity: Vom Handel bis zum Heilige – Zur Interpretation der Metalldeponierungen in der tschechischen Fachkomunität (L. Jiráň, Praha), Anthropomorphic representations on Neolithic ceramics. Some remarks on an Old Problem (T. Tomašovičová, Brno a V. Furmánek, Nitra), Long distance distributed raw materials as a predictive factor for the presence of exclusive groups of inhabitants in the period of the middle Neolithic. Case study from eastern Bohemia (P. Burgert, Praha), Being Anatolian: archaeology and written sources (L. Nováková, Trnava), Identification of cultural spaces as part of research on Lusatian culture urnfields communities (J. Gackowski, Toruń), Forschungen in Hallstatt im Wandel der Zeit (D. Kern a A. Kern, Wien), Von wandernden Konzepten und wandernden Dingen. Versuch einer Neukonzeption „römischen Imports“ (S. Schreiber, Berlin), Spatial and functional structure of the settlement from the Early Iron Age in Stary Śleszów, Wrocław District in a social aspect (A. Buchner, Wrocław), Stone tower in Stołpie and its ideological inspirations: archaeological and historical contexts of the object (A. Buko, Warszawa), Symbolism and meaning of the egg as an example of a long duration structure (J. Wawrzyniuk, Warszawa), Remarks on interpretation of early-medieval Saxon hoards by the example of a silver deposit from Cortnitz, district of Bautzen/Budziszyn (J. Wojnicz, Dresden), Der hochmittelalterliche Hacksilberhortfund von Cortnitz bei Bautzen. Silberschmuck unter der Lupe (G. Wagner, Dresden), The Problem of Interpretation of Funerals in Wooden Structures in the Early Middle Ages as a Reflection of the Way of Field

Research and Post-deposition Transformations (M. Mazuch, Brno). Stručné obsahy všetkých hore uvedených referátov mali účastníci konferencie k dispozícii v samostatnej 108 stranovej publikácii (Piotrowski a i. 2018).

Uskutočnená a perfektne pripravená konferencia opätovne dokázala mimoriadne vysokú úroveň poľskej archeológie tak po stránke vedeckej, ako aj po stránke organizačnej. Predmetom referátov a erudovanej diskusie k nim boli teoretické otázky archeologickej vedy dotýkajúce sa progresívnych zmien v metodike, metodológii a paradigmatách. Dosiahlo sa to vďaka účasti excelentných bádateľov – špecialistov nielen na pravekú a stredovekú archeológiu, ale aj špecialistov z iných vedných odborov, ktorí sa zapodievali históriou umenia, kulturológiou, filozofiou, kultúrnou antropológiou a inými disciplínami.

Podujatia takéhoto druhu významne prispievajú k rozvoju teoretického poznania, k interdisciplinárnym kontaktom, k vytváraniu priestoru pre aktívnu medzinárodnú spoluprácu a v neposlednom rade slúžia aj k príjemným osobným kontaktom.

LITERATÚRA

- Gediga 2000* – B. Gediga: Wokół badań kultury symbolicznej kręgu pól popielnicowych w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Wprowadzenie. In: *Gediga/Piotrowska 2000*, 9–15.
- Gediga/Piotrowska 2000* – B. Gediga/D. Piotrowska (red.): *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*. Warszawa – Wrocław – Biskupin 2000.
- Piotrowski a i. 2018* – W. Piotrowski/M. Olszta-Bloch/B. Gediga/A. Grossman (red.): *Od archeologii przedmiotów do archeologii idei*. Biskupin 2018.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 02/0091/16 agentúry VEGA „Slovensko v dobe bronzovej – križovatka súvčeských európskych civilizácií“.

Václav Furmánek
Terézia Tomašovičová

XV. medzinárodná konferencia Doba popolnicových polí a doba halštatská

Do radu pracovných stretnutí, ktoré sa od roku 1996 zameriavajú na problematiku doby popolnicových polí a doby halštatskej v strednej Európe, na jeseň 2018 pribudlo číslo pätnásť s miestom konania v Smoleniciach v okrese Trnava na západnom Slovensku. Konferenciu s vyššie uvedeným názvom tentoraz zorganizovali pracovníci Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre (ďalej AÚ SAV) v spolupráci s Katedrou archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej UK) a so Slovenskou archeologickou spoločnosťou pri SAV. Stretnutie sa uskutočnilo v dňoch 15. až 19. októbra 2018 v Kongresovom centre SAV na Smolenickom zámku. Prišlo naň vyše 60 bádateľov tak zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska, ako aj z Maďarska, Poľska, Rakúska a Ukrajiny (obr. 1). Nosnou kostrou odbornej roviny podujatia bolo jedenásť blokov referátov, avšak opomenúť nemožno ani prezentáciu vývesiek či celodennú exkurziu. Takže, rekapitulujme.

Najskôr v Smoleniciach všetkých účastníkov privítal a konferenciu otvoril jej hlavný organizátor, Rudolf Kujovský (AÚ SAV). Vzápätí riaditeľ AÚ SAV Matej Ruttkay svojim príhovorom podčiarkol význam výskumu doby bronzovej a doby halštatskej na Slovensku a celému rokovaniu zaželal veľa úspechov. Jozef Bátora, vedúci Katedry archeológie UK, vyzdvihol medzinárodný punc podujatia, ktoré je zorganizované akoby symbolicky tesne vedľa vedecky významného hradiska z doby halštatskej na Molpíre. Zároveň zúčastneným poprial pocit obohatenia, aký v Smoleniciach určite nadobudnú. Súčasťou otvorenia konferencie bola „Spomienka k stému výročiu narodenia doc. PhDr. Antona Točíka, DrSc.“, ktorú predniesol emeritný profesor Jozef Vladár s jemu vlastnou úctou a pozornosťou. V spomienke sa dotkol života, diela i prínosu jedného z popredných reprezentantov povojnovej európskej archeológie, ktorý viedol kľúčové výskumy doby bronzovej na Slovensku. Profil legendy slovenskej archeológie nasledovali prvé dva prednáškové bloky, v ktorých vystúpili domáci bádatelia.

Prvý blok otvoril referát Jána Beljaka, Noémi Beljak Pažinovej, Miloša Čierneho a Márie Putškovej, v ktorom sa sledovalo „Osídlenie Pustého hradu vo Zvolene v dobe bronzovej vo svetle najnovších výskumov“. Miloš Čierny priblížil metodiku výskumu a fázy osídlenia tejto rozsiahlej polykultúrnej lokality, na ktorej v stredoveku vyrástol

kráľovský hrad, Mária Putšková upriamila pozornosť na nález skeletu novorodenca v sídliskovej vrstve z počiatku neskorej doby bronzovej. Pavol Bobek (referát s Kristianom Elschekom) predstavil „Sídliisko z doby bronzovej v Zohore“, ktoré bolo najvýraznejšie osídlené v období stupňov BD–HA1. Poukazuje na to najmä skladba keramiky, ktorej výskyt na lokalite doznieva koncom mladšej doby bronzovej v stupni HA2. V prednáške Jána Haruštiaka a Jakuba Godiša (spoluautorka Mária Putško) o „Pohrebisku mohylovej kultúry v Šamoríne, časti Šánot“ bola veľká pozornosť venovaná unikátnemu ženskému hrobu 8/16, z ktorého bol okrem iného zdôraznený honosný a pôvodne zrejme dvojradový náhrdelník pozostávajúci z bronzových srdcovitých záveskov, sklenených korálikov modrých odtieňov a prevítaných ulít morských lastúrníkov. Tento, ale aj iné pozoruhodné hrobové nálezy zo Šánotu uviedol Jakub Godiš do širšieho kultúrno-chronologického rámca. Prvý blok referátov ukončila „Správa o projekte Radzovce“. Václav Furmánek ňou informoval o význame a stave zverejnenia materiálu, získaného v priebehu 20. stor. dlhodobými výskumami známeho komplexu nálezísk z doby popolnicových polí v obci Radzovce na juhu stredného Slovenska. Formou katalógu je nateraz publikované iba rozsiahle žiarové pohrebisko, ku ktorému sa čoskoro pridá katalóg súvekého sídliska, štúdia o mazanici a architektúre na sídlisku a napokon komplexná analýza a vyhodnotenie lokalít.

Druhým blokom sa otvorila problematika bronzovej industrie sledovaných úsekov metalika. Juraj Bartík s Pavlom Jelínkom (v referáte so Zdenkom Farkašom) prezentovali „Nové hromadné nálezy z doby bronzovej zo Svätého Jura a z Bukovej“. Menované nálezy z pohoria Malé Karpaty prednášajúci fundovane uviedli do kontextu známych depotov bronzových predmetov z doby popolnicových polí v strednom Podunajsku. Skladbu „Depotu bronzových predmetov z obce Veľčice, okr. Zlaté Moravce“ priblížil Ondrej Ožďáni (so spoluautorom Ladislavom Veliačikom). Na základe typologickej klasifikácie bronzov, ktoré mali autori možnosť posúdiť, sa uvažuje, že ide o časť hromadného nálezu z počiatku neskorej doby bronzovej, ktorý bol vyzdvihnutý hľadačmi pokladov pod hradiskom na Veľkom a Malom Lysci v pohorí Tribča. V závere druhého bloku sa Susanne Stegmann-Rajtárová zamerala na „Štítové puklice včasnej doby železnej v Karpatskej kotline“. Publikované nálezy sumari-

Obr. 1. Účastníci konferencie na nádvorí Smolenického zámku (foto V. Mitáš).

zovala a zmapovala vo svetle bojovníckej výzbroje a výstroja doby halštatskej.

Téma depotov bronzových predmetov dominovala aj tretiemu bloku referátov, ktorým sa vkročilo do druhého dňa rokovania. Rakúska bádatelka Violetta Reiterová detailne rozobrala „Depot z Rannersdorfu (Dolné Rakúsko)/Das Depot von Rannersdorf (Niederösterreich)“, ktorý sa objavil na ploche veľkej polykultúrnej lokality neďaleko od Schwechatu pri Viedni. Hromadný nález bronzových artefaktov so železnou lupou zo stupňa HB bol uložený do keramickej nádoby amforovitého tvaru. Nemenej interesantná je skutočnosť, že blízko neho bol identifikovaný objekt metalurga-kováča, asi nie náhodou situovaný na okraji sídliska. Jiří Juchelka predstavil „Bronzový depot ze Starého Jičína“, ktorý sa v roku 2016 dohľadal po tzv. detektoristoch. Prezentovaný depot bronzových ozdôb prednášajúci datoval na počiatok neskorej doby bronzovej (t. j. začiatok stupňa HB) a premietol do regionálneho kontextu. V referáte „Nové jihočeské depoty ve Starých Hodějovicích a Krtelích. Příspěvek k metalurgii mladší doby bronzové“ Ondřej Chvojka i za spoluautorov (Jiří Kmošek, Jan John) hovoril o dvoch povšimnutiahodných hromadných nálezoch z južných Čiech, ktoré komentoval aj z hľadiska prvkového zloženia, prípadne proveniencie medenej suroviny. V depote bronzových zlomkov s kvantom ingotov/zliatkov z obce Staré Hodějovice zaiste mnohých

zaujal fragment výrazne sa ponášajúci na falický predmet, evokujúci časovo mladšie výrobky z doby rímskej. V druhom z analyzovaných depotov, ktorý sa našiel v keramickej nádobe na mohylovom pohrebisku, vzbudil pozornosť unikátny bronzový „špiciak“, ktorým sa v dobe bronzovej zrejme ťažila soľ, na čo poukazujú analógie z Hallstattu. V závere tretieho bloku interinštitucionálny tím Jan Jílek, David Vích, Tomáš Zavoral, Miloslav Chytráček, Martin Golec, Peter Milo a Lukáš Kučera priblížil „Pozdně bronzové vědro typu Kurd z Kladiny, okr. Pardubice, Česká republika“. Miloslav Chytráček a Martin Golec uvedený „monodepozitný“ nález bronzového vedra z roku 2017 na základe podrobnej typologickej a štýlovej analýzy navrhli pomenovať variantom Kladina, ktorý chronologicky stotožnili so stupňami HB2–HB3.

Bádatelia z Českej republiky dominovali aj štvrtému bloku referátov. Petr Křišťuf, Markéta Havlíková, Josef Ježek a Olga Bláhová v prednáške „Zbraně nebo společenské symboly? Metalografická analýza mečů doby bronzové“ sledovali najmä technologické otázky výroby bronzových mečov. Metalografia vybraných zlomkov mečov ich priviedla ku konštatovaniu, resp. potvrdila známu skutočnosť, že tieto osobité artefakty boli tak účinnými zbraňami, ako aj spoločenskými symbolmi. Rovnako zaujímavá a inšpiratívna bola „Traseologická analýza bronzových seker: úloha experimentu při interpretaci pracovních stop“,

s ktorou nás oboznámili už menovaní Petr Křišťuf a Josef Ježek. Pripomenuli, že traseologické analýzy zbraní sa objavujú vo väčšej miere v posledných dvadsiatich rokoch. Do databázy analyzovaných predmetov s pracovnými stopami na povrchu týmto pribudlo ďalších 12 bronzových sekier zo severných a severozápadných Čiech. Pokračovaním referátu bola správa o experimentálne odliatych a vzápätí i pracovne zaťažených replikách sekier, ktoré sa porovnali s traseologicky analyzovanými originálmi. Je sympatické, že autori majú snahu v experimentoch pokračovať. Predmetom ďalšieho referátu bola „Bronzová ochranná zbroj doby popelnicových polí na Moravě a příspěvek k technologii bronzových pancířů“. Milan Salaš (v kooperácii so Šárkou Msallamovou) touto témou nadviazal na príspevok Susanne Stegmann-Rajtárovej z druhého bloku, avšak v jeho zornom poli boli chronologicky staršie artefakty. Primárne sa zamerl na územie Moravy, kde sú komponenty ochrannej zbroje zastúpené predovšetkým v depotoch a rozhodne nejde o bežné nálezy bronzových predmetov. K zvyšku panciera z depotu Ivančice 4 spoluautorka vyhotovila materiállovú, chemickú a metalografickú analýzu. Štvrtý blok uzavrel „Halštatský depot ze Stíčan v severovýchodních Čechách“, ktorého skladbu predstavil Luboš Jiráň (spoluautori referátu Jan Jílek, David Vích, Kristýna Bulvová, Tomáš Zavoral). Uvedený nález kruhových ozdôb sa našiel pred štyrmi rokmi detektorom kovov a ide o jeden z prvých depotov bronzových predmetov z doby halštatskej v Čechách. V závere nás Luboš Jiráň ubezpečil, že tento hromadný nález bude čoskoro detailne analyzovaný a komparovaný v širšom európskom kontexte.

V piatom bloku referátov sa pozornosť bádateľov obrátila na sídliská z doby popelnicových polí a doby halštatskej. Lubor Smejtek sa vyjadril „K možností interpretace knovízských keramických depotů“. Detailnejšie sa zamerl na vybrané objekty na náleziskách Kotopeky a Bavoryně, preskúmané v roku 2009. Keramické súbory zo sledovaných objektov možno s veľkou pravdepodobnosťou interpretovať ako nápojové súpravy z mladej doby bronzovej. V referáte Martina Neumanna „Sídlišková dynamika v střednom Podunajsku alebo čo nám dokážu povedať otvorené sídliská?“ sa operovalo s rozsiahlym setom dát, ktorý bol získaný z približne 900 sídliskových lokalít z časového úseku strednej až neskej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku a priľahlom juhu Moravy. Jedným zo zistení prednášajúceho je nesúlad medzi distribúciou hnutelných artefaktov (všeobecne dokumentujúcich osídlenie) a nehnuteľnými artefaktmi (sídliskami). V pozornosti Eleny Miroššayovej bol „Región Medzibodrožia v neskej doby bron-

zovej a v staršej dobe železnej“. Špecifiká výskumu ako aj osídlenia spomenutého teritória ilustrovala lokalitami ako Somotor-Somotorská hora, Rad, Zemplín-Hradište, žiarové pohrebisko v Zemplíne či Veľký Horeš a neobišla ani problematiku nálezov basarabského charakteru na východnom Slovensku a strednom Dunaji vôbec. V poslednom príspevku tohto bloku s názvom „Kruhové struktury na sídlišti kultury lužických popelnicových polí v Oseku nad Bečvou (okr. Přerov)“ sme sa opäť presunuli na Moravu, presnejšie do oblasti Moravskej brány. Arkadiusz Tajer sumarizoval výsledky záchranného výskumu na polykultúrnom nálezisku Osek nad Bečvou 2. Detailnejšie opísal kruhové a elipsovité objekty z odkrytej sídliskovej plochy. Vzhľadom na analógie z mladšieho praveku sa priklonil k interpretácii, že by mohlo ísť o zvyšky stavieb kultového charakteru.

Sídlisková problematika rezonovala i v šiestom bloku. Vendula Vránová zhrnula výsledky výskumov na „Hradisku popelnicových polí na Tepenci (okr. Olomouc)“, kde neskôr vyrástol stredoveký hrad. Autorka prednášky a v súčasnosti aj realizátorka výskumu výšinnej lokality Jívová-Tepenec nás zoznámila s vybranými nálezmi z tohto hradiska lužickej kultúry. Oboznámila tiež s výsledkami preventívneho detektorového prieskumu na blízkom hradisku Teplá díra, kde sa objavili nové depoty z mladej až počiatku neskej doby bronzovej. S referátom „Milenovice-Skalica. Výzkum nově doloženého hradiště z mladší doby bronzové v jižních Čechách“ vystúpil Daniel Hlásek (s autorským kolektívom Jan John, Roman Křivánek, Jindřich Plzák, Tereza Šálková). Zamerl sa na hlavnú fázu osídlenia tejto polykultúrnej lokality, ktorá prináleží do záveru mladej doby bronzovej a na začiatok neskej doby bronzovej (t. j. do stupňov HA2–HB1). Aktuálne realizovaná sondáž potvrdila fortifikáciu, resp. deštruovanú kamennú hradbu s priekopou. Dôležitý je fakt, že v rámci južných Čiech ide o jediné hradisko zo záveru mladej doby bronzovej s bezpečne datovanou fortifikáciou. Marek Novák v spojitosti s prezentovaným „Chronologickým modelom halštatských výšinných sídlíšť na Moravě“ skonštatoval, že pertraktované výšinné lokality mohli byť kontrolnými a ochrannými bodmi moravského segmentu jantárovej cesty, čo neodporuje ani dávnejšie predloženým dôkazom, ktoré spochybňujú ich súvis s existenciou najvyššej spoločenskej vrstvy. Šiesty blok dokončil poľský kolega Kamil Nowak (so spoluautorom Tomaszom Stolarczykom) referátom „O możliwości eksploatacji dolnośląskich złóż miedzi w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w świetle dotychczasowych badań“. Z radu rukolapných dokladov ťažby a spracovania medi/

farebných kovov v sledovanom časovom pásme na území Dolného Sliezska venoval zvláštnu pozornosť metalurgom na území Kačavských hôr (Góry Kaczawskie), kam patria aj nedávno monograficky zverejnené žiarové hroby z Legnice s jedinečnou výbavou kovolejárov. Rozhodne bez povšimnutia nezostali tiež doklady pravekého baníctva na dolnosliezskej lokalite Kondratów.

Odborná časť druhého dňa podujatia vyvrcholila prezentáciou posterov. Súčasťou panelovej diskusie bola päťica domácich a štvorica zahraničných vývesiek týchto bádateľov: Jozef Bátora, Martin Bača „Sídliisko čakanskej kultúry z Jelšoviec“, Jozef Bátora, Martin Bača „Pozoruhodná antropomorfná plastika zo sídliska čakanskej kultúry v Ludaniciach-Mýtnej Novej Vsi“, Radoslav Čambal, Katarína Hladíková, Petra Kmeťová „Sídliiskové objekty zo staršej doby železnej v Šaštíne-Strážach“, Jakub Godiš „Moving artifacts and individuals: The ‘westernisation’ of Carpathian Basin in Tumulus Bronze Age“, Jana Mihályiová, Vladimír Mitáš, Jozef Urminský „Archeobotanická analýza kopijí/oštepov z doby popolnicových polí na Považí (západné Slovensko)“, Martina Beková, Zuzana Bláhová-Sklenářová „Nové poznatky k osídlení lužických popelnicových polí v povodí Orlice“, Ondřej Chvojka, Kamila Pokorná „Rataje (okr. Tábor) – sídlisko ze závěru doby bronzové“, Ondřej Chvojka, Petr Menšík, Tereza Šálková, Roman Křivánek „Březnice u Bechyně – sídelní areál se žlabovitými objekty z mladší doby bronzové v jižních Čechách“, Radka Šumberová „Pozdně halštatské osídlení Kutnohorská“. Potom sa už účastníci konferencie tešili a ponáhľali na spoločenský večer.

Prednášky vyplnili aj celý tretí deň. Na začiatku siedmeho bloku referátov nám Anita Kozubová (referát s Veronikou Horváthovou) demonštrovala „Interregionálne kontakty vekerzugskej kultúry na príklade pohrebiska v Eger-Nagy Eged (Kom. Heves)“. Klasické birituálne pohrebisko kultúry Vekerzug, datované do stupňa HD, sa preskúmalo v 70. rokoch 20. stor. Doklady kontaktov sledovala na rozsiahlom eurázijskom teritóriu a dokumentovala ich tak prostredníctvom kovovej industrie, ako aj na keramike. Väčší ohlas a diskusiu však vzbudil ďalší príspevok Anity Kozubovej, ktorý s ňou pripravil a predniesol Martin Golec. Téma „Integračných a dezintegračných procesov medzi východo-halštatskou a vekerzugskou kultúrou“ sa dotkla širšieho priestoru stredného Podunajska v stupni HD, v ktorom sa uvedené kultúrne entity konfrontovali a ovplyvňovali. V prehľade názorov na nájazdy „Skýtov“ do strednej Európy sa, pochopiteľne, zase skloňovalo hradisko na Molpíre. Veľa podnetných myšlienok s pokusom o novú interpretáciu tohto procesu smerovalo k zdôrazneniu

dejinskej úlohy kultúry Vekerzug v dobe halštatskej kultúry. Nasledovali príspevky kolegyň z Poľska. Dagmara Łaciaková prezentovala „Wyniki badań nad chronologią obiektów funeralnych z Polski południowo-zachodniej“. V komplexnom prístupe k riešeniu chronologických otázok hrobových nálezov na juhozápade Poľska sa neobišla kľúčová a na tomto podujatí už viac krát spomínaná lokalita Domasław z Dolného Sliezska, poprípade iné pohrebiská vo Veľkopoľsku. Zvlášť pozitívna a nasledovaniahodná je skutočnosť, že poľskí bádatelia okrem tradičných prístupov k datovaniu hrobových celkov už bežne pracujú s C¹⁴ dátami, dendrochronológiou a ďalšími analýzami prírodných vied. Siedmy blok uzavrela Paulina Kowalczyk-Matysová, ktorá sa bližšie pozrela na „Groby zbiorowe w grupie górnośląsko-malopolskiej kultury łużyckiej“. V prehľade objektov, do ktorých boli uložené pozostatky najmenej dvoch a viacerých jedincov, bolo možné sledovať celý rad typov/variantov kostrových, birituálnych a žiarových hrobov (poprípade objektov na sídliskách) z časového pásma stupňov HA–HC/D.

Na otázky funerálnej archeológie sa nadviazalo v ôsmom bloku. Otvoril ho Ivan Cheben (so spoluautorkami Petrou Chebenovou a Barbarou Zajacovou) referátom o „Kostrových hroboch lužickej kultúry na pohrebisku v Trenčíne“. Hrobové celky s nespálenými skeletmi sú jedným zo špecifik tejto nekropoly z doby popolnicových polí. Vzhľadom na rádiouhlíkové dáta z trojice hrobov v tejto skupine nálezov sa v prednáške uvažovalo o istom časovom horizonte neskorej doby bronzovej, v rámci ktorého mohli byť niektorí jedinci z Trenčína-Biskupíc inhumácnym spôsobom pochovaní. „Nadregionálne kontakty platénickej kultúry na príklade pohrebiska v Moravičanoch (okr. Šumperk)“ pozorovala Erika Makarová. Bohatý a pestrý nálezový materiál zo systematicky preskúmaného rozsiahleho pohrebiska v severozápadnej časti rozšírenia platénickej kultúry jej dovolil rozpoznať a konštatovať kontakty so súvekými populáciami smerom na všetky svetové strany. Ôsmy blok zakončila „Dáma v nesnázich. Unikátny pohreb z doby bronzovej z Ivanovic na Hané“. Uvedený nález komplexne a moderne analyzoval David Parma s kolektívom (Peter Barta, Ivana Jarošová, Sylva Kaupová, Miriam Nývltová, Fišáková, Lenka Vargová). Týmto sa David Parma po rokoch vrátil k výnimočnému objavu ženského skeletu so zámerne zničenými kruhovými bronzovými ozdobami, ktorý bol preskúmaný v jednej zo sídliskových jám počas záchranného výskumu na Vyškovsku v roku 2002. Interdisciplinárny prístup k tomuto nálezu z prelomu mladšej a neskorej doby bronzovej, síce o živote „jednej pani z Hané“

Obr. 2. Prvá zastávka na halštatskom hradisku Smolenice-Molpír (foto V. Mitáš).

prezradil veľa nového, avšak aj s odstupom času nás ubezpečil, že je svedectvom rituálnych praktík.

Začiatok deviateho bloku referátov patril „Pohrebiskám a pohrebnému rítu kyjatickej kultúry v Novohrade/Cemeteries and burial rites of the Kyjatic culture in Nógrád country“. Szilvia Guba gro pozornosti venovala veľkému žiarovému pohrebisku Salgótarján-Zagyvapálfalva na severe Maďarska, kde je archeologicky zdokumentované kontinuálne pochovávanie od neskorej fázy hatvanskej kultúry až po mladšiu fázu kyjatickej kultúry. Nie je prekvapením, že viaceré hroby pilinskej a kyjatickej kultúry zo Zagyvapálfalvy sú porovnateľné s nálezmi na súvekých slovenských pohrebiskách Cinobaňa, Radzovce alebo Tornaľa (prv Šafárikovo). Máriu Novotnú zaujal „Vták a štvorkolesový voz v pohrebnom ríte popolnicových polí (BD–HA1)“. V prednáške inšpirovanej aktuálnou štúdiou Luisa Nebelsicka hľadala styčné body pohrebného rítu našich končín a východného Stredomoria. Pravda, zvyšky voza sa na slovenských pohrebiskách kultúr popolnicových polí, na rozdiel napríklad od kultúrnej oblasti pertraktovanej v ďalšom referáte, hľadajú veľmi ťažko. Deviaty blok uzavrela „Predbežná zpráva o výzku hrobu bylanské kultúry se čtyřkolovým vozem z Lovosic (okr. Litoměřice, severozápadní Čechy)“, s ktorou nás oboznámil Marek Půlpán. S potešením sme sledovali, že tohtoročné archeologické nálezy doložili pokračovanie lovosickej nekropoly bylanskej kul-

túry a v najnovšie komplexne preskúmanom hrobe sa okrem iného zistili zvyšky konského postroja, záprahu a štvorkolesového voza. Prednášajúci tento hrob zo stupňov HC2–HD1 zároveň príkladne graficky vizualizoval.

V desiatom bloku sme zotrvali v dobe halštatskej. Predmetom referátu Miloslava Chytráčka (spoluautor Ondřej Chvojka) bola „Knížecí mohyla doby halštatské v Rovné u Strakonice a symbolika uměleckého projevu elity starší doby železné“. V hrovej komore s luxusným inventárom a vozom, sekundárne porušenej v mladšej/neskorej dobe laténskej, sa našli predmety evidentne dokumentujúce spojenia s oblasťami, kde sa rozvíjalo situlové umenie. Na severe dnešného Talianska majú analógie napríklad aj unikátne bronzové ihlice so sklenenými hlavičkami. Martin Golec a Zuzana Mírová sa spoločne pokúsili o „Identifikaci elit v době halštatské na Moravě“. Hneď v úvode skonštatovali, že samotné poznanie elit je problematické, a preto sa ich v archeologickom materiáli z doby halštatskej pokúsili nanovo zdefinovať. Na prejavy elit, resp. na predpoklady ich existencie v horákovskej kultúre a platěnickej kultúre, sa menovaní autori snažili nazerať novou optikou, teda bez použitia zaužívaného prístupu či známeho modelu. Na záver desiateho bloku Michal Felcan (so Zuzanou Felcanovou, Petrom Bistákom, Romanom Paštekom) ponúkol prehľad „Halštatské mohyly na juhozápadnom Slovensku“.

Nedeštruktívny výskum a dokumentácia ich súčasného stavu ukazuje na alarmujúcu skutočnosť, že ide o „strácajúce sa monumenty“. Potreba ochrany mohýl a mohylníkov je preto viac než nevyhnutná.

V záverečnom – jedenástom bloku odznali len dve prednášky. Na „Horský krištál v archeologických nálezoch z doby popolnicových polí na Slovensku a okolitých teritóriách“ sa zameriaval Vladimír Mitáš (v referáte s Jánom Štubňom). Ústredná pozornosť bola venovaná trojici lokalít z kultúrneho komplexu juhovýchodných popolnicových polí (Cinobaňa, Rybník, Tisovec), odkiaľ sú doložené archeologické nálezy tohto výnimočného minerálu. Ich pravosť sa potvrdila Ramanovou spektroskopiou a vzhľadom na prezentované nálezové kontexty autori predpokladajú, že archaické spoločenstvá mladšieho praveku kryštály krištálu alebo staršie krištáľové úštepy (tzv. archaická) s veľkou pravdepodobnosťou vnímali ako prírodné rarity a kuriozity, eventuálne kamene s predpokladaným liečivým a ochranným účinkom. Do úspešného finále trojdňového prednáškového maratónu nás doviedol Martin Trefný, jeho spoluautori Michal Cihla, Klára Drábková, Tomáš Polišínský a ich „Náhľad do výrobných technológií starší doby železné v Čechách: Letovanie a používaní barev“. Táto netradičná problematika bolo načrtnutá na materiáli z vybraných lokalít na území Prahy a v okolí. Opakovane sa konštatovalo, že interdisciplinárny výskum spájania železných

artefaktov letovaním, ako aj poznanie zloženia farebných náterov na keramike z doby halštatskej je na začiatku. Esenciou každého bloku bola diskusia, na ktorú bolo v Smoleniciach času dosť. Zostáva dúfať, že z množstva výborných referátov sa organizátorom podarí zostaviť zborník.

Celodennú exkurziu naplánovanú na štvrtý deň podporilo pekné jesenné počasie. Kroky účastníkov najprv smerovali na blízku archeologickú lokalitu a významné hradisko z doby halštatskej na Molpíre v Smoleniciach. V jeho areáli nám fundovaný výklad urobila Susanne Stegmann-Rajtárová (obr. 2). Ďalšou zastávkou bol hrad Červený kameň nad obcou Častá, kde sa rátať s prehliadkou hradu. So stým výročím vzniku prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov, ktoré si v októbri 2018 pripomínáme, veľmi vhodne korešpondovala nielen návšteva Mohyly generála Milana Rastislava Štefánika na Bradle, ale aj Štefánikovho rodného domu – Múzea M. R. Štefánika v Košariskách. Posledná zastávka s pohostením v Agropenzióne Adam v Podkylave bola nielen príjemným zakončením úspešného vedeckého podujatia, ale aj okamihom, kedy sa organizačná štafeta „Doby popolnicových polí a doby halštatskej“ symbolicky odovzdala do rúk moravským kolegom. Tešíme sa, že o dva roky nás pozvú do Boskovic.

Príspevok vznikol s podporou grantových projektov APVV-16-0441 a VEGA 02/0091/16.

Vladimír Mitáš

RECENZIA

**Adéla Balcárková – Petr Dresler – Jiří Macháček: Po-
veľkomoravská a mladohradištní keramika v prostoru
dolního Podyjí.** Spisy Masarykovy univerzity 476. Filozo-
fická fakulta, Masarykova univerzita. Brno 2017. 645 strán,
136 diagramov, 98 tabiel, 40 obrázkov, 236 plánov, 206 fo-
tografií, 70 tabuliek. ISBN 978-80-210-8865-8.

Monumentálna monografia autorského kolektívu z Ústavu archeológie a muzeológie Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne je v teoretickej časti dielom Adély Balcárkovej. Pri jej písaní vychádzala zo svojej dizertačnej práce, v ktorej spracovala predovšetkým nálezový fond získaný počas terénneho výskumu na sídlisku Kostice-Zadní hrůd. Autormi katalógovej časti sprístupňujúcej nálezisko, a tiež obrazových príloh sú okrem uvedenej bádateľky aj spoluautori monografie Petr Dresler a Jiří Macháček. Otvorené sídlisko sa nachádza v dolnom Podyjí vo vzdialenosti 1,5 km od všeobecne známeho veľkomoravského hradiska na Pohansku pri Břeclavi. Kniha je prehľadne a logicky štruktúrovaná, jej textová časť je rozdelená na sedem kapitol (vrátane katalógu sídliskových objektov a nálezov), do ktorých sú na príslušné miesta umiestnené tabele, diagramy a obrázky. Samostatná je ilustračná dokumentácia náleziska – jeho plány, fotografie nálezových situácií a tabuľky s nálezmi. Za nimi nasleduje súpis použitých prameňov a citovanej literatúry, zoznam použitých skratiek a napokon nemecký súhrn.

Hlavným cieľom monografie bolo vytvoriť podrobnejšiu chronologicko-typologickú schému keramiky v časovom úseku od 10. po počiatok 13. stor. vo vymedzenom geografickom priestore, opierajúcu sa o nálezy z Kostíc. Treba ale poukázať aj na skutočnosť, že autori vypracovali podrobný katalóg nálezov a nálezových situácií z uvedeného sídliska. Do rúk čitateľov sa tak dostáva závažný pramenný fond, ktorý budú môcť využívať vo svojich komparačných prácach.

V recenzii takéhoto rozsiahleho diela nie je možné venovať sa všetkým jeho aspektom a podrobne sa zaoberať každou jeho súčasťou. V každom prípade je ale potrebné vyzdvihnúť metodicky vyzretý prístup A. Balcárkovej pri analýze keramiky, kontrolovateľný v každom jeho kroku a zároveň podrobne teoreticky zdôvodnený. Autorka využila výhodu toho, že svoje postupy mohla aplikovať na spracovanie materiálu z kvalitne zdokumentovaného, nedávno skúmaného náleziska, čo nie je pri spracúvaní staršieho nálezového fondu vždy možné. Koniec-koncov, prejavilo sa to aj pri jej snahe zaradiť výsledky svojich analýz do širšieho kontextu, keď sa musela vysporiadať aj s prameňmi publikovanými v kvalitatívne rádovo nižšej úrovni.

Ak neberieme do úvahy relikty pravekého a včasno-dejinného osídlenia, tak v Kosticiach-Zadnom hrůde sa skúmali včasno a vrcholnostredoveké osady z viacerých chronologických úsekov. Najstarší horizont zo 6.–8. stor. bol zastúpený v minimálnej miere, význačnejšie postavenie majú nálezy z veľkomoravského obdobia. Porovnanie výsledkov štúdia keramiky z neďalekého Pohanska (Macháček 2001) a z Kostíc umožnilo datovať veľkomoravské osídlenie v Kosticiach do staršej veľkomoravskej fázy zanikajúcej

v závere poslednej štvrtiny 9. stor. Po nasledujúcom hiáte bol Zadný hrůd osídlený najintenzívnejšie, v nomenklatúre moravskej archeológie, použíwanej v recenzovanej knihe, v poveľkomoravskom a v mladohradištnom období, teda v obdobiach, na ktoré je práca primárne zameraná.

Pred riešením otázok spojených s typológiou a chronológiou keramiky z 10. až začiatku 13. stor. sa sledovali jej parametre ovplyvnené archeologizáciou ako výsledkom depozičných a postdepozičných procesov. Tak bolo možné nielen spoznať genézu ich zániku, ale aj identifikovať a eliminovať nálezové súbory nevhodné na ďalšie analýzy. Konkrétne sa vychádzalo zo skúmania fragmentarizácie keramiky v rôznych kontextoch. Novátorské je rozdelenie výplní zahĺbených sídliskových objektov na objekty s homogénnou, nezvrstvenou výplňou, a na objekty s výplňou heterogénnou, v ktorej boli počas výskumu určiteľné zásypové vrstvy. V oboch týchto kategóriách boli zvlášť sledované podiely keramiky v ich zásypoch a hustota jej výskytu. Tento postup umožnil definovať súhrnnú charakteristiku štandardného súboru keramiky z osady a poukázať na niekoľko spôsobov zaplňania sídliskových jám.

Samotnej analýze keramiky predchádzalo vytvorenie formalizovaného primárneho deskriptívneho systému, v ktorom sa sledujú vybrané vlastnosti, ako je keramická hmota, úprava povrchu, typológia samotných nádob a ich častí, predovšetkým okrajov a dien, taktiež typológia výzdobných motívov. Vytvorená databáza znakov sa využila pri multivariačných analýzach študovaného súboru. V prvom kroku sa pomocou analýzy hlavných komponentov podarilo abstrahovať určujúce faktory, ktoré charakterizujú typické znaky jednotlivých nálezových súborov. Tie boli následne podrobené zhlukovej analýze, ktorá poskytla dendrogram s dvomi reziduálnymi vetvami a so štyrmi zoskupeniami, potencionálnymi chronologickými skupinami. Platnosť postupu a výsledkov je overená v externom prostredí. Tri zo zistených zhlukov bolo v tomto kroku analýzy skutočne možné považovať za predstaviteľov chronologicky pomerne úzko vymedzených skupín. Prvú z nich, RS4 I reprezentuje keramika datovaná do 10. stor. Vývoj keramiky druhej chronologickej skupiny, RS4 II, začína okolo roku 1000 a v podstate spadá do 11. stor. Nasledujúca, tretia chronologická skupina (RS4 III), patrí do 12. stor. s presahom do začiatku 13. stor. Len rámcovo do 11.–12. stor. je datovaný štvrtý zhluk, nazvaný RS4, doň priradené sídliskové objekty neobsahovali keramikou s chronologicky citlivými znakmi. Avšak vďaka sledovaniu fragmentarizácie sa podarilo doložiť, že nejde o mladšie objekty s primiešanou staršou keramikou. Doterajšie výsledky analýz si vyžiadali uskutočniť ešte jeden rozbor, ktorý by ich spresnil. Tentokrát sa PCA analýzou skúmali vlastnosti uvedených štyroch skupín, pričom každá sa analyzovala zvlášť. Rozbory niekedy umožnili v rámci jednotlivých skupín rozpoznať čiastkové subfázy. Opäť sa doložilo, že chronologická skupina RS4 I skutočne reprezentuje vývoj keramiky v poveľkomoravskom období, podstatnú časť jeho náplne tvoria objekty z druhej polovice 10. stor. V rámci skupiny RS4 II sa vyčlenila keramika charakteristická pre prvú polovicu 11. stor. (subfáza RS4 IIa), ale zároveň sa odlišila keramika mladšej produkcie

z druhej polovice 11. až začiatku 12. stor., reprezentujúca subfázu RS4 IIb. Druhá úroveň analýz viedla i k spresneniu príslušnosti nálezov z rámcovo datovanej skupiny RS4 do jednotlivých, už opísaných horizontov, resp. fáz a subfáz vývoja keramiky mladohradištného obdobia. Podrobnejšia analýza náplne najmladšieho horizontu RS4 III nevedla k rozlíšeniu interpretovateľných subfáz v rámci druhej polovice 12. až začiatku 13. stor.

Výsledok naznačenej chronologickej schémy osídlenia osady Kostice-Zadní hrúd bol preverený stratigrafickými pozíciami v rámci prekrývajúcich sa sídliskových objektov na lokalite, tiež absolútnym datovaním drobných predmetov a mincí. Závažná je aj komparačná analýza, v rámci ktorej autorka vyčlenené keramické horizonty porovnávala s analogickými nálezmi v regionálnom, nadregionálnom i v medzinárodnom meradle. Veľkým prínosom jej práce je vytvorenie obrazu vývoja keramiky v 10. až začiatku 13. stor. na základe komplexnej analýzy a syntézy. Nezamerala sa však len na definovanie charakteristickej náplne jednotlivých horizontov v dolnom Podyjí, ale opísala aj všeobecné tendencie rozvoja keramickej produkcie v rozsiahlym geografickom prostredí od Čiech cez Moravu až po Dolné Rakúsko a juhozápadné Slovensko.

V záverečných pasážach teoretickej časti knihy sú opísané a na plánoch sídliska vyznačené fázy osídlenia polohy Zadní hrúd v Kosticiach, ktoré názorne dokumentujú posuny osídlenia v rámci lokality v danom časovom úseku. V druhej polovici 10. stor. tu bola založená trhová osada, z ktorej pochádza rozsiahla kolekcia stratových mincí. Najväčší rozkvet osídlenia však spadá do 11. stor. Po istom hiáte došlo v priebehu 12. stor. k obnoveniu osídlenia, ale niekedy na počiatku 13. stor. osada definitívne zanikla.

V katalógu je opísaná jeho štruktúra, je tu charakterizované geografické a prírodné prostredie, ako aj metóda terénneho výskumu v Kosticiach. Katalóg obsahuje aj stručný opis preskúmaných sídliskových objektov zoskupených podľa funkcie a hrobov, taktiež nálezových celkov aj s charakteristikou nekeramických nálezov. Všetky entity sú prehľadne usporiadané do tabiel uvádzajúcich všetky základné údaje a nezabudlo sa ani na odkazy na ilustrácie, či už sú to plány, fotografie objektov alebo kresby nálezov, v prípade drobných predmetov aj s ich fotografiami.

Recenzovaná monografia predstavuje ucelené, moderné dielo napísané v okruhu bádateľov pracujúcich pod vedením profesora J. Macháčka na univerzite v Brne. Jeho hlavná autorka A. Balcárková v ňom erudovane a invenčne rozvinula metodické postupy svojho učiteľa, ktorý sa v minulosti zaoberal predovšetkým analýzami keramiky včasnostredovekého obdobia. Vzhľadom na podobný charakter vrcholnostredovekej keramiky sa ukázalo, že sú vhodným východiskom aj pri štúdiu keramiky tejto historickej epochy. Kniha Povelkomoravská a mladohradištná keramika v prostoru dolného Podyjí sa zaiste stane nepostrádateľnou súčasťou knižnice každého archeológa zo širšieho stredoeurópskeho priestoru zaoberajúceho sa problematikou osídlenia z 10.–12. stor.

LITERATÚRA

Macháček 2001 – J. Macháček: *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*. Brno 2001.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 02/0075/16.

Gabriel Fusek